

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİNLER TARİHİ BİLİM DALI

HİRİSTİYANLIK'TA HAVARİLİK

DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. Mehmet AYDIN

HAZIRLAYAN
Muammer ULUTÜRK

KONYA - 2005

TEZ ÖZETİ

Havariler, Kanonik İnciller'e göre, İsa tarafından bizzat seçilmiş on iki kişiden oluşan yardımcı grubu ifade eder. İsa'nın misyon yılları süresince kendisiyle birlikte bulunmuş ve İsa'dan sonra da Hristiyanlığın yayılması için çalışmışlardır.

Havarilerin isimleri; Petrus adını verdiği Simun, onun kardeşi Andreas, Yakup, Yuhanna, Filipus, Bartalmay, Matta, Tomas, Alfay oğlu Yakup, Yurtsever diye tanınan Simun, Yakup oğlu Yahuda ve sonradan İsa'yı ele veren Yahuda İskariyot şeklindedir. Yahuda İskariyort'un, İsa'ya ihanetinden sonra onun yerine havariler tarafından Matiya seçilmiştir.

Hristiyanlığın yayılmasında, kendisini havarilerden biri olarak kabul eden Pavlus'un etkisi büyük olmuştur. Havariler dönemi, Hristiyanlığın temel şekillenme dönemini oluşturmaktadır. Bu dönemde Filistin, Anadolu ve Avrupa'nın birçok yerleşim bölgesinde cemaatler oluşmuş ve kiliseler kurulmuştur.

Pavlus, bir havari olmamasına rağmen, yaptığı misyonerlik faaliyetleriyle, on iki havariyi gölgede bırakmış bir şahsiyettir. Hristiyan teolojisinin, hukukunun, ahlakının, kilise ve kurumlarının şekillenmesinde onun etkileri vardır.

ABSTRACT

Apostles, according to Canonical Bibles, refer to the assistance group including twelve people who are chosen by Jesus Christ himself. They have been together for the years of Jesus Christ's mission and also they have tried to spread Christianity after Jesus Christ.

The names of the apostles are; Simon who was also named Peter, and his brother Andrew; James and John; Philip and Bartholomew; Matthew and Thomas; James the son of Alphaeus, and Simon called the Zealot; Judas the son of James, and Judas Iscariot who also became a traitor. Matthias was chosen by apostles instead of Judas Iscariot after his betrayal of Jesus Christ.

The period of apostles forms the basic embodiment era of Christianity. In this period, congregations were formed and churches were established in most of the settlement regions of Philistine, Anatolia and Europe.

HİRİSTİYANLIKTAKİ HAVARİLİK

	SAYFA
İçindekiler.....	I
Kısaltmalar	V
Önsöz.....	1
GİRİŞ.....	4
1. Tezin Amaçları	4
2. Tezin Sınırlılıkları	5
A. Hıristiyanlığın Zuhurundan Önce Filistin'in Durumu	5
1. Coğrafi Durum.....	6
2. Siyasi Durum	6
2.1. Yahudiye ve Samiriye Bölgesi	7
2.2. Celile (Galile) ve Pereya Bölgesi	8
2.3. İturreya ve Trahonitis Bölgesi (Filipus Sezariyesi)	9
3. Kültürel Durum	9
4. Dini Durum.....	12
4.1. Dini İnanç ve Pratikler.....	12
4.1.2. Brit Mila (Sünnet Olma).....	12
4.1.3. Şabat (Cumartesi Günü)	13
4.1.4. Sinagog ve Bet-Hamikdaş (Süleyman Mabedi)	13
4.2. İsa Zamanında Belli Başlı Dini Cereyanlar	14
4.2.1. Hasidiler (Hasideans).....	15
4.2.2. Zelotlar (Zealots)	15
4.2.3. Sadukiler (Sadducees).....	18
4.2.4. Esseniler (Essenes).....	21
4.2.5. Ferisiler (Pharisees)	22
B. İlk Yüzyıl Hıristiyanlığının Kısa Tarihçesi.....	23
1. Hıristiyanlığın Doğuşu ve İsa Dönemi	24
1.1. İsa'nın Doğumu ve Çocukluğu	24
1.2. Erden Civarında ve Celile'de Faaliyetine Başlaması	28
1.2. Son Akşam Yemeği, Tutuklanması ve Çarmıh Hâdisesi	30
2. Havariler Dönemi Ve Pavlusçu Dönem (M.S. 33-67).....	32
2.1. Pavlus Öncesi Havariler Dönemi	32
2.2. Pavlusçu Dönem.....	36
3. Pavlus Sonrası Dönem.....	40
BİRİNCİ BÖLÜM.....	41
HİRİSTİYANLIKTAKİ HAVARİ KAVRAMI VE HAVARİLER	41
1. Havarî Kavramı.....	41
1.1. Hıristiyanlık'ta Havarî Kelimesinin Lügat Anlamı	41
1.2. Hıristiyanlık'ta Havarî Kelimesinin Terim Anlamı.....	43
1.3. Havariliğin Kökeni	43
1.4. Yeni Ahit'te Havariler'in İsimleri	44
1.5. Havariliğin ve Havarilerin Özellikleri	46
1.6. Havarilerin Görevleri.....	49
1.7. Havarilerin Otoritesi ve Ayrıcalığı.....	50
1.8. Havarilik ve Kilise.....	51
2. On İki Havarî Ve Şahsiyetleri.....	52
2.1. Simun Petrus.....	52
2.1.1. Pentekost Öncesi Dönemde Havarî Petrus	53
2.1.1.1. Adı.....	53
2.1.1.2. Petrus'un Aile Ortamı ve Yetiştigi Çevre	56
2.1.1.3. Erden Nehri Kenarında İsa İle İlk Karşılaşması	57

2.1.1.4. Havariliğe Çağrı	59
2.1.1.5. Havariliğe Girişi	60
2.1.2. Kutsal Perşembe'den Pentekost Dönemine	66
2.1.3. Petrus'un Ölümü	71
2.1.4. Petrus'a Atfedilen Metinler	74
2.1.4.1. Petrus'un Mektupları	74
2.1.4.1.1. Petrus'un Birinci Mektubu	74
2.1.4.1.2. Petrus'un İkinci Mektubu	76
2.1.4.2. Apokrif Petrus İncili	77
2.1.4.3. Apokrif Petrus'un İşleri	78
2.1.4.4. Apokrif Petrus'un Vahyi	79
2.2. Andreas	79
2.2.1. Şahsiyeti	79
2.2.2. Andreas'a Atfedilen Metinler	85
2.2.2.1. Apokrif Andreas'ın İşleri	85
2.2.2.2. Apokrif Andreas ve Matiya'nın İşleri	85
2.2.2.3. Andreas ve Pavlus'un İşleri	85
2.3. Yakup	86
2.3.1. Kimliği	86
2.3.2. Zebedi Oğlu Yakup	87
2.3.2.1. Şahsiyeti	87
2.3.2.2. Zebedi Oğlu Yakup'a Atfedilen Apokrif Büyük Yakup'un	91
2.3.3. İsa'nın Kardeşi Yakup	91
2.3.3.1. Şahsiyeti	91
2.3.3.2. İsa'nın Kardeşi Yakup'a Atfedilen Metinler	97
2.3.3.2.1. Apokrif Yakup'un İlk İncili	97
2.3.3.2.2. Apokrif Yakup İncili	97
2.3.3.2.3. Yakup'un Mektubu	97
2.3.3.2.4. Apokrif Yakup'un Vahyi	98
2.3.3.2.5. Apokrif Yakup'un Mektubu	98
2.3.4. Alfay Oğlu Yakup	98
2.5. Zebedi Oğlu Yuhanna	99
2.5.1. Şahsiyeti	99
2.5.2. Yuhanna Ve İsa'nın Annesi Meryem	102
2.5.3. Yuhanna'ya Atfedilen Metinler	104
2.5.3.1. Yuhanna İncili	104
2.5.3.2. Yuhanna'nın Birinci Mektubu	105
2.5.3.3. Yuhanna'nın İkinci Mektubu	106
2.5.3.4. Yuhanna'nın Üçüncü mektubu	107
2.5.3.5. Yuhanna'nın Vahyi (Esinleme)	107
2.6. Filipus	108
2.6.1. Şahsiyeti	108
2.6.2. Filipus'a Atfedilen Apokrif Filipus İncili	112
2.6.3. Apokrif Filipus'un İşleri	112
2.7. Matta	113
2.7.1. Şahsiyeti	113
2.7.2. Matta'ya Atfedilen Matta İncili	116
2.8. Tomas	117
2.8.1. Şahsiyeti	117
2.8.2. Tomas'a Atfedilen Metinler	122
2.8.2.1. Apokrif Tomas İncili	122
2.8.2.2. Apokrif İbrani Tomas İncili	123
2.8.2.3. Apokrif Tomas'ın İşleri	124

2.8.2.4. Apokrif Tomas'ın Vahyi.....	125
2.9. Taday.....	125
2.9.1. Şahsiyeti	125
2.9.2. Taday'a Atfedilen Apokrif Taday'ın İşleri.....	126
2.10. Yurtsever Simun.....	130
2.11. Bartalmay	130
2.11.1. Şahsiyeti	130
2.11.2. Bartalmay'a Atfedilen Apokrif Bartalmay İncili	131
2.12. Yahuda İskariyot	131
3. Havari Sayılan Kişiler.....	141
3.1. Matiya.....	141
3.1.1. Şahsiyeti ve Havari Olarak Seçilmesi	141
3.1.2. Matiya'ya Atfedilen Apokrif Matiya İncili	143
3.2. Pavlus.....	143
3.2.1. Adı.....	143
3.2.2. Doğum Yeri Ve Yetiştği Çevre.....	145
3.2.4. Hristiyanlık Öncesi Pavlus.....	146
3.2.5. Hristiyanlığa Girişi.....	151
3.2.6. Pavlus Ve Kudüs Cemaati.....	151
3.2.7. Pavlus'un Teolojisi.....	154
3.2.8. Pavlusun Kişisel Özellikleri	157
3.2.9. Pavlus'a Atfedilen Metinler	159
3.2.9.1. Pavlus'un Romalılar'a Mektubu.....	159
3.2.9.2. Pavlus'un Korintliler'e Birinci Mektubu.....	160
3.2.9.3. Pavlus'un Korintliler'e İkinci Mektubu	160
3.2.9.4. Pavlus'un Galatyalılar'a Mektubu.....	160
3.2.9.5. Pavlus'un Efesliler'e Mektubu	160
3.2.9.6. Pavlus'un Filipililer'e Mektubu	160
3.2.9.7. Pavlus'un Koloseliler'e Mektubu.....	161
3.2.9.8. Pavlus'un Selanikliler'e Birinci Mektubu	161
3.2.9.9. Pavlus'un Selanikliler'e İkinci Mektubu	161
3.2.9.10. Pavlus'un Timoteyus'a Birinci Mektubu	161
3.2.9.11. Pavlus'un Timoteyus'a İkinci Mektubu	161
3.2.9.12. Pavlus'un Titus'a Mektubu	161
3.2.9.13. Pavlus'un Filimun'a Mektubu	161
3.2.9.14. Apokrif Pavlus'un İşleri	162
3.2.9.15. Apokrif Pavlus'un Vahyi.....	162
3.2.9.16. Apokrif Pavlus'un Şهادeti	162
3.2.9.17. Apokrif Pavlus ve Tecla'nın İşleri	162
3.2.10. Pavlus Mektuplarının Özellikleri	163
3.2.11. Pavlus'un Havariliği ve Havarilik Anlayışı	164
İKİNCİ BÖLÜM	167
ÇARMIHTAN SONRA HAVARİLER VE HİRİSTİYANLIĞIN YAYILMASI.....	167
1. Çarmıh Hâdisesinden Sonra Havarilerin Durumu	167
2. İlk Hristiyan Cemaatinde İnanç ve İbadet.....	170
2.1. İnanç	170
2.2. İbadet.....	172
3. İlk Cemaatte Görüş Ayrılıklarının Ortaya Çıkışı.....	174
3.1. Putperest Kökenli Hristiyanlar Sorunu.....	176
3.2. Havari Kavramındaki Anlaşmazlıklar	177
3.3. Cemaat İdaresindeki Anlaşmazlıklar	182

3.4. Komünyon Konusundaki Anlaşmazlıklar.....	182
3.5. İsa'nın Şahsı Konusundaki Anlaşmazlıklar.....	183
3.6. İsa'nın Geliş Gayesindeki Anlaşmazlıklar	185
4. Havariler Konsili.....	186
5. İlk Misyon Yolculukları.....	192
5.1. Petrus'un Filistin Dışındaki Faaliyetleri.....	192
5.2. Pavlus'un Misyon Yolculukları.....	193
6. İlk Kiliselerin Teşekkülü.....	199
6.1. Kilise Kavramı.....	199
6.2. Kilise'nin Doğuşunda Havari Petrus'un Yeri.....	202
6.3. İlk Kiliseler	204
6.3.1. Kudüs Kilisesi	206
6.3.2. Antakya Kilisesi.....	207
6.3.3. Efes Kilisesi	211
6.3.4. Korint Kilisesi.....	215
6.3.5. Selanik Kilisesi	217
6.3.6. Galatya Kilisesi	218
6.3.7. Kolose Kilisesi	218
6.3.8. Filipi Kilisesi.....	219
6.3.9. Roma Kilisesi.....	220
6.3.10. Diğer Kiliseler.....	226
7. Havarilerden Sonra Hristiyanlığın Yayılması.....	228
8. Mesih Kavramı ve Mesih Fikrinin Yayılışı	231
8.1. Mesih Kelimesinin Lügat Anlamı	231
8.2. Mesih Kelimesinin Terim Anlamı	232
8.3. Yahudilik'teki Mesih İnancının Hristiyanlığa Etkileri	232
8.4. Hristiyanlık'ta Mesih İnancı.....	234
8.5. Mesih İnancının Yayılması.....	238
Sonuç	242
Bibliyografya.....	244

Kısaltmalar

a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.md.	: Adı Geçen Madde
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
A.Ü.	: Ankara Üniversitesi
Bar.	: Barnaba İncili
Bas.	: Basım
1.Kır. 2	: I. Kırallar
1 Tar. 2	: II. Kırallar
1 Sam.	: Birinci Samuel
2 Sam.	: İkinci Samuel
Bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
C.Ü.	: Cumhuriyet Üniversitesi
Çık.	: Çıkış
d.	: Doğumu
çev.	: Çeviren
der.	: Dergisi
D.İ.A.	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
Ed.	: Editör
Fak.	: Fakültesi
Hez.	: Hezekyel
Hız.	: Hazreti
İl.	: İlahiyat
İst.	: İstanbul
krş.	: Karşılaştırınız
Lev.	: Levililer
M.	: Miladi
M.E.B.	: Milli Eğitim Bakanlığı
M.Ö.	: Milattan Öce
M.S.	: Milattan Sonra
Mez.	: Mezmurlar
O.M.Ü.	: Ondokuzmayıs Üniversitesi
Ö.	: Ölümü
s.	: Sayfa
S.Ü.	: Selçuk Üniversitesi
sy.	: Sayı
T.D.V.	: Türkiye Diyanet Vakfı
Tek.	: Tekvin
Ter.	: Tercüme
trz.	: Tarihsiz
vd.	: ve devamı
Yay.	: Yayınları
Yer.	: Yeremya
Yşu.	: Yeşu
yy.	: Yüzyıl
Zek.	: Zekarya

Yeni Ahit'teki Bölümlerin Kısaltmaları:

Mat.	: Matta İncili
Mar.	: Markos İncili
Luk.	: Luka İncili
Yu	: Yuhanna İncili
Res. İş.	: Resullerin İşleri
Rom.	: Romalılara mektup
1 Kor.	: Korintlilere Birinci Mektup
2 Kor.	: Korintlilere İkinci Mektup
Gal.	: Galatyalılara Mektup
Ef.	: Efeslilere Mektup
Flp.	: Filipililere Mektup
Kol.	: Koloselilere Mektup
1 Se.	: Selaniklilere Birinci Mektup
2 Se.	: Selaniklilere İkinci Mektup
1 Ti.	: Timoteyus'a Birinci Mektup
2 Ti.	: Timoteyus'a İkinci Mektup
Tit.	: Titus'a Mektup
Flm.	: Filimun'a Mektup
İbr.	: İbranilere Mektup
Yak.	: Yakup'un Mektubu
1 Pe.	: Petrus'un Birinci Mektubu
2 Pe.	: Petrus'un ikinci Mektubu
1 Yu.	: Yuhanna'nın Birinci Mektubu
2 Yu.	: Yuhanna'nın İkinci Mektubu
3 Yu.	: Yuhanna'nın Üçüncü Mektubu
Yah.	: Yahuda'nın Mektubu
Esi.	: Esinleme (Vahiy)

ÖNSÖZ

Günümüzde Hristiyanlık, dünya nüfusunun büyük bir çoğunluğunu teşkil eden ve ilk dönemlerinden itibaren misyonerler eliyle geniş bir coğrafyada yayılmış bir dindir. Hristiyanlığın, bidayetinden günümüze kadar yayılması ve çok sayıda taraftar toplamada, özellikle ilk yüzyıl içerisinde meydana gelen gelişmelerin önemli rolü vardır. Çarmıh hâdisesinden sonra, başta Pavlus ve öğrencileri olmak üzere, havariler ve onların takipçilerinin, o dönemlerin hiç de kolay olmayan şartlarına rağmen, gerek Filistin’de ve gerekse Gentile coğrafyası olarak ifade edebileceğimiz Filistin dışındaki misyon faaliyetleri, Miladın birinci yüzyılının en büyük dini ve sosyo kültürel değişimini meydana getirmiştir. Küçük misyon adımlarıyla başlangıçta dikkat çekmeyen bu dini hareket, ilk yüzyıla damgasını vurmuş, yayıldığı yerlerde sadece toplulukların dini hayatını değiştirmekle kalmamış, esasen toplumsal büyük bir değişim olarak temayüz etmiştir.

Hristiyanlığın sonraki yüzyıllar içindeki doktrinel ve sayısal gelişimini etkileyen bütün hareketlerin nüvesini, ilk dönem olayları oluşturmuştur. Bu dönemde, Davut soyundan gelecek ve Yahudiliğin hasret kaldığı siyasal erki ortaya çıkaracak bir kurtarıcı beklentisinin zihinleri meşgul ettiği bir sırada tarih sahnesine çıkan İsa’nın, umumi beklentileri hayal kırıklığına uğrattığı görülmektedir. Zira Yahudi temayülü, intikamcı bir kurtarıcı, bir kral-Mesih beklemektedir. Oysa İsa, Yeni Ahit incelendiğinde, bu düşünceyi ima edecek bir eylemde bulunmamış, insanlığın topyekün kurtuluşunu Tanrıya yakın olmaya bağlamış ve bizzat Mesih iddiasıyla da ortaya çıkmamıştır. İlk Hristiyanlar, kendilerine Yahudilik’ten miras kalan Mesih’le alakalı Yahudi fikirlerinin bir çoğunu alıp onu İsa’ya uygulamış, böylece İsa, Yeni Ahit’te belirtilen ve yaklaşık olarak M.Ö. 220’den beri Yahudi toplumunda canlılığını sürdüren mesihi beklentilerin gerçekleşmesi şeklinde tanımlanmış, nihayet Mesih kelimesi havariler döneminde İsa’nın adı olmuştur. Onun Mesihlik sıfatı, çalışmamızın sonraki bölümlerinde görüleceği gibi kendisine ait olmayıp başkaları tarafından verilmiştir.

İsa, oldukça kısa süren mesajı döneminde, din kurucularına has ne muamelata taalluk eden kanunlar, ne bir din adamı ne de dini bir kurum hiyerarşisinin çok açık bir şekilde inşa edicisi olarak görünmese de; ilk cemaatine farklı yer ve zamanlarda yaptığı konuşmalarda, havari Petrus’u halefi ilan ettiği, davranışlarında ahlâki derinliği ve gelecekte kurulacak Tanrısal Devleti’i vurguladığı görülmektedir. İsa, ibadet ve

muamelat yönünden ise tamamen Yahudi toplumunun bir üyesidir. Bu durumda sorulması gereken, küçük Celile cemaatinin saf inancına sahip cemaatleri sonradan hangi etkenlerin değiştirdiği, Yahudi bir peygamber olan İsa'nın nasıl Gentile bir Tanrıya dönüştüğü, kilise ve kurumların kimler tarafından tesis edildiği, Hristiyanlığın farklı coğrafyalarda nasıl kabul gördüğü ve nihayet Hristiyanlığın kimlere ait olduğudur. Bizi böylesi bir çalışmaya yönelten esas amiller bunlar olmuştur. Elbette ki hiçbir dini fenomen ilk çıktığı haliyle saf olarak kalmamaktadır. İnsanın değişmeye ve değiştirmeye olan süratli temayülünü inkar etmek, genelde tarih ilmini özelde de Dinler Tarihini tehlikeye sokar. Ancak Hristiyanlığın, İsa'nın halefleri olan havariler ve diğer misyon öncüleri tarafından çabuk yayılışına ve yerini sağlamlaştırmasına tanık olan bu ilk dönemde olup bitenler, şaşırtıcı bir şekilde gelişme göstermiştir. Bugün sade bir hayata sahip sıradan bir hristiyanın da, eğitilmiş bir rahibin de izini sürdüğü din, Hristiyanlık hangi değişime uğrarsa uğrarsın, işte o dönemlerin bıraktığı dini mirasa dayanmaktadır. Bu mirasın taşıyıcıları da, İsa'nın on iki havarisi, Tarsuslu Pavlus ve onlara tâbi olan diğer öncü misyonerlerdir.

Sözünü ettiğimiz hususlar, bizde böyle bir çalışma arzusu uyandırdı. Bu çalışmada hedefimiz de söz konusu hususları ortaya çıkarmaya çalışmaktır. Ülkemizde, İsa'nın ilk haleflerinin hayat hikayeleri ve misyon faaliyetleriyle ilgili müstakil çalışmaların az olması da bu arzumuzu güçlendirdi.

Tezimizde en çok istifade ettiğimiz kaynaklar; Yeni Ahit, Hristiyanlarca uydurma olduğu kabul edilen bazı Apokrif metinler, ansiklopedik tarzda yayınlanmış eserler, konumuzla ilgili diğer eserler ve bazı internet kaynaklarıdır. Araştırmamızda en önemli kaynağımız olan Yeni Ahit'in "The New King James Version"unun Türkçe çevirisinin 2000 yılı ikinci baskısı kullanılmıştır.

Bu araştırmada, sahamızı iki kategoride toplamayı uygun gördük. Bunlardan birincisi, kaynaklarda geçtiği şekliyle İsa'nın üç yıllık mesaj dönemi ve havarilerin hayat hikayeleri ile kendilerine atfedilen kanonik ve apokrif metinler, ikincisi de çarmıh hâdisesi sonrasında ortaya çıkan gelişmeler ve Hristiyanlığın yayılma sürecinde havarilerin ve Pavlus'un sahip olduğu roldür.

Araştırmamız, bir giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında, İsa'nın mesajı öncesi Filistin'in bölgesinin genel bir görünüşü, ilk yüzyıl Hristiyanlığının kısa bir tarihçesi yer almaktadır. İsa'dan önce Filistin'in coğrafi, sosyal, kültürel ve dini durumunun incelenmesinin, sonraki olayların arka planını ortaya çıkarmak bakımından

önemli olduğu kanaatine vardık. Zira Filistin, coğrafi anlamda Yahudi peygamberlerinin yaşadığı, İsa ve haleflerinin ilk defa misyon faaliyetleri yürüttüğü bir yerleşim bölgesi; kültürel anlamda, bir çok uygarlığın kesişme noktası; sosyal anlamda o zamanki Roma İmparatorluğu'nun Roma'dan sonra dünyanın en ilgi çeken en hareketli bölgesi; dini anlamda ise birbirinden farklı inanç unsurlarının bir arada bulunduğu önemli bir din merkezidir. Sonraki konumuz, ilk yüzyıl Hıristiyanlığının kısa bir tarihçesi olmuştur. Burada ilk yüzyıllık dönemi sınıflandırarak aktarmaya çalıştık.

Birinci bölümde, havari kavramı ile on iki havarinin, Yeni Ahit ve diğer kaynaklardan edindiğimiz şahsiyetlerini, kendilerine atfedilen metinleri, Hıristiyanlık'taki yerlerini ve havari sayılan kişiler başlığı altında, Yahuda İskariyot'un yerine havari seçilen Matthias ve Pavlus'u ele aldık. Burada özellikle Pavlus üzerinde fazlaca durulmuştur.

İkinci bölümde ise, Çarmıh Hadisesi sonrası havarilerin durumu, ilk Hıristiyan cemaatinin özellikleri, görüş ayrılıklarının ortaya çıkışı, Havariler Konsili, havarilerin ve "Yabancıların Havarisi" kabul edilen Pavlus'un misyon yolculukları, Filistin dışında tesis edilen ilk kiliseler ve cemaatler ve Mesih fikrinin kaynağı ile kabul görmesindeki etkenler üzerinde durulmuştur.

Yeni Ahit'ten alıntılar yaparken gösterdiğimiz dipnotlarda, eserin bu versiyonundaki kısaltmaları kullandık.

Araştırmamızda Dinler Tarihi'nin kendine has nitelendirici (deskriptif), karşılaştırma ve fenomenolojik metotlarını kullandık. Disiplinimizin özelliği gereği normatif (kural koyan) değerlendirmelerden uzak durduk.

Hıristiyanlığın ilk dönemlerini, İsa'nın havarilerini ve Pavlus'u daha iyi tanımamıza sebep olan bu çalışmada elimizden gelenin en iyisini ortaya koymaya gayret ettik.

Ülkemizde, Hıristiyanlığın ilk dönemlerine ilişkin Türkçe olarak kaleme alınmış müstakil bilimsel eserlerin az oluşu sebebiyle, çalışmamızın bilim alanına katkı sağlayabileceği kanaatindeyiz.

Çalışmamızın başından sonuna kadar, şekillenip olgunlaşmasında yardımlarını gördüğüm danışman hocam Prof. Dr. Mehmet Aydın Bey'e ve emeği geçen herkese teşekkürlerimi arz ederim.

Muammer ULUTÜRK

Konya, 2005

GİRİŞ

1. Tezin Amaçları

“Hıristiyanlık’ta Havarilik” adını taşıyan bu tez, başlangıçta küçük bir dini hareketin temsilcileri olarak görünen ancak daha sonraları İsa’dan aldıkları bilgi mirasını kendilerinden sonraki dönemlere aktarmaları bakımından tarihe ve Hıristiyanlık dinine çok önemli izler bırakmış olan İsa’nın havarilerinin şahsiyet ve rollerini ve kendilerinden sonra ortaya çıkan gelişmeleri araştırmayı hedef almıştır. Hıristiyanlık tarihinin ilk yüzyılı içinde, özellikle İsa’nın mesajının başından (M.S. 30), Pavlus’un Roma’da öldürülme tarihi olan M. S. 67’ye kadar gerçekleşen olayların iyi tahlil edilmesi son derece önem arz etmektedir. Zira bu ilk dönemin gelişmelerini ortaya koymak, bidayetinden günümüze kadar Hıristiyan geleneğinin tarihi ve teolojik sorunlarının doğru anlaşılmasını sağlayacaktır. Buradan hareketle araştırmamızın amacı, Hıristiyanlığının ilk yüzyılında havarilerin, Hıristiyanlığın şekillenme ve büyümesindeki etkilerini incelemek ve bunları bir sonuca ulaştırmaktır. Bu çalışmada, disiplininin geleneğine uygun objektif bir yöntem izlendiğinden, Hıristiyanlığın doğrularının aksine veya lehine bir çaba sarfedilmiş değildir.

İsa’nın on iki havarisi bir kenara bırakılırsa, Yahudi kökenli olmayan Hıristiyanlığın havarisi kabul edilen Pavlus’un Hıristiyanlıktaki rolü, özellikle Hıristiyanlık dışında öteden beri tartışma konusu olmuştur. Tartışma konularının başında da tarihsel İsa yerine, kendisine Pavlus tarafından Tanrısal özellikler kazandırılmış bir İsa modeli yer almaktadır. Bu durum, İsa’nın tanrısallığı ile birlikte Pavlus’un da tartışılmasına zemin hazırlamıştır. Kanonik İnciller, Resullerin İşleri ve Yeni Ahit mektuplarının içeriğinin Pavlusçu görüş çerçevesinde şekillenmiş olması ve Hıristiyan geleneğinin de Pavlusçu düşüncüyü merkez olarak kabul etmesi işte bu tartışmaların odağını oluşturmaktadır. Bu sebeple, Hıristiyanlığı lokal bir Yahudi tarikatı olmaktan çıkıp büyük kitlelerin dini haline getiren olayların, İsa’ya, Meryem’e ve hatta birtakım şahsiyetlere tanrısal kimlikler atfeden gelişmelerinin çekirdeğinin bu ilk dönemlere ait olması, Hıristiyanlığın bidayetinin etraflıca incelenmesi gereğini ortaya çıkarmaktadır.

2. Tezin Sınırlılıkları

Araştırmamızın sahasını, İsa öncesi Filistin coğrafyasının genel olarak sosyal ve dini boyutu, havarilerin İsa ile birliktelikleri ve Havariler Konsili öncesi ve sonrası ilk dönem Hristiyanlığı kapsamaktadır. Araştırmada elden geldiğince bu sahanın dışına çıkılmamaya özen gösterilmiştir. Doğal olarak da Pavlus'un şahsiyeti, misyonu ve Hristiyanlıktaki rolü üzerinde fazlaca durulmuş ancak gerek onunla gerekse havarilerle ilgili polemik konusu olacak hususlardan kaçınılmıştır.

A. Hristiyanlığın Zuhurundan Önce Filistin'in Durumu

Hristiyanlık ve Hristiyan literatürü içerisinde, İsa'dan sonra yaptıkları faaliyetler ve etkileri bakımından oldukça önemli konuma sahip olan havarilerin İsa ile birlikte faaliyetlerini ortaya koymadan önce, onların çalışmalarını ve bakış açılarını etkileyen Hristiyanlık öncesi Filistin merkezli coğrafyanın bir çok yönüyle ele alınması zarureti vardır. Hristiyanlık, Çarmıh hadisesinden sonra, İsa'ya en yakın kişiler olarak tanıdığımız havarilerin ve özellikle Pavlus'un öğretileri vasıtasıyla şekillenmiş bir dindir. Gerek havarilerin içinden geldikleri ve yetiştikleri ortamı tanımak ve yeni dinin inşasında bu ortamdan etkilenip etkilenmediklerini anlamak, gerekse Hristiyanlığın zuhurundan önce, Filistin eksenli Yakın Doğunun coğrafi, siyasi, kültürel ve dini mozaiğini ortaya koymak isabetli bir başlangıç olacaktır. Çünkü Hristiyanlığın bidayetinden, günümüze kadar polemik konusu olmaya devam eden pek çok hususun altında, bu dinin gelişmesi ve kurumlarını tesis etmesinde hangi tarihi şahsiyetin rolü bulunduğu tartışmaları sürüp gitmektedir. Kimilerine göre bugünkü Hristiyanlık, İsa'ya gelen Tanrısal vahyin bizzat kendisini, kimilerine göre de "Yabancıların Havarisi" kabul edilen Pavlus'un öğretilerine dayanan bir dini ifade etmektedir. Hristiyanlık, hangi etkiler sonucu üçlü karakter taşıyan bir Tanrı fikrine doğru gitmiştir, kilise merkezli dini kurumların tesisinde kimlerin nasıl tesirleri olmuştur, havarilerin ve Pavlus'un bu uzun tarihi süreçteki rolleri nelerdir, bütün bunların anlaşılmasında Hristiyanlığın doğduğu ortamı tanıma gereği sözünü ettiğimiz sebepleri bilme lüzumunu ortaya çıkarmaktadır.

Burada, bu gerekçelerin ışığında, İsa öncesi Filistin'i, coğrafi, siyasi, kültürel ve dini özellikleriyle tanıtmaya çalışacağız.

1.Coğrafi Durum

İsa ve havarilerinin memleketi olan Filistin için, Kitab-ı Mukaddes'in birçok yerinde "süt ve bal akan diyar" denilmiştir.¹ Adını M.Ö. XII. yüzyılda Kavimler göçü sırasında deniz yoluyla buraya gelen Filistler'den alır. Tarih öncesi devirlerden itibaren çeşitli kavimlerin göçlerle gelip yerleşmesine, pek çok istila ve fetihlere maruz kalan bu coğrafyanın, stratejik konumu ile üç büyük ilahi dinin doğuş ve gelişmesinde oynadığı önemli rol ve içinde barındırdığı kutsal yerler iki önemli özelliğini oluşturur. Filistin denen topraklar esas itibarıyla, Suriye ile Mısır ve Akdeniz ile Şeria Nehri arasında kalan topraklardır. Şeria Nehri'nin döküldüğü Ölüdeniz de (Lut Gölü), Filistin'in doğu sınırına dahildir. Bu sınırlar içinde de Filistin toprakları coğrafi bakımdan Akdeniz kıyı şeridi, kuzeyden güneye doğru uzanan dağ silsilesinin bulunduğu ortadaki yayla bölümü ve en doğuda da Şeria Vadisi olmak üzere üç parçaya ayrılır. Bu üç parçalı ayırım hemen bütün kaynaklarca benimsenmiştir. Ortadaki dağlık kesim veya yüksek yaylalar kısmı, genellikle kuzeyden güneye olmak üzere, Safed ve Nâsıra şehirleri ile Tabor Dağı'nın bulunduğu Celile (Galile) bölgesi; ortada Nablus şehrinin bulunduğu ve batıda Cermel Dağı'na kadar uzanan Samiriye bölgesi; daha güneyde, Şeria Nehri'nin Ölü Deniz'e döküldüğü yerden başlayıp Kudüs, Beytlehem ve Hebron şehirlerinin içinde bulunduğu Yahudiye bölgesi olmak üzere üç kısma ayrılır.² Buna göre, İsa'nın doğduğu yıl ve sonrasında, Filistin coğrafyasında belli başlı üç bölge söz konusudur: Celile (Galile), Samiriye ve Yahudiye.³ Bölgenin haritasına günümüz açısından bakılacak olursa, İsa'nın uğradığı yerleşim bölgelerinin birbirine çok uzak olmayan yerleşim birimlerinden ibaret olduğu görülecektir.

2. Siyasi Durum

Filistin, tarih boyunca durmadan istilalara maruz kalmış bir bölgedir. Pers İmparatorluğu'nun kurucusu Kyros'un M.Ö. 539'da Babil'i fethedip bütün topraklarını ele geçirmesiyle başlayan ve iki asır kadar süren İran Hakimiyeti döneminde, İbraniler belli bir ölçüde hürriyet kazanmış, Kyros'un serbest bıraktığı Babil esaretindeki kırk bin kişi geri dönmüş ve Babilliler'in yıktığı Kudüs'teki Süleyman Mabedi ile şehrin surları yeniden inşa edilmiştir. Daha sonra bölge, M.Ö. 334'ten itibaren Suriye ve Mısır'ı işgal

¹ Çık. 3:8; Lev. 20:24; Tes. 11:9

² M. Lütfullah Karaman, "Filistin", D.İ.A., İst., 1996, XIII/89

³ Luka'nın ifadesinden anlaşıldığına göre, İsa'dan sonra bu üç bölgede sayısal açıdan ciddi bir cemaat teşekkül etmiş ve Pavlus'un Hristiyanlığa girişi ile de bu bölgelerde yeni Hristiyanların sayısı giderek artmaya başlamıştır. Bkz. Res. İş. 13:31. Ayr. Bkz.1 Se. 2:14

eden Büyük İskender'in, onun ölümünden (M.Ö. 323) sonra da Hellenistik krallıklardan Mısır'daki Ptolemaioslar ile Suriye'deki Selevkoslar'ın eline geçmiştir. M.Ö. 175–163 yılları arasında krallık yapan IV. Antiyokus, Helen medeniyetinin zorla bölgede hakim olması için baskı yapmıştır. Süleyman Mabedini Yahudi ibadetine kapatıp Grek tanrı heykellerine tapınmaya zorlaması üzerine Judas Maccabaeus önderliğinde büyük bir isyan çıkmıştır. M.Ö. 164'te Selevkoslar Kudüs'ten atılarak Hasmonlu hanedanı kurulmuş ve yetmiş yıl kadar sürecek bir bağımsızlık sürecine girilmiştir.⁴ Bu bölgede Yahudiler, M.Ö.135–104 yılları arasında I. Hyrkan başkanlığında bir devlet kurmuşlardır. Roma bölgesindeki bu yahudi krallığının başına II. Hyrkan (M.Ö. 63–40), Antigones (M.Ö. 40–37), Büyük Hiroses⁵ (M.Ö. 37–M.S. 4) gibi krallar geçmiştir. Bu krallar, bölgede büyük bir imar faaliyetine girişmişler fakat Yahudilerce sevilmemişlerdir. Çünkü halk, bu kralları Romalıların uşağı olarak görmüştür.⁶

Filistin toprakları M.Ö. 63'te Romalılar'ın istilasına uğramış ve uzunca sürecek bu hakimiyet sırasında zaman zaman baş gösteren Yahudi ayaklanmalarına sahne olmuştur.⁷ Büyük Hiroses'ten sonra krallık, onun oğulları arasında taksim edilmiştir. Böylece üç siyasi bölge meydana gelmiştir:

2.1. Yahudiye ve Samiriye Bölgesi

M.Ö. 37-M.S. 4 yılları arasında hüküm süren Hiroses, ölümünden evvel krallığı Arhelas, Antipa ve Filipus adındaki oğulları ve kızkardeşi Şalome arasında bölüştürmüş ve Sezar Avgustus bölüşmeyi onaylamıştır. Yahudiye'yi yönetmeye atanan Arhelas, M.Ö. 4 ile M.S. 6 arasında bayındırlık projelerini sürdürmüş fakat zulmü nedeniyle Avgustus Sezar tarafından mevkiinden alınmıştır. Bundan itibaren Yahudiye, bir Roma eyaleti olmuş ve Yahudiye (Judea) olarak adlandırılmıştır. Yörenin idaresi, M.S. 6-M.S.

⁴ M. Lütfullah Karaman, a.g.md., s. 90

⁵ Yeni Ahit'te Hiroses, beş ayrı kişinin adıdır. 1) M.Ö. 37 ile M.S. 4 yılları arasında Filistin'i Roma adına yöneten Antipater Oğlu Büyük Hiroses. 2) Hiroses'lerin en zalimi olan ve kötü idaresinden dolayı Yahudiye ile Samiriye'nin yönetimi daha sonra bir Roma valisine verilen (M.S. 6) Arhelas: Bunun adı Matta 2:22'de zikredilir. 3) Tetrark (Bölge Kralı) Hiroses olarak da tanınan Hiroses Antipa. Kendi üvey kardeşi Filipus'un eşi Hirosiya ile evlenebilmek için ilk eşini boşamış ve bu evliliğe Kutsal Yasa'ya aykırı olduğu için karşı çıkan Yahya Peygamberi tutuklatıp öldürtmüştür. İsa'yı yargılamak üzere Pontiyus Pilatus'a yollayan da aynı Hiroses'tir. 4) Büyük Hiroses'in torunlarından Kral I. Hiroses Agripa. M.S. 37 ile 44 yılları arasında Filistin'in çeşitli bölgelerini yönetmiştir. M.S. 44 yılındaki ölümü, Resullerin İşleri 12:20-23'te kayıtlıdır. 5) I. Hiroses Agripa'nın oğlu olan II. Hiroses Agripa. Babasının krallığını M.S. 48 yılında miras almıştır. Resullerin İşleri 25:13 ve 26:32'de geçtiği üzere, Pavlus'un duruşmasında bulunan bu Agripa idi. Bkz. www.newadvent.org/cathen/07289c.htm (16.03.2005)

⁶ Mehmet Aydın, Hristiyan Kaynaklarına Göre Hristiyanlık, T.D.V. Yay., Ankara, 1995, s. 4

⁷ M. Lütfullah Karaman, a.g.md., s. 90

66 arasında ayrıcalıklı “Equistes” sınıfından Romalı valilerce sağlanmıştır.⁸

Bu bölge Dinler Tarihi açısından, gerek Milat öncesinde gerekse Hristiyanlığın doğduğu yıllarda oldukça önemli olaylara sahne olmuştur. Burada yer alan Beytlehem Kasabası hem Davud’un⁹, hem de İsa’nın doğum yeridir.¹⁰ Dolayısıyla Davud ve İsa hemşehridirler. Merkezi Kudüs olduğu anlaşılan Yahudiye¹¹, Vaftizci Yahya’nın faaliyet alanlarından en önemlisidir.¹² Çünkü Kudüs’ün, bütün Yahudiye’nin ve bütün Şeria Nehri yöresinde bulunan halk, Yahya’ya gelerek vaftiz olmaktadır.¹³ Yahya’nın halkı vaftiz ettiği yerlerden biri de Salim yakınında suyu bol olan Aynon’dur.¹⁴ Sezar Tiberyus’un egemenliğinin on beşinci yılında Pontiyus Pilatus ise Yahudiye valisidir.¹⁵ Aynı zamanda bu yıl, Yahya’nın insanları tövbe etmeye çağırdığı ve vaftiz ettiği yılın başına tekabül etmektedir.¹⁶ İsa burada, Şeria Nehri’nde Yahya tarafından vaftiz edilmiştir.¹⁷

2.2. Celile (Galile) ve Pereya Bölgesi

Bu bölge, Celile Tetrark’ı Hirodes’in oğlu Antipa’ya verilmiştir (M.Ö. 4-M.S. 39).¹⁸ M.S. 39 senesine kadar onun hakimiyetinde kalmıştır. Antipa’nın ölümünden sonra onun yerine Agripa I.’e geçmiştir. Ancak M.S. 44 yılında bölgeye bir Roma valisi atanarak, yönetime el konulmuştur.¹⁹

Hirodes’in ölümünden sonra Arhelas’ın tahta çıktığını duyan Yusuf, rüyasında aldığı buyruğa uyarak, Mısır’dan İsrail’e dönmüş, Meryem ve İsa’yı alarak Celile’ye gitmiş ve Nasıra Kasabasına yerleşmiştir. İsa’ya verilmiş olan “Nasıralı İsa”²⁰ lakabı, Nasıra’nın Celile bölgesinde yer almasından kaynaklanmaktadır. Bu lakap, Matta ve Markos İncillerine bakıldığında, İsa’nın doğduğu yerin Nasıra olduğu anlamını taşımaz.

⁸ Yusuf Besalel, Yahudi Tarihi, Universal Yay., İst., 2000, s. 59

⁹ Luk. 2:4

¹⁰ Mat. 2:1

¹¹ Mat. 2:3

¹² Mat. 3:1; Mar. 1:4

¹³ Mat. 3:5-6

¹⁴ Yu. 3:23

¹⁵ Luk. 3:1-2

¹⁶ Luk. 3:2-3

¹⁷ Mar. 1:9

¹⁸ Luk. 3:1

¹⁹ Mehmet Aydın, a.g.e., s.4

²⁰ Mat. 2:19-23, 21:11; Mar. 2:39. Markos ve Yuhanna İnciller’i, İsa’nın Beytlehem’de doğduğundan bahsetmezler. Bu İncillere göre Nasıra, İsa’nın memleketidir. Nasıra kelimesinin menşe ve anlamı tartışmalıdır. Çünkü Nasıra, hem bir yerleşim merkezinin hem de bir dini hareketin adıdır. İsa’nın memleketinin Nasıra olduğu belirtilirse de, Nasıra’da değil Beytlehem’de doğduğunu söyleyenler, memleket (patris) kelimesinin mutlaka doğum yeri anlamına gelmeyeceğini ileri sürmektedir. Bkz. Ömer Faruk Harman, “İsa”, D.İ.A., İst., 2000, XXII/466.

İsa, Yahya'nın tutuklanmasından sonra Celile Gölü kıyısında bulunan Kefernahum'a yerleşmiş²¹ ve Petrus ve kardeşi Andreas ile Zebedi oğulları Yakup ve Yuhanna'yı burada havariliğe çağırmıştır.²² Celile bölgesinin, İsa döneminde iki önemli özelliği dikkat çekicidir. Birincisi, mesajının başlangıç noktası olması, ikincisi de, "dirildikten sonra havarilerden önce Celile'ye gideceğini" söylemesi²³ ve havarilerin de onu orada, söylediği gibi görmüş olmalarıdır.²⁴

Yahya'nın faaliyet merkezi ise Yahudiye olmakla beraber, şöhreti çabucak Celile'de yayılmış ve ilk vaazlarıyla etrafında küçük bir dinleyici grubu toplamış bulunan İsa'ya ulaşmıştır.²⁵

Antipa tarafından Tiberius şerefine Roma üslubunda inşa edilen (Miladın 15. senesine doğru) Taberiye şehri haricinde Celile'de büyük şehir yoktur.²⁶ Celile, Mecdelli Meryem'in de memleketidir.²⁷

2.3. İturreya ve Trahonitis Bölgesi (Filipus Sezariyesi)

Filistin'in kuzeydoğusunda bulunan bu bölge de, Hirodes Antipa'nın kardeşi Filipus'a verilmiştir. İsa'nın en az gezdiği yer burasıdır.²⁸ Çünkü, Yeni Ahit'te bu bölge hakkında sadece bir kayıt vardır.

Zikrettiğimiz bu üç bölgenin dışında, Lisanyas adında birinin, Abilini adı verilen bölgeyi idare ettiği, Luka İncili'nde belirtilmektedir.²⁹ İsa'nın son günlerini anlatan pasajlarda geçtiği üzere sıkça adlarını gördüğümüz Kayafa ile kayınpederi Hanna adındaki kişiler de başkahlılık etmekte idiler.³⁰

3. Kültürel Durum

Hıristiyanlığın doğduğu coğrafyada Yahudilik dışında birbiriyle ilişkili başlıca dört kültürel model mevcuttu. Grek, Roma, Helenistik ve Pagan kültürleri olarak adlandırılabilen bu kültürler Hıristiyanlığın yayıldığı coğrafyada yaşıyordu. Bölgede şehirli bir medeniyet kurmuş olan Grek kültürünün temel hakimiyeti felsefe alanında kendini göstermiştir. Milattan önce birinci yüzyıldan itibaren Yeni Eflatuncu felsefenin

²¹ Mat. 4:12-13

²² Mat. 4:18-21; Mar. 1:16

²³ Mat. 26:32, 28:7-10; Mar. 14:28

²⁴ Mat. 28:16-17

²⁵ Ernest Renan, İsa'nın Hayatı, M.E.B. Yay., M.E.Bas., İst., 1992, s. 64

²⁶ Ernest Renan, a.g.e., s.42

²⁷ Mat. 27:55-56

²⁸ Luk. 3:1

²⁹ Luk. 3:1

³⁰ Luk. 3:2; Yu. 18:13; Res. İş. 4:6

çatısı altında birleşmiş olan Aristocu³¹, Stoacı³², Epikuroşçu³³ ve septik düşünceler bütün Grek hayatını etkisi altında tutuyordu. Bazı Hıristiyan doktrinlerinin formüle edilmesinde bu felsefelerin büyük katkısı olmuştur. Aynı dönemde siyasi olarak bölgeyi hakimiyeti altında bulunduran Roma İmparatorluğu'nun dini ve felsefi bakımdan bu coğrafya üzerinde etkin bir rol oynadığı söylenemez. Geleneksel Roma dini umuma ait bir kült mahiyetindeydi ve siyasi niteliği yoktu. Romalı idareciler, imparatoru tanrılaştıran evrensel bir din kurmak istemişlerse de hiçbir zaman başarılı olamamışlardır. Grek, Roma, Pagan ve Doğu kültürlerinin sentezinden oluşan Helenistik kültürün en belirgin izi sanatta ve dini alanda görülebilir. Hellenistik din; Attis, Kibele, Mithra gibi Doğu ve Ortadoğu kaynaklı ilahlar etrafında oluşmuş mistik bir yapıya sahipti. Bu dinlerin temel inançlarından olan, ölen ve yeniden dirilen tanrılarla kurtuluş doktrini Hıristiyanlık'taki bazı kavramlara tesir etmiştir. Ortadoğu bölgesinin yerli halklarının oluşturduğu, çoğu semitik kökenli paganların dini sistemleri de Hıristiyanlığın ortaya çıktığı sırada mevcuttu. Attis ve Kibele ile ilgili inançlar esas olarak büyük oranda pagan topluluklara aitti. Bununla birlikte Helenistik kültürün etkisiyle pagan dini sistemleri gnostik bir karaktere bürünmüştü. Filistin, milattan önce I. yüzyıldan itibaren hızlı bir şekilde Helenleşmeye başlamıştı. Münzevi bir hayat sürerek Ortodoks Yahudi inancına bağlı kalmayı hedefleyen mezhepler bile bu gücün etkisinden kurtulamamışlardır. Ancak bu Helenleşmeyi sadece bir Grekleşme olarak düşünmemek gerekir; çünkü Helenistik kültür Anadolu'dan Hindistan'a kadar uzanan geniş coğrafyanın bir sentezidir. Hıristiyanlığın hemen öncesinde Yahudi ülkesi olan Filistin bu anlamda Helenleşmiş bulunuyordu.³⁴

³¹ Aristoculuk, Antik Çağ Yunan düşünürü Aristoteles'in (M.Ö. 384-322) öğretisidir. Eskiçağ Yunan ilmi ve felsefesi en yüksek noktaya onunla ulaşmıştır. Döneminin bütün ilimlerini sistematize etmiş ve metafiziği kurmuştur. Varlığı, varlık olarak ele alıp ilk ve son sebepler bakımından inceleyen, onu duyulur maddi cevherler olarak en ince ve en derin yönleriyle araştırmıştır. Bkz. Orhan Hançerlioğlu, "Aristoculuk", Felsefe Sözlüğü, Remzi Kitabevi Yay., 6. Bas., İst., 1982, s. 18-20

³² Kıbrıslı Zenon (M.Ö. 336-264) tarafından kurulan Stoacılık, Hıristiyanlıkla savaşmış ve Hıristiyanlığı bir çok bakımdan etkilemiş bir öğretilerdir. Ona göre, doğru düşünen kişi doğalaşmış, bundan ötürü de tanrılaşmıştır. Stoacılığın büyük ilkesi, "doğaya uygun davranmaktır." Bkz. Orhan Hançerlioğlu, "Stoacılık", a.g.e., s. 382-383.

³³ Antikçağ Yunan düşüncesinin en ilginç düşünürlerinden biri olan Epikuros, felsefesini, Demokritos'un atomculuğuyla Pyrrhon'un şüpheciliği üstüne kurmuştur. Epikuros, bilimlerin denetimden yoksun bulunduğu halde üstün bir sezgiyle, dünyanın her zaman ve insan bilincinden bağımsız olarak var olduğunu, sonsuz ve ilksiz bulunduğunu, insanın bu dünyayı ancak duyularıyla tanıyabileceğini söylemiştir. Ona göre, Felsefeden daha üstün olan bilgelikle ölüm korkusu ve Tanrı ürküntüsü kalmayacaktır. Bkz. Orhan Hançerlioğlu, "Epikuroşçuluk", a.g.e., s. 87.

³⁴ Kürşat Demirci, "Hıristiyanlık:Giriş-Tarih", D.İ.A., XVII/330-331

Renan’a göre İsa, böyle bir kültür mozaiği içinde yetişmiştir. Okuma yazmayı, küçük Yahudi şehirlerinde sinagoglarda görevli hazan denen hafızlardan öğrenmiş olması muhtemeldir. İsa, daha yüksek olan haham okullarına az gitmiş, böylece insanı halk nazarında bilgi bakımından yetkili kılan ünvanlardan hiç birini edinmemiştir. Onun Yunanca bilmiş olması muhtemel değildir. Hükümet işlerine iştirak eden kimselerin ve putperestlerin oturduğu Kayseriye gibi şehirlerdeki sınıfların bildiği bu dil Filistin’de pek yayılmamıştır. İsa’nın öz dili, o zamanlar Filistin’de konuşulan İbrani diliyle karışık Suriye lehçesidir. Yunan kültüründen hiç nasip almamış olmasının bir sebebi de, bu kültürün Filistin bilginlerince yasak edilmiş olmasıdır. Doğrudan doğruya olsun, dolayısıyla olsun, hiçbir yabancı din akidesi İsa’ya tesir etmemiştir. İsa, Yahudilikten başka bir şey bilmemiş, mefkuresi, geniş ve değişik bir kültürün daima zayıflattığı saflığı muhafaza etmiştir. Yahudiliğin göbeğinde, bir çoğu kendi gayretlerine müvazi olan faaliyetlere yabancı kalmıştır. Bir yandan “Tedaviciler”in³⁵ sürdükleri sofı hayatından, öte yandan İskenderiye Yahudi Mektebi’nce kurulmasına teşebbüs edilen ve çağdaşı Philon’un ustalıkla tercümanı olduğu dini felsefeden haberi olmadı. Kudüs’te okutulan ve bir müddet sonra Talmud’u teşkil eden garip skolastiğe yabancı kalması da kendisi için hayırlı olmuştur. Bu skolastiği Celile’ye bazı Ferisiler getirmiş fakat İsa onlarla münasebette bulunmamıştır. Tevrat surelerini okuması onun üzerinde büyük bir tesir meydana getirmiştir. Roma’nın açtığı yeni cemiyet düzenini bilmeze benzer. Celile’de veya dolaylarında Taberiye, Juliade, Sephoriş şehirlerini görmüştür. Yunan felsefesinin yarattığı her türlü felsefenin temelini teşkil eden fikirlerden de habersiz kalmıştır.³⁶

Biz, Renan’ın İsa hakkındaki bu kişisel yorumuna tamamen katılmadığımızı belirtmeden geçemiyoruz. Zira İsa’nın, İnciller’de çocukluk ve gençlik dönemlerine ait bilgiler yeterli olmadığı gibi, birtakım felsefî görüş sahipleriyle tartışmalar yaptığına, Yunanca bilip bilmediğine, haham okullarına gidip gitmediğine dair bilgi de söz konusu değildir. Bu durumda, buradaki yorumlar sadece Renan’ı bağlamakta olup, İsa’nın saf bir Yahudi inancına sahip olduğunu anlatma gayreti sezilmektedir. Bununla birlikte, özellikle Ferisilerle ciddi tartışmalara giren ve öne sürdükleri iddiaları hem Kutsal Yasa’yı delil göstererek hem de kendisine ait yorumuyla ustalıkla cevaplayan³⁷ İsa’nın,

³⁵ “Tedaviciler” ifadesi Ernest Renan’a ait olup, bir Yahudi mezhebi olan Esseniler kastedilmektedir.

³⁶ Ernest Renan, a.g.e., s. 23-29

³⁷ Bazıları için Bkz. Luk. 11:37-41; 14:1-8; 20:20-26; Yu.8:1-10

olup bitenlerden habersiz olması da mümkün görünmemektedir. Kaldı ki İsa, yaptığı şeyleri kendiliğinden yapmadığını ve Tanrı nasıl öğrettiyse öyle yaptığını³⁸ söylemektedir.

4. Dini Durum

Hıristiyanlık öncesi dönemin dini durumunu ortaya koymanın son derece önemli olduğu kanaatindeyiz. Çünkü İsa'nın mesajının başından çarmih olayına kadar geçen süre içinde, başta İsa olmak üzere, havariler ve ilk hıristiyanlara en kuvvetli mukavemet, siyasi otoritelerden ziyade özellikle Yahudiler'den gelmiştir. Öyle ki Yahudi fanatizmi, Yahudi din adamlarının, Filistin'i idare eden siyasileri tahrik etmesiyle doruğa çıkmış ve çarmıhta İsa'nın sonunu hazırlamıştır. Bu sebeple gerek Yahudileri ve gerekse Yahudilerin İsa'ya olan düşmanca tavırlarının amillerini tanımak amacıyla, İsa öncesi dini inanç, uygulamalar ve Yahudi mezheplerinin karakteristik özelliklerini izah etmeye çalışacağız.

4.1. Dini İnanç ve Pratikler

İsa'nın mesajını yaymaya başladığı dönemde Filistin'de, Yahudiliğin monoteist tanrı karakteri, halk içinde belirgindir. Yahudiler, kendilerini Allah ile akit yapmış bir millet olarak gördüklerinden imtiyazlı olduklarına inanmışlardır. Tanrı Yehova, sadece Yahudi toplumunun tanrısı özelliğine sahipti ve Yahudi kutsal kitabı Tora da Tanrı Yehova ile Yahud milleti arasında yapılan bir sözleşmeyi meydana getirmiştir.³⁹

Hıristiyanlığın zuhuruna kadar, Yahudileri bir arada tutan birçok dini uygulama içinde üç tanesinin yeri son derece önemlidir.

4.1.2. Brit-Mila (Sünnet Olma)

Erkek çocuklarının sünnet ettirilmesi anlamına gelen Brit-Mila, Yahudi tarihinde çok eski çağlara kadar uzanan ilk ritüelik amaçlı amaliyat şekillerinden biridir.⁴⁰ Brit-Mila, Kutsal Kitaba göre, Tanrı'nın talimatı üzerine önce Avraam Avinu (İbrahim Peygamber)⁴¹ tarafından yapılmış, daha sonra Tora'nın diğer bölümlerinde de bu olguya rastlanmıştır.⁴² Yahudi inancına göre, Tanrı'nın İbrahim Peygamber ile yaptığı bu akit, her İbrani erkeğin Tanrı'yla olan maddesel bir bağlantıyı, ruhunda ve bedeninde duyumsaması, aidiyetini yaşaması anlamına gelmektedir. Brit-Mila geleneği,

³⁸ Bkz. Yu. 8:28

³⁹ Mehmet Aydın, a.g.e., s. 5

⁴⁰ Yahudilikte Kavram ve Değerler, Gözlem Yay., İst., 1996, s. 98

⁴¹ Tek. 17:9-14;

⁴² Bkz. Tek. 34:14-17; Çık. 4:24-26, 12:48; Yşu. 5:2-9; Yer. 6:10, 9:25; Hez. 44:7-9

Diaspora’da Romalılar arasında, Yahudi cemaatinden etkilenerek yayılmaya başlamıştır. İmparator Hadrian bunu Yahudilere tekrar yasakladığı zaman ise Bar-Kohba isyanı başlatılmıştır (M.S. 135). Hristiyanlığın doğuşuyla birlikte Brit-Mila, Yahudilik ve Hristiyanlık arasındaki farklılığı belirten bir işaret halini almıştır. Pavlus, iman için sünnetin şart olmadığını ileri sürdüğünden⁴³ Hristiyanlaşan Romalılar sünnet olmamışlardır. Yahudiliği seçen Romalılar ise Jüstinyen’in doktorları tarafından sünnet edilmişlerdir.⁴⁴ Yahya ve İsa da doğumlarını takip eden sekizinci gün⁴⁵ ebeveynleri tarafından sünnet ettirilmişlerdir.

4.1.3. Şabat (Cumartesi Günü)

Şabat, Yahudiliğin en önemli temel taşıdır ve tarih boyu Yahudi yaşamının merkezini, odak noktasını oluşturmuştur. Şabat’ın bir dinlenme günü olduğu, Şabat adı anılmamakla birlikte “Tanrı’nın dünyayı altı günde yarattığı ve yedinci gün dinlendiği” noktasından hareket edilerek tespit edilmiştir. Bu durum, Yahudi temel iman esaslarını belirleyen On Emir⁴⁶ içinde 4. Emir’dir. Şabat, aile fertlerinin bir arada olmasını, birlikte dua etmeyi ve bütünleşmeyi sağlayan önemli bir gün olarak, Yahudilerin tarih boyunca kenetlenmesini sağlamıştır.⁴⁷ Şabat’a bağlılık ve gereklerine uyma, İsa döneminde de Yahudilerin çok dikkat ettikleri hususlardan biri olmuştur.

4.1.4. Sinagog ve Bet-Hamikdaş (Süleyman Mabedi)

Yahudiliğin, aileden sonra yaşamın kutsanması yönünden en temel kurumu Sinagog’dur. Sinagogun doğuşu antik çağların karanlığında kaybolmuş, görünüşe göre sessizce yaşamış ve yine karanlık çağlarda olgunluğa ulaşmıştır. Sinagog olgunluğa erişmiş bir dinsel/toplumsal kurum olarak ancak M.S. ilk yüzyılda ortaya çıkmıştır. Bir görüşe göre sinagogun kaynağını Babil sürgününde aramak gereklidir.⁴⁸ Yahudi tarihinin en önemli tapınağı; Süleyman’ın, babası Davud’un vasiyeti üzerine Kudüs’te inşa ettirdiği Bet-Hamikdaş (Süleyman Mabedi)dir. Burası Yahudilerin yılın birkaç karesinde ve Cumartesi günleri ziyaret etmesi gereken önemli bir yerdi. Bütün dini bayramlarda Kudüs’ün her tarafından ve dış kentlerden toplanan bütün Yahudiler

⁴³ Res. İş. 15:1 vd.; 21:21; Rom. 2:25, 3:1,29; 1 Ko. 7:17-18; Tit. 1:10

⁴⁴ Yahudilikte Kavram ve Değerler, s. 101

⁴⁵ Luk. 1:59, 2:21

⁴⁶ Bkz. Çık. 20:2-17

⁴⁷ Yahudilikte Kavram ve Değerler, s. 180; Bkz. Çık. 20:8; Tes. 5:15

⁴⁸ Yahudilikte Kavram ve Değerler, s.268

mabette bir araya gelirlerdi.⁴⁹ Yahudi tarihinde bu tapınak, sadece dini değil aynı zamanda sosyal yaşamın merkezi olmuş ve din adamı olan Kohenler'in oluşturduğu sosyal sınıfın yanı sıra, yeni sosyal sınıfların gelişmesini sağlamıştır. Hellenistik dönemde Kral Antiyokus'un tahta çıkması Yahudi hayatını ve Mabel'i derinden etkilemiştir. Antiyokus, Yahudilerin iç işlerine karışarak Hellenist eğilimli Yehoşua'yı, Kohen Gadol'un yerine görevlendirmiş, kentte bir Gimnasium kurmuş ve bu kurum zamanla Bet-Hamikdaş'ın önemini gölgede bırakmıştır. Kısa bir süre sonra da Mabel yağmalanmış ve içine paganist unsurlar yerleştirmiştir. Bu gelişmeler, Mabel'in ve Kudüs'ün Yahudi karakterini geriletmiştir. Antiyokus'un baskısı zamanla Yahudi isyanına ve Hasmoni ailesinin liderliğinde bir ihtilale dönüşmüş ve yüz yıl boyunca Hasmoni idaresinde kalan Kudüs'ün sembolü olan Bet-Hamikdaş onarılmıştır. Roma egemenliği ve Hirodes döneminden sonra başlayan valiler döneminde, Yahuda Krallığı Romalılar'ın sömürgesi olmuş ve Titus'un 70 yılındaki kuşatmasıyla Mabel, yerle bir edilip hayatta kalan bütün Yahudiler sürgün edilmişlerdir.⁵⁰ Mabel'in varlığı ve ona bağlılık tıpkı bir aile gibi Yahudileri bir arada tutmuştur. İsa'nın mesaj döneminde Mabel, bir Pazaryeri haline getirilmiş ve bu durum İsa'nın tepkisine neden olmuştur.⁵¹ Burası, Hristiyanlığın başlangıcında İsa'nın, havarilerin ve inanlıların toplanma yerlerinden biriydi.⁵²

4.2. İsa Zamanındaki Belli Başlı Dini Cereyanlar

Havarilerin içinden geldikleri ortamı daha yakından tanımak için, İsa zamanının dini cereyanlarını, o dönemin insanların mensubu bulundukları cemaatları ve bunların özelliklerini anlamak faydalı olacaktır.

Bu dönemde Yahudilik, gerek ibadet şekli, gerekse inanç çeşitliliği açısından Hellenistik senkretizmin getirdiği bütün etkileri ihtiva etmiş ve İsa'dan önceki I. Yüzyıl Yahudiliği bu etkileri geniş bir mezhepler prizmasında yansıtmıştır. Hristiyanlığın hemen öncesindeki İsrailoğulları'nın mensup olduğu bu mezhepler Yahudilik için olduğu kadar onların arasında veya etki alanında doğan ve gelişen Hristiyanlık için de önemlidir.⁵³ Dönemin Yahudi mezhepleri şunlardır:

⁴⁹ Yahudilikte Kavram ve Değerler, s. 210

⁵⁰ Yahudilikte Kavram ve Değerler, s. 212-214

⁵¹ Mar. 11:15-17

⁵² Res. İş. 5:12

⁵³ Günay Tümer-Abdurrahman Küçük, Dinler Tarihi, Ocak Yay., Ankara, 1993, s. 204

4.2.1. Hasidiler (Hasideans)

Hasid, başlangıçta Makkabiler devrinin aşırı dindarları için kullanılırken, kelime (İbranice, dindar) mistikler ve üstadlarına teşmil edilmiştir.⁵⁴

Adları İbranice “dindarlar” anlamına gelen bu mezhep mensupları, M.Ö. II. yüzyıl başlarında IV. Antiyokus’un Helenleştirme siyasetine karşı çıkmış ve işkence görmüşlerdir. Onlar Makkabileri desteklemişler, ancak siyasete ilgi duymadıkları için başarıya ulaştıktan sonra kendilerini Mabed’in onarımı ve temizlenmesine vakfetmişlerdi. Onların dini hükümlere sıkı sıkıya bağlı fakihleri vardı. Onlar Ferisiler ve Essenilerin öncüleri idi.⁵⁵ Hasidiler, bir “Talmid Haham”, yani Tora’ya, Talmud’a, hahamlara has edebiyata vakıf bir bilgin olmadan da iyi bir Yahudi olunabileceğini savunurlar. Bunlar cahilleri hakir gören birtakım manevi otoritelerin soğuk, sert, ekseriya gayri insani kuralcılığına karşı çıkarlar. Hasidiler daha çok niyet, Tanrısal hizmet sevinci, Allah ve komşu aşkı gibi noktalar üzerinde dururlar. Hasidilik, Talmud döneminden beri, Yahudiliğin içinde görünen sofu ve mistik temayüllü bir ekoldür. M.Ö. II. Yüzyılda Hasidiler, Makabilerin yanında mücadele etmişlerdir.⁵⁶

4.2.2. Zelotlar (Zealots)

Zelot, gayretkeş anlamına gelmektedir. Aslında bu grup hem dini hem de milli bir grup özelliği taşımaktadır.⁵⁷

M.S. 6 yılında Celileli Yudah (Yehudah) tarafından Yahudiye’nin Roma İmparatorluğu’na katılmasına karşı çıkmak üzere kurulan⁵⁸ ve Romalılar’a karşı Yahudilerin bağımsızlığını isteyen fanatik ve savaşçı bir harekettir. İsa’nın şakirtlerinden biri olan Gayyur Simun’un bir Zelot olduğu düşünülmektedir. Öte yandan Markos (15:27) ve Yuhanna’da geçen (19:18) çarmıha gerilme olayında, İsa’nın her iki tarafında çarmıha gerilen kişiler Lestai diye anılır; “haydut” anlamındaki bu kelime Zelotlar için de kullanılmıştır.⁵⁹

⁵⁴ Ekrem Sarıçioğlu, Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi, Fakülte Kitabevi Yay., Gen. IV. Bas., Isparta 2002, s. 285

⁵⁵ Günay Tümer-Abdurrahman Küçük, a.g.e., s. 204

⁵⁶ Francine Kaufmann-Josy Eisenberg, Yahudi Kaynaklarına Göre Yahudilik, Çev: Mehmet Aydın, (Din Fenomeni içinde), Din Bilimleri Yay., Konya, 1993, s. 117-118, 128

⁵⁷ Cross F. L.-Livingstone E.A., “Zealots”, The Oxford Dictionary of The Christian Church, Ed. F.L. Cross, Oxford, 1989, s. 947

⁵⁸ Günay Tümer-Abdurrahman Küçük, Dinler Tarihi, s.209; Ayr. Bkz. Şinasi Gündüz, “Zelotlar” Din Ve İnanç Sözlüğü, Vadi Yay., Ankara, 1998, s. 403

⁵⁹ Kürşat Demirci, a.g.md., D.İ.A., XVII/329

İlk yüzyıl Yahudiliğinde Zelotlar, Roma egemenliğine karşı ölümüne savaşacak kadar dindar ve ihtilalci bir guruptu. Romalılarla işbirliği yapan Yahudileri de öldürüyor ya da ağır işkenceler yapıyorlardı. Araştırmacılar, Zelot isminin, tüm birinci yüzyıl ihtilalci Yahudi guruplara mı yoksa sadece Roma–Yahudi savaşında (M.S. 66-70) faal bir guruba/hizipe mi verildiği konusunda ortak bir görüşe sahip değildirler. Romalılarla yapılan savaşta esir düşen ve Romalıların savaşlarını, savaş donatılarını kaleme alan, tarihçi-yazar Yahudi Josephus Flavius (M.S. 37-100)⁶⁰ asıl kaynak olmakla beraber, kullandığı terminolojisi belirsizlikler taşımaktadır. Yeni Ahit, mahlas isimleri inceleyen Pseudepigrapha ve Rabin Literatürü’ndeki referans kaynaklar da bu belirsizliğe yenilerini eklemektedir.⁶¹

Celile’li Judah, Yahudi ülkesindeki Roma nüfusuna karşı bir ayaklanma başlatarak Tanrının emirleri ve ülkesi için büyük gayret sarfetti. Onun takipçileri de Romalılarla işbirliği yapan yahudilerden intikam almak ve topraklarını hain yahudilerden arındırmak için savaştılar. Judah, bu işbirlikçiliği, Tanrıya şirk koşarak, tanrının yerine Sezarı tanrı kabul etmek olarak addetti. O ve taraftarları bu intikamlarla Tanrıyı memnun etmek bu suretle Tanrının rızasını onur ve sevap kazanmayı, Romalılara karşı Tanrının desteğini yanlarına almayı amaçladılar. İhtilal başarıya ulaşamadı, bastırıldı. Fakat Judah, bu hareketle, birinci emre dayanan (No Lord but God) “Dördüncü Felsefe” diye adlandırılan akımı başlatmış oldu. Tüm Yahudi toprakları tekrar Roma’nın egemenliğine girdikten sonra Judah’ın takipçileri tekrar ortaya çıktılar (M.S. 44). Judah’ın takipçilerinin daha sonraki bu dönemde, yozlaşmaya, ahlaksızlığa, beceriksiz yönetimlere karşı başkaldırıları M.S. 66 savaşının patlak vermesine neden oldu. Josephus Flavius yazılarında genellikle, Judah’ın yolundan giden gurupları, suikastlerde kullanılan “hançer” (sikkah)dan dolayı “Sikari” diye adlandırmıştır.⁶²

⁶⁰ Yahudi tarihçi Josephus, M.S. 37 yılında kâhin sınıfından bir Yahudi ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. İyi bir eğitim görmüş ve Yahudiliğin Ferisi kolunu izlemiştir. Yahudi ayaklanması sırasında (66-70) Romalılar’a karşı silahlı isyana karşı çıktığını iddia etmesine rağmen Celile’deki bir Yahudi askeri gücünü başarıyla yönetmiştir. Jotapata’da kuşatılıp Romalılar tarafından yakalanmış, taraf değiştirmiş ve geri kalan Yahudileri de ikna etmeye çalışmıştır. Yahudi ayaklanması sona erdikten sonra General Titus’la birlikte Roma’ya gitmiş ve yaklaşık 100 yılındaki ölümüne kadar orada kalmıştır. Bkz., Michael A. Smith, “Josephus”, Hristiyanlık Tarihi, Yeni Yaşam Yay., İst., 2004, s. 18

⁶¹ David M. Rhoads, “Zealots”, The Encyclopedia of Religion, Ed. Mircae Eliade, Macmillan Publishing Company, New York, 1987, XV/559

⁶² David M. Rhoads., “Zealots”, The Encyclopedia of Religion, XV/559

Josephus Flavius, savaş boyunca -bir savaş dönemi yönetimiyle beraber- beş ihtilalci-reformist gruptan bahseder. Yazılarında ve tanımlarında bu beş ayrı grubun herbirinin ayrı sosyal ve coğrafi orijinleri, ayrı ayrı motivasyonları, metodları ve hedefleri vardır (Tüm gruplar aynı Zelot mentalitesini paylaşmazlar ve sadece çok büyük bir düşmanla veya saldırıyla yüz yüze gelince işbirliği yoluna giderler). Zelotların dikkat çeken özellikleri şunlardır:

1.Sikari Grubu (No Lord but God) felsefesi için Judah'ın kendi liderliğinde bir birlik olarak savaştı ve faaliyet gösterdi. Bunlar Celile'nin yolundan gittiklerine inanıyorlardı. Diğer ihtilalci gruplar onları Kudüs'ü terketmeye zorladıklarında (M.S. 66) Romalılarla Maseda Savaşı'na girdiler (M.S. 74). Bu savaşta Romalılarca yakalanıp esir edilmektense intihar etmeyi tercih ettiler.

2.Zelotlar, Kudüs'ün ileri gelen din adamları ve Yahudi köylülerinin oluşturduğu bir gruptu. Romalılara ödedikleri vergileri vermeyerek ve Sezar için her yıl kestikleri kurbanlarını kesmeyerek savaş ilan ettiler. Daha sonra demokratik bir yönetim anlayışı sergilemek suretiyle Yahudiler için kutsal olan yerleri romalıların elinden kurtarıp işgal ettiler. Aralarından kura ile bir yüksek Rahip seçerek onu lider yaptılar ve savaş dönemi hükümetini kurdular (M.S 68).

3.Giscala'lı John (Yohanan ben Levi) bir Celile birliğinin lideriydi. Savaş zamanı hükümetinin güvenini kazandı ve ondan sonra bu güveni kötüye kullanarak Zelotlara ihanet etti.

4.Simeon bar Giora, Decapolis-Gerasa'dan, azad edilmiş köleler ve köylülerden bir ordu kurdu. Ondan sonra Idumea'yı kuşattı. M.S. 69'da soylulara katıldı ve Kudüs'ün büyük bölümünün yönetimini eline geçirdi. M.S. 70'de Kudüs'ün savunmasında çaba harcadı.

5.Idumealılar, yerel bir milis hareketiydi. Zelotlar'ın geçici savaş hükümetini devirmelerine yardım ettiler.

Bu konuda başlıca bilimsel tartışmalar, öncelikle Josephus'un Yahudi savaşına önyargılı yaklaşımı ve güvenilirmez rivayetlerinden-değerlendirmelerinden (tıpkı Yahudi savaşı, Yahudi tarihini ve kendi hayatını anlatırken olduğu gibi) ve Josephus'un tüm anlatımlarında o zamanki ihtilalcilerle halkın savaş eğilimini körükleyen, sosyal, ekonomik, politik ve dinsel faktörleri arasında dinsel çaba etkenini ve Zelot başlığını öne çıkarmış olmasından kaynaklanmaktadır.⁶³ Celileli Judah tarafından ortaya konan doktrinlerinin ilk prensibi "Tanrı tek şef ve tek sahip"ti. Bunlar da şeriatın dokunulmaz

⁶³ David M. Rhoads, "Zealots", The Encyclopedia Of Religion, XV/559

karakterini kabul ediyorlardı. Bunların diğer inanç esasları şu şekildedir:

1. Günahkar ruhlara ebedi bir ceza vardır.

2. Paganizme karşı Filistin’i kurtaracak bir Mesih gelecektir. Zelotların canlı tuttıkları bu Mesih inancı dindar-milliyetçi Yahudileri birkaç defa zalimlere karşı ayaklanmaya sevk etmiştir. Hristiyanlığın bidayetinde Zelotların bekledikleri Mesih telakkisi ile Hristiyanlığın yakın ilişkisi olduğu izlenimi ortaya çıkmaktadır. Hatta bazı yazarlar “Hristiyanlar, Zelotlardan mı gelmektedir?” diye soru bile sormuşlardır. Fakat bu soruya kesin olarak “Hayır” demek gerekir. Çünkü Hristiyanlarla Zelotlar arasında ayrılıklar vardı. Aralarında bir yakınlık olsa da Mesih telakkileri tamamen farklıdır.⁶⁴

Bir görüşe göre, on iki havarinin altısının Zelot olduğu ifade edilmektedir.⁶⁵

4.2.3. Sadukiler (Sadducees)

Kelime olarak Sadukim’in kökeni üzerinde, Peruşim de olduğu gibi kesin bir hükme varılmış değildir. Bazı yazarlar kökü, “Sadok”a bağlamışlardır. Kral Davud ve Süleyman zamanlarında “kohenlik” makamına getirilen ve kurduğu sülale çok uzun müddet iş başında kalan Sadok’un soyundan gelen kohenler, Yunan tesiri altında dejenere olarak Helen kültürünü benimsemişler ve onlarla birlikte bütün aristokratlar da meşhur deyimi ile “Epikurosçu” olmuşlardı. İsim, muhtemelen bütün bu aristokratlara muhalefetle Helenizmle birlikte her ikisine karşı cephe alan “Hasidim” tarafından Mabet’teki kohenlerle akrabalık bağı kurmuş olan bütün asilleri içine alan gruba verilmiştir.⁶⁶

Sadukilik, Ferisiliğe karşı ortaya çıkmış bir Yahudi politik-dini mezheptir. Saduki ismi muhtemelen Başkahin Sadok’a nispet edilmiştir.⁶⁷ Tevrat’ın hükümlerinin tatbikatı ve mabet hizmetleri konusunda, yani itikad ve amelde Ferisiliğe karşı olması ile tanınmıştır. Ferisilerin Yahudi dünyasının mutlak hakimi olmalarından dolayı, Sadukiler hakkında fazla kaynak yoktur. Sadukiler, Ferisilerin aksine aristokrat sınıfı teşkil etmiş ve Romalı idarecilerle işbirliğine girişmişlerdi. İsa Mesih’i bertaraf etmeye çalışmaları, sosyal ve siyasi düzeni ellerinde tutma arzularından kaynaklanmıştı. Yahudilerin Helen kültürüyle yoğrulması için çaba göstermişlerdi. Sadukiler, eski Yahudiliğin savunucusu olduklarından, sonrada ortaya çıkan ve Ferisilerin benimsediği

⁶⁴ Mehmet Aydın, Hristiyan Kaynaklarına Göre Hristiyanlık, s. 12-13

⁶⁵ Muhammed Ataurrahim, Bir İslam Peygamberi Hz. İsa, II. Bas., Çev: Kürşat Demirci, İnsan Yay., İst., 1994, s. 40

⁶⁶ Yaşar Kutluay, İslam ve Yahudi Mezhepleri, Anka Yay., II. Bas., İst., 2001, s. 229

⁶⁷ F.L. Cross–E.A. Livingstone, “Sadducees”, The Oxford Dictionary of The Christian Church, s. 1077; Eski Ahit’te Sadok, Tsadok adıyla geçer ve kâhin olduğu vurgulanır. Bkz., 2 Sam. 8:17

sözlü Tevrat'ı kabul etmemişlerdir. Sadukilerin Ferisilerden ayrıldıkları en önemli husus, yeniden dirilme ve gelecek dünyadır (Olam-ha'Ba). Bu farkın sebebi de yalnız Tevrat'ı esas almış olmalarıdır.⁶⁸

Sadukiler, Hasmoniler Darbesi'nden, Kudüs'teki Kutsal Mabet'in yıkılışı (M.S. 70) sonrasına kadar devam eden dönemde gelişen üç düşünce ekolünden birisinin hızlı savunucularındandı. Josephus Flavius'a göre Sadukiler, sadece Pentateuch'de⁶⁹ yazılan emirler (ayetler) kabul edilip uyulmalıydı diye düşünüyorlardı. Yazılmamış olanlar ise kabul edilmemeli ve uyulmamalıydı, yok sayılmalıydı. Bu prensip kararı Sadukiler ile, Tanrının hem yazılı hem de sözlü emirler verdiğini ve her ikisinin de kabul edilmesi gerektiğini savunan Ferisileri şiddetli bir çatışmanın içine sürüklemiştir.⁷⁰

Sadukiler ayrıca “kader”in insan hayatındaki etkisi ve ruhun ölümsüzlüğü ile bedenın tekrar dirilişı konularında da Ferisiler ile çatışmaya fikir ayrılığına düştüler. Sadukiler, Ferisilerin aksine insan hayatında kaderde yazanların başa gelmediğini, insanın başına gelen olayların onun kendi elinde olduğunu ve kendisinin iyi bir insan olup mutluluklara uğrayacağı gibi düşüncesizliklerinin neticesinde uğradığı belalara da katlanması gerektiğini savunuyorlardı. Kadere inanmıyorlardı. Dolayısıyla da Sadukiler Ferisilerin inandığı gibi; ruhun ölümsüz olduğuna, bedenın tekrar dirilip Tanrının Pentateuch'de vadettiğı ve söylediğı gibi bu dünyada yaptıklarının karşılığı olan cezaları çekeceğine inanmıyorlardı. Her ne kadar Sadukiler M.S. 70'de mabetin yıkılışına kadar kendi öğretilerinde ısrarcı olsalar da henüz düşüncelerinin kabul gördüğü taraftar kitle sadece aristokrat ve ruhban kesimin bir kısmından oluşan küçük bir azınlıktı. Henüz Ferisilerin antitezleriyle Sadukilerin düşünceleri açıkça münazara edilmemişti.⁷¹

Josephus, Sadukilerden de bahseder ve onların Hasmonyalı Jonathan zamanında ortaya çıktığını söyler. Bundan dolayı Sadukilerin Hasmonyalı ihtilali zamanında diğer gruplarla birlikte ortaya çıktığı ve Sadukiler (Tseduqim) olarak anılageldiğı sanılmaktadır. Çünkü Sadukiler, doğrudan Süleyman Mabedi Baş Papazı Sadok'un (Tsadok) soyundan gelen birinin baş papaz olabileceğini, liderlik yapabileceğini iddia ediyorlardı. Bu iddia, Hasmoni çizgisinde gelen Başrahiplik kurumuna karşı bir tez

⁶⁸ Günay Tümer-Abdurrahman Küçük, Dinler Tarihi, s. 205-206

⁶⁹ Pentateuch (Pentakök): “Beş”. Geleneksel Yahudilik'te Eski Ahit'in ilk beş kitabı; Torah; Tekvin Çıkış, Levililer, Sayılar ve Tesniye'den oluşan Eski Ahit'in en önemli kısmı. Birçok Eski Ahit araştırmacı, halihazırdaki bu kitapların M.Ö. IX-V. yy.'lara ait daha eski dokümanlardan yapılan bir derleme olduğunu kabul ederler. Bkz. Şinasi Gündüz, “Pentateuch”, Din ve İnanç Sözlüğü, s. 304

⁷⁰ Ellis Rivkin, “Sadducees”, The Encyclopedia Of Religion, XV/559

⁷¹ Ellis Rivkin, “Sadducees”, The Encyclopedia Of Religion, XV/559

olarak dillendirilmiştir. Sadukiler, Hasmoni çizgisinde gelen Başrahiplik kurumunun, Aaron'dan Elezar ve Phineas'a ve onların ileri sürdüğü yazılı emirlere karşı bir ihtilalin, bir karşı gelişin neticesi olduğunu iddia ediyorlardı. Bu karşı çıkışla Sadukiler kendilerini, Hasmoni Başrahiplik geleneğini, sözlü emirler temeline dayandıran Ferisilerden ayırdılar. Gerçekten de, bu karşı çıkışın Sadok taraftarlarının, destekçilerinin, İki kollu din öğretisini takipedenler, “ayrımcılar” ya da “hizipçiler” olarak nitelenmesine sebep olduğu söylenebilir.⁷²

İlk Hasmonyalıların muhalifleri olan Sadukiler, ne halkın baskılarından ne de Hasmonyalı öğretisini uygulayan başrahipler Jonathan ve Simon'dan etkilenmemiş, çizgilerini değiştirmemişlerdir. John Hyrkanus'un Başrahipliği döneminde, (M.Ö. 134–104), Sadukiler John'un başrahipliğini kabullenme yoluna giderek Ferisilerin sözlü emirlerinin egemenliğini tamamen ortadan kaldırmaya ve yerine sadece yazılı emirlerin uygulandığı bir düzen getirmeye yeltendiler. Bu, John'un oğluna karşı şiddetli bir direnişle önderlik ederek öne çıkan Alexander Yannai (M.Ö. 103–76) idi. Alexander öldüğünde bu muhalefet onun dul karısı tarafından vahşi boyutlara ulaştırılmıştı. Şalome Alexandra (M.Ö. 76-67) tahta çıkarken Ferisilerin tekrar güç kazanmasını ve sözlü emirlerin yeniden tamamen egemen yapılmasını sağladı.⁷³ Böylece Sadukiler kendi zayıflıklarını ve güçsüzlükleriyle yüz yüze geldiler ve mevcut durumla, Ferisilerle barış yolunu tercih ettiler. Sadukiler kendi ibadetlerini, Ferisilerin müsaade ettiği ölçü ve kısıtlamalarla Mabede taşıma fırsatı buldular. Ferisiler Mabedde Sadukilerin papazlarına da belli şartlarla yer vermeye razı oldular. Böylelikle inanç ve fikir ayrılığından ortaya çıkan Saduki-Ferisi çatışması son buldu. Bununla beraber sonraki devirlerde birkaç Saduki Papaz, Başrahipliğe kadar yükseltildi. (Bunlardan biri de İsa'yı yargıladığı söylenen Caiaphas'tı). Onların gücü sadece politikti ve doğal olarak dini hiçbir etkileri yoktu. Tüm sosyal ve dini hayat Ferisilerin sahiplendiği sözlü emirler doğrultusunda yürüyordu. M.S. 70'de Mabed'in yıkılmasıyla Sadukilerin fikri alanda varlıkları ve etkileri de son buldu.⁷⁴ Sadukiler'in Yeni Ahit'te sıkça anıldığı görülmektedir.⁷⁵

⁷² Ellis Rivkin, a.g.md., XV/559

⁷³ Ellis Rivkin, “Sadducees”, The Encyclopedia Of Religion, XV/559

⁷⁴ Ellis Rivkin, a.g.md., XV/559

⁷⁵ Mat. 3:7; Res. İş. 4:15, 5:17

4.2.4. Esseniler (Essenes)

Esseniler, Yahudilik tarihinin, Hasmoniler ve Romalılar dönemlerinde bir Yahudi Mezhebi mensuplarıydı (M.Ö.150-M.S.74). Bu grup dindarlıkları ve farklı teolojileriyle öne çıkmıştı. Esseniler Yunanca’da Essenoi ya da Essaioi olarak adlandırılmıştır. Esseni ismi üzerinde birçok etimolojik nitelendirme yapılmıştır. Önemli olanları şunlardır: Suriye kaynaklı “Hase” (Dindar), Aramaik dilde “assaya” (Şifa verenler), Yunancada “Hosios” (Mukaddes), İbranice’de “Hasha’im” (Sessizler). Şurası kesindir ki, etimolojik olarak ortaya atılan ve bilimsel bir konsensus elde edemeyen terimler, isimlendirmeler gösteriyor ki, kesin doğru olarak kabul edilebilecek bir terim mevcut değildir. Esseniler’le ilgili olarak İbranice merkezli kaynaklarda ya da Rabbinik literatürde (Midrashim ve Talmud) aynı isimde bir açıklama olmamasına rağmen sadece Philo Judaeus’un (d. M.S. 45–50) Yahudiliği yeniden keşfinde ve Josephus Flavius’un (d. M.S.100) rönesansında İbranice Siyyim (Esseniler) olarak anılmaktadır.⁷⁶

Esseni kelimesinin etimolojisi üzerinde fikir birliği yoktur. İki anlam ileri sürülmektedir. Birincisi; “mütevazi ve dindar kişi ve bunların meydana getirdiği topluluk” ki, Josephus bu anlamda kullanır. İkincisi ise; “sessiz, sakın ve ketûm kişi ve bunların topluluğu” ki Josephus bazen, Philo ise devamlı bu anlamı benimser.⁷⁷

Ölü Deniz Yazmaları’nın keşfinden önce Esseniler hakkında çok az şey bilinmektedir. Pliny ve bir Esseni olarak yaşamına başlayan Josephus, onları zikretseler de daha genç tarihçiler onlarla pek ilgilenmemişlerdir. Pliny, Essenileri dünyada pek çok insandan daha dikkate değer insanlar olarak zikretmiştir.⁷⁸

Peruşim gibi ve hatta ondan daha çok İsiyim’in Hıristiyanlıkla ilişkili bulunması sebebiyle konu, iki dine mensup yazarlar arasında çoğu zaman polemiklere vesile olmuştur. Bu mezhebin kuralları ile, ilk kilisenin esasları arasındaki benzerlikler yanında, kaynakların eksiklik ve kısırlıkları kesin hüküm verilmesine engel olmaktadır.⁷⁹

Bir görüşe göre, Eski Ahit’i çok çabuk öğrenen İsa’yı Esseni öğretmenler eğitmişlerdir. Yahya da, İsa’nın gençlik çağında Esseniler’den ayrılıp tek başına çölde yaşamıştır.⁸⁰

⁷⁶ Lawrence H. Schiffman, “Essenes”, The Encyclopedia Of Religion, V/163

⁷⁷ Yaşar Kutluay, İslam ve Yahudi Mezhepleri, s. 236

⁷⁸ Muhammed Ataurrahim, Bir İslam Peygamberi Hz. İsa, s. 29

⁷⁹ Yaşar Kutluay, a.g.e, s. 235

⁸⁰ Muhammed Ataurrahim, a.g.e., s. 32-35

4.2.5. Ferisiler (Pharisees)

İbranice Peruşim adıyla da bilinen Ferisi kelimesi iki anlama gelmektedir: Birincisi; “kendini ayrı tutmak veya saf ve temiz olmayan şahıs veya eşyadan uzaklaşmak”, ikincisi de; “açıklamak, tefsir etmek” olup bu anlam pek kabul görmemektedir. “Uzaklaşanlar” yani itizal edenler denmesine sebep olarak, Yahudi geleneğinde bunların Makabi mücadelelerine karışmaktan sakınmaları, iştiraki reddetmeleri gösterilmektedir. Fakat bu görüş kendi kendisiyle tezat halindedir.⁸¹

Ferisiler, Hasmonyalı Jonathan zamanından Mabedin ikinci yıkılışına kadar (M.S. 70), Sadukiler ve Essenilerle birlikte Yahudiler arasında yaygın olan üç düşünce sisteminden -ekolünden- biriydiler. Josephus Flavius’a göre Ferisileri diğer iki düşünce akımından ayıran en temel özellik, atalarının inandığı ama Musa’nın kanunlarında yazılmamış olan kanunların da doğru olduğunu kabul etmeleri idi. Bunlar arasında Özgür iradeyle kader arasında hassas bir ilişki olduğu, ruhların hiçbirinin kolay bozulmadığı, iyilikler emreden nefislerin sonunda başka bedenlere geçebildiği (Resurrection) ve şeytani nefislerin sonsuza kadar cezalandırıldığı inanışları sayılabilir. Bu yaklaşımlarla Josephus, Ferisilerin sergilediği farklılıkların, kutsal ayinlerinde, ruhani liderlerinde ve tüm mensuplarında görülebilir olduğunu belirtmektedir. Josephus’un, Ferisilerin yazılı olmayan kanunların en yetkin bu konuda konuşmaya en ehil otorite ve sözlü kanunların öğreticileri olduğunu belirten izahı, farklı kaynaklarla da uygunluk göstermektedir. Hepsi de, Ferisilerin Musa’nın yolunda onun mirasını taşıdıklarına ve Sözlü kanunlar hakkında söylediklerinin doğru olduğuna, dini liderlik sıfatını haklı olarak taşıdıklarına tam olarak inandıklarından bahseder. Josephus’un söyledikleri, Tannaitik Literatür ile de çelişmez. Tannaitik Literatür (Misnah, Tosefta ve Beraitot) de sözlü kanunları doğrular mahiyettedir. Tannaitik Literatür incelendiğinde Ferisiler, Soferim (Scribes) ve Hakhamim (Sages)le de Josephus ve Yeni Ahit’te oldukları gibi sözlü ve yazılı kanunların hakiki öğreticileri-otoritesi olarak özdeşleşir. Yine Josephus ve Yeni Ahit; Sadukileri, Ferisilerin sözlü kanunlarını reddeden ve onların dini otoritesine karşı çıkan bir görüş olarak ortaya koyar.⁸²

Ferisiler ismi Yunan literatüründen, İbranice Perushim ismine bir çoğul son ek takılarak türetilmiştir. Ayrılıkçılar, ayırmacılar, ayrılanlar, mirasçılar manalarına geldiği söylenilebilir. Bu isim Ferisilerin otoritesini reddeden Sadukilerce Tannaitik

⁸¹ Yaşar Kutluay, a.g.e., s. 216

⁸² Ellis Rivkin, “Pharisees”, The Encyclopedia Of Religion, XV/269

Literatür⁸³de “Tsedukim”ın tam karşısı olarak ortaya konan “Perushim”den türetilerek, sözlü kanunların öğreticilerine Ferisiler olarak yakıştırılmış da olabilir.⁸⁴

Yukarıda izah edilen İbranicedeki çoğu Tannaitik yazılardaki Perushim teriminin Ferisiler olduğunu söyleyen faraziyenin tam aksine, pek çok saygın tarihçi, Emil Schürer (1902), Robert Travers Herford (1902), Louis Finkelstein (1962), ve son olarak Jacob Neuser (1971) Tannaitik yazıları temel alarak yeni bir görüş geliştirdiler ve bu yazıya göre Perushim giysilerinin “ammei Ha-arets”ın temiz olmayışına bir kaynak olarak gösterdiler. Bu yazmaya göre Perushim, dindar ve ayinlere ibadetlere, dini inançlarına çok özen ve titizlik gösteren, kendilerini “ammei ha- arets” in daha bozuk ve pejmürde davranan topluluklarından ayıran kimselerdi. Tarihçiler ayrıca, Perushim’i “haverim” (birleşen), kendilerini aynı sebep için toplumdan soyutlayan-ayıran olarak tanımlar. Her iki Perushim terimini tanımlama gayreti de kendisine has özellik taşıır. İlk tanım, Perushim terimi ile Tseduqim terimini birbirine zıt ifadeler olarak ortaya koyan yazmaları kaynak gösterirken, ikinci tanım Perushim terimi ile “ammei ha-arets” terimini karşı karşıya zıt olarak tanımlayan yazmaları kaynak edinmiştir. Perushim ile Tsedukim (saduki) terimlerini tezat olarak ifade eden görüş, hem Tannaitik yazmalara hem de Josephus’un ifadelerine ve yeni Ahit e de uygunluk gösterdiğinden daha akla yatkındır.⁸⁵ Pavlus’un mektuplarında İsraili ve eski bir Ferisi olduğunu söylediği görülmektedir.⁸⁶ Ayrıca, Yeni Ahit’te Ferisiler’e birçok atıf bulunmaktadır.⁸⁷

B. İlk Yüzyıl Hristiyanlığının Kısa Tarihçesi (M.S. 30–100)

Genel hatlarıyla Hristiyanlığın ilk yüzyıl içindeki tarihsel gelişimini aşağıdaki başlıklar halinde göstermek mümkündür:

1. Hristiyanlığın Doğuşu ve İsa Dönemi
2. Havariler Dönemi ve Pavlusçu Dönem
3. Pavlus Sonrası Dönem

⁸³ Tannaitik (Tanah veya Tanna) Literatür: Yahudilerin Eski Ahit’e verdikleri isim. Torah, Nebim ve Ketuvim’den oluşan (yasa, peygamberler ve kitaplar) Yahudi Kutsal Kitap külliyyatı. Bkz. Şinasi Gündüz, “Tanah”, Din ve İnanç Sözlüğü, s. 358

⁸⁴ Ellis Rivkin, a.g.md., XV/269

⁸⁵ Ellis Rivkin, “Pharisees”, The Encyclopedia Of Religion, XV/269

⁸⁶ Flp. 3:5; Rom. 11:1

⁸⁷ Bkz. Mat. 3:7, 15:1; 16:6; Luk. 18:9

1. Hristiyanlığın Doğuşu ve İsa Dönemi

1.1. İsa'nın Doğumu ve Çocukluğu

Luka'ya göre, Peygamber Zekeriya'nın eşi Elizabet'in hamileliğinin altıncı ayında Tanrı, Melek Cebrail'i Celile'de bulunan Nâsıra adlı kente, Davud soyundan Yusuf adındaki adama nişanlı olan bir kıza gönderir. Adı Meryem olan kızın yanına giren melek, onu selamlar ve “Tanrı'nın lütfuna eriştiğini, gebe kalıp bir oğul doğuracağını ve bu oğulun adını da İsa koyacağını, onun büyük biri olup kendisine “en yüce Olan'ın Oğlu” deneceğini, Rab Tanrı'nın Davud'un tahtını vereceğini, sonsuza dek Yakup'un soyu üzerinde egemenlik süreceğini ve egemenliğinin de sonunun gelmeyeceğini” bildirir. Meleğin söylediklerine şaşırان Meryem, hiçbir erkeğe varmadığını söyleyince melek, “akrabalarından Elizabet'in de yaşlılığında bir oğula gebe kaldığını ve kısır bilinen Elizabet'in altıncı ayında bulunduğunu, Tanrı'nın yapamayacağı hiçbir şeyin olmadığını” anlatır.⁸⁸ Teslimiyet duyguları içinde kalan Meryem, birkaç gün sonra Zekeriya'nın evine gider ve Elizabet'i selamlar. Elizabet, Meryem'in selamını duyunca rahmindeki çocuk hoplar. Kutsal Ruh'la dolan Elizabet, Meryem'e “kadınlar arasında kutsanmış bulunduğunu, rahminin ürünü olanın da kutsandığını” söyler.⁸⁹

Apokrif Yakup İncili'ne göre Meryem, Elizabet'in yanında üç ay kaldıktan sonra, vücudu günden güne kilo alır ve bundan korkarak evine gider. İsrailoğullarından korkusu sebebiyle insanlardan kendini gizler. Bütün bunlar olurken Meryem on altı yaşındadır.⁹⁰ Meryem, hamileliğinin altıncı ayında iken, eve gelen Yusuf onu hamile bulunca, gördükleri karşısında çarpılır, ayaklarının bağı çözülür ve kız olarak aldığı Meryem'in kirletildiğini düşünür. Ona, Tanrı tarafından itina edilen, yemeği melek tarafından getirilen biri olmasına rağmen niçin bu fiili işlediğini sorar. O zaman Meryem, üzüntü içinde hiç kimsenin kendisine dokunmadığını anlatır ancak Yusuf olup biteni anlayamaz.⁹¹ Meryem'in günahını görmezlikten gelirse Tanrı'ya karşı gelmiş olacağını, İsrailoğullarına durumu açıklarsa Meryem'in öldürüleceği korkusuna kapılır.

⁸⁸ Luk. 1:26-37. Matta İncili'nde, Meryem'in Yusuf'la nişanlandığı ancak evlenmelerinden önce Kutsal Ruh'tan gebe kaldığının anlaşıldığı anlatılır. Bkz. Mat. 1:18-19. Yine aynı İncil'de Yusuf'un, “Meryem'i herkesin önünde utandırmak istemediğinden onunla gizlice evlenmek istediği ve doğumdan sonra çocuğa gördüğü rüya üzerine İsa ismini verdiği” bilgisi bulunmaktadır. Bkz. Mat. 1:24-25. Markos ve Yuhanna İncilleri'nde ise, İsa'nın doğumu ve çocukluğu hakkında bilgi yoktur.

⁸⁹ Luk. 1:39-42

⁹⁰ Yakup İncili, 12:3 (Ekrem Sarıkçıoğlu, Hristiyanlarda Çocukluk İncilleri, Önsöz ve Tercüme, Türkiye Dinler Tarihi Araştırmaları Sempozyumu-I, Samsun, 1992, s.15.)

⁹¹ Yakup İncili, 13:1

Bu nedenle Meryem'i gizlice terk etmeyi düşünen Yusuf'a gece rüyasında bir melek görünerek, "Meryem'den dolayı korkmamasını, karnındaki Kutsal Ruh'tan meydana geldiğini ve bir oğlan doğuracağını, adını İsa koymasını gerektiğini, zira onun, halkını günahlardan kurtaracağını" söyler. Bunun üzerine Yusuf, uykusundan kalkıp Meryem'i himaye etmeye devam eder.⁹² Yusuf'un ortalıkta bir süre görünmemesini fark eden Şeriat bilgini Annas, Meryem'in hamile olduğunu görür ve Meryem ve Yusuf'u nikah takdisi yapmamakla suçlar.⁹³ Daha sonra da başrahip tarafından sorgulanan Yusuf, başrahibin olayı örtbas etmesi üzerine sevinç içinde Meryem'i alıp evine gider.⁹⁴

Avgustus Sezar, bütün Roma dünyasında bir nüfus sayımının yapılması için ferman çıkarmış ve insanlar yazılmak için kendi kentine gitmiştir. Yusuf da, Davud'un soyundan ve torunlarından olduğu için Celile'nin Nâsıra kentinden kalkıp Yahudiye Bölgesi'ne, Davud'un kenti olan Beytlehem'e gider. Orada hamile olan nişanlısı Meryem'le birlikte yazılacaktır. İkisi Beytlehem'de iken, Meryem'in doğum yapma vakti gelir ve ilk oğlunu doğurur.⁹⁵ Kaldıkları handa başka yer olmadığı için oğlunu kundağa sarıp bir yemliğe yatırır.⁹⁶ Devam eden gelişmeler, aynı yörede sürülerinin yanında nöbet tutarak geceyi kırlarda geçiren çobanlara bir melek görünür. Melek, gördükleri şey sebebiyle hayretler içinde kalan çobanlara, "Davud'un kentinde bir kurtarıcının doğduğunu, onun Rab olan Mesih olduğunu" müjdeler. İşaret olarak da "kundağa sarılmış, yemlikte yatan bir bebek bulacaklarını" bildirir.⁹⁷ Çobanlar, Tanrı'nın kendilerine bildirdiği bu olayı görmek için Beytlehem'e gitmeye karar verirler. Kendilerine söylendiği gibi, Beytlehem'de Meryem, Yusuf ve yemlikte yatan bebeği bulurlar ve başlarından geçeni onlara anlatırlar. Meryem, çobanların anlattıklarını

⁹² Yakup İncili, 14:1-2

⁹³ Yakup İncili, 15:1-2

⁹⁴ Yakup İncili, 16:1-2

⁹⁵ Luk. 2:1-7. İsa'nın doğum tarihi konusunda farklı görüşler mevcuttur. Hristiyan dünyasında İsa'nın doğumu, zamanın başlangıcı (Miladi çağın başlangıcı) sayıldığı için, genel olarak, onun, Miladın birinci yılında, kış mevsiminde doğduğu kabul edilmektedir. İsa'nın hayatını ve öğretisini anlatmaları sebebiyle en temel bilgi kaynağı olması gereken İnciller'de de bu hususta açık bir ifade bulunmamaktadır. İsa'nın doğum tarihi araştırmalarına göre, İsa'nın Miladın başlangıcı olarak gösterilen tarihten birkaç yıl önce, M.Ö.4 yılında, hatta bu tarihten iki-üç yıl kadar önce, M.Ö. 6-7 yılları civarında doğduğu tahmin edilmektedir. Bkz. Mehmet Katar, "Hristiyanlık'ta İsa'nın Doğumu ile İlgili Kutlamaların Ortaya Çıkışı, İslamiyat Der. Ankara, 2000, c. 3, sy. 4, s. 117

⁹⁶ Luk. 2:7; Krş. Yakup İncili, 19:1-2; Sarıkçıoğlu'nun tercüme ettiği Arapça Çocukluk İncilleri'nden Seçmeler, 19 numaralı bâb'a göre, doğumundan üç gün sonra mağaradan bir ahıra Meryem tarafından getirilen İsa'ya öküz ve eşeğin tazim ettiği, başka bir mağarada ejderhaların zarar veremediği, çölde vahşi hayvanların ona refakat ettiği, İsa'nın ağaçlarla konuştuğu türünden mitolojik karakterli rivayetler bulunmaktadır. Bu İncil'deki benzer cümleler için Bkz. 14,18:1,19:1-2,20:1, 21. Bkz. Ekrem Sarıkçıoğlu, a.g.m., s. 37.

⁹⁷ Luk. 2:8-12

yüreğinde saklar.⁹⁸ Sekizinci gün, çocuğu sünnet etme zamanı gelince, kendisine İsa adı verilir. Bu isim, İsa'nın ana rahmine düşmesinden önce melek tarafından verilmiştir. Musa'nın Yasa'sına göre, arınma günlerinin⁹⁹ bitiminde Yusuf'la Meryem, çocuğu Tanrı'ya adamak için Kudüs'e götürürler.¹⁰⁰ O sırada Şimon adında, kendisine Tanrı'nın Mesih'ini görmeden ölmeyeceği bildirilen doğru ve dindar bir adam, İsrail'in teselli edileceği zamanı özlemle beklemektedir. Şimon, tanrısal bir yönlendirmeye tapınağa gelir, tapınakta bulunan İsa'yı kucağına alır ve Meryem'e “çocuğun, İsrail'de birçok kişinin düşmesine ya da yükselmesine yol açmak ve aleyhinde konuşulacak bir belirti olmak üzere belirlendiğini, kendisinin de adeta kalbine bir kılıç saplanacağını” söyler.¹⁰¹ Luka'ya göre, tapınakta, İsa'yı Şimon'nunkine benzer bir bilgiyle fark eden, Fanuel Kızı Anna adında tapınaktan ayrılmayan ve kendisini Tanrı'ya adayan yaşlı bir kadın da bulunmaktadır. Tam o sırada ortaya çıkan Anna, Tanrı'ya şükredip Kudüs'ün kurtuluşunu bekleyen herkese bu çocuktan söz etmeye başlar.¹⁰² Yusuf ve Meryem, Musa Yasa'sında öngörülen her şeyi yerine getirdikten sonra Celile'ye, kendi kentleri olan Nâsıra'ya dönerler.¹⁰³ Matta İncili, İsa'nın Beytlehem kasabasında doğumundan sonra bazı yıldızbilimcilerin Kudüs'e gelerek “Yahudilerin kralı olarak doğan çocuğu aradıklarını ve ona tapınmaya geldiklerini” söylediklerini ve “bunu işiten Hirodes'in bütün Kudüs halkıyla birlikte tedirgin olduğunu”¹⁰⁴ nakletmektedir. Bütün başkahnleri ve din bilginlerini toplayan Hirodes, Mesih'in Beytlehem'de doğduğunu öğrenir. Bunun üzerine yıldızbilimcilerini gizlice çağırıp çocuğu dikkatle aramalarını, buldukları zamanda haber vermelerini, kendisinin de ona tapınmak istediğini söyler.¹⁰⁵ Adamlar, kralı dinledikten sonra yola çıkarlar ve doğuda görmüş oldukları yıldızın kendilerine yol göstermesiyle Meryem'i ve çocuğu bir arada bulup ona tapınırlar. Yıldızbilimciler, gördükleri rüya sonrasında, Hirodes'in yanına dönmemeleri uyarısını alarak memleketlerine başka yoldan dönerler.¹⁰⁶ Bu sırada bir melek, Yusuf'a rüyasında görünerek, Hirodes'in çocuğu öldürmek amacıyla arayacağını, bu sebeple Meryem'i ve

⁹⁸ Luk. 2:15-20

⁹⁹ Tevrat'a göre bir kadın, bir erkek çocuk doğurduktan sonra kırk gün süreyle dinsel açıdan “kirli” sayılırdı. Bu dönemin sonunda bir kurban sunarak tekrar “temiz” hale gelirdi. Bkz. Lev. 12:1-4.

¹⁰⁰ Luk. 2:21-22

¹⁰¹ Luk. 2:25-35

¹⁰² Luk. 2:36-38

¹⁰³ Luk. 2:39

¹⁰⁴ Mat. 2:1-3; Krş. Yakup İncili, 21:1

¹⁰⁵ Mat. 2:4-8

¹⁰⁶ Mat. 2:7-12

çocuğu alıp Mısır'a kaçmasını, kendisine haber verinceye kadar orada kalmasını tembih eder. Yusuf, rüyasında gördüğü şey üzerine kalkıp ailesini yanına alarak Mısır'a kaçar ve Hiroides'in ölümüne kadar orada kalır.¹⁰⁷ Bu arada Hiroides, yıldızbilimciler tarafından aldatıldığını görünce büyük bir öfkeye kapılır ve onlardan öğrenmiş olduğu zamana göre, Beytlehem ve tüm yöresinde bulunan iki ve daha küçük yaştaki erkek çocuklarının hepsini öldürtür.¹⁰⁸ Hiroides'in ölümünden sonra, yine gördüğü bir rüya sonucunda Yusuf, Meryem ve İsa'yı alıp İsrail'e döner ve Celile bölgesinin Nâsıra kentine yerleşir.¹⁰⁹

İsa'nın çocukluğunu ve bu döneminde yaptığı olağanüstü işleri anlatan Apokrif İbrani Tomas İncili'nde ise daha farklı rivayetler yer almaktadır. Burada zikredilen ilk pasajda, İsa'nın beş yaşında iken, bir cumartesi günü, bir dere kenarında balçıktan on iki serçe yaptığı, bunu gören bir yahudinin İsa'yı babası Yusuf'a şikayet ettiği, Yusuf dere kenarına geldiğinde, İsa'nın ellerini çırpmasıyla balçıktan yaptığı kuşların uçup gittiği rivayeti vardır.¹¹⁰ İsa'nın çocukluk döneminde yaptığı çarpıcı konuşmalar sebebiyle, Zahoy's adında bir öğretmenin hayretler içinde kaldığı, onu eğitmek istediği için Yusuf'tan izin aldığı zikredilir. Fakat Zahoy's Öğretmen, ondaki üstün özellikleri fark ederek, kendini cahil biri olarak hisseder ve Yusuf'a, İsa'nın çok büyük biri olduğunu söylemek suretiyle evine götürmesini rica eder.¹¹¹ Bu İncil'de, İsa'nın çocukluğunda birkaç öğretmene eğitilmesi amacıyla verildiği, ancak "hikmetle dolu" olduğu söylenerek evine gönderildiği¹¹², ölmüş kimseleri dirilttiği¹¹³, yaralıları iyileştirdiği¹¹⁴ zikredilir.

İsa, on iki yaşına gelince, annesi ve babası her yıl olduğu gibi Fısıh Bayramı için geleneğe uyarak Kudüs'e giderler. Bayramdan sonra eve dönerlerken küçük İsa

¹⁰⁷ Mat. 2:13

¹⁰⁸ Mat. 2:16; Krş. Yakup İncili, 22:1-3. Yakup İncil'inde, Meryem'in İsa'nın öldürülmesinden korkarak bir sığır yemliği içine yatırdığı, Elizabet'in de Yahya'nın arandığını duyunca dağa çıktığı fakat saklayacak bir yer bulamadığı, dua etmesiyle de dağın ikiye yarılarak onu içine aldığı ve bir meleğin kendilerini koruduğu kaydı vardır. Buna ilaveten aynı incilin 23:1-2 numaralı cümlelerinde, Yahya'yı sakladığı ve göstermediği suçlamasıyla Hiroides'in, sabaha karşı Zekeriya'yı katlettiği zikredilir.

¹⁰⁹ Mat. 2:19-23

¹¹⁰ İbrani Tomas'ın İsa'nın Çocukluğu Hakkındaki İncil'i, 2:1-5 (Ekrem Sarıkçıoğlu, Hristiyanlarda Çocukluk İncilleri, Önsöz ve Tercüme, Türkiye Dinler Tarihi Araştırmaları Sempozyumu I, Samsun, 1992, s.25)

¹¹¹ İbrani Tomas'ın İsa'nın Çocukluğu Hakkındaki İncil'i, 7:1-2; Benzer ifadeler için bkz. Süryanice Tomas İncili'nin 6-8. Bölümlerinin Varyantı (Ekrem Sarıkçıoğlu, Hristiyanlarda Çocukluk İncilleri, Önsöz ve Tercüme, Türkiye Dinler Tarihi Araştırmaları Sempozyumu I, Samsun, 1992, s.32)

¹¹² Bkz. İbrani Tomas'ın İsa'nın Çocukluğu Hakkındaki İncil'i, 14:1-3, 15:1-4

¹¹³ Bkz. İbrani Tomas'ın İsa'nın Çocukluğu Hakkındaki İncil'i, 9:1-3, 17:1, 18:1

¹¹⁴ Bkz. İbrani Tomas'ın İsa'nın Çocukluğu Hakkındaki İncil'i, 10:1-2, 16:1

Kudüs'te kalır. Bunu fark etmeyen anne ve babası, İsa'nın yol arkadaşlarıyla birlikte olduğunu sanarak bir günlük yol giderler. Sonra onu tanıdıkları arasında göremeyince araya araya tekrar Kudüs'e geri dönerler. Üç gün sonra İsa'yı tapınakta din öğretmenleri arasında konuşurken bulurlar.¹¹⁵ Sonuç itibarıyla, İsa'nın çocukluğuna ilişkin elimizdeki rivayetler zikrettiğimiz şekilde olup, buradan mesajının başlangıcına kadar geçen sürede neler olup bittiğini bilmediğimizi belirtmekle yetiniyoruz. Zira, İsa'nın on iki yaşından, mesajı dönemine kadar hiçbir bilgi mevcut değildir.

İsa'nın doğduğu yıllarda Filistin, Roma İmparatorluğu'nun hakimiyeti altında idi. Yahudiler çeşitli mezheplere bölünmüş, dini konular çıkar meselesi olmuştu. Kudüs'teki Kutsal Mabet, ticaret yeri haline getirilmiş, şekilcilik samimiyeti boğmuştu. Tek tanrı inancına sahip Yahudiler, putperest Romalılardan kurtulma yollarını arıyorlardı. Bunun için bir kurtarıcı, Mesih bekliyorlardı. İsa, işte bu sırada ortaya çıkmıştır.¹¹⁶

İsa'nın oldukça kısa süren tebliğ faaliyetinin İnciller'den hareketle tam bir kronolojisini çıkarmak zordur. Çünkü bazı olaylar İnciller'in bir kısmında yoktur, bazıları da farklı tarihlerle irtibatlandırılmaktadır. Buna rağmen tebliğ döneminin olaylarını şu şekilde sıralamak mümkündür:¹¹⁷

1.2. Erden Civarında ve Celile'de Tebliğ Faaliyetine Başlaması

İsa, Yahya tarafından vaftiz edilmek üzere, Celile'den Şeria Nehrine, Yahya'nın yanına vaftiz olmak amacıyla gelir. Yahya, İsa'nın vaftiz olma isteğine engel olmak ister ancak onun sözlerine uyararak suyla vaftiz eder.¹¹⁸ Bundan sonra İsa, İblis tarafından birtakım denemelerden geçer ve İblis'in vaadlerini reddeder.¹¹⁹ İsa, M.S. 27 veya 28 yılı Nisan ayında Paskalya'nın yaklaştığı günlerde¹²⁰ Kudüs'e gelir, Paskalya'dan sonra Kudüs'ten ayrılıp Yahudiye diyarına gider ve burada Yahya ile aynı bölgede tebliğ faaliyetlerinde bulunur, Yahya'nın tutuklanmasının ardından Nasıra'dan ayrılarak Celile'ye döner ve göl kıyısındaki Kefernahum'a yerleşir.¹²¹ Sinoptik İnciller'in verdiği bilgiye göre İsa'nın asıl tebliğ hayatı Celile'de geçer.

¹¹⁵ Luk. 2:41-47; Krş. İbrani Tomas'ın İsa'nın Çocukluğu Hakkındaki İncil'i, 19:1-3

¹¹⁶ Günay Tümer-Abdurrahman Küçük, Dinler Tarihi, s. 239

¹¹⁷ Ömer Faruk Harman, "İsa", D.İ.A., XXII/467

¹¹⁸ Mat. 3:13-15

¹¹⁹ Bkz. Mat. 4:1-11

¹²⁰ Ömer Faruk Harman, a.g.md., D.İ.A., XXII/467

¹²¹ Mat. 4:12-15

İsa'nın Celile'deki tebliğ faaliyetlerini dört safhaya ayırmak mümkündür.¹²²

1.Birinci safha kendi memleketi olan Nasıra'dan ilk çıkarılışı ile başlar ve muhtemelen dört ay devam eder.¹²³ Bu dönemde İsa'nın, insanları, “göklerin egemenliğinin yaklaşması” sebebiyle tevbe etmeye çağırdığı¹²⁴ görülmektedir. İsa'nın tebliği faaliyeti, Yazıcılar ve Ferisiler'in düşman olmasına sebep olur ve Ferisiler ile Hirodes taraftarları onu öldürmek üzere anlaşır.¹²⁵

2.İkinci safhada İsa, Paskalya için Kudüs'e gelir. Bu sırada Ferisilerle arası iyice açılır.¹²⁶ Celile'ye dönen İsa'nın Cumartesi günüyle ilgili kural dışı davranışları Yahudi otoritelerince tepkiyle karşılanır.¹²⁷ Ferisiler, İsa'yı yok etme planları kurarken halk büyük bir coşku ile onu takip eder.¹²⁸

3.Üçüncü safhada ilk havarilerini seçen İsa¹²⁹, dağda yaptığı meşhur vaazla pek çok hakikati dile getirir.¹³⁰

4.Dördüncü safha, dağ vaazı sonrasında başlamakta ve Hirodes'in İsa'ya karşı tavrı almasına kadar devam etmektedir. Nasıra'dan ikinci defa çıkarılır, on iki havariyi İncil'i tebliğ göreviyle çevreye gönderir.¹³¹ Yahya şehit edilir.¹³² Kendisine inanan Celileliler onu kral yapmak isterler.¹³³ İsa, bölgeden ayrılarak Sur ve Sayda taraflarına, oradan Dekapol'e gider ve nihayet Kefernahum'a döner.¹³⁴ Altı ay süren bu dönem boyunca İsa, mucizeler göstermeye ve tebliğde bulunmaya devam eder. Ölümünü ve dirilişini önceden haber verir¹³⁵, kendi sureti değişir (transfiguration)¹³⁶. Kudüs'e gider.¹³⁷ Yahuda ve Pere'yi dolaşır. Öleli dört gün olan Lazar'ı diriltir.¹³⁸ Kudüs'e çok yakın bir yerde, Beytanya'da vuku bulan bu mucizevi olay başşehir sarsar. Kudüs'te Başkahin Kayafa'nın teşebbüsüyle toplanan Sanhedrin'de İsa'nın yaptıklarının kendileri

¹²² Ömer Faruk Harman, a.g.md., D.İ.A., XXII/467

¹²³ Bkz. Luk. 4:16-30

¹²⁴ Mat. 4:17

¹²⁵ Mar. 3:6

¹²⁶ Bkz. Yu. 5:1-47

¹²⁷ Bkz. Mat. 12:1-8

¹²⁸ Mat. 12:14

¹²⁹ Mat. 4:18-22; Mar. 3:13-19; Luk. 5:1-11; Yu. 1:42 vd.

¹³⁰ Mat. 5:1-47, 6:1-34, 7:28; Luk. 6:20-49

¹³¹ Mat. 10:5; Mar. 6:7; Luk. 9:2

¹³² Mat. 14:10; Mar. 6:27

¹³³ Yu. 6:15

¹³⁴ Mat. 15:21; Mar. 7:31

¹³⁵ Mat. 16:21, 17:23; Mar. 8:31, 9:31, 10:34; Yu. 12:23

¹³⁶ Mat. 17:2; Mar. 9:2; Luk.9:29

¹³⁷ Mat. 21:10; Mar. 11:11; Luk. 9:51

¹³⁸ Yu. 11:43-44

için tehlike oluşturduğu belirtilir. Öldürülmesi için planlar yapılır.¹³⁹ Durumu sezen İsa, oradan ayrılarak Efraim şehrine, oradan da Pere'ye gider.¹⁴⁰ Kudüs'e dönerek "Korkma ey Sion kızı, işte kralın bir eşek sıpasına binmiş geliyor"¹⁴¹ ifadesindeki Mesih'in kendisi olduğunu belirtmek için bir sığa üzerinde şehre girer.¹⁴² Bu arada on iki havariden biri olan Yahuda İskariyot, başkahinlere giderek otuz gümüş karşılığı İsa'yı ele vermeyi vaad eder.¹⁴³ Fısıh Bayramı'nın birinci gününde fısıh yemeği sırasında İsa, Petrus'un sürçeceğini, kendisinin ele verileceğini bildirir.¹⁴⁴

1.3. Son Akşam Yemeği, Tutuklanması ve Çarmıh Hâdisesi

Yahuda İskariyot, başkahinlere giderek otuz gümüş karşılığında İsa'yı ele verme hususunda anlaşır ve İsa'yı yakalatmak için fırsat kollamaya başlar. Mayasız Ekmek Bayramı'nın ilk günü havariler, Fısıh Yemeğini yemek için nerede hazırlık yapmalarını istediğini İsa'ya sorarlar. İsa da Fısıh Yemeğini kimin evinde yiyeceğini onlara söyler. Bunun üzerine havariler, yemek hazırlığı yaparlar.¹⁴⁵

Akşam olunca İsa, havarileriyle birlikte yemekten, sofrada oturanlardan birinin kendisini ele vereceğini söyler ancak o kişinin kim olduğuna dair açıklama yapmaz. Eline ekmek alır, şükran duasını yapar, ekmeği bölüp "bu benim bedenimdir"

¹³⁹ Yu.11:47

¹⁴⁰ Yu. 11:54

¹⁴¹ Zak. 9:9

¹⁴² Yu. 12:18

¹⁴³ Mat. 26:14-15; Mar. 14:10;Luk. 22:4; Yu.

¹⁴⁴ Mat. 26:11; Mar. 14:18; Luk. 22:21; Yu. 13:21

¹⁴⁵ Mat. 26:14-19. M. Ataurrahim'in araştırmasından ortaya çıkan sonuca göre, İsa'nın havarilerle birlikte "Son Akşam Yemeği"ni, Barnaba'nın kızkardeşinin evinde yediği öne sürülmektedir: "Tanrı Krallığı ve Primitif Hristiyan İnancı" adlı kitabında Albert Schweitzer, Resullerin İşleri'nden, öğrencilerin ve Celileli inanlıların, iki misyonerlik yolculuğunda Barnaba ve Pavlus ile dostluk kuran Yuhanna Markos'un annesinin evinde toplandıklarını anlaşılabilir bir husus olarak görmektedir (Bkz. Res. İş. 12:25). Havariler ve adı geçen diğerlerinin toplandığı yer hemen damın altındaki yer anlamında "üst kattaki oda" olmuştu (Bkz. Res. İş. 1:12-14). Buradaki topluluğu çeken (yukarı taşıyan) biri olmalıdır. Bu odada, hepsi bir yerde olan inanlılar Pentekost gününde idiler (Bkz. Res. İş. 2:1). İsa, Fısıh Bayramı'nda kendisi için bir şeyler hazırlamak üzere iki öğrencisini Beytanya'dan şehre gönderirken onlara su testisi taşıyan bir adama rastlayacaklarını ve onu izlemeleri gerektiğini söylemiştir. Bu adam, onları üst katta döşenmiş hazır büyük bir odaya götürecek ve yemek burada hazırlanacaktır (Bkz. Mar. 14:13-15; Mat. 22:10-12). Bu durum Yuhanna Markos'a kadar giden bir rivayeti göstermektedir. Matta İncil'i sadece, şehre bilgi almaya gönderilen öğrencilerin kaç kişi olduklarını belirtmeden bahsetmektedir (Bkz. Mat. 26:18). İsa'nın son Akşam Yemeği'nin ev sahibinin Yuhanna Markos'un annesi olduğu görüşü ilk kez Theodore Zahn tarafından ortaya atılmıştır. M. Ataurrahim'e göre ise, Schweitzer, her ne kadar evin Yuhanna Markos'un annesinin evi olduğunu söylese de bu, Markos'un annesinin Barnaba'nın kızkardeşi olduğu anlamına gelmez. Barnaba'nın sahip olduğu her şey satıldığına göre, Kudüs'teyken kardeşinin evinde kalmış olması muhtemeldir. Kızkardeşi, içinde bütün öğrencilerin toplanabileceği büyüklükte bir eve sahipti. Barnaba, kızkardeşinin evini dostlarının toplanması için açtığına göre, niçin dört İncil'de Son Akşam Yemeği hikayesinde Barnaba'nın zikredilmediği sorusuna iki ihtimale yaklaşılmaktadır. Birincisi, Barnaba'dan bahsedilmekle beraber bunu anlatan belgenin ortadan kaldırıldığı, ikincisi de Barnaba'nın hapiste olması dolayısıyla yemekte bulunmasının mümkün olmayacağıdır. Bkz. Muhammed Ataurrahim, Bir İslam Paygamberi İsa, s. 61-62

diyerek öğrencilerine verir. Sonra bir kâse alıp şükreder ve “bu benim kanımdır” sözleriyle ondan havarilerine içirir.¹⁴⁶ Burada, havarilere birtakım ikazlarda bulunan İsa’ya Simun Petrus, onu asla terk etmeyeceğine dair sözler verir. İsa da, Petrus’a gece horoz ötmeden kendisini üç kere inkar edeceğini ifade eder. İsa, yemekten sonra dışarıya çıkıp Zeytin Dağı’na gider. Havariler de onun takip ederler. İsa burada konuşurken Yahuda İskariyot’un öncülüğünde bir kalabalık çıkıp gelir ve Yahuda, önceden planladığı gibi İsa’yı öpmek için yaklaşıncı, İsa’nın serzenişini işitir. Olacakları tahmin eden havariler, kılıçla mukabele etme konusunda İsa’dan izin isterler. İçlerinden biri o sırada kılıcıyla başkahinin kölesinin kulağını uçurur. Ancak İsa’nın ikazıyla bir çatışma çıkmaz ve kölenin kulağına dokunarak iyileştirir. Burada, İsa’nın gelen kalabalığa, kendisini her gün tapınakta görenlerin bir haydutun peşindeymiş gibi gelmelerine tepki gösterdiği görülmektedir.¹⁴⁷

Kısa bir süre sonra İsa tutuklanır ve havariler kaçarlar. Başkahin Kayafa ve Sanhedrin tarafından sorgulanırsa da yaptıklarında suç unsuru bulunamaz. Sonunda başkahinin Mesih olup olmadığı hususundaki sorusuna karşılık İsa’nın açıkça Mesih olduğunu söylemesi üzerine ölümü hak ettiğine karar verilir. Yahudiler, İsa’nın milleti kandırdığını, kaysere vergi verilmesine engel olduğunu ve kendisinin Mesih kral olduğunu iddia ettiğini ileri sürerek Roma Valisi Pilatus’tan öldürülmesi için onay isterler. Pilatus İsa’yı özel olarak sorguya çeker, iddialarının siyasi ve tehditkar olmadığını görür. Suçsuz olduğunu açıklayıp serbest bırakmak isterse de halkla karşı karşıya gelmeyi göze alamaz; Yahudilerin ısrarla İsa’nın çarmıha gerilmesini istemeleri üzerine sorumluluktan kurtulmak için çare arar. İsa’nın Celile’den olduğunu öğrenince onu Hiodes’e gönderir. Hiodes, İsa’yı sorgulayıp Pilatus’a iade eder. Gönlü İsa’yı affetmekten yana olan Pilatus, Yahudilerin baskısı karşısında onun çarmıha gerilerek öldürülmesini onaylar.¹⁴⁸ Bunun üzerine Yahudiler İsa’yı Golgota denilen yere götürerek çarmıha gererler. İsa’nın başının üzerine “Nasıralı İsa, Yahudilerin Kralı” diye bir yazı asılır. İsa, Cuma günü sabah saat dokuzda çarmıha gerilir ve öğleden sonra saat üçte ruhunu teslim eder.¹⁴⁹

¹⁴⁶ Mat. 26:20-29; Mar. 14:18-25; Luk.22:14-22; Yu. 13:2-21

¹⁴⁷ Luk. 22:33-54

¹⁴⁸ Bkz. Mat. 26:47-74; 27:1-26; Mar. 14:1-72; 15:1-15; Luk. 22:54-71; 23:1-25; 18:1-40; 19:1-16

¹⁴⁹ Bkz. Mat. 27:27-50; Mar. 15:16-37; Luk. 23:26-46; Yu. 19:17-30. Renan, bu günün tarihini 14 Nisan olarak verir. Bkz. Ernest renan, Havariler, s. 11

2. Havariler Dönemi Ve Pavlusçu Dönem (M.S. 33–67)

Bu dönem, Çarmih olayı ile başlayıp Pavlus ve Petrus'un Roma'da öldürülmesine kadar geçen dönemi kapsamaktadır. Çalışmamızın detaylarını da bu kısım üzerinde yoğunlaştırdığımızdan, ortaya çıkan gelişmeleri bu dönem içinde ele alacağız.

Resullerin İşleri ve Yeni Ahit'teki mektuplardan edinilen bilgiler, havariler döneminin Pavlus öncesi Havariler dönemi ve Pavlusçu dönem şeklinde ikiye ayrılmasını gerektirmektedir.

2.1. Pavlus Öncesi Havariler Dönemi

Pavlus öncesi dönemin yapısı, Resullerin İşleri'nin ilk bölümlerinde canlı bir şekilde tasvir edilmektedir.

Çarmih olayından sonra havariler, benzer bir akıbetin başlarına gelmesi korkusuyla dağılırlar. İsa'nın cesedi, o günün akşamı, Yahudi Yüksek Kurulu'nun saygın bir üyesi olduğu halde bunu Yahudilerden gizleyen ve İsa'nın varlıklı bir öğrencisi olan Aramatyalı Yusuf'un, Pilatus'a yaptığı başvurunun olumlu sonuç vermesi ile alınır.¹⁵⁰ Yusuf ve Nikodim tarafından alınan İsa'nın cesedi, Yahudilerin gömme geleneğine uygun olarak kefenlenir ve İsa'nın çarmıhta gerildiği yerdeki bahçenin içinde hazır bulunan bir mezara konulur.¹⁵¹ Haftanın ilk günü Mecdelli Meryem, mezara gider ve taşın mezarın girişinden kaldırıldığını görüp Simun Petrus ve Yuhanna'ya durumu haber verir. Yuhanna İncili'ne göre, bu olayın ilk şahitleri Mecdelli Meryem, Yuhanna ve Petrus, İsa'nın ölümden dirileceğini belirten sözlerini henüz algılamamışlardır. İsa, ilk olarak Mecdelli Meryem'e, sonra Tomas hariç diğer havarilere görünür.¹⁵² Bundan sekiz gün sonra ikinci defa, Tomas'ın da aralarında bulunduğu havarilere¹⁵³, üçüncü kez ise Taberiye Gölü'nün kenarında on iki havariye

¹⁵⁰ Mat. 27:57; Mar. 15:42-43; Luk. 23:50; Yu. 19:38. Kanonik İnciller'de, cesedin Aramatya'lı Yusuf tarafından alınması hususunda ittifak vardır.

¹⁵¹ Mat. 27:59-60; Mar. 15:46; Luk. 23:53; Yu. 19:39-42

¹⁵² Yu. 20:14, 19; Luk. 24:1-10. Luka'ya göre mezarın boş olduğunu ilk görenler, ziyarete giden kadınlar; Mecdelli Meryem, Yohana, Yakup'un annesi Meryem ve bunlarla birlikte bulunan kadınlardır. Luk. 24:13:1-31'de İsa'nın Kudüs yakınlarında Emayus adındaki köy yolunda Kleyopas ve adı zikredilmeyen iki öğrencisine, 24:36'da on bir havariye görünür. Mar. 16:1'e göre, İsa'nın mezarını açılmış halde görenler; Mecdelli Meryem, Yakup'un annesi Meryem ve Şalome'dir ve İsa, Mar. 16:9-14' de, ilk kez Mecdelli Meryem'e, sonra iki öğrencisine, sonra da yemekte olan on bir öğrencisine görünür. Mat. 28:1, mezarı ilk olarak boş görenleri Mecdelli Meryem ve öbür Meryem olarak kaydeder. İsa, Mat. 28:9'da on bir havarisine görünür.

¹⁵³ Yu. 20:26

görünür ve İsa, bunları Petrus'a emanet eder,¹⁵⁴ dünyanın her yanına giderek mesajını duyurmaları konusunda görevlendirir.¹⁵⁵ Havarilerini Beytanya'ya götüren İsa, buradan göğe kaldırılır.¹⁵⁶

İsa'nın dirilişine dair haberler, kısa sürede civarda yayılır ve Yahudi ileri gelenleri aralarında istişare ederek, askerlere rüşvet vermek suretiyle cesedin İsa'nın öğrencileri tarafından çalındığının duyurulmasını isterler.¹⁵⁷

İsa'nın son günlerinde Kudüs'te kalmış olma ihtimali olan küçük bir topluluk ve Ürdün ötelere sığınan ilk cemaat mensupları, ortalık sakinleşene kadar bir süre görünmezler. İsa'nın ilk cemaatini oluşturacak bu topluluk, İsa'nın vasiyetini yerine getirmek amacıyla, M. 33 yılı sonundaki Çardak Bayramı veya M. 34 yılı Paskalya'sına isabet eden günlerde Kudüs'e dönerler.¹⁵⁸ Havarilerin temelli olarak Kudüs'e yerleşmelerinden itibaren, İsa'nın annesi Meryem ve kendi kardeşleri onlarla beraberdirler. Havari Yuhanna, İsa'nın bir tavsiyesi gereği, oğlundan birkaç yıl sonra ölen Meryem'i kendi annesi sayar ve himayesine alır.¹⁵⁹

Pavlus öncesi dönemin ilk önemli faaliyeti, havarilerin yaklaşık yüz yirmi kişiden oluşan bir topluluk ile aralarında yaptıkları toplantı olmuştur. Petrus'un liderliğinde gerçekleşen bu toplantı sonunda, Yahuda İskariyot'un yerine on ikinci havari olarak Matiya seçilmiştir.¹⁶⁰ Luka'nın ifadesine göre, Pentekost günü geldiğinde Kutsal Ruh, bir arada bulunan topluluğun üzerine iner ve hepsi farklı dillerde konuşmaya başlarlar. Bu sırada Kudüs'e dünyanın her yerinden gelmiş bulunan Yahudiler, diğer bir ifadeyle Hellenist Yahudiler, bu olağanüstü durumu anlamaya çalışırlar. Bunların arasından üç bin kişi, Petrusun yaptığı konuşmadan etkilenererek aynı gün cemaate katılırlar.¹⁶¹ Havariler vasıtasıyla birçok mucize gören cemaatin yeni mensupları, mallarını mülklerini satarak ihtiyacı olanlara dağıtırlar, her gün tapınakta toplanırlar ve her şeyi ortaklaşa kullanmaya başlarlar. Bu dönemde, Kudüs'te yaşanan bu gelişmeleri beğeniyle takip eden halktan, cemaate yeni katılımlar görülmektedir.¹⁶²

¹⁵⁴ Yu. 21:1-18

¹⁵⁵ Mat. 28:18-20; Mar. 16:15

¹⁵⁶ Mar. 16:16; Luk. 24:50-51; Res. İş. 1:9

¹⁵⁷ Mat. 28:12-13

¹⁵⁸ Ernest Renan, Havariler, M.E.Bas., Ankara, 1964, s. 43-44

¹⁵⁹ Ernest Renan, a.g.e., s. 46

¹⁶⁰ Res. İş. 1:15-36

¹⁶¹ Res. İş. 2:1-42

¹⁶² Res. İş. 2:43-47

Kudüs'ün bu coşkulu cemaatini, malın paylaşımına götüren sebep, bir görüşe göre, yakında dünyanın sona ereceğine inanma, dünya nimetlerine karşı tiksinti ve “ebionisma”, yani mutlak yoksulluk doktrinine temayül olmuştur. Bu durum, Kudüs'ün ilk cemaati için bir manastır devresi olarak kabul edilebilir.¹⁶³

İlk cemaate katılanlar arasında, sonradan önemli roller üstlendiğini gördüğümüz kişiler söz konusudur. Bunlardan biri, sonradan “Barnaba” adını alacak olan Kıbrıs doğumlu bir Levili olan Yusuf'tur. “cesaret verici” gibi bir lakap taşıyan Barnaba, malını mülkünü satarak, havarilerin emrine vermiştir. Barnaba'nın hemşehrisi olan “Msonik”; Barnaba'nın sünnetli kuzeni ve Romalılar'a mahsus Markus lakabı bulunan Yuhanna; Hristiyanlığı kabul etmeden önce Yahudiliğe dönmüş bir putperest olan İstefan¹⁶⁴ bunlardan birkaçıdır.¹⁶⁵ Havariler, Kudüs'te birçok mucize gösterirler. Onların taraftarları da gün geçtikçe artar ve Süleyman Eyvanı denilen yeri toplantı merkezi yaparlar.¹⁶⁶ Bu sıralarda havariler ve ilk cemaat mensuplarına karşı baskı dönemi başlatılır. Yaşanan gelişmeleri endişeyle takip eden başkahin, beraberindekiler ve Sadukiler, havarileri yakalatıp hapse attırırlar. Fakat havariler, gece gerçekleşen bir mucize sonucu hapisten çıkarlar ve tapınakta ders vermeye başlarlar. Yeniden yakalanan havariler, Yahudi Yüksek Kurulu önünde sorguya çekilirlerse de serbest bırakılırlar.¹⁶⁷ Luka, havarileri ceza almaktan kurtaran kişinin “halkın saygısını kazanmış bir Kutsal Yasa öğretmeni olan Gamalyel adında bir Ferisi” olduğunu belirtir. Gamalyel, Yüksek Kurul'da; kendisiyle ilgili büyük iddialarla başkaldırıp öldürülen Tevdas ve Romalılar tarafından nüfus sayımının yapıldığı günlerde ortaya çıkıp isyan eden Celileli Yudah ve taraftarlarının başına gelenleri anlatmış ve havarilerin hareketinin insan işiyse zamanla yok olup gideceğini, Tanrı işiyse hiçbir şey yapamayacaklarını söylemiştir. Bunun üzerine kurul üyeleri Gamalyel'in öğüdünü kabul ederler.¹⁶⁸

İsa'nın taraftarlarının sayıca çoğaldığı günlerde, Grekçe konuşan Yahudiler günlük yardım dağıtımında kendilerinin ihmal edildiğini ileri sürerek, İbranice konuşan

¹⁶³ Ernest Renan, a.g.e., s. 69

¹⁶⁴ İstefan, Yahudi-aramaik cemaatin yanında gelişen Yahudi-hellenistik cemaatin reisidir. Yedi kişiden oluşan bir komite ile bu yeni cemaati idare etmiştir. İstefan, vaazlarında, yahudi mabedin kanunlarının ve kurban ayınlarının İsa'nın dönüşünde biteceğini ilân ettiği için, Yahudiler tarafından taşlarla öldürülmüştür. Bu suretle kilisenin ilk şehidi (martir) olmuştur. Onun ölümünden sonra, Hellenistik cemaat Kudüs'ü terkedip Akdeniz ülkelerine dağılmış ve Yahudi olmayanlar arasında misyonerlik yapmaya başlamıştır. Bkz. Annamarie Schimmel, Dinler Tarihine Giriş, s. 172.

¹⁶⁵ Ernest Renan, a.g.e., s. 92

¹⁶⁶ Res. İş. 4:12-14

¹⁶⁷ Res. İş. 5:17-41

¹⁶⁸ Res. İş. 5:34-39

Yahudilerden şikayetçi olurlar. Bunun üzerine havariler, bir toplantı yapmak suretiyle İsa'nın vasiyeti olan mesajını yaymayı bırakarak maddi işlerle uğraşmanın doğru olmayacağı görüşünde birleşirler. Cemaat arasında yardımlaşma işini organize edecek yedi kişi seçilir ve havariler de kendi asıl işlerini yapma kararı alırlar. Luka'ya göre, önerinin kabul görmesi, Kudüs cemaatini memnun etmiştir.¹⁶⁹ Cemaatin maddi işlerini organize etmekle görevli “yedi yardımcı” adını alan kişiler şunlardır: İstefan, Filipus (havari olmayan), Prokorus, Nikanor, Timon, Parmenas ve Antakyalı Nikolas.¹⁷⁰

Bu dönemde, “Azatlılar Havrası” diye bilinen havranın bazı üyeleri ve Kirene'den, İskenderiye'den, Kilikya'dan ve Asya İli'nden bazı kişiler, İstefan hakkında bir dedikodu kampanyası başlatırlar. Amaçları, İstefan'ın Musa'ya ve Tanrı'ya küfrettiği dedikodusuyla halkı ve Yahudi din adamlarını kışkırtmaktır. Uygulamaya konulan plan işler ve İstefan Yüksek Kurul'a çıkartılıp sorgulanır.¹⁷¹ Burada uzun bir konuşma yapan İstefan'ın sözlerine¹⁷² tepkiyle karşılık veren Kurul üyeleri, İstefan'ı kentin dışına götürerek taş a tutarlar.¹⁷³ Bu şekilde öldürülen İstefan'ın ölüm kararını onaylayanlardan biri de Pavlus'un kendisidir.¹⁷⁴ İstefan'ın öldürülmesinden sonra Kudüs cemaatine karşı ağır bir baskı dönemi başlar ve havariler hariç bütün cemaat üyeleri Yahudiye ve Samiriye'nin her tarafına dağılırlar. Pavlus da ev ev dolaşarak kadın erkek demeden yakaladığı insanları hapse attırır.¹⁷⁵ Bu arada, dağıldıkları bölgelerde yeni cemaat mensuplarının misyon faaliyeti içinde oldukları görülmektedir. Mesela Samiriye halkından birçok kimseler, havari Filipus'un gösterdiği mucizeler sonucu cemaate katılırlar.¹⁷⁶

Havariler dönemi olarak adlandırdığımız ve Pavlus'un Şam vizyonuna kadar geçen bu periyod içinde, İstefan'ın öldürülmesinden de anlaşılacağı gibi, Kudüs cemaatinin Yahudiler ve Romalılar'la arası iyi değildir. Bu dönemde yeni hareketin merkezinin Kudüs olduğu anlaşılmaktadır. İsa'nın ölümünden sonra dağılan şakirtler tekrar bir araya gelmişler, Yahudiliği sürdürmüşlerdir. Onları diğer Yahudilerden ayıran

¹⁶⁹ Res. İş. 6:1-6

¹⁷⁰ Res. İş. 6:5-6

¹⁷¹ Res. İş. 8-15; 7:1

¹⁷² Res. İş. 7:2-53

¹⁷³ Res. İş. 7:57-58

¹⁷⁴ Res. İş. 8:1

¹⁷⁵ Res. İş. 8:1-3

¹⁷⁶ Res. İş. 8:4-8

temel unsur ise İsa'nın Mesih olduğu inancıdır. Ayrıca bu dönemde bir Hristiyan kilisesinden bahsedilmez.¹⁷⁷

Kudüs'te havariler tarafından idare edilen ve Hristiyanlık dünyasının her tarafından bağışlar gönderilen büyük bir yoksullar cemaati meydana gelmiştir. Bu cemaat, kendine oldukça sert bir yaşama tüzüğü tespit etmek zorunda kalmış ve kısa bir süre sonra onu idare edebilmek için şiddete başvurmak zorunda kalmıştır.¹⁷⁸ Renan, Kudüs'ün yeni cemaati içinde payeleri olmasa da, "havariler" ve "İsa'nın kardeşleri" şeklinde bir çeşit aristokrasi teşkil ettiğini söylemektedir.¹⁷⁹

2.2. Pavlusçu Dönem

Pavlusçu dönem olarak da ifade edebileceğimiz bu periyoda ait en önemli bilgiler yine Resullerin İşleri'nin son kısımlarıyla, Pavlus'un mektuplarında yer alır. Pavlus'un Hristiyanlığa girişi, kilise tarihinde bir dönüm noktasıdır. Bu dönem, Pavlus'un Şam vizyonu ile başlamaktadır.¹⁸⁰

Kudüs cemaatine düşmanca tavırlarını arttıran Pavlus, başkahine giderek Şam'daki havralara¹⁸¹ verilmek üzere mektuplar yazılmasını ister. Amacı, burada yaşayan ve Kudüs cemaatine katılan insanları yakalatıp Kudüs'e getirtmektir.¹⁸² Kendisi de Şam yolunda olan Pavlus, bu kente yaklaştığı sırada birdenbire gökten gelen bir ışığın çevresini aydınlatıldığını görür. Yere yıkılan Pavlus, "Saul, Saul bana neden zulmediyorsun?" sözünü işitir. Luka'nın yazdığına göre, sözün kime ait olduğunu soran Pavlus'a, "Ben, senin zulmettiğin İsa'yım. Haydi kalk ve kente gir, ne yapman gerektiği sana bildirilecek" cevabı gelir.¹⁸³ Pavlus'la birlikte yolculuk eden kişilerin dilleri tutulur ve oldukları yerde kalakalırlar. Gökten gelen sesi duyarlarsa da kimseyi göremezler. Pavlus'un burada yaşadıklarının etkisiyle hiçbir şey göremediği, Şam'a götürüldüğü ancak gözlerinin üç gün boyunca görmediği bu nedenle de hiçbir şey yiyip içmediği zikredilir.¹⁸⁴

Pavlus'un İsa tarafından "seçilmiş bir aracı" olduğuna ve İsa tarafından görevlendirildiğine dair cümleler, Luka'ya aittir. Şam'da, Hananya adında bir İsa öğrencisi vardır. İsa, bu öğrencisine görünerek, Yahuda adlı birinin evinde dua etmekte

¹⁷⁷ Kürşat Demirci, a.g.md., D.İ.A., XVII/331

¹⁷⁸ Ernest Renan, a.g.e., s.71

¹⁷⁹ Ernest Renan, a.g.e., s. 76

¹⁸⁰ Res. İş. 9:3-6

¹⁸¹ Burada zikredilen Şam, Sur ve Sayda kentlerinin kuzeydoğusuna düşen Şam kenti olup, bugünkü Suriye'nin başkenti Şam ile alakası yoktur. Bkz. Yeni Ahit, Haritalar kısmı.

¹⁸² Res. İş. 9:1-2

¹⁸³ Res. İş. 9:3-6

¹⁸⁴ Res. İş. 9:7-9

olan Saul adında Tarsus’lu birini aramasını ister. Hananya, Pavlus’un Kudüs cemaatine yaptığı kötülüğü ve onun Şam’a niçin geldiğini İsa’ya anlatır.¹⁸⁵ Luka’ya göre İsa, tam burada, Pavlus’un havariliğini onaylayan şu cümlesini söyler:” Git. Bu adam, benim adımı diğer uluslara, krallara ve İsrailoğulları’na duyurmak üzere seçilmiş bir adamdır. Benim adım uğruna ne kadar sıkıntı çekmesi gerektiğini ona göstereceğim.”¹⁸⁶ Hananya da İsa’nın bu şekildeki emrine uyarak Pavlus’un kalmakta olduğu eve gider, İsa’nın Pavlus hakkındaki sözlerini aktarır. Hananya’nın, ellerini Pavlus’un eli üzerine koymasıyla birlikte Pavlus’un gözleri açılır, vaftiz olur ve sağlığına kavuşur.¹⁸⁷ Tezimizin ileriki bahislerinde bu hususun detaylarını zikrettiğimizden, burada Pavlus döneminin gelişmelerini kısaca aktarmayı uygun görüyoruz.

Pavlus’un Hristiyanlığa girişinden önce bu din Filistin dışına yayılmış bulunuyordu. Ancak Hristiyanlığı Gentile coğrafyasında yayan esas kişi Pavlus olmuştur. Pavlus’un yeni dinde bulduğu tek şey yalnızca mesihi bir umut değildi; belki daha önemlisi, Yahudi şeriatından kopan yeni bir dine zemin hazırlamaktı. Bunu gerçekleştirmenin tek yolu da yeni dini evrensel bir mesaj çerçevesinde yorumlamaktı. Onun Hristiyanlığı seçişinin arkasındaki sebebin karanlıkta kalması bu yorumu desteklemiş olmalıdır.¹⁸⁸

Bu dönemde Hristiyanlık Yahudi olmayanlar arasında da yayıldı. Bu da iki ayrı grubun, Yahudi menşeli Hristiyanlarla putperest menşeli Hristiyanların oluşmasıyla neticelendi. “Yahudi menşeli Hristiyanlar” tabiri geniş anlamda, gerek Kudüs ve Filistin’de gerekse Diaspora’da yaşayan Yahudi ırkından gelen Hristiyanları, dar anlamda ise özellikle Kudüs ve Filistin kiliselerine mensup Hristiyanları ifade eder. Bunlar İsa’nın mesajını benimseyen ve onun İsrail Krallığı’nı tesis için yeniden gelmesini bekleyen, ancak Tevrat’ı kabul edip Yahudi şeriatı üzere yaşayan Hristiyanlardı. “Putperest menşeli Hristiyanlar” tabiri ise Yahudilerin dışında başka ırk ve dinlere mensupken Hristiyan olanları ifade etmektedir. Liderliğini Pavlus’un yaptığı bu hareketin mensupları, Kudüs Havariler Konsili kararlarıyla bazı kuralların dışında Yahudi şeriatından muaf tutulmuştur.¹⁸⁹

Hristiyanlık, Pavlus tarafından “Yahudiliğin bir Yunan mezhebi” haline

¹⁸⁵ Res. İş. 9:10-14

¹⁸⁶ Res. İş. 9:15-16

¹⁸⁷ Res. İş. 9:17-19

¹⁸⁸ Kürşat Demirci, a.g.md., D.İ.A., XVII/331

¹⁸⁹ Kürşat Demirci, a.g.md., D.İ.A., XVII/331

getirilmiştir. Aynı zamanda da hem Yahudi dininden, hem Yunan felsefesinden sindirebildiği ne denli şey varsa hepsini yutmuştur. III. Yüzyıl kilise önderlerinden biri olan İskenderiyeli Clement'e göre nasıl ki Şeriat, Yahudileri Hristos'a hazırladıysa, felsefe de Yunanlıları buna hazırlamıştır. Böylece de evrensel olmak amacını güden bir din ortaya çıkmıştır.¹⁹⁰

Pavlusçu dönem periyodu içerisinde onun yeni cemaat üzerindeki faaliyetleri ve misyon yolculukları bu döneme damgasını vurmuş ve Hristiyanlığın her bakımdan temel şekillenme süreci umumiyetle bu zaman zarfında gerçekleşmiştir.

M.S. 67'de Roma'da öldürülmesinden önce Pavlus'un, Filistin, Antakya, Anadolu ve Balkanlarda birçok yerleşim bölgesinde zamanını Hristiyanlığın yayılmasına harcadığını ve çabalarının karşılığı olarak gittiği yerlerde cemaatler oluşturduğunu görmekteyiz. Ancak Helenistik eğilimli Pavlusçu Hristiyanlığın hem coğrafi hem de doktrin olarak gentile topraklarında hızla yayılması ölümünden sonraya rastlamaktadır.

Hellenistik eğilimli Pavlusçu Hristiyanlık Gentile topraklarında hızla yayılmaya devam etti. Kudüs'te Yahudi kökenine bağlı Hristiyan cemaat varlığını bir müddet daha sürdürdü. Bu cemaatin başında, İnciller'de İsa'nın kardeşi olarak geçen Yakup (Jacques)¹⁹¹ bulunuyordu. Yakup liderliğindeki Yahudi-Hristiyanlar 57'de Yahudilerin Romalılar'a karşı başlattığı isyana ve 66'da Romalılar'la Yahudiler arasında patlak veren savaşa katılmamışlardır. Kudüs'ün 70 yılında Romalılar'ın eline geçmesinden kısa bir müddet önce Yahudiler, İsa'nın kardeşi Yakup'u öldürdüler. Yakup'a bağlı Hristiyanlar da Ürdün'deki Pella şehrine çekildiler.¹⁹² M.S. 66/67 senelerinde Doğu Ürdün'e yapılan bu göçün hedefi putperest Pella veya diğer ismiyle Dekapolis idi. Ebionlar,¹⁹³ uzun zaman bu sapa bölgede sükunetle yaşamışlardır. İkinci ana yerleşme

¹⁹⁰ Felicien Challaye, Dinler Tarihi, s. 190

¹⁹¹ Bkz. Mat. 13:55; Mar. 6:3

¹⁹² Kürşat Demirci, a.g.md., D.İ.A, XVII/332

¹⁹³ Kendilerinden ayrı bir grup olarak, "Ebionlar" olarak ilk kez İrenius söz eder. Kendilerini ilk dönem Yahudi kökenli Hristiyan grupla özdeşleştirmeye çalışan bu mezhebin özellikleri şunlardır: Bakireden doğumu kabul etmezler; İsa'nın; Meryem'in ve Yusuf'un oğlu olduğunu vurgularlar; onun bir peygamber olduğuna ve diğer insanların Tanrının oğlu olmaları anlamında Tanrının oğlu olduğuna inanırlar; sünnet de dahil Yahudi Şeriatı'nın emirlerini yerine getirirler; Matta'nın İncili'ni kullanırlar ve Pavlus'u Şeriat'ı geçersiz kılan biri ve Yahudi ve Hristiyan hakikatinin düşmanı olarak görürler. Bkz. Fuat Aydın, "Hz. İsa Sonrası Tartışma Konularından Havarilik ve Pavlus'un Havarilik Anlayışı", Dinler Tarihi Araştırmaları III, Ankara, 2001, s. 89. Ayr. Bkz., F.L. Cross-E.A. Livingstone, "Ebiones", The Oxford Dictionary of The Christian Church, s. 439

merkezleri ise, Kohba şehridir. Burası Pella'dan sonra kurulmuş olmalıdır. Muhtemelen, bugünkü yerinin Tel el-Amarna olabileceği kanaati hakimdir. Daha sonraları Halep ve Şam bölgelerine de yayılmışlardır. IV. yüzyıla kadar suları bol Ürdün yaylalarında veya çöl kenarlarına giren Doğu Ürdün'de yaşamışlardır. Pella'da ilk Katolik piskoposluktan V. yy.'da söz edilecektir.¹⁹⁴

Havariler döneminin sonunda bir çok gruba bölünen bu cemaat, Ebionlar (Ebiones “fakirler”) adı altında yaklaşık VI. yüzyıla kadar varlığını sürdürdü. Kilisenin uydurma ilan ettiği pek çok gelenekte Ebionlar'ın derin izleri vardır. Ebionlar'ın elindeki İnciller, kanonik İnciller'den oldukça farklı olup ilk Hristiyanlık düşüncesini yansıtır.¹⁹⁵

Yahudi-Hristiyanlar, genel olarak kabul edildiği anlamda, İsa'nın Mesih oluşuna inanma dışında tamamen Yahudi geleneğini muhafaza eden ve sonraki dönemlerde farklı isimler altında M.S. 5. yüzyıla kadar varlıklarını devam ettiren Hristiyanlardır. Şemsiye bir kavram olan bu isim altında Ebionlar, Nazaronlar¹⁹⁶ ve Elkasailer¹⁹⁷ gibi ortak noktalarının yanı sıra inançlarında farklılıkları da barındıran Hristiyan gruplar yer alır. Bunlar, Yahudilikle Hristiyanlık arasındaki bağların kopmasından sonra, Yahudi ve Hristiyanlar tarafından da heretik¹⁹⁸ olarak kabul olarak kabul edilmiş, dışlanmış ve zamanla da ortadan kalkmışlardır; ancak inançları

¹⁹⁴ Ekrem Sarıkçıoğlu, Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi, s. 322-323

¹⁹⁵ Kürşat Demirci, a.g.md., XVII/332

¹⁹⁶ Haklarındaki bilginin Epiphanius ve Jerom'dan alındığı Nazarenler'den bir Yahudi-Hristiyan mezhebi olarak ilk kez söz eden Epiphanius'tur. Varlıkları M.S. 70'den önceye kadar giden bu grubu ifade etmek için kullanılan “Nazarene” kelimesi, en azından Yahudiler arasındaki Hristiyanları ifade etmek için kullanılmaktaydı. Bu mezhebin temel özellikleri şunlardır: İsa'nın tanrısallığını ve onun bakireden doğduğunu kabul ederler; Şeriat emirlerinin bağlayıcı olduğunu düşünürler; ancak Gentileler'e uygulanması gerektiğini kabul etmezler. Bkz. Fuat Aydın, a.g.m., s. 89; Ayr. Bkz., Şinasi Gündüz, Pavlus Hristiyanlığın Mimarı, Ankara Okulu Yay., Ankara, 2001, s. 15; “Nazarene” ve “Nazarites” için Bkz., F.L. Cross-E.A. Livingstone, The Oxford Dictionary of Christian Church, s. 957

¹⁹⁷ Patristik literatürde zikredilen Yahudi-Hristiyan gruplardan biridir. Trajan'ın hakimiyeti döneminde ortaya çıkmıştır. M.S. 100'de Elkasiler tarafından kurulmuştur. Ebionlar'la ilişkileri sonucu onların özelliklerini benimsemiş, Ebion tipi bir Hristiyanlıktır. Bu grubun genel özellikleri ise şunlardır: İsa bir peygamberdir; Pavlus'u kabul etmezler; Şeriat'ı yerine getirirler; bekarlığı reddederler ve evliliği mecbur tutarlar; bakireden doğuma önem vermezler. Bkz. Fuat Aydın, a.g.m., s. 89. Ayr. Bkz. F.L. Cross-E.A. Livingstone, “Elkasaites”, The Oxford Dictionary of Christian Church, s. 453

¹⁹⁸ Heretik veya Heresi (Heresy): Herhangi bir inancı ya da belirli bir dinsel doktrini yalanlama veya onun dışında olma; sapkınlık. Hristiyanlıkta heresi, kilise tarafından imanla ilgili belirlenen herhangi bir doktrini resmen yalanlama ya da ondan şüphe etmeyi ifade eder. Erken dönemlerden itibaren Hristiyan kilisesi, kendisinin iman esaslarını belirleme ve öğretme otoritesine sahip olduğunu ilan etmiş ve heresiye mahkum etmiştir. Bkz. Şinasi Gündüz, “Heresi”, Din ve İnanç Sözlüğü, s. 166.

hakkındaki bilgiler, patristik dönemde¹⁹⁹ yazılan ve heretikleri hedef alan metinlerde dağınık bir şekilde bulunmaktadır.²⁰⁰

3. Pavlus Sonrası Dönem

Hristiyanlığın asıl gelişmesi Avrupa coğrafyasında olmuştur. Pavlus'un liderliğini yaptığı Gentile Hristiyanlığı, M.S. I. Yüzyılın ortalarından itibaren Avrupa'da köylü ve köleler arasında hızla yayılmaya başladı. Bunun sebebi, Hristiyanlık'taki kurtuluş doktrininin ezilen bu sınıfların ilgisini çekmesiydi. Öte yandan M.Ö. III. Yüzyıldan beri Avrupa'daki halklar arasında yaygınlaşmaya başlayan Doğu'nun sır dinleri, yeniden dirilen İsa motifini kullanan Hristiyanlığın benimsenmesini kolaylaştırdı. Üst sınıftan Hristiyanlığı kabul edenler ise Roma vatandaşı olma avantajlarını kullanarak yeni dinin yayılmasında öncü rolünü üstlendiler. Bütün bu gelişmelere rağmen Hristiyanlık IV. yüzyıla kadar bir yer altı hareketi olma özelliğini sürdürdü. Yaygın olarak kabul edilmeye başlandığı dönemden itibaren, kardeşlik ve eşitlik söylemiyle Roma İmparatorluğu'nun sosyal yapısını altüst etme eğilimine giren Hristiyanlık, ilk büyük zulmü Neron'un tahtta bulunduğu süre içinde (M.S. 54-68) gördü. Neron ile başlayan nefret ve zulüm kampanyaları Hristiyanlığı daha da güçlendirdi. Hristiyanlık Neron döneminden itibaren örgütlü bir hareket haline döndü. M.S. 81 yılından sonra Roma tahtına oturan Titus Flavius Domitian, Yahudilerle birlikte Hristiyanlara karşı yok etme operasyonunu hızlandırdı. Yeni Ahit'teki Vahiy kitabının bu dönemdeki Hristiyanları teselliye yönelik bir mesaj olarak yazıldığı kabul edilmektedir.²⁰¹

¹⁹⁹ Genel olarak "Patristik Literatür" ifadesi, ilk Hristiyan babalarının yaptığı çalışmaların bütününe anlatmak için kullanılır ve I. Yüzyıldan VIII-IX. Yüzyıllara kadar uzanır. İlk Patristik eserler Didache, Barnabas'ın Mektubu ve Hermas'ın Çobanı gibi Yeni Ahit'in kanonizasyonu sırasında kaleme alınan öğretici mahiyetteki çalışmalardır. Bkz., Mehmet Aydın, "Patristik Literatür" D.İ.A., XVII/343

²⁰⁰ Bu metinler, Epiphanius'un Panarion'u; Pseudo-Clementine Hamilies ve Recognitions'dur. Konuyla alakalı son çalışmalar, bu üç metnin "G(rund)schrift" diye isimlendirilen ortak bir kaynağa sahip olduklarını ortaya koydu. Bu, M.S. ikinci yüzyılın yarısında kompoze edilmiş olan Yahudi-Hristiyan yazılarını içerir ve Kerygmata Petrou ismiyle bilinmektedir. Bu metinler, Yahudi-Hristiyanların tek bir grup değil, farklılıklar gösteren bir mezhep olduğunu gösterir. Bkz. Fuat Aydın, a.g.m., s. 90.

²⁰¹ Kürşat Demirci, a.g.md., D.İ.A ,XVII/333

BİRİNCİ BÖLÜM

HİRİSTİYANLIK'TA HAVARİ KAVRAMI VE HAVARİLER

1. Havari Kavramı

1.1. Hristiyanlık'ta Havari Kelimesinin Lügat Anlamı

Bu kelime Batı lisanlarında birbirlerine fonetik olarak yakın olup, Yunanca'da “apostello” ve “apostolos”, İngilizce'de “apostle” (çoğulu apostles)²⁰², Fransızca'da “apôtre”²⁰³, Almanca'da “apostel”²⁰⁴, İtalyanca'da “apostolo”²⁰⁵, İspanyolca'da “apóstol”²⁰⁶, Rusça'da апостол (okunuşu apostol)²⁰⁷ şeklindedir.

Etimolojik olarak havari kelimesi, yaygın kanaate göre Grekçe “birini dışarıya göndermek” anlamına gelen “apostello” kelimesinden türemiştir. Bununla birlikte kelimenin, “özel görevli”, “temsilci” anlamlarını taşıyan anlamları da vardır. Ancak klasik yazılarda kelimenin bu anlamları sıkça kullanılmaz. Mesela, Eski Ahit'in Yunanca Versiyonu'nun III. Krallar XIV. Babının 6. cümlesinde sadece bir defa yer alır. İbranice “şeliah” kelimesinin kökü tam olarak “apostello”, yani “havari” kelimesini karşılar. Apostello kelimesi buna göre, şeliah kelime kökünün kesin bir tercümesidir.²⁰⁸

Havari kelimesinin kökenine dair en uygun açıklama, İsa zamanında cari olan “Şeliah” kavramı olabilir. Şeliah, hem özel bir şahıs hem de, diaspora Yahudilerine Kudüs'te bulunan dini otoritelerin temsilcisi olarak görevlendirilen ve gönderilen bir vekil anlamını taşımaktaydı. Kavramın taşıdığı bir incelik, şeliah'ın gönderenle olan ilişkisi birincil, görevlendirmenin muhtevası ise, ikincil bir öneme sahip olmasıdır. Bu ilişki, hukuki olarak, “bir kimsenin gönderdiği kimse, gönderen gibidir” şeklinde ifade edilir. Bu kavram İsa tarafından alınmış, “Tanrı tarafından gönderilmiş biri olarak” önce kendisi daha sonra da “kendisi tarafından gönderilen kimseleri” ifade etmek için kullanılmıştır.²⁰⁹

Pavlus öncesi kilisede apostolos yalnızca iki anlamda kullanılmaktaydı. Birincil anlamı olan “havariler”le birlikte, Mesih tarafından gönderilen misyonerler manasına kullanılıyordu. Pavlus, apostolos kelimesiyle kendisinin seçilmiş havari olduğu ve

²⁰² John L. McKenzie, “Apostle”, Dictionary of The Bible, New York, 1965, s. 46

²⁰³ H. J. Kornrumph, Dictionnaire Universal Langenscheidt, Altın Kitaplar, 34. Bas., İst., 1966, s. 198

²⁰⁴ Langenscheidts Universal Wörterbuch, Altın Kitaplar, 35. Bas., İst., 1993, s. 226

²⁰⁵ Renato Luciano-Ramize Pınar, Turco-İtalyano Dizionario Tascabile, Fono Yay., İst., 2004, s. 23

²⁰⁶ Birsen Çankaya, Espanol-Turco Diccionario de Bolsillo, Fono Yay., İst., 2000, s. 23

²⁰⁷ Ayten Kazımova vd., Rusça-Türkçe Sözlük, Fono Yay., İst., 2005, s. 401

²⁰⁸ www.newadvent.org/cathen/01626c.htm (20.09.2004)

²⁰⁹ www.newadvent.org/cathen/01626c.htm (20.09.2004); Fuat Aydın, “İsa Sonrası Tartışma Konularından Havarilik Ve Pavlus'un Havarilik Anlayışı”, s. 72-73

İncil'i milletlere tebliğ etmek için gönderildiği anlamını, kelimenin önceki anlamına ekledi. Onun bu anlamda kullanmasından sonradır ki –özellikle dar anlamda– kelime, Mesih tarafından seçilen Oniki'leri ifade etmek için kullanılmaya başlandı. Bunu diğer Yeni Ahit metinlerinde de görmek mümkündür. Markos, Matta ve Yuhanna İncilleri, İsa'nın bu yakın takipçilerini şakirtler olarak isimlendirirler ancak, yine Yuhanna dışında Markos ve Matta onları çoğu kez ise Havariler diye isimlendirirler; böyle yaparken de aralarındaki bir farka işaret etmezler. Buna rağmen, Luka'da çok açık bir ayırım vardır. İsa'ya sayısız şakirt izafe ederken, onlardan yalnızca on ikisini havari olarak isimlendirir.²¹⁰

Yeni Ahit'te havari karşılığı olarak Yunanca apostolos kullanılır. Kelimenin Yeni Ahit öncesi Yunan dilinde kullanımı çok azdır. Klasik Yunanca'da denizciliğe özgü bir kullanımı vardır. Herodot, “ulak , kurye , haber taşıyan” anlamında iki, Yetmişler'de (Septauginte=Eski Ahit'in Yunanca çevirilerinden en önemli olanı) ise, aynı anlamda bir kez kullanır. Yetmişler'deki tek anlamlı kullanımın aksine, birinci yüzyıl Yahudiliğinde kelime iki anlama sahiptir: Birincisi, Yetmişler'deki seküler anlam (elçi, delege); ikincisi ise İsa'nın kendisi için de kullandığı dini anlam (Tanrı elçisi).²¹¹ Eski Ahit'in Yetmişler tercümesindeki nadir kullanımının aksine, Pavlus külliyatında otuz beş, diğer Yeni Ahit metinlerinde ise seksen defa olmak üzere toplam yüz on beş kez kullanılır. Kullanımdaki bu yoğunluk Pavlus ve diğer Yeni Ahit müellifleri için kavramın taşıdığı önemin bir göstergesi olarak kabul edilebilir.²¹² Hristiyan anlayışında, Tanrı'dan veya İsa'dan görev alan herkesin “havari” olarak nitelendirildiği anlaşılmaktadır. Aslında bu, bu unvanı İsa'dan alan müritlere ayrılmıştır. Aynı zamanda, şeref ifade eden anlamlar gibi, bir şekilde kelimenin temel fikrinin farkına varanlar için de kullanılmıştır.²¹³

Havari kelimesi, kutsal bir konumda İsa tarafından özel bir görev için adlandırılan özellikle on iki müritten her birisini belirtir. Ancak İnciller'de bu müritler sıklıkla “mathetai” (müritler) veya “dodeka” (on iki), yahuda İskariyot'un ihaneti ve ölümünden sonra “hendeka” (on bir) kelimeleri ile unvanlandırılmışlardır. Sinoptik İnciller'de, sadece bir kez Matta ve Markos'ta “havari” kelimesi nadiren bu anlamla yer

²¹⁰ Fuat Aydın, a.g.m., s. 74

²¹¹ P. W. Barnett, “Apostle” Dictionary of Paul and His Letters, s. 47

²¹² P. W. Barnett, a.g.m., s. 45

²¹³ www.newadvent.org/cathen/01626c.htm (20.09.2004)

alır. Fakat Pavlus'un mektuplarında, Resullerin İşleri'nde ve diğer İncil kitaplarında kelimenin bu kullanımı yaygındır. Pavlus, inatla bu unvanın kendi havariliğine delalet ettiğini iddia eder. İbraniler'e Mektup'ta bu unvan, açıklanan gerçeği dünyaya va'z etmek için Tanrı'dan gönderilen bir temsilci anlamında İsa'ya bile verilmiştir.²¹⁴ Ayrıca havari kelimesi Yeni Ahit'te daha geniş bir anlama sahiptir ve havarilerin yönetimi altında İncil'i va'z eden veya onun yayılmasına katkıda bulunan daha alt müritleri de ifade eder. Bunlar muhtemelen Barnaba, Andronikus ve Yunia, Epafrodit ve kim olduğu bilinmeyen iki Hristiyan'dır. Havari unvanının neden Timoteyus, Titus ve aynı şekilde bunu hak edecek diğer şöhretli misyonerlere verilmediği belli değildir. Yeni Ahit'te, içinde havari kelimesinin bulunması sebebiyle kelimenin kapsamını genişleten "havariler ve peygamberler" tarzında kinayeli ifadeler de yer almaktadır.²¹⁵

1.2.Hristiyanlık'ta Havari Kelimesinin Terim Anlamı

Havari kelimesi Yeni Ahit'te şu anlamlara gelmektedir:

- 1.İsa'nın havarileri, yandaşları,
- 2.İsa'nın öldükten sonra dirilmesine şahit olanlar,
- 3.Kutsal Ruh'un gücü ile özel bir mertebeye sahip olmuş olanlar,
- 4.Umumiyetle Hristiyan misyonerleri.²¹⁶

Buna göre, havari kelimesi terim olarak; her ne kadar yukarıda zikrettiğimiz kimseleri kapsamış olsa da, özel anlamıyla, İsa tarafından seçilmiş, misyonu dönemi ve sonrasında ona yardımcı olan, on iki kişilik grubu ifade etmektedir.

1.3. Havariliğin Kökeni

İnciller, misyonunun başından beri İsa'nın, Yahudiler'den bazılarını nasıl davet ettiğine ve gayretli misyonu ile onları nasıl müritleri yaptığına işaret etmektedirler. İsa, İnciller'deki havari listelerinde adları zikredilen on iki kişiyi Celile'deki misyonu sırasında seçmiştir. Bu nedenle havariliğin kökeni; İsa'nın resmi görevlendirmesinden kaynaklanan özel otoriteye, belirli bir makama dayanır. On iki havarinin görevlendirilmesi üç İncil'de hemen hemen aynı ifadelerle verilmiştir.²¹⁷ Bu üç anlatımda edebi anlamda bir yakınlık söz konusudur. Hristiyan düşüncesine göre bu

²¹⁴ Bkz. İbr. 3:1

²¹⁵ Bkz. Luk. 11:49; Yu. 13:16; Gal. 2:7; Ef. 3:5; Yah. 17; Bkz. www.newadvent.org/cathen/01626c.htm (20.09.2004)

²¹⁶ Galip Atasagun, İlahi Dinlerde (Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam'da) Dini Semboller, Konya, 2002, s.225 (Scott Ernest Findlay "Apostles", An Encyclopedia of Religion, Ed. Vergilius Ferm, New Jersey, 1959, s. 32-33)

²¹⁷ Bkz. Mat. 10:1-4; Mar. 3:13; Luk. 6:12-16

meselede tartışma yapmanın bir anlamı yoktur ve İsa'nın, misyonunu devam ettirmek amacıyla on iki havariyi görevlendirmede olduğu yolundaki iddialar, İnciller'in güvenilir olup olmadığı üzerindeki varsayımlardan kaynaklanan çıkarımlardan ibarettir. İsa'dan sonraki ilk yıllardan beri süregelen en ateşli tartışmalarda bile evrensel olarak tasdik edilen havarilerin otoritesini, İsa tarafından on iki kişinin görevlendirildiğini anlamaksızın açıklamak ve anlamak mümkün değildir.²¹⁸

1.4.Yeni Ahit'te Havariler'in İsimleri

İncillere göre İsa, daha tebliğ faaliyetinin başında kendisine inananlardan on iki kişi seçmiş ve bunlara “havari” adını vermiştir.²¹⁹ Ayrıca onlardan “on iki havari”²²⁰ ve “havariler”²²¹ olarak da bahsedilmektedir. Ancak daha ziyade “Öğrenci”²²² diye adlandırılmışlardır. Ayrıca onlar “Onikiler”²²³ şeklinde de zikredilmişlerdir.

Havarilerin sayısının on iki olarak tespiti, İsrailoğullarının oniki kabilesiyle ilgilidir. “Ben yalnız İsrail halkının kaybolmuş koyunlarına gönderildim”²²⁴ diyen İsa, İsrailin on iki kabilesini temsilen kendisine inananlardan oniki kişi seçmiştir.²²⁵ On iki sayısı ile ilgili benzer görüşler de “İsa onlara: Doğrusunu söyleyeyim: İnsanoğlu görkemli tahtına oturduğunda, siz, evet ardından gelmiş olan sizler, oniki tahta oturup İsrail'in on iki oymağını yargılayacaksınız.”²²⁶ cümlesine dayandırılmaktadır.

Onikiler'in günümüze kadar gelen listelerinde birçok katiyetsizlikler, birbirini tutmazlıklar vardır. Bu listelerde adları bulunanlardan üç kişinin kim oldukları kesin olarak anlaşılamamıştır.²²⁷

Havarilerin isimleri bazı küçük farklılıklarla Matta (10:2-4), Markos (3:14-19), Luka (6:1-16), ve Resullerin İşleri'nde (1:13) geçmektedir. Matta ve Markos İncillerinde şu isimler zikredilmektedir: Simun Petrus, Andreas, Zebedi'nin Oğlu Yakup ve Yuhanna, Filipus, Bartalmay, Tomas, Matta, Alfay'ın Oğlu Yakup, Taday, Gayyur

²¹⁸ www.newadvent.org/cathen/01626c.htm (20.09.2004)

²¹⁹ Luk. 6:13-16

²²⁰ Esi. 21:14 (Yuhanna'nın Vahyi, Yeni Ahit'in kullandığımız versiyonunda “Esinleme” olarak geçtiğinden, sonraki dipnotlarda Esi. kısaltmasını kullanacağız.)

²²¹ Luk. 6:13; 9:10; Mar. 6:30

²²² Mat. 11:1; 13:10; 14:17, 26; 15:12; 16:5, 14, 25; 17:19; 18:1; Mar. 2:7; 4:36; 5:31; 6:1; Yu. 16:1 vd.

²²³ Mar. 4:10; Luk. 9:1

²²⁴ Mat. 15:24

²²⁵ Osman Cilacı, “Havari”, D.İ.A, İst., 1997, XVI/514

²²⁶ Mat. 19:28

²²⁷ Ernest Renan, İsa'nın Hayatı, s. 169

Simun ve Yahuda İskariyot. Onuncu havari Taday'un adı Resullerin İşleri²²⁸ ve Luka'da Yakup'un Oğlu Yahuda²²⁹, Markos ve Matta'da Taday²³⁰, Matta adı da Matta İncili'nde "vergi görevlisi"²³¹ olarak geçmekte ve bu sıfat diğerlerinde bulunmamaktadır. Buna karşılık Yuhanna İncilinde, Simun Petrus; Simun Petrus'un kardeşi Andreas; Filipus; Tomas; Taday; Yahuda İskariyot; Celile'den Kana'lı Natanyel'in isimleri geçmekte, ve bir de İsa'nın sevgili müridi diye birinden söz edilmektedir.²³²

Apokrif Toma'ya Göre İncil'de İsa'nın yalnızca "mürid"leri (şakirdleri, öğrencileri) vardır. Kanonik İnciller'de²³³ sözü edilen "Onikiler"den ve "havariler"den hiç söz edilmemektedir. Diğer İncil'lerde Onikiler diye isimleri verilmiş olanlardan yalnızca Tomas'ın, Matta'nın ve Simun Petrus'un isimleri geçmektedir. Fakat 12 numaralı Hadisden²³⁴ İsa'nın, vefatından önce havarilerden olmayan bir üçüncü Yakup'u halife olarak ilan etmiş olduğu anlaşılmaktadır.²³⁵

Kanonik İnciller'de İsa'nın etrafında kümelenenlerin müridler, Onikiler ve havariler olarak üç sınıfa ayrılmış olduğu görülmektedir. Toma'ya göre İncil'de ise yalnızca müridler ve seçilmişler'den söz edilmektedir. Müridlerden burada ismi geçenler: Simun Petrus, Matta, Tomas, Yakup, Meryem ve Selime'dir. Bunların ilk üçü aynı zamanda, kanonik İnciller'deki Onikiler'dendir. Hadis 12'ye göre, Yakup'un ve Hadis 13'e göre de Yahuda Toma'nın "seçilmişler"den ve İsa'nın "manevi ikizleri" oldukları ve ayrıca da, İsa'nın sıddık mahlasıyla yücelttiği Yakup'un kendi irfanının varisi ve halifesi olduğu sezilmektedir. Kanonik İnciller'de (Mar. 15:40) ile (Mar.

²²⁸ Res. İş. 1:13

²²⁹ Luka 6:16

²³⁰ Mar. 3:18; Mat. 10:4

²³¹ Mat. 10:4

²³² Yu. 1:45,46,47,48,49, 21:20

²³³ Kanonik İnciller: Hristiyanlık, İncil adı verilen çok sayıdaki kitap arasından sadece dördünü muteber addederek "ilham edilmiş kitaplar" listesine (canon) dahil etmiş, diğerlerini ise apokrif sayarak reddetmiştir. Kilise bu dört İncil'in Matta, Markos, Luka ve Yuhanna tarafından yazıldığını kabul etmektedir. Ancak bunların söz konusu İnciller'in gerçek yazarları oldukları hususu tartışmalıdır. Bkz. Ömer Faruk Harman, "İncil", D.İ.A., İst., 2000, XXII/271

²³⁴ Toma'ya Göre İncil adını taşıyan bu eser, gerek ilk basımına gerekse Nag Hammadi Külliyyatı'nın Uluslar arası Yayın Kurulu'nun kabulüne göre 114 adet "logion"dan (hadisten) oluşmaktadır. Logion (çoğulu: logia), manevi bir mürebbibin hikmetli sözleri; peygamber söz konusu olduğunda ise hadis demektir. Bkz. Ahmed Yüksel Özemre, Toma'ya Göre İncil, s.75. Biz, ileride geçecek olan hadis ifadesini H. Harf'i ile kullandık. Bazı çevirilerde bu "hadis" kelimesi "özdeyiş" şeklinde de görülmektedir.

²³⁵ Ahmed Yüksel Özemre Toma'ya Göre İncil, s. 110. Özemre; bu İncil'de adı geçen ve İsa'nın Sıddık Yakub dediği kişinin Havarilerden Büyük ya da Küçük Yakub diye bilinenlerden biri olmadığı kaydını düşmektedir.

16:1)'de sözü edilen Selime herhalde Büyük Yakup ile Yuhanna'nın annesi olmalıdır; ama Meryem'in İsa'nın annesi mi, Mecdelli Meryem mi, yoksa Küçük Yakup ile Yose'nin annesi Meryem mi olduğuna dair bir bilgi de verilmemiştir.²³⁶

1.5. Havariliğin ve Havarilerin Özellikleri

Hıristiyanlık öncesi dönemde, hem Grek hem de Yahudi dünyada kelime olarak kullanılmakla birlikte, özel bir anlamda; İsa'nın hayatta iken şakirtleri olan ve diriliş sonrası, mesajını diğer insanlara iletme amacıyla görevlendirdiği kişiler anlamında havarilik, Hıristiyanlıkta önemli bir yere sahiptir.

Havarilik ve havari kavramlarının belirleyici etkisi, hiç şüphesiz İsa'nın hayatta olduğu döneme ait değildir. İsa, yalnızca kendi mesajının yayılmasına yardımcıları olarak onları bizzat kendisi seçmiş ve neredeyse her yer ve zamanda onlarla birlikte olmuştur. İsa'nın tebliğine konu olduğu söylenen ve çarmıhta son bulan üç yıllık dönem²³⁷ içinde havarilerin, mesajın içeriğine doğal olarak hiçbir katkıları olmamıştır. Onlar, İsa'nın dizinin dibinde, ağzından çıkacak sözü yapmaya hazır öğrenciler olarak göze çarparlar. Mesajın sahibinin mucizelerine, tartışmalarına, diriliş ve sonrasına tanık olmuşlar, onunla birlikte yolculuklar yapmışlardır. Fakat Kanonik İncillerde adı geçen havarilerin, İsa'nın mesajını yaydığı dönem içinde, şakirtler olarak zikredilen başkalarından önemli farkları söz konusudur. İsa tarafından seçilmiş olmaları, kendilerine yetkiler verilmesi, onları çarmıh sonrası çok önemli hale getirmiştir. Bu durum Hıristiyanlık tarihinde onları tartışılmaz otorite sahibi yapmıştır.

Özellikle İsa'dan sonraki ilk dönemde İsa'yı ve mesajını yorumlama, mesajının içeriğini koruma ve insanlara nakletme görevi sadece havarilere ait görünmektedir. Bu hususu hem İncillerde, hem de mektuplarda bulmak mümkündür.

Daha sonra detaylarını ele alacağımız Pavlus'un havariliği konusuna gelince, Yahudi Hıristiyanlarca İsa, on iki havarisini henüz sağlığında seçmişti. Onlara havari unvanını vermişti. Onlarla beraber yemiş, içmiş, dolaşmıştı. Buna karşı, Pavlus'un Şam yolunda karşılaştığı istiğrak ve vizyon kendisine havarilik yetkisini ve unvanını vermez. Bu sebeple Pavlus'un, ölümden dirilen İsa'nın kendisini putperestlere misyoner ve havari tayin ettiğini kabul edilmez. İstiğraktaki görevlendirmenin habis bir ruh, şeytan tarafından yapıldığını söylenir. Öğretim, istiğrakla değil, peygamberin şahsından olur denilir. Hatta Yahudi-Hıristiyan olarak gösterilen Petrus, Pavlus'a şöyle der: “Mesele

²³⁶ Ahmed Yüksel Özemre, a.g.e., s. 215

²³⁷ Xavier Jacop, İncil Nedir? Tarihi Gerçekler, Ankara, 1985, s. 10

hayalle olacaktı da, Üstat bizimle senelerce neden dolaştı? Onun sana görüldüğüne nasıl inanalım? Hem sen onun düşmanıydın, onun aksine düşündüğün halde, o sana nasıl görünür? Peki sen onun bir saatlik görünüşüyle her şeyi öğrendiğini, havari olduğunu söylüyorsun, o zaman onun konuşmalarını söyle, üstatla beraber bulunmuş havarilerle tartışma, onları sev! Eğer sen hakikate yönelmek istiyorsan, önce bizden İsa'yı öğren ve bizim yardımcımız ol!" Bu tartışmalardan daha ilk zamanlar Pavlus'la havariler arasında görüş ayrılıkları olduğunu anlıyoruz.²³⁸

Pavlus, Luka için büyük bir kahraman olmakla birlikte hiçbir zaman onun tarafından havari olarak nitelendirilmez. O, havariliği belli bir zamanla ve belli bir sayıyla nitelendirir. Onun için havariler Onikiler'dir ve Pavlus bunlardan biri değildir. Luka'nın havarilik anlayışı da Korintlilere İkinci Mektubun yazılmasına sebep olan kimselerin havarilik anlayışlarını andırır. Bunlar birkaç madde halinde şöylece sıralanabilir:²³⁹

1.Resullerin İşleri'nde havariler, anlaşılması güç konuşmalar yapan geçmiş kahramanlar gibi edebi yeteneğe sahip insanlardır. Eski Ahit'in başarılı yorumcularıdır.²⁴⁰ Başkaları tarafından dinlenilmesi gerekenlerdir.²⁴¹ Hiçbir kimse havarilere benzeyemez. Çünkü hiç kimsenin gerçekleştiremeyeceği konuşmalar yapmalarını sağlayan Ruh'a sahiptirler.²⁴²

2.Havariler, mucize gösteren ve Mesih'i dünyevi hayatında görmenin işaretlerini üzerinde taşıyan kimselerdir.²⁴³

3.Korint'teki havariler vecdi insanlardır ve tanrısal ilhama sahip olduklarını iddia ederler. Onların havarilikleri, yalnızca mucizelere değil, aynı zamanda, vecd ve vizyonlar²⁴⁴ gibi etkileyici olağanüstü hallere de dayanır. Pavlus'u bedensel olmakla²⁴⁵ zayıf ve desteksiz ya da bütüncüllükten yoksun²⁴⁶ olmakla suçlamalarından dolayı, vecdî konuşma, Resullerin İşleri'nde havariliği ayırıcı bir özelliği olarak görünür.

4.Havariler çok büyük bir etkileme gücüne sahiptirler.²⁴⁷

²³⁸ Ekrem Sarıkçıoğlu, Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi, s.324-325; Ernest Renan, İsa'nın Hayatı, s. 169

²³⁹ Fuat Aydın, a.g.m., s. 88

²⁴⁰ Res. İş. 2:37

²⁴¹ Res. İş. 13:42

²⁴² Res. İş. 6:10

²⁴³ Res. İş. 2:22; Krş. 2 Ko. 12:12

²⁴⁴ 2 Ko. 12:1; 5:12-13

²⁴⁵ 2 Ko. 10:2

²⁴⁶ 2 Ko. 10:12; 11:7

²⁴⁷ Res. İş. 19:19; Krş. 2 Ko. 11:13

5.Havariler çok acı çekerler ve eziyete maruz kalırlar.

Pavlus’a Hıristiyanlığı daha ziyade Yahudi olmayanların arasında yaydığı için “Yabancıların Havarisi” denilmiştir.²⁴⁸

Toma’ya Göre İncil’de İsa, müridlerinden, müridliğin edebi ve erkânı ile ilgili olarak şunları talep etmektedir:²⁴⁹

- 1.Aramalarını ve aramaktan vazgeçmemelerini (H. 2)
- 2.Nefslerini tanımalarını (H.3)
- 3.Yalan söylememelerini ve nefret ettikleri işleri yapmamalarını (H.6)
- 4.Kendisi bu dünyadaki ömrünü doldurduktan sonra Sıddîk Yakup’a biat etmelerini (H.12)
- 5.Ağızlarından çıkacak olan sözlere çok dikkat etmelerini (H.14)
- 6.Kendisinin sözlerini dinlemelerini (H.19)
- 7.Âleme karşı uyanık olmalarını (H.21)
- 8.Tefekkür ve murakabelerinin vahdete yönelik olmasını (H.22)
- 9.Diğer mürid kardeşlerini kendi nefsleri gibi sevip kusurlarını örtmelerini (H.25-26)
- 10.Kendilerini basiretsiz bir kimsenin gütmesinden sakınmalarını (H.34)
- 11.Kendilerinde vuku bulan tecelliler hakkında endişe etmemelerini (H.36)
- 12.Yılanlar kadar temkinli ve güvercinler kadar temiz yürekli olmalarını (H.39)
- 13.Dünyanın cazibesine ve lezzetlerine kapılmamalarını (H.42)
- 14.Söylediklerinden kendisinin nasıl biri olduğunu tefekkür etmelerini (H.43)
- 15.Allah’a kulluk etmelerini ve kendi nefslerine hizmet etmemelerini (H.47)
- 16.Kendilerine tevdi edilen esrarı muhafaza etmelerini, gizliliğe riayet etmelerini (H.62-93)
- 17.Daima kendisine sığınmalarını (H.90)
- 18.Herkesin hakkına karşı adil davranmalarını (H.100)

İsa döneminde, havarilerin dışında kalan yeni din üyelerinin kendileri için kullandığı kelimeler de şu şekilde sıralanabilir :²⁵⁰

1.Şakirdler (Grekçe mathates, İbranice talmid, Latince discipulus). Geç Yahudilik’te Talmud öğrenenlere “talmidim” (şakirdler) denilmekteydi. Talmud, İsa’nın

²⁴⁸ Mehmet Aydın, Hıristiyan kaynaklarına Göre Hıristiyanlık, s. 18

²⁴⁹ Ahmed Yüksel Özemre, a.g.e., s. 215

²⁵⁰ Kürşat Demirci, a.g.md., D.İ.A., XVII/329

beş talmidiminden bahseder. Talmid, “herhangi bir lider veya harekete bağlı olan kişiler” anlamında da kullanılır. Genel olarak da Mesih’e inananları ima eder. Bazen “Onikiler” den birini veya birkaçını anlatmak için de kullanılır.

2.“Kardeşler” (Grekçe adelfoi, İbranice ahut). Mektuplarda yer yer rastlanırsa da²⁵¹, Resullerin İşleri’nde sıkça kullanılır. Fert olarak “Hristiyan kardeş”i ima eder.

3.“Azizler” veya “Mukaddesler” (Grekçe hagios, ieros, semnos, İbranice’de kds). Bu terim Yahudilik’ten olduğu gibi alınmıştır. İnsanların Tanrıya adanmışlığını ima eder. Pavlus, Gentile menşeli muhtedileri bu şekilde adlandırır. Mukaddesler ibaresi özellikler Kudüs cemaatine yöneltilmiş gibi görünmektedir.

4.“İnananlar” (Grekçe pistis, İbranice Emun). Terimin anlamı açık değildir. Dini inanç veya ahlaki fazilete sahip olanları ima eder.

5.“Seçilmişler” (Grekçe ekletoi, İbranice bhr). Nadiren kullanılmış olup apokaliptik bir mahiyet taşır.

6.“Çağırılmışlar” (Grekçe kaletoi, İbranice kara). Kelimenin tam olarak neyi ima ettiği belli değilse de büyük ihtimalle cemaat üyelerinin adlandırılmasında kullanılmıştır.

7.“Kilise” (Grekçe ekklesia, İbranice kahal). Topluluğun bütününe ifade etmekte olup, I. Yüzyıldan sonra yaygınlaşmıştır.

8.“Fakirler” (Grekçe patokoi, İbranice eviyon). Yahudi menşeli ilk Hristiyanlara verilen bir isim olmalıdır.

9.“Dost” (Grekçe fidoi, İbranice re’a, ahav). Yahudilerin taktığı bir isim olması muhtemeldir.

10.“Nasırалılar”. Tekil olarak Yeni Ahit’te İsa için bir çok defa kullanılan kelime çoğul şekliyle sadece bir yerde²⁵² Hristiyanları ifade etmektedir.

11.“Celileliler”. Gentileler tarafından kullanılır.²⁵³ Hristiyanların Celile’den gelen havariler olduğu söylenir. Epiktetos, Hristiyanları Celileliler olarak adlandırır.

1.6. Havarilerin Görevleri

Sinoptik İnciller’den ikisi; Matta ve Markos, on iki havarinin görevlendirilmesi hususunda kısa detaylar ihtiva ederler. Buna göre havarilerin görevleri şu şekilde özetlenebilir:

²⁵¹ Kol. 1:2

²⁵² Res. İş. 24:5

²⁵³ Res. İş. 2:7

1.Kötü ruhları kovmak ve her hastalığı, her illeti iyileştirmek. İsa bu konuda onları kötü ruhlar üzerine yetkili kılar.²⁵⁴

2.Tanrı sözünü duyurmak ve cinleri kovmak.²⁵⁵

3.Dünyanın her yerinde İsa'nın misyonunu bütün insanlığa duyurmak.²⁵⁶

4.Bütün milletleri İsa'nın öğrencileri olarak yetiştirmek ve onları Baba, Oğul ve Kutsal Ruh'un adıyla vaftiz etmek.²⁵⁷

5.İnsanları tövbeye çağırarak ve hastaları tedavi etmek.²⁵⁸

6.Kutsal Ruh'un gücüyle, Filistin'de ve dünyanın her yerinde İsa'nın tanıkları olmak.²⁵⁹

Havarilik görevi, havarilerin İsa'dan sonra söyledikleri sözler ve uygulamaları ile daha açıklık kazanmıştır. Havariler tarafından yazıldığı ileri sürülen mektuplar ve havarilerin misyon faaliyetlerine bakıldığında, onların görevlerini sadakatle yerine getirdikleri anlaşılmaktadır. Havariler her yerde cemaatleri yönetir, İsa'nın doktrinini va'z eder ve kutsal törenleri idare ederler. Yukarıda zikrettiğimiz hususlar, başka bir ifadeyle İsa tarafından havarilere verilen görev ve talimatlar havarilik için gereken temel şartlardır. Bu durumda gerek Pavlus'un ve gerekse Matiya'nın havariliği diğerlerinin havariliğine benzemez. Onları İsa'nın yeniden dirilmesine bir şahitlik olarak düşünülebilir.²⁶⁰

1.7. Havarilerin Otoritesi ve Ayrıcılığı

Hıristiyan düşüncesine göre, havarilerin otoritesi, İsa tarafından kendilerine söylenen sözler ve verdiği görevlerden kaynaklanmaktadır. İsa, dünyanın sonuna kadar²⁶¹, havarilerin insanları imana çağırmaları²⁶² sırasında ve Tanrı'nın vaadiyle gökten gelecek güçle kuşanıncaya kadar her zaman havarilerle birlikte olacaktır.²⁶³ Söz gelimi havariler, bu otoriteye dayanarak; yeme-içme, ahlak, evlenme ve boşanma hususunda kural koyar²⁶⁴, insanları ne yapmaları gerektiği hakkında bilgilendirir²⁶⁵,

²⁵⁴ Mat. 10:1; 6:7

²⁵⁵ Mar. 3:14

²⁵⁶ Mar. 16:15

²⁵⁷ Mat. 28:18

²⁵⁸ Mar.6:12-13

²⁵⁹ Res. İş. 1:8, 21,22

²⁶⁰ www.newadvent.org/cathen/01626c.htm (20.09.2004)

²⁶¹ Mar. 28:20

²⁶² Mar. 16:16

²⁶³ Luk. 24:49

²⁶⁴ Res. İş. 15:28-29; 1 Kor. 7:8-13

²⁶⁵ Res. İş. 2:38 vd.

öğretinin Tanrı sözü ile yapılması gerektiğini anlatır²⁶⁶, cezalandırır²⁶⁷, dini törenleri idare eder²⁶⁸ ve kendilerine halef seçerler.²⁶⁹ Bunların yanı sıra havariler, yargılama ve hükmetme gücüne de sahiptirler.²⁷⁰

Hıristiyan ilahiyatçılarına göre, havarilerin otoritesinin ve kendilerine verilen bazı özel ayrıcalıkların temeli, Yeni Ahit metinlerinde zikredildiği üzere, Tanrı katında tasdiklenmiş olmalarına dayanmaktadır. Onlar o kadar lutuf sahibi olmuşlardır ki, ölümcül her hatayı ve günahları engelleyebilmişlerdir. Diğer bir ayrıcalıkları da, yetkilerinin evrenselliğidir. Bu sebeple onlar mekan sınırı olmaksızın gezmiş ve misyon faaliyetleri yapmışlar ve İnanç ve ahlak konularında kendilerine öğretileni hatasız şekilde aktarmışlardır.²⁷¹

1.8. Havarilik ve Kilise Görevleri

Hıristiyan düşüncesine göre, havarilere bahşedilen yetkinin, onların ölümünden sonra haleflerine geçmesi doğaldır. İlk dönem kiliseleriyle ilgili en eski Hıristiyan dokümanlarında, havari haleflerinin değişik adlar taşıdıkları görülür: Rahipler, piskoposlar, başkanlar, liderler, çobanlar, öğretmenler ve peygamberler. Bunların yanı sıra, Timoteyus ve Titus gibi havari temsilcileri de mevcuttu. Bunlardan en çok rastlanan kilise unvanları, rahip ve piskopos idi. Bu unvanlar, Hıristiyan toplumunun otoriteleri için verilen teknik adlardır. Küçük Asya’da ve başka yerlerde, II. yy. başından itibaren sadece iki unvan görülmektedir. Bunlar piskoposlar, rahipler ve daha alt görevlerle sorumlu olan deaconlardır.²⁷²

Hıristiyan âleminde III. yy.’a kadar bütün piskoposların onur unvanı olan “Papa” terimi, sonraki dönemlerde Batı’ya has bir kullanımıyla sadece Roma piskoposuna ait bir unvan olarak yerleşmiştir. Papa, sadece Katoliklerce, kilisenin görünmez manevi liderinin (İsa Mesih) vekili sıfatıyla, görünür önderi kabul edilir. Bu görevinde o, İsa tarafından belirlenen on iki havarinin birincisi ve Kilise’nin kurucusu Simun Petrus’un halefidir.²⁷³

²⁶⁶ 1 Se. 2:13 vd.

²⁶⁷ Res. 5:5

²⁶⁸ Res. İş. 6:2, 33

²⁶⁹ 2 Ti. 1:6, 2:2

²⁷⁰ Luk. 22:30

²⁷¹ www.newadvent.org/cathen/01626c.htm (20.09.2004)

²⁷² www.newadvent.org/cathen/01626c.htm (20.09.2004)

²⁷³ Halim Işık, Günümüzde Papalık Teşkilatı, Basılmamış Doktora Tezi, İst., 2001, s. 27

Antakyalı İgnatıyus'un mektuplarında görüldüğü gibi, piskoposların yetkileri, rahiplerin yetkilerinden farklıdır. Her şehirde bir tane bulunan piskoposlar kendi kiliselerini yönetir, kendisinden alt seviyede bulunan rahipleri görevlendirir ve onların danışmanı olur, toplantılara başkanlık yapar ve halkı bilgilendirirler. Bu güç ve ayrıcalık esas olarak havarilerin sahip olduğu genel yetkilerle izah edilir. Antakyalı İgnatıyus, makamının yetkisini, İsa aracılığıyla aldığını bildirir. Romalı Clement ise, mektubunda Korint Kilisesi'ne karşı piskoposların ve rahiplerin dini liderliği konusunda getirdikleri kuralları ateşli bir biçimde savunur ve havarilerin kiliseleri yönetmek için halefler tayin ettiğini iddia eder. Buradan II. yy.'ın sonuna doğru kilise liderlerinin hemen her yerde havarilerin yasal halefleri olarak görüldüğü sonucu çıkarılabilir. Bazı yazarlar, havarilik zamanlarının piskoposluğu ile daha sonraki zamanların piskoposluğunun aynı itibara sahip olduğunu savunmuşlardır. Piskoposlar, genel bir emir verme, imtiyaz ve yargılama gücüne sahip olsalar da, havarilerin özel imtiyazlarına sahip değildiler.²⁷⁴ Hiyerarşik düzenin en üst noktasında papalığın bulunduğu Katoliklikte papanın yüceliği, kişiliğinden çok, İsa Mesih'in Kilisesi'nin başında olmasından kaynaklanır. Petrus'un on iki havarinin başı olması gibi, Papa, piskoposlar meclisinin başıdır. Papanın diğer piskoposlarla ilişkisi, Petrus'un öbür havarilerle bağlantısı gibi değerlendirilir. Yani Petrus havarilik, Papa ise piskoposluk geleneğinin kaynağıdır.²⁷⁵

2. On İki Havari ve Şahsiyetleri

2.1. Simun Petrus

Havari Petrus'un hayatı ile ilgili bilgiler; İnciller, Resullerin İşleri, Pavlus'un Galatyalılara Mektubu (II. Bölüm) ve geleneksel şifahi nakillere dayanır. Birbirinden farklı mahiyet arzeden şifahi bilgiler sonuç olarak yine Yeni Ahit yazarlarının verdiği malumat ışığında olmuştur. Aralarında eski kilise yazarlarının bulunduğu bir grup, Petrus'u iman noktasından değerlendirirken, ona atıfta bulunan apokrif metinlerin²⁷⁶

²⁷⁴ www.newadvent.org/cathen/01626c.htm (20.09.2004)

²⁷⁵ Halim Işık, a.g.e., s. 29

²⁷⁶ Apokrif: Yunanca'da "gizlenmiş" anlamına gelen terim, genel anlamda dinsel literatür içerisinde sahil ve otantik olarak kabul edilmeyen metinleri ifade eder. Kanonik metinlerin dışındaki Yeni Ahit'le ilişkili metinleri, yani gnostik İnciller, Çocukluk İncilleri ve çeşitli sözlü İncil gelenekleri gibi metinleri kapsar. Bkz. Şinasi Gündüz, "Apokrif", Din ve İnanç Sözlüğü, s. 38

yazarlarının bulunduğu diğer bir grup ise onu efsanevi bir karakter çerçevesinde tahlil ederler.

Havari Petrus'un hayatını aşağıdaki başlıklar altında toplamak mümkündür:

1. İsa dönemi
2. Kudüs ve Filistin'deki yaşamı
3. Batıdaki misyoner yolculukları
4. Roma'daki hareketlilik ve ölümü²⁷⁷

Ancak burada biz, Havari Petrus'un hayatını genel olarak iki kısımda değerlendireceğiz:

1. İsa Mesih'in çağrısı ile havariliğe seçilmesinden, Pentekost²⁷⁸ dönemine kadar geçen periyod.
2. "Öncelikli havari" seçilmesinin, kendisini "İlk Papa" konumuna götüren Katolik kabulde bu iki adla birlikte, Pentekost'tan öldürülmesine kadar uzanan dönem.²⁷⁹

Havari Petrus'un, Roma'nın ilk piskoposu, dolayısıyla ilk papa olduğunu kabul eden Katolik Kilisesi'ni bu anlayışa götüren sebep, bizzat İsa Mesih tarafından İnciller'de Petrus için belirtilen statüdür.²⁸⁰ Bu statünün temelinde, Petrus'un "Sen, yaşayan Tanrı'nın Oğlu Mesih'sin" cevabını vermesi üzerine İsa'nın onu överek "Sen Petrus'sun ve ben topluluğumu bu kayanın üzerine kuracağım"²⁸¹ demesi bulunmaktadır. Buna ilaveten, Petrus'u İsa ile birlikte bir çok olayda bir arada gösteren Yeni Ahit rivayetleri de, İsa'nın Petrus'a özel bir önem verdiğini vurgulamaktadır.

2.1.1. Pentekost Öncesi Dönemde Havari Petrus

2.1.1.1. Adı

Yeni Ahit'te Simun ve Petrus diye iki ayrı isim taşıdığını gördüğümüz havari'nin bu iki adla birlikte (Simun Petrus) anıldığı da görülür. Yeni Ahit külliyatının tümünde 81 kez bahsi geçen diğer 11 havari adına karşılık, Petrus ismi 120 değişik

²⁷⁷ newadvent.org/cathen/11744a.htm

²⁷⁸ Pentekost, iki anlamda kullanılmaktadır: 1) Passover'den sonraki ellinci güne denk düşen Yahudi Haftalar Bayramı'na verilen Yunanca isim. 2) Hristiyanlarda Paskalya'dan elli gün sonra, Kutsal Ruh'un havarilere inişi anısına kutlanan bayram. Bkz. Şinasi Gündüz, "Pentekost" Din ve İnanç Sözlüğü, s. 304 Ayr. Bkz., F. L. Cross-E. A. Livingstone "Pentecost", The Oxford Dictionary of Christian Church, s.1093

²⁷⁹ Halim Işık, a.g.e., s. 8

²⁸⁰ Halim Işık, a.g.e., s.7; Ayr. Bkz. Ömer Faruk Harman, "Aziz", D.İ.A., İst., 1991, IV/332

²⁸¹ Bkz. Mat. 16:15-20. Markos, Luka ve Yuhanna İnciller'i bu detaydan fazla söz etmezler. Bkz. Mar. 8:29; Luk. 9:20; Yu. 1:42

yerde anılmaktadır. Sinoptik İnciller’de 61 defa tekrarlanan isim, Yuhanna İncili’nde 20 kez zikredilir. Simun isminin, kendisine sünnet olduğunda verildiği anlaşılmakta, diğer taraftan adının, Yeni Ahit’in Yunanca yazma nüshalarında “Simun”²⁸² ve “Simeon”²⁸³ imlası ile iki ayrı biçimde yazıldığı görülmektedir. Bu ismin iki ayrı formda yazılması, kelimenin İbranice transkripsiyonundaki imladan kaynaklanmaktadır. Simun’un diğer bir adı olan Petrus, kendisine İsa Mesih tarafından kazandırılmış bir ünvandır. İncil’in verdiği bilgiye göre²⁸⁴ bu ad, İsa ile ilk kez (Yahya ile önceden görüşmüş olan) kardeşi Andreas’ın tavassutu ile görüşen Simun’un bu karşılaşmada edindiği isimdir: “Sen Petrus’sun ve ben kilisemi bu kayanın üzerine kuracağım.”²⁸⁵

Aramice’de kullanıldığı biçimi “taş”, “kaya” anlamına “kefa” olan terim, Grekçe ifadesinde yine aynı manada Kifas (Petros) telaffuzu ile kullanılıp, sondaki “s” sesi kelimenin “erkek” olmasından kaynaklanan gramatikal bir formattır. Latince söylenişi Petrus’tur. Diğer taraftan isim, Aramice ve Yunanca’da, Simun’a verilmeden önce kullanılmayan tarihi bir öncelik de sergilemektedir.²⁸⁶ Kefas ve Petrus isimlerinin her ikisi de kaya anlamına gelmektedir. Kutsal kabul edilen kitaplarda Simun adı kullanılmakla birlikte, Petrus adı daha baskındır. Bu ad Matta’da 5, Markos’ta 6, Luka’da 11 ve Yuhanna’da 22 kez zikredilir.²⁸⁷

Petrus, Grekçe’de “Petros” kaya parçası, taş; yine Grek’çe bir kelime olan “Petra” büyük taş kütle, kaya²⁸⁸ kelimesinden türemiştir.

Petrus’un gerçek ve doğru ismi Simon’dur. Bazen de Symeon şeklinde söylenir. Yuhanna’nın (Jona veya Johannes) oğludur.²⁸⁹

Petrus takma adı, Simun’un Hristiyanlıkta oynayacağı sağlam temel rolü belirtmek üzere İsa tarafından özellikle seçilmiştir. İsa, bir çok defa ona arkadaşları arasında bir üstünlük vermiş ve onu kurduğu binanın temel taşı saydığını göstermek için kendisine Aramice’de taş demek olan “Kefa” lakabını takmıştır. Hatta bir aralık ona gök ülkesinin anahtarını” ve yeryüzünde vereceği her hükmün göklerde de muteber

²⁸² Krş. 2 Pe.1:1

²⁸³ Krş. Res. İsl. 15:13-14

²⁸⁴ Yu. 1:40-43

²⁸⁵ Mat. 16:18;

²⁸⁶ Halim Işık, a.g.e., s. 9

²⁸⁷ F. V. Filson, “Peter”, The Interpreter’s Of The Bible Ed. George Arthur Buttrick vd., New York, 1962, (Volumes: K-Q), s. 749

²⁸⁸ Yeni Ahit, Matta İncili, s. 20

²⁸⁹ www.newadvent.org/cathen/11744a.htm

olacağını vâdetmiştir.²⁹⁰ İsa, ona şöyle demiştir: “Sen Petrus’sun (taşsın) ve ben topluluğumu bu taş üzerine kuracağım”²⁹¹

Matta hariç diğer İnciller Petrus yerine Simun adını kullanırlar. Apokrif Ebionler İncili²⁹²’nde ise adı, “lakabı Petrus olan Simon”²⁹³ şeklindedir.

Petrus, İsa’nın havarilerinden Andreas’ın yaşça büyük kardeşidir. Renan, ona “Simun Barjona”²⁹⁴ demektedir. Çarmıh olayının ardından İsa’nın son defa havarilere görünmesi sırasında, İsa, Petrus’a “Yuhanna Oğlu Simun” diye hitap eder. Buna göre Petrus’un babasının adı Yuhanna,²⁹⁵ Matta’ya göre de Yunus’tur.²⁹⁶ Renan da eserinde aynı ismi zikreder.²⁹⁷ İsa’nın havarileri arasına girmeden önce Vaftizci Yahya’ya intisap ettiği düşünülen Petrus, Simon bar İona (Yuhanna Oğlu Simun) olarak da zikredilmiştir.²⁹⁸

Simun–Petrus’un anıldığı ünvanlarının bazıları arasında “Aziz Petrus, “Beytsaydalı”, “Havarilerin Prensi”, “İsa’nın papalık yetkisini haleflerine ulaştırmayı uygun gördüğü havarisi” gibi nitelendirmeler göze çarpmaktadır. Diğer yandan Yeni Ahit’te “kaya” tabirinin, ölümünden sonra Petrus ve Pavlus tarafından İsa hakkında kullanıldığı da görülür. Petrus, Yahudi cemaatinin önde gelenlerinin de bulunduğu kalabalık bir topluluğa şöyle der:

“İsa siz yapıcılar tarafından hiçe sayılan, ama köşenin baştaşı durumunda gelen taştır.”²⁹⁹ Musa ile birlikte denizden geçen İsrailoğullarının tarihi aksiyonunu vaftiz olarak değerlendiren Pavlus, İsa hakkında şu benzetmeyi yapar: “Hepsi aynı ruhsal kayadan içtiler ve o kaya Mesih’ti. Buna rağmen tanrı onların çoğundan hoşnut değildi.

²⁹⁰ Ernest Renan, İsa’nın Hayatı, s., 98

²⁹¹ Mat. 16:18

²⁹² Ekrem Sarıkçioğlu, Ebionler İncili hakkında şu bilgileri vermektedir: “Yahudi-Hristiyanların İncillerine bugüne kadar bir bütün veya bütünün parçası halinde rastlanamamıştır. Bunda dar bir alanda meskun olmalarının, yayılmamalarının etkisi olabilir. İncilleri hakkında elimize gelen kırık bilgiler, zamanın kilise babalarının bir başka kaynağı açıklamak için kullandıkları iktibaslara dayanır. Ancak bu alıntılarda da bir birlik veya itina yoktur. Belki de esas kaynağı görmeden birbirlerinden nakletmiş veya kendilerine gelen haberleri karıştırmış olabilirler. Günümüzde üç Yahudi-Hristiyan İncili’nin varlığı kesin görünüyor. Bunlar Nasraniler, Ebionler ve İbraniler İncilleridir.” Bkz. E. Sarıkçioğlu, Yahudi-Hristiyan İnciller’i (Önsöz ve Tercüme), O.M.Ü., İl. Fak. Der., Samsun, 1998, Sy. 10, s. 7

²⁹³ Ebionler İncili 4 (Ekrem Sarıkçioğlu, Yahudi-Hristiyan İncilleri (Önsöz ve Tercüme), O.M.Ü. İl. Fak. Der, Samsun, 1998, sy. 10, s. 12-13)

²⁹⁴ Ernest Renan, a.g.e., s. 96

²⁹⁵ Yu. 21:15

²⁹⁶ Mat. 16:17

²⁹⁷ Ernest Renan, a.g.e., s. 93

²⁹⁸ Albert M. Besnard, a.g.m., s. 168

²⁹⁹ Res. İşl. 4:11

Cesetleri de çöle serildi.”³⁰⁰

İsa döneminde Petrus’un, bazen Simun, bazen de Kifas ismi ile anıldığı görülür. Buna karşılık ilk kilise dönemlerinde Simun, daha ziyade Kifas adıyla çağrılırdı.³⁰¹ Bunun delili Pavlus’un bir mektubunda şöyle geçer:

“Her biriniz, ben Pavlus yanlısıyım, ben Apollos yanlısıyım, ben Kifas yanlısıyım ya da ben Mesih yanlısıyım diyor. Mesih bölündü mü?”³⁰²

Bir görüşe göre, “bazı kilise ve Mesihi mezhepler Petrus’un şahsının değil, onun itikadının taş benzetilmiş olduğunu iddia etmektedirler. Bazıları ise, Mesih İsa “işbu taş üzerine” cümlesiyle bizzat kendisini demek istedi görüşündedirler. Çünkü Yunanca’da Petrus özel isim ve müzekkerdir. Oysa (petra) cins ismi ve müennestir. Onun için bina olunacak taş (hacer) değil (hacera)dır, yani Petrus’tan başkasıdır ki, Mesih’in kendisidir. Keldanîce olan “kifa” kelimesi “kaya” manasında değildir.”³⁰³

2.1.1.2. Petrus'un Aile Ortamı ve Yetiştği Çevre

Petrus, Taberiye Gölü’nün kuzeyindeki arama çalışmalarına rağmen bulunduğu yer kesin olarak bilinmeyen bir kasaba olan Beytsayda’da doğmuştur.³⁰⁴ Petrus’un, Taberiye Gölü’nün kuzey doğusundaki Erden Nehrinin³⁰⁵ sol yakasında ve bu göle döküldüğü mıntıkada bir kasaba olan Beytsayda³⁰⁶ asıllı olduğu İncil’de nakledilmektedir.³⁰⁷

Babasının adı Matta İncili’ne göre Yunus³⁰⁸, Yuhanna İncili’ne göre Yuhanna’dır.³⁰⁹ İnciller’de İsa’nın hitabından öğrendiğimiz Simun Petrus’un babasının bu değişik isimlerle anılmasının, aslen Grek kökenli olan kelimenin (Jonas-Jean) Aramice’ye transkripsiyonundan kaynaklanan bir form olması muhtemeldir.³¹⁰

Dönemin, mensubu olduğu Yahudi geleneğine göre erken yaşta evlenen Simun’un en az bir kardeşinin (kendisi gibi Havari olan Andreas) olduğu anlaşılmaktadır. Petrus’un

³⁰⁰ 1 Ko. 10:1-5

³⁰¹ Simun 31, Kefas 6 tekrarlar görülür. Bkz. Yu. 1:43; 1 Kor 1:12, 3:22, 4:5, 15:5; Gal. 2:19

³⁰² 1 Ko. 1:12-13

³⁰³ Abdülehad Davud, İncil ve Salib, Sad. Kudret Büyükcoşkun, İnkılab Yay., İst., 1999, s. 181, 183

³⁰⁴ newadvent.org/cathen/11744a.htm

³⁰⁵ İsa Mesih’in Yahya tarafından vaftiz edildiği bu nehir, Kitab-ı Mukaddes’de yaklaşık 500 tekrarlar anılır. Bkz. Halim Işık, a.g.e., s. 12

³⁰⁶ Celile Gölü yakınında Kefernahum ve Horazin ile komşu bir kent. Bkz. Yeni Ahit, Haritalar kısmı.

³⁰⁷ Yu. 1:44

³⁰⁸ Mat. 16:17

³⁰⁹ Yu. 21:15

³¹⁰ Halim Işık, a.g.e., s. 12

kardeşi Andreas, Vaftizci Yahya'nın öğrencilerinden biriydi ve İsa da onu muhtemelen Ürdün kıyılarında tanımıştır.³¹¹ Petrus'un özel hayatında evli olduğu bilgisini, Sinoptik İnciller ve Pavlus'un bir mektubu; “ve İsa, Petrus'un evine geldiği zaman, onun kaynanasını sıtmalı olarak yatmış gördü”³¹² ifadesiyle vermektedir. Yine Pavlus'un “Diğer resuller ve Rabbin kardeşleri ve Kifas gibi, yanımızda iman eden bir kadın-gezdirmeğe selahiyetimiz yok mudur?”³¹³ sözü Simun Petrus'un evli olduğuna işaret etmektedir. Pavlus'a göre Petrus, yolculuklarında eşini yanına alıp bir çok cemaat ziyaretlerine beraberinde götürmüştür.³¹⁴

Simun, İsa döneminin başlarında (yaklaşık olarak M.S. 26-28) evlenir kendisine ait evde kayınvalidesiyle birlikte yaşadığı Kefernehum'a yerleşir. İskenderiyeli Clement'e göre çocukları vardır. Aynı yazar Petrus'un karısının şehitlik acısı çektiğini söyler. Bu gerçeklerin etkisi düşünülerek Clement'ten intikal eden antik Hristiyan edebiyatı Eusebius tarafından derlenmiştir. Simun, Kefernehum'da Taberiye Gölü'ndeki kendi kayığıyla balıkçı mesleğini devam ettirmiştir.³¹⁵ Zebedi'nin oğulları Yakub ve Yuhanna ile iş ortağıdır ve bunlar geçimlerini, Taberiye Gölünden sağlamışlardır.³¹⁶

İsa'nın Hristiyanlığı tebliğe başladığı dönemde, Beytsayda'yı terkeden Simun Petrus, Taberiye gölünün batı yakasındaki Kafernehum'a göçmüş, buraya yerleşmiştir. Bu beldede bulunan İsa artık burayı mekân tutan Petrus'un evinde misafirdir.³¹⁷

İsa ile birlikteliği sonucu Petrus'ta, onun Tanrı tarafından vadedilen ve peygamberlere bildirilen Mesih olmasının ötesinde, “yaşayan Tanrı'nın oğlu”³¹⁸ olduğu konusunda bir inanç gelişmiştir. Bu bağlamda Simun Petrus'u havariliğe ulaştıran süreci üç bölümde tahlil etmek gerekir:

2.1.1.3. Erden Nehri Kenarında İsa İle İlk Karşılaşması

İsa'nın Petrus'la ilk karşılaşması, Vaftizci Yahya'nın tutuklanmasından sonra, Nâsıra'dan ayrılarak Zebulun ve Naftali yöresinde, Celile Gölü kıyısında bulunan Kefernehum'a gelip yerleşmesini müteakiben vuku bulmuştur. Bu sıralarda İsa, göklerin

³¹¹ Mat. 20:25; Renan, İsa'nın Hayatı s.98

³¹² Mat. 8:14; Mar. 1:30; Luk. 4:38

³¹³ 1 Ko. 9:5

³¹⁴ F. V. Filson, a.g.md. s. 749

³¹⁵ newadvent.org/cathen/11744a.htm

³¹⁶ Luk. 5:10

³¹⁷ Mat. 8:5-14

³¹⁸ Mat. 16:16

egemenliğinin yaklaşmış olması sebebiyle insanlara tövbe etmeleri gerektiği konusunda çağrılarda bulunmaktaydı³¹⁹ Rivayete göre, Yahya öğrencileriyle birlikte ve oradan geçmekte olan İsa'ya bakarak “İşte tanrı kuzusu” der. Bu iki öğrenci Yahya'nın söylediklerini işitince İsa'nın ardınca giderler. İsa arkasını dönüp onların kendisine doğru gelmekte olduklarını görünce ne aradıklarını sorar. Bu kişiler İsa'nın nerede oturduğunu öğrenmek isterler. Birlikte gidip İsa'nın evini görürler ve o gün onunla birlikte kalırlar. Yahya'nın söylediklerini işitip İsa'nın ardından giden iki kişiden biri Simun Petrus'un kardeşi Andreas'tır. Andreas önce kendi kardeşi Simun'u bularak ona Mesih'i bulduklarını söyler.³²⁰ Yuhanna İncili, Mesih kelimesini ilk olarak burada kullanan İncil'dir.

Yahya'dan öğrendikleri üzerine kardeşi Andreas'ın girişimiyle İsa ile buluşan ve Kifas ünvanını burada alan Simun, kendisini havariliğe götürecek sürece girmiştir.³²¹ Petrus bu aşamada ayrıca İsa'nın Celile'nin Kana şehrinde suyu şaraba çeviren mucizesine³²² de tanık olmuştur. Birçok yahudi çağdaşları gibi Petrus da Ürdün Vadisi'nin doğusundaki Beytanya'da, Andreas'la birlikte vaftiz edilmiştir.³²³ Petrus, İsa ile ilk karşılaşmasından sonra Celile, Yahudiye Kudüs ve Samariye'de İsa'ya bir süre arkadaşlık ederek onunla birlikte kalır.³²⁴ Petrus Celile'de, asıl işi olan balıkçılıkla ilgilenir. Daha sonra da İsa'nın komşusu olarak kalır. Dağdaki vaazdan ve Kefernahum'da Centurion'un oğlunu iyileştirdikten sonra İsa, Petrus'un evine gelir ve onun ateşler içindeki hasta kayınvalidesini iyileştirir. Bir süre sonra İsa, on iki havarisini Tanrının krallığını yayma konusunda yardımcılarını seçer.³²⁵

Matta İnciline göre İsa'nın, Petrus'la karşılaşması böyle olmuştur. İsa ve Petrus'un daha evvel birbirlerini tanıdıklarına dair Matta ile birlikte diğer İncillerde, havari mektuplarında ve geleneğin öteki başka kaynaklarında hiçbir bilgiye rastlanmaz. Luka İncili, diğer üç İncile göre Petrus'un İsa ile ilk karşılaşmasını daha ayrıntılı şekilde anlatmaktadır. İkisinin birbirlerini ilk kez görmeleri Taberiye Gölü kıyısında olmuştur. Matta ve Markos'a göre bu gölün adı Celile'dir.³²⁶

³¹⁹ Mat. 3:1-3

³²⁰ Yu. 1:35-41

³²¹ Mat. 16:18; Yu. 1:35-42

³²² Yu. 2:1-11

³²³ newadvent.org/cathen/11744a.htm

³²⁴ Yu. 2:4

³²⁵ Mat. 4:19; Mar. 3:13; Luk. 5:10

³²⁶ Luk. 5:1; Ayr. krş. Mat. 8:14; Mar. 1:30

2.1.1.4. Havariliğe Çağrı

İsa, Celile Gölü'nün kıyısında gezerken birbirleriyle öz kardeşler olan Simun ve Andreas'ı göle ağ atarlarken görür ve meslekleri balıkçılık olan bu iki kardeşin kendisine katılmaları için davette bulunur. Onlara: “ardımca gelin, sizi insan avcıları yapacağım” der ve bunun üzerine Petrus ve Andreas sorgusuz sualsiz işlerini bırakarak onun ardından giderler.³²⁷ Bu durum şöyle anlatılmaktadır: “İsa onlara dedi: Ardımca gelin, sizi insan avcıları yapacağım. Onlar da hemen ağları bırakıp onun ardınca gittiler.”³²⁸

Luka İncili'nde ise bu olay şöyle nakledilir: Halk, gölün kıyısında duran İsa'nın çevresini sarmış oldukları halde onu dinlemektedirler. İsa, gölün kıyısında iki kayık görür. Balıkçılar kayıklarından inmişler ve ağlarını yıkamaktadırlar. İsa, bu iki kayıktan Simun'a ait olanına biner ve Simun'dan kıyıdan biraz açılmasını rica eder. Sonra oturup kayığın içinden topluluğa ders vermeye devam eder. Konuşmasını bitirince Simun'a derin sulara açılmalarını ve balık tutmak için ağlarını salmalarını söyler. Simun, İsa'ya bütün gece balık tutamadıklarını ama yine de bu sözü sebebiyle ağları salacağını söyler. İsa'nın istediği şey yapılıp ve öyle çok balık yakalanır ki, ağları yırtılmaya başlamıştır. Öteki kayıktakiler de işaret üzerine yardıma gelirler ve her iki kayık ta tutulan balıkların çokluğu yüzünden batma tehlikesi geçirir. Simun Petrus bu alışılmadık manzarayı görünce, “Rab, uzaklaş benden, ben günahkar bir adamım” sözleriyle İsa'nın dizlerine kapanır. Petrus ve yanındakiler, tuttıkları balıkların çokluğundan şaşırıp kalırlar. Bu sırada orada Simun'un ortakları olan Zebedi Oğulları Yakup ve Yuhanna da vardır. Luka İsa'nın çağrısına ilk olarak uyacak olan bu kişilerin, Simun'un iş ortakları olduğunu belirtmektedir. Nihayet İsa, Simun'a korkmamasını, bundan sonra balık yerine insan tutacağını söyler. Kayıkları kıyıya çekip her şeyi olduğu gibi bırakarak İsa'nın ardı sıra giderler.³²⁹

Renan'a göre iki kardeş, üstatlarıyla en fazla meşgul oldukları devirde bile balık avlamaya devam etmişlerdir. Kelime oyunu yapmaktan hoşlanan İsa, onları insan avcısı yapacağını söylemiştir. Simon Barjona veya diğer adıyla Petrus, pek özel bir öneme haiz olarak diğer havarilerden ayrı tutulmuştur. İsa onun evinde oturur, onun kayığında ders verirdi. Evi İncil vaazı merkeziydi. Halk kendisini sürünün reisi sayardı ve cemaat bir geçit vergisi vereceği zaman tahsildarlar parayı ondan isterlerdi. İsa'yı ilk defa

³²⁷ Mat. 4:20

³²⁸ Mat. 4:19-20; Mar. 1:16-20; Luk. 5:10

³²⁹ Luk. 5:1-10

Mesih olarak tanıyan Simun'dur. Halkın gözünden düştüğü bir sırada İsa havarilere: “Yoksa siz de mi çekip gitmek istiyorsunuz?” diye sormuş, Simun da: “Ey Rab, biz kime gideceğiz, ebedi hayatın sözleri sendedir” cevabını vermiştir.³³⁰

Luka'ya göre Petrus ve diğer üçü bu olaydan sonra Matta'nın verdiği bilginin aksine bir daha balıkçılıkla veya başka bir meslekle uğraşmamışlardır. Böylece Dinler Tarihine damgasını vuracak olan hareket burada, Taberiye Gölü kıyısında başlamıştır.

İsa'ya ulaşip ondan kayınvalidesini diğer hastalarla birlikte tedavi etmesini isteyen, bu arada başka mucizelerine de³³¹ şahit olan Petrus, İsa'nın “insan avcısı” çağrısı ile havarilik yolculuğuna başlamış, bundan böyle Petrus'un evi İsa'nın mesajına tahsis edilen bir mekan olmuştur. Petrus, havariliğe İsa tarafından çağırıldığı zamandan, havariliğe girişine kadar öğretmeniyle birlikte yaşayan, mesajlarını dinleyen bir öğrenci, bir mürittir. Burada müritten kasıt, birliktelik içinde ve tam gün öğrenme sürecinde olan özel öğrencidir. İsa, onu havari olarak görevlendirdikten sonra vaaz vermek ve şeytanı sürmek için yetki vermiştir.³³²

2.1.1.5. Havariliğe Girişi

Bütün bu aşamaların sonucunda İsa tarafından belirlenen³³³ ve yalnızca Sinoptik İnciller ve Resullerin İşleri'nde verilen dört havari listesinin her birinde Simun Petrus'un ilk sırayı aldığını izlediğimiz “on iki havari” görürüz.³³⁴

Böylece İsa'nın ilk öğrencileri Petrus ve kardeşi Andreas olurlar. Onlar gibi geçimlerini balıkçılıkla kazanan iki kardeş, Zebedi'nin oğulları Yakup ve Yuhanna da aynı gün İsa'nın çağrısına uyarak ona katılırlar.³³⁵ Bu ilk dört kişi ile birlikte İsa, Celile bölgesinin her tarafını dolaşarak “göksel egemenliğin” müjdesini duyurur, çevre bölgelerden gelen hastaları iyileştirir ve vaazlar verir.³³⁶

Matta İncili'ne göre İsa'nın, mesleği vergi toplama memurluğu olan Matta hariç bu ilk havarilere katılan diğer yedi havari ile nasıl ve hangi şartlarla karşılaştığı ve onlarla neler konuştuğuna dair herhangi bir bilgi de yoktur. Fakat on iki havariyi yanına çağırıp kötü ruhları (cinleri), kovmak ve her hastalığı, her illeti iyileştirmek üzere onlara, kötü ruhlar üzerine yetki verdiği anlatılmaktadır.³³⁷ Petrus ve diğer havariler ilk

³³⁰ Mat. 20:25; Ernest Renan, İsa'nın Hayatı, s. 98

³³¹ Mat. 8:4-17; Mar. 1:29-31

³³² F. V. Filson, a.g.md. s. 750

³³³ Yu. 6:70

³³⁴ Havari listelerinin geçtiği yerler: Mat. 10:1-4; Mar. 3:13-19; Luk. 6:12-19; Res. İş. 1:13

³³⁵ Mat. 4:12-22

³³⁶ Mat. 4:23-25; 5:1-48; 6:1-34; 7:1-28; 8:1-13

³³⁷ Mat. 10:1

defa olmak üzere aldıkları buyrukları halka anlatmak amacıyla kendilerine verilen görevi yerine getirmek için ilk faaliyetlerine başlarlar.³³⁸

Burada ve diğer havari listelerinde hep ilk sırada yer verilen Petrus adına İncil yazarlarına göre, İsa'ya yakınlığını temin eden şu ayrıcalıklı konumlar göze çarpar :

1.Petrus, İsa Mesih'in havra reisi Yairus'un kızının diriltilmesi mucizesine tanık olan üç öğrencisinden (diğer ikisi Yakup ve Yuhanna) biridir.³³⁹ Bölgede hastalıklara yakalanmış insanlar başta olmak üzere çok büyük bir kalabalık İsa'nın etrafında toplanmışlardır. Yıllardır tedavi olmasına rağmen hastalığından kurtulamayan bir kadın da kalabalığın arasındadır. İsa'nın arkasından yetişip giysisinin eteğine dokunur, kanaması kesilir ve iyileşir. Kendisine kimin dokunduğunu soran İsa'ya, Petrus hariç kimse cevap vermez. İsa, içinden bir gücün akıp gittiğini hissettiğini söyler. Petrus, ona cevaben, kalabalığın çepeçevre sarıp sıkıştırdığını anlatır. Bu sırada Yair adında havra yöneticisi olan bir adam hasta kızının iyileşmesi için yalvarmıştır. Yair'in evinden biri gelerek, kızının öldüğünü haber verir. İsa adamın evine gelince Petrus'la birlikte Yuhanna, Yakup ve kızın babasından başka kimsenin içeriye girmesine izin vermez. İsa, kızı elinden tutarak ayağa kaldırır. İsa, olanları hiç kimseye anlatmamaları için onları uyarır.³⁴⁰ Bu, Petrus'un tanık olduğu bir çok mucizeden biridir. Luka'da anlatılan bu olay da diğer iki İncil'de yoktur. Yuhanna'daki benzer olayın kahramanları da farklıdır.³⁴¹

2.İsa'nın ekmeği ikiye bölmesi ve su üzerinde yürümesi mucizesinden sonra Petrus, aynısını tekrarlar ve sonucunda İsa'nın "Allah'ın oğlu" olduğu inancını ikrar eder.³⁴²

3."Bedenim gerçek yiyecek, kanım gerçek içecektir. Bedenimi yiyip kanımı içen bende yaşar, ben de onda."³⁴³ diyen İsa'nın derunî içerikli bu sözlerinden sonra öğrencilerden onu anlayamayan çoğunun terk etmesine rağmen Petrus, sebat dolu bir istikrarla "Rab, biz kime gideceğiz? Sonsuz yaşamın sözleri sendedir. İman ediyor ve biliyoruz ki "Sen Tanrı'nın kutsalısın"³⁴⁴ sözleri ile İsa'ya olan sadakatini tescil eder.

³³⁸ Havarilere İsa tarafından verilen görevler için Bkz. Mat. 10:5-41

³³⁹ Mar. 5:21-43; Mat. 9:18-26; Luk. 8:40-56

³⁴⁰ Luk. 8:40-56

³⁴¹ Yu. 4:46-54

³⁴² Mat. 19:22-33; 16:5-20; Mar. 6:52

³⁴³ Yu. 6:55

³⁴⁴ Yu. 6:68-69

4.Özellikle Son Akşam Yemeği'nde İsa, havariler arasında Petrus'un liderliğini vurgulamıştır. Petrus, İsa'yı kurtarıcı olarak tanımladıktan sonra, havarilerin başı olacağına dair söz vermiştir. İsa, Filipus Sezariyesi'nde havarileriyle birlikte otururken Petrus'a önemli yetkiler verdiğini bildirmiştir. Petrus, burada diğer havarilere göre ayrıcalığı olan bir şahsiyet olarak zikredilir. İsa, öğrencilerine, halkın, insanoğlunun kim olduğu, bir başka ifadeyle kendisinin kim olduğu hakkında ne söylediğini öğrenmek ister. Onlardan farklı cevaplar alır, sonra da havarilerin kendisi hakkındaki düşüncelerini söylemelerini istemesi üzerine Petrus söz alır ve İsa'ya: İsa'nın, havarilerine yönelttiği "Halkın dediğine göre İnsanoğlu kimdir"³⁴⁵ sorusuna "Sen yaşayan Tanrı'nın oğlu Mesih'sin"³⁴⁶ cevabını verir. Bunun üzerine Petrus, İsa'nın "Ne mutlu sana ey Yunus oğlu Simun, çünkü bu sırrı sana açan insan değil, göklerde olan Babamdır"³⁴⁷ iltifatına mazhar olur. Aynı zamanda İsa, havarilerine kendisinin Mesih olduğunu hiç kimseye söylememeleri için uyarılarda bulunur. Nitekim bu tarihî diyalogdan sonradır ki Simun, "Petrus-kaya" ve "göklerin krallığının anahtarlarının sahibi" unvanlarını almıştır.³⁴⁸

Bu konuşma ve taltif, hem havariler hem de daha sonra neşvünema bulacak Hıristiyan düşüncesinde Petrus'a son derece özel bir konum kazandırmış ve o kilisenin direği ve papaların ilki sayılmıştır. Asıl adı Simun olan bu havariye Petrus adı, bu konuşma ile İsa tarafından bizzat verilmiştir. Grekçe'de "Petros " yani kaya parçası anlamına gelen Petrus, bundan sonra "havarilerin reisi" olmak özelliğini de elde etmiş ve kendisi de ilk Hıristiyan cemaatinin önderi olarak "Petra" yani büyük taş kütlesi benzetmesiyle gerek havarilerin gerekse de İsa'ya daha sonra katılan yeni dindarların merkezi haline gelmiştir.

Katolik ve Ortodokslara göre İsa, "kaya" kelimesiyle kendisini kastetmeyip Petrus'u kastetmiş ve onu, gerçek bir kurtarıcı olarak inananlar arasında lider yapmak istemiştir. Buna göre, İsa'nın krallığı fethedilemez ve inancın ruhi rehberliği de, İsa'nın özel temsilcisi olan Petrus'un eline geçmiştir. Diğer havariler içinde Petrus'un pozisyonunun ve Hıristiyan toplumunda dünyadaki tanrısal krallığın temeli olduğu açıktır. Yani Petrus'a kilisenin başı unvanı bizzat İsa tarafından verilmiştir. Kilise için yapılandırılan bu liderlik Petrus'suz olamaz ve devamlı oluşu düşünülür.³⁴⁹

³⁴⁵ Mat. 16:13-20

³⁴⁶ Mat. 16:16

³⁴⁷ Mat. 16:17

³⁴⁸ Mat. 16:18-19; Mar. 8:27-30; Luk. 9:18-21

³⁴⁹ newadvent.org/cathen/11744a.htm

5.İsa, kendisinin Yahudiler elinden eza ile işkence göreceğini, sonunda öldürüleceğini söylemesi üzerine Simun Petrus bu sözlere “Tanrı korusun Ya Rab senin başına asla böyle bir şey gelmeyecek”³⁵⁰ diyerek şiddetle itiraz eder.³⁵¹ Fakat İsa, diğer havarilere bakar ve Petrus’a kızarak onu şeytan olmakla itham eder ve Petrus’un düşüncelerinin Tanrıya ait olmadığını, ancak bir insana ait olduğunu ifade eder. Sonra da havarileri ve halkı yanına çağırıp, kendisiyle birlikte ardından gelecek olanlara müjdelere verir.³⁵² Matta ve Markos İncillerinde bu konuşma sonrasında Petrus’un İsa’yı bir kenara çekip, asla ölmeyeceğini söylediğini anlatan azarlama üslubu ve İsa’nın da ona tepki göstermesi ³⁵³ Luka’da yer almaz.

6.“Transfiguration”³⁵⁴ mucizesinde Petrus, Yakup ve kardeşi Yuhanna ile birlikte yine ön plandaki tanıktır. İsa, havarilerinden sadece Petrus başta olmak üzere Yakup ve Yakup’un kardeşi Yuhanna’yı da yanına alarak yüksek bir dağa çıkar. Dağda Tanrısal bir vizyona/değişime giren İsa’ya havarilerin gözleri önünde Musa ve İlya Peygamberler görünüp onunla konuşurlar. Bu sırada Petrus, İsa’ya sevincini dile getirip, İsa’ya, Musa ve İlya için bir gölgelik kurmayı teklif eder. Petrus konuşurken parlak bir bulut onları gölgeler ve buluttan gelen bir sesin “Sevgili Oğlum budur, ondan hoşnudum, onu dinleyin!” demesi üzerine Petrus ve diğer havariler korkularından yere yığılırlar. İsa gelip onlara dokunur ve başlarını kaldırıp bakınca İsa’dan başka kimseyi göremezler. Dağdan inerlerken İsa onlara, burada gördüklerini başkalarıyla paylaşmamaları konusunda uyarır.³⁵⁵

Kanaatimizce Hristiyan inancında İsa’nın Tanrının oğlu olduğu yönündeki dogmatik düşüncenin temeli üç sinoptik İncil’de de aynı şekilde geçtiği üzere bu olaya dayanmaktadır. Bu dogmayı destekleyen ikinci bir örnek ise Petrus’a dayandırılan “Sen Tanrının oğlu Mesih’sin”³⁵⁶ cümlesidir. İncillere göre İsa, Petrus’un bu sözü sebebiyle ona “Kefas” lakabını vermiştir.

7.Bir miktar borç paranın ödenmesi konusunda İsa’nın, öğrencilerine talimatı üzerine, denize gidip balığın karnındaki paranın alınması mucizesinde³⁵⁷ Simun Petrus yine öznedir.

³⁵⁰ Mat. 16:21-22

³⁵¹ Mar. 8:31-33

³⁵² Mar. 8:31-38

³⁵³ Krş. Mat. 16:21-23; Mar. 8:31-33

³⁵⁴ Mat. 17:4. Transfigürasyon, İsa’nın görünümünün değişmesi anlamındadır.

³⁵⁵ Mat. 17:1-9

³⁵⁶ Mat. 16:16-18

³⁵⁷ Mat. 17:27

Kefernahum'da iki dirhemlik tapınak vergisini tahsil eden memurlar Petrus'a gelip, İsa'nın bu vergiyi ödeyip ödemediğini sorarlar. Petrus da onlara onun söz konusu vergiyi ödediğini söyler. Petrus eve gelince bu olayı İsa'ya söylemek niyetini taşır. Fakat İsa, o bir şey söylemeden "Simun ne dersin, dünya kralları gümrük ya da vergiyi kimden alırlar, kendi oğullarından mı, yabancılardan mı?" diye sorar. Petrus'un "yabancılardan" demesi üzerine İsa: "O halde oğullar muafıdır" der. İsa bununla vergi memurlarını gücendirmek istemediğini ima eder. Petrus'a: "göle gidip oltanı at, tuttuğun ilk balığı çıkar ve onun ağzını aç, dört dirhemlik bir akçe bulacaksın. Parayı al, ikimizin vergisi olarak onlara ver"³⁵⁸ şeklinde tembihte bulunur. Matta İncilinde Petrus'la İsa arasında geçen bu diyalogun sonrasında ne olup bittiği anlatılmaz. İhtimal ki Petrus, efendisi İsa'nın bir mucizesine daha tanık olmuştur.

8.Havarilerin sözcüsü konumundaki Petrus, çok önemli üç teolojik mesele ile ilgili, İsa'ya soru sorar:

1.Mesih, büyük bir kalabalığın hazır bulunduğu bir esnada havarilerine önce derin istiarelerle yüklü bir konuşma yapar ve sözünü "Siz de hazır olun, çünkü İnsanoğlu ummadığınız bir saatte gelir"³⁵⁹ diyerek bitirir. Petrus'un "Ya Rab bu benzetmeyi bizim için mi anlatıyorsun yoksa herkes için mi?"³⁶⁰ diye sorması üzerine İsa "kurtuluş" ile ilgili uzun konuşmasını tamamlar.

11.Petrus, İsa'nın yanından hiç ayrılmayan bir havari olarak, bilmediğini sürekli öğrenmeye çalışan, iyi anlamadığı bir meseleyi tekrar tekrar sorup öğrenmeye çalışan biri olarak görünmektedir. ikinci sorusu "affetmek" üzerine olan Petrus'un "Ya Rab kardesim bana karşı kaç defa günah işlerse onu bağışlamalıyım? Yedi kez mi? sorusuna İsa: "Sana yedi kez değil yetmiş kere yedi kez derim sana"³⁶¹ karşılığını verir. Petrus ve İsa arasında buna benzer bir çok konuşma vardır.

11.İsa, Celile'den ayrılıp Yahudiye sınırlarına, Şeria Nehri'nin ötesine havarileriyle birlikte geçer. Burada da başka yerlerde olduğu gibi ardından gelen halk topluluklarına vaazlar verir ve hasta olanları iyileştirir. Eşlerin boşanması, küçük çocuklara önem verilmesi ve maddi zenginlikle ilgili açıklamalarda bulunur. Eşlerin boşanmasının hoş bir şey olmadığını, göklerin egemenliğinin çocuklar gibi olanlara ait

³⁵⁸ Mat. 17:24-27

³⁵⁹ Luk. 12:40

³⁶⁰ Luk. 12:41

³⁶¹ Mat. 18:22

olduğunu, malını hayırlı işlerde kullanmayanların sonraki hayatlarında işlerinin zor olduğunu anlatır.³⁶² Petrus'un üçüncü suali "İsa'yı izlemek" ile ilgilidir. Simun'un "Bak biz her şeyi bırakıp senin ardınca geldik, öyle ise bizim neyimiz olacak" sorusuna cevabı "Sizler de on iki tahta oturup İsrail'in on iki oymağını yargılayacaksınız"³⁶³ şeklinde olan İsa, sözlerini "Ne var ki birincilerin bir çoğu sonuncu, sonuncuların bir çoğu birinci olacak"³⁶⁴ şeklinde vurgular. Matta İncilinde bu olaydan Son Akşam Yemeği'ne kadar geçen zaman diliminde Petrus adı zikredilmez. Ancak muhtemelen İsa her nereye gitmişse Petrus oradadır ve İsa her ne söylemişse onu işitmiştir.

Simun Petrus'un bütün bu öncelikli havari konumuna rağmen İsa'nın huzurunda olumsuz bir ânı da vuku bulmuştur :

Petrus'un İsa'yı "Sen Mesih'sin"³⁶⁵ sözleri ile yüceltmesi sonrasında İsa'nın, kendisinin Kudüs'e gidip orada, ihtiyarlar, başkâhinler ve din bilginlerinin elinden çok acı çekmesi, öldürülmesi ve üçüncü gün dirilmesini anlatmaya başlamasını işitmesi üzerine Petrus onu yan tarafa çekip bütün bu söylediklerinin olmayacağı konusundaki temennilerini ifade edip azarlar.³⁶⁶ Bunun üzerine İsa, "Çekil önümden Şeytan, çünkü senin düşüncelerin Allah'ın değil, insanın düşünceleridir"³⁶⁷ sözleriyle sitem eder. İsa ile Simun Petrus arasındaki olumsuz gibi görünen bu diyalogu İncil yorumcuları "İsa'nın beser yapısının daha önde olduğu ve bir an Mesih unvanının gerektirdiği vasıflardan uzak bir hal şeklinde değerlendirip bu konuda Petrus'un yüceliğini teslim ederler."³⁶⁸

Petrus'un, İsa tarafından bir pasaj öncesi kendisine pek mühim bir konum verilmiş olmasına rağmen, bir pasaj sonrası çok ciddi şekilde azarlanıp neredeyse aşağılanması dikkat çekicidir. Buna benzer bir örnek, İsa'nın tutuklanmasından önce cereyan etmiştir. Havarileriyle birlikte Son Akşam Yemeği'nde olan İsa'nın, Petrus'a "gece horoz ötmeden önce kendisini üç kez inkar edeceğini"³⁶⁹ söylemesi, onun önemli konumunu adeta yok eder görünmektedir. Her iki örneğe bakarak, buradan Petrus'un İsa'ya olan bağlılığının ve sevgisinin kuvveti mi yoksa Renan'ın da alıntılar yaptığımız eserlerinde sıkça vurgu yaptığı gibi cehaletinin derecesi mi, yoksa, İsa'nın Petrus'a

³⁶² Mat. 19:1-26

³⁶³ Mat. 19:28

³⁶⁴ Mat. 19:30

³⁶⁵ Mar. 8:29

³⁶⁶ Mar. 8:32

³⁶⁷ Mar. 8:33

³⁶⁸ Halim Işık, a.g.e., s. 17

³⁶⁹ Mat. 26:34

tepkisi İncillerin muhtelif yerlerinde zikredildiği üzere, şeytanın ve kötü cinlerin, insanların bedenine girerek konuşması şeklinde mi anlaşılmalıdır, belirsizdir. Herhalde İsa, kendisinden sonraki dönem için, mesajını etkili kılan ve büyük kitlelerin kendisine ilgilerini artıran, dünyanın sonunda kendisini bekleyecek nesiller için bu şiddette bir vurgu yapmış olmalıdır. Aynı zamanda İsa bu konuşmasında, havarilere Kudüs'te başlarına gelecek hâdiselerden bahseder ve kendi yolundan gelenlerin kurtuluşa ereceklerinin müjdesini verir.³⁷⁰

Petrus'a İsa tarafından verilen "kaya" unvanından başka "Göklerin anahtarlarını sana vereceğim; yeryüzünde bağlayacağın her şey göklerde bağlanmış olur ve yeryüzünde çözeceğin her şey göklerde çözülmüş olur"³⁷¹ ifadesinde görülen "göklerin krallığı" gibi sembolik bir özelliği de vardır. Dolayısıyla katolik kabulü Simun Petrus'un ilk papa olduğu tezine götüren ve bir papalık kurumu dogmasında rolü olan, İsa'nın "kilisemi bu kayanın üzerine kuracağım"³⁷² ifadesinden sonra yaptığı bu benzetme, Petrus'un konumunu daha da güçlendirmiştir.

2.1.2. Kutsal Perşembe'den Pentekost Dönemine

İsa, hayatının sonuna yakın günlerde kendisinin ele verileceğini söyler ancak sözü kavrayamamışlar diye bunun anlamını havarilerden gizlemiştir ve zaten onlar da bunu anlamazlar. Üstelik havariler İsa'ya bu sözüyle ilgili soru sormaktan da korkmaktadırlar.³⁷³

Tarihi bir hâdise olan Son Akşam Yemeği'nde, İsa ile havariler arasında kendisini Kudüs yönetimine ihbar edecek olanın kim olduğu konusunda havarileri şaşkına çeviren bu konuşma geçmektedir. İsa burada içlerinden birisinin kendisini ele vereceğini ancak bu kişinin hem dünyada hem de göklerin egemenliğinde zorda kalacağını haber verir. Ancak sadece Yahuda İskariyot, olup bitenin farkındadır.³⁷⁴ Yemeğin ardından bir ilâhi terennüm eden topluluk dışarıya çıkarak Zeytin Dağı'na giderler. İsa, havarilerine hepsinin bu gece kendisinden ötürü sendeleyip düşeceklerini fakat kendisinin dirilmesinden sonra havarilerinden evvel Celile'ye gideceğini söyler.³⁷⁵ İsa'ya olan sadakatini her zeminde açığa vuran Petrus, herkesin İsa'dan ötürü

³⁷⁰ Mat. 16:24-28

³⁷¹ Mat. 16:19

³⁷² Mat. 16:18

³⁷³ Luk. 9:45

³⁷⁴ Mat. 26:20-25

³⁷⁵ Mat. 26:30-31

sendeleyip düşse bile kendisinin asla düşmeyeceğini ifade eder. Bunun üzerine İsa, Petrus'un, "gece horoz ötmeden kendisini üç kez inkâr edeceği" şeklindeki mânidar cevabını verir. Petrus'la birlikte orada bulunan diğer havariler ayrı ayrı, canları pahasına da olsa İsa'yı inkâr etmeyeceklerine dair söz verirler.³⁷⁶

İsa, Simun Petrus'un da aralarında bulunduğu havarilerine tevazu dersi vermek için bir leğende onların ayaklarını yıkar. Bir Perşembe günü cereyan eden ve zaman içinde Hristiyan geleneğinde uygulanma alanı bulan "başkalarının ayaklarını yıkama" ritüeli ilk dönem Hristiyanlığı ve Simun Petrus'un hayatında özel bir dönüm noktası oluşturur. Anlaşıldığına göre İsa, ihtimal ki bu konuşmasında havarilerin kendisine olan bağlılığını adeta denemek istemiş ve sendeleyip düşmekten kastettiği şeyle de, zor durumda kaldığında onların ne ahval içinde bulunacaklarını önceden bildirmeyi murad etmiş olmalıdır.

Bir görüşe göre, İsa'ya olan sağlam sadakatine rağmen Petrus, kurtarıcı özelliğin görevi ve misyonu hakkında kesin bilgiye sahip değildi. İsa'nın yakınmaları, özellikle de kendisinin dünyevi Mesih kavramıyla çelişen yakınmaları Petrus' a anlaşılmas ve inanılmaz geliyordu. Onun hatalı çıkışları İsa'dan sert tepkilerin gelmesine yol açtı.³⁷⁷ Petrus'un efendisine olan istekli sadakatiyle örtüşmemeye başlayan kararsız kişiliği, İsa'nın azmi sayesinde kesin bir şekilde açığa çıkarılmıştır. İsa Petrus'a, "şeytanın onu buğday gibi öğütmek istediğini"anlatmış ve sadakatinin şaşmaması için dua etmiştir.³⁷⁸ Petrus'un, efendisiyle zindana ve ölüme eşlik etmeye hazır olduğunu garanti etmesi, İsa'yı inkâr etmesi ve reddetmesi üzerine olan tahminini yok etmiştir.³⁷⁹ İsa, son yemekten önce havarilerine, kendisinin ayaklarını yıkamalarını buyurup ilk önce Petrus'a geldiğinde, o karşı çıkmış ancak İsa'nın "aksi taktirde bana katılamazsın" sözü üzerine telaş içinde şöyle demiştir: "Efendim, sadece ayaklarımı değil, yüzümü de."³⁸⁰ Getsemani Bahçesi'nde Petrus, İsa'nın ölümcül bir ıstırapla inlerken kendisinin diğerleri gibi uyumasına sitemini açıklamıştır.³⁸¹ İsa tutsak düştüğünde Petrus, öfkeden kudururcasına efendisini savunmak istemiş fakat bunu yapması yasaklanmıştır. Bu inkâr İsa'ya olan içten sadakatinin, inancının sapmasına işaret değildir. Sadece korku ve

³⁷⁶ Mat. 26:32-35

³⁷⁷ Mat. 16:21-23; Mar.8:31-Bkz. 33;www.newadvent.org/cathen/11744a.htm

³⁷⁸ Luk. 22:31-32

³⁷⁹ Mat. 26:30-35; Mar. 14:26-31; Luk. 22:31-34; Yu. 13:33-38

³⁸⁰ Yu. 13:1-10

³⁸¹ Mar. 14:37

esaretlik yüzündendir. İsa ile yüz yüze geldiklerinde efendisi Petrus'un yüzündeki ifadeden ne denli derin bir hüznün içinde o bu zayıflığına rağmen Petrus'un, havarilerin önderi olma durumu İsa tarafından sağlama alınmıştır. İsa'nın mezarının boş olduğunu fark eden kadınlar Melekten özel bir mesaj almışlardır ki bu mesaj Petrus içindir.³⁸² Dirilmeden sonraki ilk gün İsa, havarilerden sadece Petrus'a görünmüştür.³⁸³ Fakat bütün bunlardan önemli olarak Celile Gölü'nde İsa, Petrus'a görüldüğünde onun özel misyonunun, cemaati korumak ve ilgilenmek olduğunu bildirmiş ve bunu Petrus'un kendisine olan sevgisini üç defa beyan ettikten sonra yapmıştır.³⁸⁴ Sonuç olarak İsa, Petrus'un başına gelecek olan vahşi ölümü önceden bildirmiş ve bu sebeple de Tanrıyı özel bir usülle izlemeye davet etmiştir. Petrus, önderlik için çağrılıp eğitilmiş ve havari kıyafetine büründürülmüştür.³⁸⁵

Bu kutsal Perşembe ile başlayıp Pentakost dönemine kadar geçen periyotta, Simun Petrus ön plandadır. Bu periyotta şu olaylar göze çarpmaktadır:³⁸⁶

1.Fısıh kurbanının kesilmesi gereken mayasız ekmek günü³⁸⁷ gelir ve İsa, Petrus'la Yuhanna'yı, fısıh yemeğini yiyebilmek için hazırlık yapmaya gönderir. Petrus ve Yuhanna, ona nerede hazırlık yapmalarını istediğini sorarlar. İsa da onlara ne yapmaları gerektiğini anlatır.³⁸⁸ Gidip İsa'nın kendilerine söylemiş olduğu şeyi bularak fısıh yemeği için hazırlık yaparlar.³⁸⁹

Mayasız gününde İsa, Fısıh kurbanı kesme talimatını Petrus ile Yuhanna'ya verir.³⁹⁰

İsa'nın teşbihlerle dolu "Mesih tarafından ayaklarının yıkanması" nüktesinde muhatabın yine Simun Petrus olduğunu Yeni Ahit'ten öğrenmekteyiz.³⁹¹

³⁸² Mar. 16:7

³⁸³ Luk. 24:34; 1 Ko. 15:5

³⁸⁴ Yu. 21:15-17

³⁸⁵ newadvent.org/cathen/11744a.htm

³⁸⁶ Halim Işık, a.g.e., s. 18

³⁸⁷ Fısıh (Pesah, Passover): İsrailoğullarının Mısır topraklarından çıkışının anısına bir çeşit bahar festivali olarak kutlanan ve İbranî takvimine göre Nisan'ın 15'ine denk düşen bir Yahudi bayramı. Tora'da (Çık. 12), onunla ilgili olan ifadede, o günde her ev halkı tarafından bir kuzu kurban edileceği ve kanının eşiklere ve kapı üzerlerine sürüleceği ifade edilir. Pesah bayramı, İsrail'deki Yahudilerce 7 gün, diğerlerince 8 gün boyunca kutlanır. Pesah süresince evlerde mayalı hamur ya da mayalanabilecek türden olan yiyecekler kullanılmaz. Bu günlerde iş yapılması yasaktır. Bkz. Şinasi Gündüz, "Pesah", Din ve İnanç Sözlüğü, s. 305.

³⁸⁸ Luk. 22:7-12

³⁸⁹ Luk. 22:13

³⁹⁰ Luk. 22:7-8

³⁹¹ Yu. 13:8

Petrus'un İsa'ya karşı sergilediği bir başka sadık tavrı, İsa'nın bütün havarilerini kasıtlı "hepiniz benden ötürü sendeleyeceksiniz, çünkü yazılmıştır."³⁹² Çobanı vuracağım ve sürünün koyunları dağılacak" beyanına karşı Petrus'un "hepsi sende sürçseler de ben sürçmem"³⁹³ şeklindedir.

2.İsa, havarilerle birlikte Getsemani denen bir yere gelir. Kendisinin gidip dua edeceğini ve onlardan bulundukları yerde beklemelerini ister. Petrus ile Zebedi'nin iki oğlunu yanına alır ve onlara yüreğinin ölüm derecesinde kederli olduğunu söyler. Biraz ileriye gittiklerinde Petrus, Yuhanna ve Yakup'a oldukları yerde kalıp uyanık olmalarını tembih eder. Biraz daha ileriye gider, yüzüstü yere kapanıp dua etmeye başlar. Havarilerin yanına döndüğünde onları uyumuş halde bulur ve bir saat bile uyanık kalmadıkları konusunda Petrus'a içerler.³⁹⁴ Yine aynı ikazını yaparak bir kez daha dua ettiği yere kadar gider. Geri döndüğünde havarileri yine uyumuş halde bulur ve artık kendisinin ele verilme zamanının geldiğini açıklar.³⁹⁵

Devam eden gelişmelerde, İsa'yı Yahudi askerine ihbar etmek üzere yanlarına gelen Yahuda İskariyot'un, öperek onu hedef gösterdiği olaylar zincirinin anlatıldığı Yeni Ahit'te "biri" diye zikredilen ve İsa'yı müdafaaca ön planda olan yine Simun Petrus'tur.³⁹⁶ Yahuda İskariyot, beraberinde bir bölük asker, başkâhinlerin ve Ferisilerin gönderdiği görevlileri buraya getirmiştir. Petrus, yanında taşıdığı kılıcı çeker, başkâhinin Malkus adındaki kölesine vurup sağ kulağını koparır. İsa, Petrus'a kılıcını kınına koymasını ve ölümüne işaret edecek sözünü söyler: Babamın bana verdiği kâsedan içmeyeyim mi?³⁹⁷

Yuhanna İncil'i, kılıçla kölenin kulağını koparan kişinin Petrus olduğunu yazar. Diğerlerinde ise bu işi yapanın adı açıklanmaz.³⁹⁸ Ayrıca İsa'nın ele verildiği yer Luka'da Kidron Vadisi (18:1), Zeytin Dağı (22:39), Markos'da Getsemani Bahçesi (14:32), Matta'da da Getsemani Bahçesi (26:36) olarak farklı şekillerde zikredilir.

3.Askerler ve Yahudi görevliler, İsa'yı tutup bağlarlar ve başkâhin Kayafa'nın kayınbabası Hanna'ya götürürler. Petrus'la başka bir öğrenci İsa'nın ardından giderler. O öğrenci başkâhinin tanıdığı olduğu için başkâhinin avlusuna girer. Petrus, dışarıda kapının yanında durur. Başkâhinin tanıdığı öğrenci dışarı çıkıp kapıcı kızla konuştuktan

³⁹² Zek. 13:7

³⁹³ Mat. 26:31-34; Mar. 14:27-31; Luk. 22:31-34; Yu. 13:36-38

³⁹⁴ Mat. 26:36-41

³⁹⁵ Mat. 26:42-46

³⁹⁶ Mat. 26:51

³⁹⁷ Yu. 18:1-11

³⁹⁸ Krş. İçin Bkz. Mat. 26:5; Mar. 14:47; Luk. 22:49

sonra Petrus'u içeriye getirir. Kapıcı kız Petrus'u tanıdığını ve onun İsa ile birlikte olduğunu söyleyince Petrus'un ilk inkârı ortaya çıkar. Hava soğuk olduğu için köleler ve nöbetçilerle birlikte Petrus da ateşin etrafında ısınmaktadır.³⁹⁹ Bundan sonra Matta İncilinde zikredilen hâdiseler, İsa'nın da işaret ettiği tarzda gelişir ve Petrus, korkusundan, İsa'yı tanımadığını iki defa inkâr eder. Hâdisenin geçtiği yerde bulunanlar da Petrus'u İsa ile birlikte gördüklerini, konuşma biçiminin de kendisini ele verir tarzda olduğunu söylemeleri üzerine Petrus, yemin edip lânet okur ve İsa'yı tanımadığını söyler. Tam o sırada horozun ötmesi ile de Petrus, İsa'nın kendisi hakkındaki sözlerini hatırlayıp içinde bulunduğu avluyu terk ederek acı acı ağlar.⁴⁰⁰ Simun Petrus hakkında çokça konuşulan "İsa Mesih'i üç kez tanımadığını söylemesi" ifadesi İncillerin tümünde zikredilir.⁴⁰¹

4.Yeni Ahit'e göre Simun Petrus'un İsa'ya olan yakınlığının diğer işaretleri, İsa'nın ölümünden sonraki gelişmelerdir. Bir günün, sırası ile sabah, öğle ve akşam vakitlerinde meydana gelen üç olay üzerinde durmak gerekmektedir :

a.Petrus, İsa'nın ölüm cezasına çarptırılması ve çarmıhta ölümüne kadarki süre içinde muhtemelen olup biteni halkın içinden gizlice takip etmiş ve benzer bir cezadan payını almamak için ortalıkta görünmemiştir. Çarmıhtan üç gün sonra da Yahuda İskariyot aralarında olmaksızın Celile'deki dağa giden ve orada İsa'yı gören havarilerden biri de Petrus'tur. İsa'nın tutuklanmasından çarmıha kadar geçen süre içinde Petrus'la ilgili bilgi yoktur. Muhtemelen o, olayları geriden izlemiştir.

Ölümünden sonra İsa'nın kabrini ziyaret eden kadınların hatırlatması üzerine mezara giden Petrus kabrin boş ve içinde kefen bezlerinin var olduğunu görür;⁴⁰² İsa'nın, çarmıha gerilip geleneğe uygun olarak mezara konulmasını takip eden ilk gün erkenden, ortalık daha karanlıkken Mecdelli Meryem mezara gider, taşın mezarın girişinden kaldırılmış olduğunu görür. Koşarak Simun Petrus'a ve İsa'nın sevdiği öğrenciye (Yuhanna'ya) gelerek durumu anlatır. Bunun üzerine Petrus'la öteki öğrenci dışarı çıkıp mezara yönelirler. Mezara varınca keten bezlerinin orada serili olduğunu görürler. Petrus mezara girer. Orada serili duran keten bezleri ve İsa'nın başına sarılmış olan mendili görür. Mendil keten bezlerle birlikte değil ayrı bir yerde dürülmüş durmaktadır. Bundan

³⁹⁹ Yu. 18:12-18

⁴⁰⁰ Mat. 26:69-74

⁴⁰¹ Mat. 26:69-75; Mar. 14:66-72; Luk. 22:55-62; Yu. 18:15-18, 25-27

⁴⁰² Luk. 24:12

sonra havariler evlerine dönerler.⁴⁰³

b. Aynı günün ortasında İsa, Simun Petrus'a görünür.⁴⁰⁴

c. Yine o akşam İsa, Simun'un da aralarında bulunduğu Onbirler'e⁴⁰⁵ görünür.

5.Simun Petrus, beraberinde İsa'nın altı öğrencisi olduğu bir sırada İsa kendilerine görünür. Burada Petrus'a üç kez: "Ey Yuhanna oğlu Simun, beni bunlardan çok sever misin?"⁴⁰⁶ diye soran İsa, her defasında "Evet ya Rab, seni sevdiğimi bilirsin"⁴⁰⁷ cevabını alınca "kuzularımı otlat"⁴⁰⁸ karşılığını verir.

6.Simun Petrus, kalabalık bir topluluk önünde, İsa'yı ihbar eden Yahuda ile ilgili bir konuşma yapar.⁴⁰⁹

Önceden İsa'nın havarilerinden biri olduğu halde İsa'yı ele veren Yahuda İskariyot'un yerine, birisini belirlemede Petrus, yaptığı dua ile aktif rol oynar.⁴¹⁰

Çarmıhtan sonra gelişen olaylarla ilgili detaylı bilgiler sadece Yuhanna İncili'ne aittir. Burada oldukça tafsilatlı açıklamalar yer almaktadır. İsa'nın Petrus'la arasında geçen konuşmaları ve "kuzularımı otlat" sözü, havariler arasında Petrus'un lider olarak görevlendirildiğinin işareti sayılmıştır. Bu anlamda Petrus, Yuhanna'ya göre İsa'nın dirilişinden sonra bizzat havarilerin başına reis olarak seçilmiştir.⁴¹¹ Petrus, İsa'nın yeniden dirilişinden sonra, kendini İncilin vaazına vermiş ve ilk putperestleri vaftiz etmiştir. Sonraki bölümümüzde zikredeceğimiz üzere Petrus, genç Hristiyan cemaatlerinde Yahudi uygulamalarının devamına riayet edilip edilmemesi hakkında iki havariye karşı sürdürülen mücadeleyi Pavlus lehine çözümleyen Kudüs toplantısının kararlarını tasvip etmiştir. (Bu toplantıda putlara yapılan kurbanların, kanların, boğulmuş hayvanların, zinanın dışındaki Yahudi yasaklarının yerine getirilmemesine lüzum görülmemiştir.)

2.1.3. Petrus'un Ölümü

Son yıllarda Roma'da, Aziz Sebastien'in mezarında yapılan kazılar, Petrus'un burada mevcut kabrinin çok saygın bir mekân ve hac merkezi olduğuna işaret etmektedir. Petrus'un

⁴⁰³ Yu. 20:1-11

⁴⁰⁴ Luk. 24:34

⁴⁰⁵ Luk. 24:36. Yahuda İskariyot, İsa'yı ihbar ettikten sonra intihar eder. Havarilerin sayısı böylece on bire düşer.

⁴⁰⁶ Yu. 21:15

⁴⁰⁷ Yu. 21:15

⁴⁰⁸ Yu. 21:15

⁴⁰⁹ Res. İşl. 1:16

⁴¹⁰ Res. İşl. 1:25-26

⁴¹¹ Yu. 21:15

Roma'ya geliş tarihi net olarak bilinemediği gibi buradaki ikamet süresi de kesin olmaktan uzaktır. Ayrıca katolik Hristiyanlığın başkenti Roma'daki ilk İncil faaliyetlerinin kim tarafından başlatıldığı pek kesin olmamakla birlikte misyonerlik çalışmalarının tarihi, Petrus'tan önceki dönemlere uzanmaktadır. Daha erken devirlerde Yahudilik'ten Hristiyanlık'a geçmiş bazı Yahudilerin burada İncil'i vâz ettikleri Pavlus'a ait bir mektubun⁴¹² sonundaki bilgilerden anlaşılmaktadır.

Kaynaklar, Petrus'un ölümüyle ilgili birbirine yakın tarihler ve akıbet sahnelerini göstermektedirler. Bunlardan biri Pavlus'un İmparator Neron döneminde (54-68) idama mahkum edilerek öldürüldüğü kanaatindedir. Bu kanaat, Pavlus'la ilgili apokrif metinlerle çeşitli erken dönem kilise babalarının konuya ilişkin rivayetlerine dayanmaktadır. Bu kaynakların hemen hepsi Pavlus'un ölümü ile Petrus'un ölümünü birlikte ele alırlar ve genellikle Pavlus'la Petrus'un aynı günde öldürüldüklerini ileri sürerler. Örneğin Latin Hristiyanlığının ünlü temsilcisi Tertullian, "Zındıklara Karşı Reçete" isimli eserinde İmparator Neron döneminde Hristiyanlara yapılan zulümlere ve Petrus'la Pavlus'un Roma'daki ölümüne değinir.⁴¹³

Geleneksel Hristiyan düşüncesi onu Roma ile irtibatlı görür ve Roma'da yaşamış olduğunu iddia eder. Buna göre onun ölümü imparator Neron zamanına rastlar ve M.S. 67'te ölmüş olduğu iddia edilir. Ayrıca onun mezarının Roma'daki St. Peter'de olduğuna inanılır. Kilise yazarı Papias, Markos İncili'nin Petrus'un anıları doğrultusunda kaleme alındığını söyler. Katolikler Roma kilisesinin "havarilerin başı" Petrus tarafından kurulduğu iddiasıyla kendi kiliselerinin diğer tüm kiliseler üzerinde üstünlüğe sahip olduğunu iddia ederler.⁴¹⁴

Bir başka iddiaya göre de, Petrus'un ölümü Roma büyük yangını (Temmuz 64) izleyen aylarda, İmparator Neron'un saltanatı dönemindeki sayısız cinayetlerinden biri olmuştur. Ayrıca Petrus'un, Neron zulmü altında öldürüleceği vakasına, İsa tarafından, İncil'de, ölmeden önce bir telmih ile işaret ettiği kabul edilmektedir. Petrus'un ölüm tarihi bazı kaynaklarda 64 olarak verilirken Eusebe ve Jerome tarafından 67 yılı gösterilir. Roma'lı Rahip Caius'a ait 200 tarihli bir esere göre öldürüldüğü mekan, Neron'un arenasına yakın bir yerde mevcut "Vaticarius" tepeleridir ve Simun öldürüldükten sonra bu tepelerden birine defnedilmiştir. Katolik geleneğin,

⁴¹² Rom. 16

⁴¹³ Şinasi Gündüz, Pavlus Hristiyanlığın Mimarı, Ankara Okulu Yay., Ankara, 2001, s. 82

⁴¹⁴ Şinasi Gündüz, "Pavlus ", Din ve İnanç Sözlüğü, s. 305

ölümünden sonra Petrus adına belirlediği dini anma günü (Pavlus’la birlikte) her yıl 29 Haziran’da kutlanmaktadır. Petrus’un hayatı ve aksiyonunu başlangıcından ölümüne kadar veren bütün bu bilgiler onu, İsa’dan sonraki kilise döneminin manevi lideri ve Katolik anlayışta da “İlk Papa” konumuna yükselten unsurun Yeni Ahit kaynaklı olduğunu göstermektedir.⁴¹⁵

“Kilise tarihinin babası” lakaplı yazar Eusebius, Pavlus’la Petrus’un aynı zamanda katledildiklerini ifade ettikten sonra bu görüşünü Korintli Dionysus’un Romalılarına yazdığı mektubuna dayandırır. Eusebius, İmparator Neron’un emriyle Pavlus’un kafasının kesildiğini, Petrus’un ise çarmıha gerilmek suretiyle öldürüldüğünü ileri sürer. Bir başka önemli Hristiyan yazar Sulpicius Severus (M.S. 360-420) ise Petrus ve Pavlus’un Roma’da Büyücü Simon’la mücadelelerini anlattıktan sonra, İmparator Neron dönemindeki meşhur Roma yangınına değinir. O, bu yangın sonrası Neron’un bütün Hristiyanları suçlamaya başladığını ve onlara karşı sistematik bir eza ve işkence başlattığını, bu çerçevede bazı Hristiyanların çarmıha gerildiklerini ya da ateşe atıldıklarını bazılarının ise vahşi hayvanların derisine sarılarak köpeklere parçalandıklarını anlatır. Severus, Petrus’la Pavlus’un da bu katliam sırasında öldürüldüklerini, Petrus’un çarmıha gerildiğini, Pavlus’un ise bir kılıçla başının kesildiğini vurgular. Son olarak kilise babası Jerome da Pavlus ile Petrus’un Neron döneminde aynı günde öldürüldüklerini ifade eder. Jerome, başı kesildikten sonra Pavlus’un cesedinin Ostian (Ostian) yolunda gömüldüğünü söyler.⁴¹⁶ Petrus, M.S. 67 yılında Roma’da tutuklanıp ayaklarından asılarak çarmıha gerilmiştir. Roma’nın ilk piskoposu, kilisenin köşe taşı, havarilerin ilki, göklerin melekutunu elinde tutan Petrus, aynı zamanda ilk papadır.⁴¹⁷

Görüldüğü gibi, Petrus’un ölümüyle ilgili farklı kaynaklardan gelen farklı iki tarih (M.S. 64 ve 67) ortaya atılmıştır. Meşhur Roma yangını sebebiyle, Roma’daki Hristiyanlara karşı başlatılan işkenceleri ve Pavlus ile birlikte katledilişine dair rivayetleri göz önüne alırsak, Petrus’un M.S. 67 yılında öldürüldüğü akla daha yakın görünmektedir.

⁴¹⁵ Halim Işık, a.g.e., s. 24-25

⁴¹⁶ Şinasi Gündüz, Pavlus Hristiyanlığın Mimarı, s. 82

⁴¹⁷ Albert M. Besnard, Katolik Mezhebi, s. 168

2.1.4. Petrus'a Atfedilen Metinler

2.1.4.1. Petrus'un Mektupları

Havari Petrus'un yazdığı ileri sürülen iki mektup bulunmaktadır. Annamarie Schimmel'e göre bu iki mektup da Petrus'a ait değildir.⁴¹⁸ Ancak biz Yeni Ahit'teki şekliyle mektubun içeriğini değerlendirmeye ve buradan elde edeceğimiz ip uçlarına dayanarak Petrus'a ve onun öğretilerine dair bilgiler vermeye çalışacağız.

2.1.4.1.1. Petrus'un Birinci Mektubu

Havari Petrus'un Birinci Mektubu, Anadolu'ya dağılmış yeni Hristiyanlar için yazılmıştır. Mektubun yazılış tarihi muhtemelen İmparator Neron'un egemenlik sürdüğü dönemin (M.S. 54-68) sonlarına doğrudur. Bu dönem, Hristiyanlığa girenlerin yoğun baskılar yaşadıkları bir zaman dilimini kapsar. Petrus'un Roma'da öldürüldüğü tarih ve zaman göz önüne alındığında mektubun burada kaleme alındığı ve Anadolu'ya da buradan gönderildiği düşünülebilir. Ayrıca mektupta Pavlus'un yakın dostları ve çalışma arkadaşları Markos ve Silvanus'un adlarının anılması ve Babil adının da Roma'yı sembolize eden bir ad olarak kullanılması bu ihtimali artırmaktadır.⁴¹⁹

Mektupta Silvanus, Petrus tarafından güvenilir bir kardeş olarak nitelenirken, mektubun da onun telkini doğrultusunda yazıldığı anlaşılmakta ve burada adı geçen Markos'un da yine Petrus tarafından kendi oğlu olduğu şeklinde düşünülmektedir. Burada adı geçen Markos'un öz oğlu mu yoksa çok sevdiği öğrencilerinden biri mi olduğu konusu açık değildir. Ancak, "Babil'de bulunan inanlılar topluluğu" ifadesinde bu ismin özellikle söylenmesinden Petrus'un oğlu olduğu kanaatine de varabilmek mümkün görünmektedir. Kaynaklarda Petrus'un Mezopotamya'nın Babil kentinde ikametine veya dini yaymak adına burada bulunduğu dair herhangi bir bilgi olmadığına göre Babil'in, Roma'yı ifade eden bir ad olması kuvvetle muhtemeldir. Mektup, o dönemde Anadolu'nun önemli yerleşim bölgeleri olan Bitinya ve Pontus (Bugünkü Orta ve Doğu Karadeniz), Galatya ve Kapadokya (Orta Anadolu)ve Asya İli (Ege Bölgesi) civarına dağılmış dindarlara hitap etmektedir.⁴²⁰

Toplam beş bölümden oluşan mektupta Petrus, Tanrıyı över ve İsa Mesih'in ölümden dirilmesiyle başlangıçta acı çeken dindarların kurtuluşa ereceklerini müjdelere, onların, İsa Mesih'in dönüşüyle birlikte övgü, yücelik ve onur kazanacaklarını, sahip oldukları iman sayesinde zaten kurtuluşa ermiş olduklarını bildirir.⁴²¹ Vaktiyle gelmiş

⁴¹⁸ Annamarie Schimmel, Dinler Tarihine Giriş, Kırkambar Yay., Ankara, 1999, s. 163

⁴¹⁹ Yeni Ahit, Petrus'un Birinci Mektubuna Giriş, s. 263

⁴²⁰ 1 Pe. 1:1-2

⁴²¹ 1 Pe. 3:9

olan peygamberlerin esasen va'z ettikleri gerçeklerin, Mesih'i ve Mesih'in dönemini işaret ettiğini, bu sebeple kendilerine değil de yeni dindarlara hizmet etmiş olduklarını anlatır.⁴²² Bundan dolayı onlar (mektubun muhatapları), uyanık olmalı, zihinlerini eyleme hazırlamalı ve geçmişteki tavır ve davranışlarını tekrar etmemelidirler.⁴²³ Petrus burada, Mesih'e inananların, Mesih'in çarmıhta akıtılan kanı sayesinde kurtuluşa erme kudretine sahip olduklarına vurgu yaparak, Hristiyanlığın en önemli akidelerinden biri olan "aslî suç ve bu suçta kurtuluşun" formülünü ortaya koyar. Bu husus, Son Akşam Yemeği'nde İsa'nın ekmeği bölmesi ve bir kâsedan içeceği havarilerine paylaştırarak yeme ve içmelerini istemesi üzerine ekmeğin bedeni, içeceğin de günahları bağışlanması için akıtılan anlaşıma kanı olduğunu ifade ettiği konuşmasını⁴²⁴ teyit etmektedir.

Petrus'a göre İsa, "dünyanın kuruluşundan önce bilinmektedir ve çağların sonunda insanlığın kurtuluşu adına ortaya çıkmış bulunmaktadır".⁴²⁵

Görüldüğü gibi mektubun birinci bölümünde Petrus, inananların kurtuluş ve umudunu kuvvetlendiren bir hitap şekli kullanmıştır. Mektubun devamında dünya hayatının bedensel tutkuların değersizliği üzerinde durulmaktadır. İsa Mesih'in takipçileri, vaktiyle halk bile değilken, Mesih'ten sonra Tanrının halkı haline gelmişlerdir.⁴²⁶ Petrus'un vurguladığı hususlardan biri de tebaa durumunda olanların, yöneticilere karşı almaları gereken tutumdur. Ona göre, "insanlar arasında yetkili kılınmış her kuruma, gerek her şeyin üstünde olan krala (Burada Roma imparatoruna), gerek kötülük yapanların cezalandırılması ve iyilik edenlerin onurlandırılması için kral tarafından gönderilen valilere Rab adına bağlı olmak"⁴²⁷ gerekmektedir. Bu, "Tanrının hem bir isteğini yapmak, hem de iyilik yaparak akılsızların bilgisizliğini susturmak"⁴²⁸ anlamına gelmektedir. Aynı şekilde, "hizmetkârlar da sadece efendilerinin iyi ve yumuşak olanlarına değil, ters huylu olanlarına da saygıyla bağımlı olmalıdırlar."⁴²⁹ Kadınlar için de kocalarına karşı böyle bir bağımlılık gereği vardır. Onların süsleri dünyanın nimetleri olmak yerine ruh güzelliği olmalıdır. Kocalar ise, kadınlarına karşı

⁴²² 1 Pe. 1:10-12

⁴²³ 1 Pe.1:13-14

⁴²⁴ 1 Pe. 1:18-19; Mat. 26:26-28; Mar. 14:22-25; Luk. 22:17-21

⁴²⁵ 1 Pe.1:20

⁴²⁶ 1 Pe. 2:9-12

⁴²⁷ 1 Pe. 2:13-14, 17

⁴²⁸ 1 Pe. 2:15

⁴²⁹ 1 Pe. 2:18

anlayış içinde yaşamalıdır.⁴³⁰ Mektubun bu kısmı, insanların birbirlerine karşı sosyal davranış kuralları çerçevesi içinde nasıl davranmak zorunda olduklarını açıklamaktadır. Aile içerisinde topluma, oradan da yönetici sınıfa karşı görevler ve sorumluluklar sıralanmaktadır.

Petrus, muallimleri olan İsa'nın, söz ve davranışlarından oluşan yaşam tarzını mektubun muhataplarına işte bu şekilde ulaştırmaktadır. Zaman zaman, mektubun kimi yerlerinde, "İsa Mesih'in yeryüzünde kavga etmek için değil, acılara rağmen insanları sükunete erdirmek ve Tanrıyı hoşnut etmek adına geldiğini, kendisine sövüldüğü zaman sövgüyle karşılık vermediğini, acı çeken kimseyi tehdit etmediğini ve davasını, adaletle yargılayan Tanrıya bıraktığını"⁴³¹ vurgulamaktadır.

Hristiyanlığın resmî kabul görmesine kadar geçen üç yüz yıldan fazla süre içinde, yönetici konumunda olanlara, iktidarlara, bölgesel yönetimlere, farklı coğrafyalarda yayılmış olan Hristiyanların, mukavemet göstermeksizin baskılara boyun eğmelerini, yukarıda belirttiğimiz türden sayısız yorumların etkisi ve bu çeşit genel kanaatin, bir Hristiyan yaşam biçimi haline gelmesiyle izah etmek mümkündür.

Petrus, ölümden sonraki hayat için, Tanrının yargılamasından, insanların hesaba çekileceklerinden ve Müjde'nin ölümlere de bildirildiğinden⁴³² söz etmektedir.

Mektubun son kısımları, Mesih uğruna acı çekmek, hakarete uğramak ve bu sayede Mesih'in acılarına ortak olmanın mutluluk verici ve kurtuluşa yol açıcı bir hususiyet olduğunu⁴³³ anlatmaktadır.

Sonuç olarak bu mektup, kim tarafından yazılırsa yazılsın, yukarıda belirttiğimiz yerlerde Roma İmparatorluğunun yoğun baskısı altında yaşayan kitlelerin imanını artırmak, direnç kazandırmak amacıyla yazılmış görünmektedir. İmanı terk etmeksizin acılara katlanmak suretiyle, kurtuluşa ulaşmanın yolları gösterilmekte ve iman sahipleri yüreklendirilmekte ve gelecek semavi egemenliği bekleyiş, öne çıkarılmaktadır.

2.1.4.1.2. Petrus'un İkinci Mektubu

Toplam üç bölümden oluşan ikinci mektup, Havari Petrus'un ölümüne yakın⁴³⁴ olduğu günlerde, muhtemelen bir önceki mektubun muhatapları olan topluluğa yazılmış

⁴³⁰ 1 Pe. 3:1-5,7

⁴³¹ 1 Pe. 2:1-2, 11;2:16; 3:15-16

⁴³² 1 Pe. 4:5-6

⁴³³ 1 Pe. 4:13-17

⁴³⁴ 2 Pe. 1:14

olmalıdır.⁴³⁵ İkinci mektup, Tanrı yolunda yürüyenlerin bir takım iyilik yapmak ve bunu derinleştirmek suretiyle İsa Mesih'in sonsuz egemenliğe girme hakkına sahip olacaklarını öğütleyen ifadelerle⁴³⁶ başlamaktadır. Yazılış gerekçesi olarak Petrus, inananların her ne kadar bazı şeyleri bildiklerine ve sahip oldukları gerçeklerle pekiştirilmiş olmalarına rağmen yaşadığı sürece bunları hatırlatarak topluluğu gayrete getirmeyi amaçladığını⁴³⁷ söylemektedir. Petrus, İsa Mesih'le ilgili bilgileri insanlara aktarırken, bunları bizzat yaşadığını ve gözleriyle gördüğünü, uydurma masallara başvurmadığını anlatarak kendini şahit göstermekte ve “Kutsal Dağ”da, İsa Mesih'in kendisi, Yakup ve Yakup'un kardeşi Yuhanna ile birlikte gökten gelen sesi işittiğini⁴³⁸ hatırlatmaktadır. Kutsal yazılarda bulunan peygamber sözlerinin hiç kimsenin yorumu olmadığını, peygamberlerin sözlerinin insan isteğinden kaynaklanmayıp Kutsal Ruh tarafından iletildiğini sözlerine eklemektedir.

Mektubun ikinci bölümünde, yanlış öğreti yaymayı amaçlayan sahte peygamberlerin çıkacağına ve onların ortaya atacakları iddialara dair uyarılar ve geçmişte peygamberlerini dinlemeyen milletlerin başlarına gelen felaketlerden alınacak derslerle ilgili hatırlatmalar⁴³⁹ bulunmaktadır.

Petrus'a göre dünyanın son günlerinde kendi tutkularının ardından giden alaycı kişiler türeyecek ve bunlar İsa Mesih'in gelişiyle ilgili vaad hakkında alaycı tavırlar sergileyeceklerdir.⁴⁴⁰

Petrus, mektubunun sonunda Pavlus'un mektupları ve bu mektuplarda zor anlaşılan yerlerin çarpıtıldığını⁴⁴¹ vurgulamaktadır. Bu son ifadeler göz önüne alındığında Petrus'un; Pavlus'un mektuplarının içeriği ve etkileri hakkında bilgi sahibi olduğu sonucuna ulaşma imkanı ortaya çıkmaktadır.

2.1.4.2. Apokrif Petrus İncil'i

İlk devir yazılarından edinilen intibalara göre, M.S. 190 yılları öncesinde ortaya çıkmış olabileceği ihtimali üzerinde durulan bu İncil, Pavlus'un görüşlerine paraleldir. Petrus İncili'nin II. yüzyıl sonunda ve III. yüzyıl başında Mısır'da kullanıldığı

⁴³⁵ 2 Pe. 1:1; 2 Pe. 3:1

⁴³⁶ 2 Pe. 1:3-11

⁴³⁷ 2 Pe. 1:12-15

⁴³⁸ 2 Pe. 1:16-18; Ayr. Bkz., Mat. 1:1-5; Mar. 9:2-7; Luk. 9:28-35

⁴³⁹ 2 Pe. 2:1-3

⁴⁴⁰ 2 Pe. 3:8-13

⁴⁴¹ 2 Pe. 3:15-16

anlaşılmaktadır.⁴⁴² Kral Hirodes'in, İsa'yı tutuklatma emriyle başlar ve İsa'nın çarmıhıyla sona erer.⁴⁴³ Bu İncil'de en çok ilgimizi çeken husus, çarmıhtan sonra görülen olağanüstü olayların kendilerini fazlasıyla etkileyen Ferisiler ve Yahudi din adamlarının, korkuyla Pilatus'a gelerek asker istemeleridir. Zira bunlar, İsa'nın mezara konulmasından üç gün sonra dirileceğini hatırlamış ve öğrencilerin İsa'nın cesedini çalmaya teşebbüs edeceklerine, dirilecek olan İsa'nın halka kötülük yapacağına inanmışlardır. Hikayeye göre mezarı korumak üzere Pilatus onlara askerlerle birlikte Petronius adında bir yüzbaşıyı verir. Bunlar, Yahudi ileri gelenleriyle mezara gelip büyük bir taşı mezarın girişine koyarlar ve nöbet tutarlar.⁴⁴⁴ Cumartesi sabahı Kudüs halkı, kalabalık bir halde mühürlü mezarı görmeye gelirler. Bu sırada gür bir ses semayı aydınlatır. Gök açılır ve iki adamın, büyük bir ışık parlaklığında mezara yaklaştığını görürler. Mezarın girişine konan kaya kendiliğinden yuvarlanır, kenara çekilir, mezar açılınca da bu iki genç adam içeri girerler.⁴⁴⁵ Askerler olanları görünce korumaya geldikleri yüzbaşıyı ve ihtiyarları uyandırır. Onlara gördüklerini anlatırlarken, tekrar üç adamın mezardan çıktıklarını görürler. Bunu Pilatus'a bildirmek konusunda tereddüte düşerler. Onlar istişarede iken, göğün açıldığı, bir insanın aşağıya indiği ve mezara tekrar girdiği görülür. Yüzbaşının etrafındaki halk bunu görünce gece olduğu halde Pilatus'a giderek durumu anlatırlar. Pilatus, yanına gelmiş olan topluluğa, kendisinin İsa hakkında temiz olduğunu ifade eder. Neticede, bu olayın kimseye anlatılmaması için Pilatus tarafından emir verilir.⁴⁴⁶

İbn Haldun'a göre, Petrus bu İncil'ini Latince olarak yazmıştır. Buna ilaveten, havariler Roma'da toplanarak, Hristiyan dini için kaide ve kanunlar koyup bu kararları Petrus'un talebesi İklimintos'a vermişler ve bu kanunların nüshalarını çoğaltmışlardır.⁴⁴⁷

2.1.4.3. Apokrif Petrus'un İşleri

Apokrif tarzda şekillenmiş, Petrus'un Roma'daki faaliyetlerini; Simon Magus ile mücadelesini, mucizelerini ve ölümünü anlatan uzun hikayeler serilerinden biridir.

⁴⁴² Ekrem Sarıkçıoğlu, Apokrif Petrus İncil'i (Önsöz ve Tercüme), O.M.Ü. İl. Fak. Der., Samsun, 1998, s.3. Ekrem Sarıkçıoğlu tarafından dilimize kazandırılan bu İncil, Kıptice aslından Christian Maurer tarafından Almanca'ya çevrilmiştir.

⁴⁴³ Apokrif Petrus İncili 1:1, 14:60

⁴⁴⁴ Apokrif Petrus İncili 7:28-33

⁴⁴⁵ Apokrif Petrus İncili 9:34-37

⁴⁴⁶ Apokrif Petrus İncili 10:43-49

⁴⁴⁷ İbn Haldun, Mukaddime I, Çev. Zakir Kadiri Ugan, M.E.B. Bas., İst., 1986, s. 592; Apokrif Petrus İncili'nin Türkçe metni için bkz. Ekrem Sarıkçıoğlu, O.M.Ü. İl. Fak. Der., Samsun, 1998.

Eusebius, bu yazının diğerleri gibi Petrus'a atfedildiğinden, Katolik geleneğince de tanınmadığından söz eder. Nicephorus, şimdi mevcut, yaklaşık bin satırdan oluşan bu yazının, 2750 satır uzunlukta olduğu bilgisini verir. Bu yazının büyük bir kısmı muhtemelen M.S. 200 civarında Grek dilinde yazılmıştır. Bir çok bölümden oluşur: Gökten aldığı vizyona uyan Pavlus'un Roma'dan İspanya'ya gidişi, Pavlus'un, Narkis⁴⁴⁸ ve altı dindar kadın dışında başkalarının dinini terk etmesine sebep olan, mucizelerini kötüleyen Simon Magus'un memleketi Roma'ya varışı, Petrus'un, gökten aldığı vizyona uyarak eski düşmanlarıyla savaşmak için Kudüs'ten hareket edişi, Roma'daki mucizeleri, Simon ile mücadelesi ve ölümü.⁴⁴⁹

2.1.4.4. Apokrif Petrus'un Vahyi

II. yy.'da Hristiyanlar tarafından havarilere atfedilen ve son derece önem verilen ilk apokaliptik yazılardandır. Sozomen'in rivayetine göre, sonradan gelenler tarafından reddedilmiş olmasına rağmen, V. yy'da Filistin Kiliseleri'nin çoğunda senede bir defa Perşembe günleri okunmuştur. İskenderiye'li Clement, tıpkı kanonik yazılar gibi bunun önemine işaret etmiş ve iktibaslar yapmıştır.⁴⁵⁰

2.2. Andreas

2.2.1. Şahsiyeti

Simun Petrus'un kardeşi,⁴⁵¹ Yunus⁴⁵² veya Yuhanna'nın⁴⁵³ oğlu olarak tanınan Andreas, on iki havariden birisidir. İncillerde Andreas'ın adı Luka ve Matta'da bir, Yuhanna ve Markos'ta üç yerde zikredilir.

Andreas bir Grek ismidir. Havariler arasında Andreas'tan başka Grek ismi taşıyan başkası yoktur.⁴⁵⁴ Diğer Grek isimleri gibi Andreas isminin (Grekçe'de Andreas, mertlik ya da yiğitlik anlamındadır) M.Ö. ikinci veya üçüncü yüzyılda

⁴⁴⁸ Bkz. Rom. 16:11

⁴⁴⁹ M. S. Enslin, "Acts Of Peter", The Interpreter's Dictionary Of The Bible, Ed. George Arthur Buttrick vd., New York, 1962, (Volumes:K-Q), s. 757

⁴⁵⁰ M. S. Enslin, "Apocalypse Of Peter", The Interpreter's Dictionary Of The Bible, Ed. George Arthur Buttrick vd., New York, 1962, (Volumes:K-Q), s. 758

⁴⁵¹ Mat. 4:18; Mar. 1:16; Yu. 1:40

⁴⁵² Mat. 16:17

⁴⁵³ Yu. 1:42

⁴⁵⁴ E. P. Blair, "Matthew", The Interpreter's Dictionary Of The Bible, (Volumes: A-D), Ed. George Arthur Buttrick vd., New York, 1962, s. 126

Yahudiler arasında yaygın olduğu görülmektedir.⁴⁵⁵ Andreas, havarilerin isimlerinin geçtiği listelerde ismi ilk sırada bulunanlar arasındadır.⁴⁵⁶ Başka yerlerde Andreas, sadece Markos 13:3 ve Yuhanna 6:8-9; 12:20-22 de görülür. Sağlam olmayan rivayetler onun Schythia’da vaaz verdiğini ve eski Yunan’da çarmıha gerildiğini kabul ederler.⁴⁵⁷

Aslen Beytsayda’lı olan Andreas, İsa tarafından havariliğe davet edildiğinde Kefernahum’da yaşamaktadır.⁴⁵⁸ Markos ve Matta’ya göre Andreas ve Petrus, İsa’ya uymaya çağrıldıkları zaman balık avındadırlar. Yuhanna’nın rivayetine göre, başlangıçta Vaftizci Yahya’nın öğrencisi olan Andreas, Yahya’nın “İşte bak tanrının kuzusuna” sözünü duyduktan sonra, İsa’ya tâbi olur. Andreas, sonra kardeşi Simun’u bulur ve onu İsa’ya getirir.⁴⁵⁹

Matta’ya göre İsa, Yahya’nın tutuklandığı haberini aldıktan sonra Nasıra’dan ayrılarak Celile’ye döner, Celile Gölü kıyısında bulunan Kefernahum’a yerleşir.⁴⁶⁰ Kefernahum bu yönüyle İsa’nın mesajının başladığı yer olur. O günden itibaren İsa, insanlara çağrıda bulunmaya; tövbe etmeye, göklerin egemenliğinin yaklaşmakta olduğuna dair uymaya başlar.⁴⁶¹

İsa ile Andreas’ın ilk karşılaşmaları Celile Gölü kıyısında gerçekleşir. İsa burada gezerken, geçimlerini balıkçılıkla temin eden Petrus lakaplı Simun ile kardeşi Andreas’ı göle ağ atarlarken görür ve onlara ardından gelmelerini, kendilerini insan avcısı yapacağını söyler. Andreas ve kardeşi Simun da işlerini bırakıp İsa’nın ardından giderler.⁴⁶² Matta’nın bu haberine göre Andreas, kardeşi Simun’la birlikte, İsa tarafından kendilerine yeni mesaj bildirilen ilk kimseler olurlar. İsa’nın ardından hiçbir şey sormadan giden bu iki kardeş Sept Günü havrada İsa’nın verdiği ilk dersin de şahitleridirler.⁴⁶³

Andreas, diğer havariler gibi İsa’nın yanında onun faaliyetlerine katılmıştır. Matta ve Luka’ya göre İsa, dağa çıkarak istediği kişileri yanına çağırır ve bunlardan on

⁴⁵⁵ www.newadvent.org/cathen/01471a.htm (09.07.2003)

⁴⁵⁶ Mat. 10:2-4; Mar. 3:16-19; Luk. 6:14-16; Res. İş. 1:13

⁴⁵⁷ Philip L. Schuler, “Andrew”, Harpers Bible Dictionary, Ed. Paul J. Achtemeier, Harper-Row Publishers, San Francisco, 1985 s. 30

⁴⁵⁸ Mar. 1:21,29

⁴⁵⁹ Yu. 1:13-41

⁴⁶⁰ Mat. 4:12

⁴⁶¹ Mat. 4:17; Mar. 1:14-16

⁴⁶² Mat. 4:18-22, Mar. 1:16-20

⁴⁶³ Mar. 1:21-28

iki kişiyi yanında bulundurmak, Tanrı sözünü duyurmaya göndermek ve cinleri kovmaya yetkili kılmak üzere seçer. Bunlardan biri de Andreas'tır.⁴⁶⁴

Yeni Ahit ve diğer kaynaklarda kendisi ile ilgili detaylar şu şekildedir: İsa, bir gün Zeytin Dağı'nda, tapınağın karşısında otururken Petrus, Yuhanna ve Yakup ile birlikte bulunan Andreas'ın, dünyanın sonunda neler olacağını sormaları üzerine, havarilerin ve kendisine bağlı olanların gelecekteki akıbetleri, ortaya çıkacak sahte peygamberler ve mesihler ve Yahudiye'de olacaklar hakkında, onlara uyarıcı bilgiler verir.⁴⁶⁵

Yuhanna İncili'nde, İsa'nın Andreas ve Simun ile karşılaşması hakkındaki bilgi daha geniştir. Yahya, iki öğrencisiyle birlikteyken oradan geçmekte olan İsa'ya bakarak onun "Tanrı Kuzusu" olduğunu söyler. Bunun üzerine o iki öğrenci İsa'nın ardından giderler. İsa, onların kendisini takip ettiklerini fark edince neyi aradıklarını sorar. Bu iki öğrenci de İsa'nın nerde oturduklarını öğrenmek isterler. İsa'nın davetine icabet eden öğrenciler o günü onunla birlikte geçirirler. İşte, Yahya'nın sözünü işitip ardından giden bu iki öğrenciden biri Simun'un kardeşi Andreas'tır. Andreas, başlarından geçen bu olayı kardeşi Simun'u bulup anlatmış ve Mesih'i bulduklarını söyler. Andreas, Simun'u İsa'ya götürmüş ve Simun'u karşısında gören İsa, ona bakıp onun Yuhanna'nın oğlu Simun olduğunu ve artık bundan sonra "Kefas" diye çağrılacağını söyler.⁴⁶⁶ Andreas'ın, "Mesih'i bulduk, yani İsa'yı" sözleri heyecanla aktarışı, Mesih'in gelişini özleyen, cennetten gelişini iple çeken, ortaya çıktığı zaman çok sevinen ve diğerlerine bu büyük olayı iletme için acele eden bir karaktere sahip olduğunu göstermektedir.⁴⁶⁷

Böylece aslında Yahya'nın öğrencilerinden biri olan Andreas, bu olayın ardından artık İsa'nın bir öğrencisi olmuştur.⁴⁶⁸

Andreas, İsa'nın birçok mucizesine tanıklık etmiş havarilerinden biridir. Celile'de İsa'nın hastalar üzerindeki mucizelerini görmek isteyen beş bin kişilik bir kalabalık, Yahudilerin Fışh Bayramı'na yakın bir günde İsa ve havarilerinin ardından giderler. Bu insanların karınlarını nasıl doyurabileceklerini, elinde sadece beş arpa ekmeği ve iki balık olan bir çocuktan başka bir şey olmadığını söyleyen Andreas'a İsa,

⁴⁶⁴ Mar. 3:13–19; Luk. 6:14

⁴⁶⁵ Mar. 13:3–23

⁴⁶⁶ Yu 1:35–42

⁴⁶⁷ www.catholic-forum.com/saints/sainta/12htm (04.07.2003)

⁴⁶⁸ Yu 1:44

ne yapmaları gerektiğini ifade eder ve burada gerçekleşen mucize üzerine beş bin kişi karnını doyurur. Bu olay sonucu orada bulunanlar İsa'ya iman ederler.⁴⁶⁹ Yuhanna'da Andreas'ın adı bir yerde daha geçmektedir. Kudüs'e bayramda tapınmak üzere giden bazı Grekler, İsa'yı görme dileklerini havarilerden Filipus'a, o da Andreas'a bildirir, ikisi birden bu görüşme isteğini İsa'ya haber verirler.⁴⁷⁰ Kanonik kabul edilen Dört İncil'de, Andreas hakkında verilen bilgiler buraya kadar zikrettiklerimizle sınırlıdır.

Kilise tarafından sahih olarak kabul görmeyen Barnaba İncili'nde de Andreas'tan söz edilmektedir. Bunlardan biri; İsa'nın, kendisine ihanet edecek kişi hakkında ip uçları verip, bu dünyadan ayrılacağını söylediği, bunun üzerine Andreas'ın, ondan ihanet edecek kişiyle ilgili bazı işaretler vermesini rica ettiği şeklindedir. Ancak İsa bu konuda herhangi bir isim vermez.⁴⁷¹ Yuhanna'da zikredilen ekmek–balık mucizesi ve Andreas'ın sözleri benzer cümlelerle Barnaba'da da yer almaktadır.⁴⁷² Bir başka yerde, İsa'nın, ruh ve beden uyanıklığının Allah'a gerçek bir yakınlığa yol açtığı konusundaki dikkat çekici cümlelerine Andreas, aynı tarzda cevap verir.⁴⁷³ İsa'nın, şehvet yüzünden helak olmuş kavimler ve insanlar ve bu sebeple insanların sadece bir hanımla evli kalmasının gereği hakkındaki konuşması üzerine Andreas, bunun zorluğundan bahseder, İsa da ona şehirde yaşamanın insana zarar vereceğini ifade eder.⁴⁷⁴ Barnaba'nın verdiği haberlerin birçoğunda İsa, havarilerine Allah'ın birliğinden bahseder, onları dinsizlerin yapacağı dini tahribat konusunda uyarır. Bunlardan birinde Andreas, İsa'nın “gerçek olanı alın” sözünün anlamını sorar, İsa da, Musa'nın kitabının tahriflerinden doğan problemlerden söz eder.⁴⁷⁵

Hıristiyan geleneğine göre, Andreas'ın Anadolu'dan Makedonya'ya oradan Volga Nehri'ne kadar geniş bir alanda tebliğ çalışmalarını yürüttüğü ve Yunanistan'ın Patras kentinde çarmıha gerilerek öldürüldüğü rivayet edilir. O, aynı zamanda Rus ve İskoçya azizlerinin koruyucusudur.⁴⁷⁶

⁴⁶⁹ Yu. 6:1-14

⁴⁷⁰ Yu. 12:20-22

⁴⁷¹ Bar. 72

⁴⁷² Bar. 97

⁴⁷³ Bar. 108

⁴⁷⁴ Bar. 115

⁴⁷⁵ Bar. 124, 164

⁴⁷⁶ Şinasi Gündüz, “Andreas”, Din ve İnanç Sözlüğü, s. 32

Havarilerin çoğunda olduğu gibi Andreas, sırasıyla Petrus, Yuhanna, Yakup ve kendisinin olduğu havariler listesi dışındaki bölümlerde ismi anılmaz. Ne mektuplarda ne de Vahiy’de onun hakkında bir şey yoktur.⁴⁷⁷

Andreas, İsa’yı en iyi bilen kişi olarak kabul edilmiştir. O, Son Akşam Yemeği’nde vardır. İsa’nın göğe çıkışına tanık olur. İlk Hamsin yortusunda Tanrı vergisi ve şükran duasını paylaşır. Tehdit ve zulüm arasında Filistin’de inancın kurulmasına yardım eder. Havarilerden bazılarının diğer milletlere vaaz vermek için dışarıya çıktıkları zamanlarda, Andreas’ın önemli bir görevi olduğu görülmektedir.⁴⁷⁸

İlk yazarlara güvenen Nicephorus, Andreas’ın Kapadokya, Galatya ve Bitinya’da, sonra Anthropopagi ve Scythan çöllerinde, sonradan Aziz Stachys’in ilk piskopos olarak atandığı Byantium’da ve son olarak Thrace, Makedonya, Teselya ve Achaia’da vaaz verdiğini belirtir. Yunanistan’da, Ahaya’da, Patra’da Roma valisi Aegeas veya Aegeates’in emriyle çarmıha gerildiği ve acı çektiirmek için çarmıha çivilenmediği, bağlandığı genel olarak kabul edilir. Bu görüşün kanıtı XIV. yy.’dan daha erken olmamasına rağmen üzerinde acı çektiği çarmıh, şimdi Aziz Andreas’ınki olarak bilinen decussate çarmıh diye bilinir. Onun ölümü Neron’un hükümdarlığı zamanında, M.S. 30 Kasım 60 yılındadır.⁴⁷⁹

Andreas’ın misyon yolculuklarıyla ilgili olarak günümüze kadar ulaşan bilgilerin son derece zayıf rivayetler olduğu kanaatindeyiz. Mesela şu bilgi bu türdendir:

“Andreas, çarmıha gerilmeden önce insanları İsa’ya götürmekle hayatını sürdürmüştür. Küçük Asya’da ve Yunanistan’da ve muhtemelen Rusya ve Polonya’da misyonerlik yapmıştır. Çarmıhta şehit edildiğinde iki gün boyunca çarmıh üstünde vaaz verdiği söylenir.”⁴⁸⁰ Bir başka rivayet şu şekildedir:

“Havari Andreas’ın kutsal emanetleri Patra’dan Constantinopol’e M.S. 357 yılı civarında götürülür ve oradaki Havariler Kilisesi’ne konur. XIII. yy.’ın başında Constantinopol, işgal edilince Capualı Kardinal Peter, kutsal emanetleri İtalya’ya getirir ve onların birçoğunu hâlâ orada olduğu Amalfi Katedrali’ne koyar. Havari Andreas, Rusya ve İskoçya tarafından baş rahipleri olarak onurlandırılır.”⁴⁸¹

⁴⁷⁷ www.newadvent.org/cathen/01471a.htm (09.07.2003)

⁴⁷⁸ www.newadvent.org/cathen/01471a.htm (09.07.2003)

⁴⁷⁹ www.newadvent.org/cathen/01471a.htm (09.07.2003)

⁴⁸⁰ www.catholic-forum.com/saints/sainta/12htm (04.07.2003)

⁴⁸¹ www.newadvent.org/cathen/01471a.htm (09.07.2003)

Evlenme ile ilgili bazı garip hurafeler, Havari Andreas'ın ziyafet gününe atfedilir :

1.Eski bir Alman geleneği, evlenmek isteyen bekâr kadınların ziyafet bayramının arefesinde, Havari Andreas'ın yardımını istemeleri gerektiğini, sonra o gece çıplak olarak uyumalarını, rüyalarında gelecekteki kocalarını göreceklerini söyler.

2.Diğeri, genç kadınların Havari Andreas'ın ziyafet bayramının arefesinde havlayan köpeklerin bulunduğu yere dikkat etmesi gerektiği, gelecekteki kocalarının bu istikametten geleceği şeklindedir.

3.Andreas'ın ziyafet bayramından sonraki gün, gençler çamaşır leğeninin içinde bardakları yüzdürür. Eğer oğlanın ve kızın birliktelikte sürüklenir ve “papaz” denilen bardak tarafından durdurulursa bu, evliliğin olacağını gösterir.⁴⁸²

Havari Andreas'ın neden İskoçya'nın azizi olduğu konusunda bir çok açıklama vardır:

1.345 yılında, Büyük İmparator Konstantin, Havari Andreas'ın kemiklerini Patras'dan Constantinople'e getirmeye karar verir. Aziz Regulus, bu kutsal emanetleri kuzeybatıya götürmesi için bir melek tarafından eğitilir. Sonunda Havari Andreas'ın yerleştiği İskoçya'nın Fife sahilinde durması söylenir.⁴⁸³

2.VII. yy.'da Aziz Wilfred Roma'ya haccından sonra azizin kutsal emanetlerinin bazılarını birlikte getirir. İskoç Kralı Angus MacFergus yeni diocese'nin İtibarını arttırmak için onları Havari Andreas'ın yerine koyar.

3.Pictish Kralı Angus büyük bir istilacı ordu ile karşı karşıya geldiği zaman çare için dua eder. Çarmıh şeklindeki beyaz bulutlar mavi gökyüzünden gider. Angus da kesin bir zafer kazanır. Havari Andreas'ın, şehrinin aziz rahibi olmasına karar verir. 1314'te Bannockburn savaşında, Robert Bruce'un zaferini takiben, Arbroath'ın deklarasyonu Havari Andreas'ı resmen İskoçya'nın rahibi olarak belirler. Çarmıh, 1385'te İskoçya'nın ulusal amblemi olur.

⁴⁸² www.catholic-forum.com/saints/sainta/12htm (09.07.2003)

⁴⁸³ Andreas'ın mezarının Eski adıyla Konstantinopol'e –başka Konstantinopol olmadığına göre İstanbul'a taşınıp taşınmadığının bir iddiadan ibaret olduğunu düşünmekteyiz. Kaldı ki, bu hususla ilgili sağlam kabul edilecek hiçbir bilgi yoktur. Bu iddia, İstanbul'da bir apostolik kilisenin mevcudiyetini beraberinde getirmektedir ki, kanaatimize göre, bu düşüncüyü savunanların, İstanbul'u yeniden Hristiyanlığın birinci dereceden merkezi haline getirme gayreti içinde oldukları anlaşılmaktadır.

Gelenekte Havarî Andreas'ı balık, balık ağı, çarmıha bağlı adam, çarmıhta vaaz veren adam ve balık tutan bazı vaizler temsil etmiştir.⁴⁸⁴

2.2.2. Andreas'a Atfedilen Metinler

2.2.2.1. Apokrif Andreas'ın İşleri

Andreas, ilk Hristiyan İncil yazarlarından biri olarak kabul edilmektedir.⁴⁸⁵ Andreas'ın İşleri, Genellikle Apokrif tarzda şekillenmiş, Andreas'ın yolculuklarını, mucizevi faaliyetlerini, vaazlarını ve ölümünü anlatan ilk dönem uzun hikayeler serilerinden biridir. Gregory tarafından kısaltılarak uyarlanıp yayınlanmış bu uzun mucizevi hikayeler serisi, Andreas'ın gerek Pontus, Bitinya, Trakya ve Makedonya'da ve gerekse Achaia (Güney Yunanistan)'daki faaliyetlerini ele alır, ölümünü ve ref'ini işler.⁴⁸⁶

2.2.2.2. Apokrif Andreas ve Matiya'nın İşleri

Tutsaklığı sırasında Yamyamlar tarafından kör edilip damgalanmış Matiya'nın, Andreas tarafından heyecanlı kurtarılışını anlatan apokrif bir kitaptır. Hikayeye göre, yirmi ya da yetmiş gün boyunca İsa, Andreas'a görünür ve meslektaşını kurtarmasını emreder. Bu emre itaat eden Andreas, İsa tarafından dümeni tutulan bir gemiye biner. Yolculuk boyunca Andreas, gemi kaptanının kim olduğunu bilmeksizin İsa'nın; ilk hikayelerini, serüvenlerini, putperest tapınaklarına yaptığı ziyaretleri, sfenkslerle konuşmalarını, İbrahim, İshak ve Yakup ile görüşmelerini anlatır. Bir kara parçasına ayak basan Andreas, Matiya'yı kurtarır, bu uğursuz adada bir çok mucize gösterir, işkence görür, İsa tarafından sağlığına kavuşturulur, sonunda yaptıklarından pişmanlık duyan şehir halkı için şehri yeniden inşa eder, bir kilise inşa eder ve halkı vaftiz eder.⁴⁸⁷

2.2.2.3. Apokrif Andreas ve Pavlus'un İşleri

Bu başlık genellikle, Andreas ve Pavlus'u bir araya getiren, çok sayıda ve parçalar halinde yazılıp apokrif tarzda derlenmiş ve sadece Koptik dilde hala mevcut vahşi macera hikayelerine verilmektedir. Hikayeye göre Pavlus, denize dalar ve dünyanın altını gezer, dönüşünden sonra Andreas'a gördüklerini anlatır. İsa'nın Yahuda tarafından kandırılıp ele verilmesini ve pişmanlığını, İsa'nın ele verişinin detaylarını ve

⁴⁸⁴ www.catholic-forum.com/saints/sainta/12htm (04.07.2003)

⁴⁸⁵ E. P. Blair, a.g.md., s. 126

⁴⁸⁶ M. S. Enslin, "Acts Of Andreas", The Interpreter's Dictionary Of The Bible, Volumes: A-D, Ed. George Arthur Buttrick vd., New York, 1962, s. 127

⁴⁸⁷ M. S. Enslin, "Acts Of Andrew And Matthias", The Interpreter's Dictionary Of The Bible, Ed. George Arthur Buttrick vd., New York, 1962, (Volumes:A-D), s. 128

Yahuda'nın akıbetiyle ilgili korkunç hikayeleri tekrarlar. İki havari başka bir şehre ziyarete giderler. Şehrin kapısı, kendilerine karşı olanlar tarafından kilitlenmiştir. İkisi toprağın altında gözden kaybolurlar. Kendilerini sahtekarlıkla suçlayan Yahudilerle mücadele ederler ve onlardan yirmibeş kişiyi dinlerinden döndürürler.⁴⁸⁸

2.3. Yakup

2.3.1. Kimliği

Havari Zebedi oğlu Yakup'a geçmeden önce, kimlikleri hakkında değişik kanaatlerin mevcut olduğu Yakup isimli beş farklı şahsiyetin kimliklerini ortaya çıkarmanın gerekli olduğunu düşünüyoruz. Bunlardan özellikle, Zebedi oğlu Yakup ile İsa'nın kardeşi Yakup'un kimliklerinin tespitinde bir sorun bulunduğu, yazarlardan kiminin bu iki ismi karıştırdığı anlaşılmaktadır. Yeni Ahit'te 64 yerde, aynı kişilere işaret etmeyen Yakup isimleri geçmektedir. Biz burada, üç Yakup'tan söz edeceğiz: Havariler listesinde adı geçen Havari Zebedi oğlu Yakup, ilk dönem Kudüs Kilisesi'nin lideri ve İsa'nın kardeşi Yakup ve Havari Alfay oğlu Yakup.

Ancak öncelikle yukarıda sözünü ettiğimiz beş Yakup kimlerdir. Onları tespit etmeye çalışalım.

Yeni Ahit'te Yakup ismi birkaç şekilde gösterilir:⁴⁸⁹

1.Zebedi'nin oğlu Yakup.⁴⁹⁰ Havaridir. Havari Yuhanna'nın kardeşidir. Büyük Yakup da denir.

2.Alfay'ın oğlu Havari Yakup.⁴⁹¹ Küçük Yakup da denilmektedir.

3.İsa'nın kardeşi Yakup.⁴⁹²

4.Meryem'in oğlu Yusuf'un (ya da Joses) kardeşi Yakup.⁴⁹³ Evli kadınların kocalarının isimlerinin eklenmesiyle ayırt edilebildiği yerde, "Meryem Kefas"; Kefas'ın karısı Meryem olarak çevrildiği için Kefas ya da Cleopas'ın oğludur.

5.Yahuda'nın kardeşi Yakup (Jude). Birçok katolik eleştirmen Yahuda'yı, Yakup'un kardeşi Judas Jacobi ile bir tutar ve böyle düşünür. Çünkü kardeşi Yakup, ilk kilisede Yahuda'dan daha iyi tanınmaktadır.

⁴⁸⁸ M. S. Enslin, "Acts Of Andrew And Paul", The Interpreter's Dictionary Of The Bible, Ed. George Arthur Buttrick vd., New York, 1962, (Volumes:A-D), s. 128

⁴⁸⁹ www.newadvent.org/cathen/0828a.htm (19.08.2003)

⁴⁹⁰ Mat. 4:21; Mar. 1:9; Luk. 5:10

⁴⁹¹ Mat. 10:3; Mar. 3:18; Luk. 6:15; Res. İş. 1:13

⁴⁹² Mat. 13:55; Mar. 6:3; Gal. 1:19

⁴⁹³ Mar. 15:40

Yukarıda belirttiğimiz gibi, Yakup adının işaret ettiği kişiler hakkında değişik görüşler öne sürülmektedir. Bunlardan birine göre; Yahuda'nın (Jude) kardeşi Yakup'un (James), Kudüs piskoposu ve İsa'nın kardeşi Yakup ile bir tutulması gerekir. Cleophas ya da Clopas'ın ve Meryem'in oğlu, İsa'nın kardeşi Yakup'un kimliği bazı güçlükler çıkarmaktadır. Bu kimlik, Yakup'un annesi Meryem⁴⁹⁴ ile Cleophas'ın karısı Meryem'in⁴⁹⁵ kimliğinin ve sonunda da Clopas ve Alfeus'un kimliğinin saptanmasını gerektirmektedir. Aramaik dilde, muhtemelen Clopas ve Alfeus isimleri aynı anlama geldiğinden tek bir kişinin iki farklı isim taşıdığı kabul edilmelidir. Aynı kişiyi belirtmek için iki ismin kullanıldığının örnekleri (Yahudi ve Yunan ya da Latin isim) çoktur. (Simon-Petrus; Saulus-Paulus) gibi. Buna rağmen, Cleophas ve Alfeus'un kimliklerini saptamak mümkün değildir. Genellikle Meryem'in oğlu, İsa'nın kardeşi, Alfay'ın oğlu Yakup'un kimliğini belirlemek için kesin delil olmamasına rağmen, Yeni Ahit'tin bu üç farklı yolla tek ve aynı insanı belirttiği görüşü muhtemeldir. Herhalde, iyi bilinen Kudüs piskoposu, İsa'nın kardeşi Yakup ile, Alfay'ın oğlu Havarî Yakup'un aynı olduğuna inanmak için iyi nedenler vardır.⁴⁹⁶

Yeni Ahit'te yer alan ve Yakup'a atfedilen mektuba bakıldığında ise Yakup adında önde gelen iki kişiden söz edildiği görülmektedir. Bunlardan biri, İsa'nın yakın çevresinden olan Havarî Yakup'tur. Zebedi'nin oğlu olan bu Yakup, Yuhanna'nın kardeşidir. Öbürü, İsa'nın kardeşi olan ve yıllar sonra Kudüs'teki inanlılar topluluğunun önderi durumuna gelen Yakup'tur.⁴⁹⁷ Havarî Yakup, inanlılar topluluğunun oluşmaya başladığı yıllarda (M.S. 44 yıllarında) öldürüldüğü için, Yeni Ahit'teki mektubun, İsa'nın kardeşi Yakup tarafından yazıldığı kabul edilmektedir.⁴⁹⁸

2.3.2. Zebedi Oğlu Yakup

2.3.2.1. Şahsiyeti

Zebedi Yuhanna'nın kardeşi ve havaridir. Yeni Ahit'e göre İsa, Yahya'nın tutuklanmasını duyduktan sonra Celile'ye döner ve Celile Gölü kıyısında bulunan Kefernahum'a yerleşir ve göklerin egemenliğinin yaklaştığına dair mesajını yaymaya başlar. Petrus ve kardeşi Andreas'tan sonra aynı gün ve aynı yerde babalarıyla birlikte meslekleri gereği balık avında olan Zebedi oğulları Yakup ve Yuhanna'yı da mesajına

⁴⁹⁴ Mat. 27:56; Mar. 15:40

⁴⁹⁵ Yu. 19:25

⁴⁹⁶ www.newadvent.org/cathen/0828a.htm (19.08.2003)

⁴⁹⁷ Bkz. Ernest Renan, Havariler, s. 45; Krş. Mat. 13:55

⁴⁹⁸ Res. İş. 12:2; Yeni Ahit, Yakup'un Mektubuna Giriş, s. 257

çağırır. Onlar da işlerini bırakıp İsa'nın ardından giderler.⁴⁹⁹ Yakup'un da diğerleri gibi, İsa ile ilk defa karşılaşmaları bu şekilde cereyan etmiştir. Burada anlatılan Yakup'la ilk karşılaşma, Luka ve Yuhanna İncillerinde yer almaz. Daha sonra İsa, on iki havarisini yanına alıp onlara yetkiler vermiştir.

Zebedi oğlu Yakup, İsa'yı hayatında ilk defa Celile Gölü kıyısında görmüştür. Yakup adı, havariler listesinin her birinde adı geçer.⁵⁰⁰ Resullerin İşleri'ndeki listede ise başına bir sıfat eklenmemiş Yakup ile Alfay oğlu Yakup adı görülür.⁵⁰¹ Matta'da iki kardeş Zebedi'nin oğulları olarak anılırken, Markos'ta Ben-i Regeş yani "Gökgürültüsü oğulları"⁵⁰² adıyla anılır. Baba Zebedi hakkında sözü geçen sığata Yeni Ahit'in başka bir yerinde rastlanmaz. Buna göre Yakup, Balıkçı Zebedi'nin oğlu, Yuhanna'nın kardeşi olup, İsa'nın çağrısına katılan havaridir.

Yakup, İsa'nın dağdaki vizyonuna tanık biri olarak gösterilir. İsa, dağa beraberinde Petrus, Yakup ve kardeşi Yuhanna'yı da götürmüştür.⁵⁰³ Bu durum, diğer havarilerin arasında bu üç kişinin önemli bir konumda olduklarının bir işareti sayılmalıdır. Çünkü diğerleri için böylesi olağanüstü bir hâle tanık olma fırsatı bulunmamaktadır. Kaldı ki İsa için Yeni Ahit'te aynı tarz başka bir "transfiguration"⁵⁰⁴ görülmemektedir. Rivayete göre dağda, olağanüstülükleri gören üç havari, korkudan bayılırlar ve İsa eliyle kendilerine getirilince de etrafta İsa'dan başka hiçbir kimse göremezler. İsa, olup bitenlerin başkalarına anlatılmamasına dair onları uyarır.⁵⁰⁵ Yakup, İsa'nın mesajının başlarında, kardeşi Yuhanna ve diğer kardeşler Petrus ve Andreas ile birlikte sıkı bir birliktelik içinde gibi görünürler. İsa'nın Simun Petrus'un kaynanasını iyileştirme mucizesine Yakup da tanık olmuştur.⁵⁰⁶ Benzer bir tanıklık da, havra yöneticisinin kızının öldükten sonra İsa tarafından diriltilmesi mucizesinde de görülür.⁵⁰⁷

⁴⁹⁹ Mat. 4:12-22; Mar. 1:16-20

⁵⁰⁰ Mat. 10:2-4; Krş. Mar. 3:4-19; Luk. 6:13-16

⁵⁰¹ Res. İş. 1:13

⁵⁰² Mar. 3:14

⁵⁰³ Mat. 17:1; Mar. 9:2

⁵⁰⁴ Bkz. F.L. Cross-E.A. Livingstone, "Transfiguration", The Oxford Dictionary of Christian Church, s. 1390. İsa'nın bu transfigurasyonu anısına 6 Ağustos'ta anma günü yapılmaktadır.

⁵⁰⁵ Mat. 17:1-9

⁵⁰⁶ Mar. 1:29-31; Krş. Mar. 5:37

⁵⁰⁷ İsa, kızın öldüğünü haber alınca, aralarında Yakup'un da bulunduğu üç havarisiyle havra yöneticisinin evine girer ve başka kimsenin içeriye girmesine izin vermez. On iki yaşındaki kızın elinden tutar ve "Talita kumi" yani, kızım sana söylüyorum, kalk diyerek ayağa kaldırır. İsa, bu olayın duyulmasını ister." Bkz. Mar. 5:35-42

Renan’a göre Yakup, kardeşi Yuhanna ile, İsa’ya oldukça yakın kimseler olarak zikredilmektedir. Yakup’un mensubu bulunduğu “Zabdia” veya “Zebedi Ailesi” geçimlerini balıkçılıkla sağlamakta ve maddi bakımdan zengin bulunmaktadırlar. Çünkü Baba Zebedi’nin bir çok kayığı ve yanında çalıştırdığı işçileri vardır. Yakup, sonraları Hıristiyanlığın ilk zamanlarında pek kat’i bir rol oynamış olan Havarî Yuhanna’nın ağabeyidir. Her ikisi de İsa’nın hevesli ve gayretli öğrencileri idiler. Yakup’un annesi Şalome de, İsa’ya son derece bağlı olup, onun ölümüne kadar yoldaşlık etmiştir.⁵⁰⁸ Yakup ve Yuhanna, Golgota’ya kadar İsa’ya yoldaşlık edenler arasında bulunan Meryem Kleofas’ın teyze çocuklarıdır. İsa’nın ailesi, kendilerinden pek hoşlanmasalar da Zebedi Ailesi ve çevresi gibi kendine bağlı bir ailenin ilgisine mazhar olmuştur. Bu dost kalabalıklar içinde İsa’nın tercih ettiği ve kendisinin etrafında âdetâ daha dar bir halka teşkil eden kimseler vardı ve Zebedi’nin Oğulları Yakup ve Yuhanna, bu halkanın ilk safında bulunmuş adamlardır. İsa, ifrata varan gayretlerinden dolayı onlara “Şimşek Oğulları” demiştir. Çünkü yıldırımını ellerine geçirirler onu sık sık kullanacak yaratılıştaki insanlardır. Özellikle Yakup’un kardeşi Yuhanna, İsa ile çok samimi ve teklifsizdir.⁵⁰⁹ Yine Renan’ın rivayetine göre, İsa’nın Petrus’a olan ilgisi ve ona “gök ülkesinin anahtarını” ve yeryüzünde vereceği her hükmün göklerde de muteber olacağını vadeden tavrı ve bu sebeple Petrus’un kazandığı üstünlük kıskançlığa sebep olmuştur. “İnsanoğlu”nun iki yanında bir nevi başvekil ve muavin gibi kimin oturacağına olan merak, Yakup ve Yuhanna’yı özellikle cezbetmiştir. Zebedi’nin iki oğlu bu mevkilere namzetteler. Zihinleri daima bu mesele ile meşgul olduğu için anneleri Şalome’yi öne sürdüler; O da bir gün İsa’yı kenara çekerek bu iki şeref mevkiini oğullarına vermesini rica etti. İsa, her zaman ki prensibini; büyüklük hırsına kapılanların alçalacağını gök ülkesinin küçüklerin malı olacağını söyleyerek bu dileği reddetti.⁵¹⁰ Bu, cemaat içinde biraz dedikoduya sebep oldu; Yakup ile Yuhanna’ya çok gücenildi. Ancak İsa, havarilerini yanına çağırıp onların bu sebeple aralarında çıkması muhtemel dargınlığı yumuşatıcı bir üslûp kullanarak gidermiştir.⁵¹¹

Sinoptik İncillere göre, Petrus ile Zebedi Oğlu Yakup ve kardeşi Yuhanna, âdetâ

⁵⁰⁸ Ernest Renan, İsa’nın Hayatı, s.93

⁵⁰⁹ Ernest Renan, a.g.e., s. 95-96

⁵¹⁰ Ernest Renan, a.g.e., s. 98; Mat. 20:20-23; Mar. 10:35-40. Bu hâdise Markos İncilinde zikredilmektedir. Fakat gök ülkesinde İsa yüceliğe kavuşunca O’nun sağ ve solunda oturma ayrıcalığını isteyen, Zebedi’nin karısı ya da bir başka ifadeyle Yakup ve Yuhanna’nın anneleri Şalome değil bizzat kendileridir.

⁵¹¹ Bkz. Mat. 20:24-28; Mar. 10:41-45

kendi aralarında bir cemiyet teşkil etmişlerdir. Çünkü İsa, başkalarının imanından veya zekâsından şüpheye düştüğü zamanlarda bu üç kişiye başvurmuştur. Anlaşıldığına göre bu üç adam; Petrus, Yakup ve Yuhanna balık avcılığı işinde yani mesleklerinde de ortaklırlar.⁵¹²

Yakup, İsa'nın çarmıhtan sonra ikinci defa fakat bu sefer Taberiye Gölü kıyısında görünmesine şahit olan yedi kişiden biridir.⁵¹³ Yakup, Luka İncilinde mucize gösterebilecek haslete sahip bir havari olarak zikredilir. Kudüs'e doğru yola çıkan İsa, kendi önünden haberciler gönderir. Bunlar kendisi için hazırlık yapmak üzere gidip Samiriyelilere ait bir köye girerler. Ancak Samiriyeliler Kudüs'e gitmekte olan İsa'yı kabul etmezler. Yuhanna ile birlikte burada bulunan Yakup bunu görünce İsa'dan, köyü yok etmek için bir buyrukla gökten ateş yağdırmak amacıyla izin isterler fakat İsa bu teklifleri yüzünden onları azarlar.⁵¹⁴

Pavlus'a göre İsa'yı, ölümünün üçüncü günü dirildikten sonra Yakup da görmüştür.⁵¹⁵

Süryaniler'e göre havariler Kudüs şehrinde ikamet ederlerken (Markos'un evinde), İlk Kilise'yi kurduklarında Süryanice'yi kullanmışlardır. Onlar bu hususu, Havari Yakup'un bizzat yazdığına inandıkları Letorciye (Kıddas Kitabı) isimli bir kitaba dayandırır. Bundan hareketle onlar, havariler döneminde Süryanice'nin Yunanca'dan daha geçerli olduğu ve ilk âyinin de Havari Yakup tarafından Süryani dilinde icra edildiğini ileri sürerler.⁵¹⁶

Havari Zebedi oğlu Yakup, İsa taraftarlarının sayılarının hızla çoğaldığı ve Samiriye halkının çoğunun Yeni Mesajı benimsedikleri günlerde Yahudilerin de teşvikiyle Kral Hirodes tarafından kılıçla öldürülmüştür. O, aynı zamanda "havarilerin ilk şehidi" unvanına sahiptir.⁵¹⁷

Bunun dışında Yakup'la ilgili olarak başka bir hususa rastlanmamaktadır. Ancak şu kadar var ki, Zebedi Oğlu Yakup adı başka yerlerde hususiyetle anılmasa da o, diğer havariler gibi İsa ile birlikte bir arada bulunmuştur.

⁵¹² Ernest Renan, İsa'nın Hayatı, s.97; Luk. 5:4-5

⁵¹³ Yu. 21:1-2

⁵¹⁴ Luk. 9:51-56

⁵¹⁵ 1 Ko. 15:8

⁵¹⁶ Aziz günel, Türk Süryaniler Tarihi, Diyarbakır, 1970, s.41

⁵¹⁷ Res. İş. 12:2

2.3.2.2. Zebedi Oğlu Yakup’a Atfedilen Apokrif Büyük Yakup’un İşleri

Rivayete göre, Zebedi oğlu Yakup’un (Filistin) dışındaki serüvenlerini ve ölümünü anlatan apokrif bir metindir. Yakup, büyücü Hermogenes ve onun talebesi Philetus ile mücadele eden sadık bir savaşçı olarak tasvir edilir.⁵¹⁸

2.3.3. İsa’nın Kardeşi Yakup

2.3.3.1. Şahsiyeti

İsa’nın kardeşlerinin kimler olduğu konusu, Yeni Ahit metinlerinin anlaşılması zor meselelerinden biridir. Çünkü, bu hususta açık bilgiler bulunmamakta ve zikredilen yerlerdeki bilgilerden de kesin sonuçlar çıkarmak mümkün olmamaktadır. Luka İncili’nde, Meryem’in İsa’yı doğurmasını anlatan pasajda dikkat çeken hususlardan biri, “Meryem, ilk oğlunu doğurdu” cümlesidir.⁵¹⁹ Buna göre İsa’nın Meryem’den doğma başka erkek kardeşleri vardır. Markos’ta da İsa’nın kardeşleri olduğunu vurgulayan bir başka ifadeye daha rastlamaktayız.⁵²⁰ İsa’nın, mesajını yaymaya başladığı ve on iki havarisini henüz seçtiği günlerde, yakınları ve Kudüs’ten gelen din bilginleri tarafından, aklını kaçırdığı ve içine şeytanın girdiği tarzında tepkiler aldığı zikredilmektedir. Ona bu tepkileri gösteren kimselerden bazıları, annesi ve kardeşleri geldiği vakit, İsa’yı çağırıp kendisinden şikayetçi olurlar. İsa da onların sözlerine karşılık, çevresinde bulunanlara bakar ve Tanrı’nın isteğini yerine getiren herkesin kardeşi, kızkardeşi ve annesi olduğunu söyler.⁵²¹ Burada geçen ifadeden kardeşlerinin kim olduğunun bilinmesine imkan yoktur. Benzer bir cümle Luka İncili’nde de yer alır.⁵²² Yuhanna İncili’nde ise, İsa’nın ilk mucizesini gösterdiği pasajın ardından, İsa’nın annesi ve kardeşlerinin Kefernahum’a giderek orada birkaç gün kaldıkları⁵²³ anlatılır. Bu İncil’den, İsa’ya iman etmeyen kardeşlerinin, Yahudilerin “Çardak Bayramı”nın yaklaştığı günlerde, Celile’den ayrılıp Yahudiye’ye gitmesini istedikleri ancak İsa’nın onları dinlemeyip Celile’de kaldığını öğrenmekteyiz.⁵²⁴ Matta İncili’nde ise, İsa’yı doğuruncaya kadar Meryem’le Yusuf’un birleşmediği⁵²⁵ zikredilmektedir. Sadece bu

⁵¹⁸ M. S. Enslin, “Acts Of James The Great”, The Interpreter’s Dictionary Of The Bible, Ed. George Arthur Buttrick vd., New York, 1962, (Volumes: E-J), s. 800

⁵¹⁹ Luk. 2:1-7

⁵²⁰ Bkz. Mar. 3:31-32

⁵²¹ Bkz. Mar. 3:20-35

⁵²² Bkz. Luk. 8:19-20

⁵²³ Yu. 2:12

⁵²⁴ Bkz. Yu. 7:1-9

⁵²⁵ Mat. 1:25

İncil’de geçen ve İsa’nın bilgeliğini ve mucizeler yaratan gücünü şaşkınlıkla karşılayan kimselerin dile getirdiği “Marangoz’un oğlu değil mi bu? Annesinin adı Meryem değil mi? Yakup, Yusuf, Simun ve Yahuda onun kardeşleri değil mi? Kızkardeşlerinin hepsi aramızda yaşamıyor mu?”⁵²⁶ cümleleri, İsa’nın kardeşlerinin isimleri hususunda küçük bir bilgi sunmaktadır. Resullerin İşleri’ne göre, İsa’nın kendisine iman etmeyen kardeşleri bulunduğu gibi, ona tâbi olan kardeşleri de söz konusudur. Bunların kim oldukları belirtilmez ancak çarmıh olayından sonra Meryem, bazı kadınlar ve havarilerle birlikte bulundukları⁵²⁷ zikredilir.

Yeni Ahit mektuplarından biri olan Yahuda’nın Mektubu’nu yazan kimsenin, İsa’nın üvey kardeşi Yahuda olduğu ve bu Yahuda’nın, Kudüs’teki ilk Hristiyan cemaatinin lideri olan Yakup’un kardeşi olduğu belirtilmektedir.⁵²⁸ Şu halde Yahuda, İsa’nın üvey kardeşi olduğuna göre, Yakup da İsa’nın üvey kardeşidir. Bunların dışında, Apokrif Nasaralılar İncili’nin günümüze kadar ulaşabilen parçalarından birine göre, İsa’nın annesi ve kardeşlerinin İsa’ya; Vaftizci Yahya’nın, günahların affı için vaftiz yaptığını, birlikte gidip vaftiz olmak istediklerini söyledikleri ancak İsa’nın günah işlemediğini belirterek gitmediği belirtilmektedir.⁵²⁹ Yakup’un, İsa ile kardeşliği konusunda Katolik Kilisesi manevi kardeş, Protestan Kilisesi ise maddi kardeş kabul etmektedir. Bazı eski kiliseler de Yakup’u Yusuf’un önceki karısından doğma ve Meryem’in üvey oğlu sayarlar.⁵³⁰

Renan’a göre de, İsa’nın erkek ve kız kardeşleri vardır ve İsa onların en büyüğüdür. Bu kardeşlerin hepsi meçhul kalmıştır çünkü erkek kardeşleri diye gösterilen ve içlerinde hiç olmazsa Hristiyanlığın ilk gelişme senelerinde büyük bir ehemmiyet kazanan Yakup adında biri de bulunan dört kişi, anlaşıldığına göre onun teyze oğullarıdır. Meryem’in, gene Meryem adında bir kardeşi vardır; bu kadın, Alfeus veya Clofas isminde (bu iki isim aynı şahsa ait gibi görünüyor) bir adama vararak birkaç erkek evlat anası olmuş ve bunlar İsa’nın ilk çırakları arasında büyük rol oynamışlardır. Öz kardeşlerinden muhalefet gören İsa’ya katılan bu teyze oğulları İsa’nın kardeşleri adını almışlardır. İsa’nın öz kardeşleri de, anası gibi, ancak onun

⁵²⁶ Mat. 13:54-56

⁵²⁷ Res. İş. 1:14

⁵²⁸ Yeni Ahit, Yahuda’nın Mektubu’na Giriş, s. 282. Ayr. Bkz. Franz Mussner, “The Letter of James”, Encyclopedia of Theology, s. 1057

⁵²⁹ Ekrem Sarıkçıoğlu, Yahudi ve Hristiyan İncilleri, O.M.Ü. İl. Fak., Samsun, 1998, sy.10, s. 8

⁵³⁰ Ekrem Sarıkçıoğlu, Hristiyanlarda Çocukluk İncilleri, Türkiye Dinler Tarihi Araştırmaları Sempozyumu I, Samsun, 1992, s. 8

ölümünden sonra ehemmiyet kazanmışlardır. Bununla beraber bunlar bu ölümden sonra bile teyze oğulları kadar itibar görmemiş benzerler, çünkü ötekiler Hristiyanlığı daha çabuk benimsemişlerdir. İsa'nın kız kardeşleri de Nasıra'da evlenmişler, kendisi de ilk gençlik senelerini orada geçirmiştir.⁵³¹ Bununla beraber öyle görünüyor ki “Efendinin erkek kardeşleri” denilen insanlar arasında, onun ikinci derece akrabaları da mevcuttu. Bu meselenin yalnız Yakup bahsinde büyük bir önemi vardı. “Doğru Yakup” veya “Efendinin kardeşi” denilen ve Hristiyanlığın ilk otuz yılında pek büyük bir rol oynadığını bildiğimiz bu havari, İsa'nın birinci derece kuzeni olması lâzım gelen Alfay Oğlu Yakup mudur, İsa'nın hakiki kardeşi midir? Belli değildir.⁵³²

Eski gelenekler bu Yakup'u, Luka, Markos ve Matta İncillerindeki “Küçük Yakup” (the Lesser James) ile bir tutarlar. Böylece harfi harfine “küçük olan” anlamındaki “the Lesser” başlığı, Alfay oğlu Yakup'a aktarılmıştır. “Küçük Yakup” ifadesi, akrabalık ilişkisini değil, ya büyüklüğü ya da yaşı göstermektedir. Ölüm, yeniden dirilme ve İsa'nın göğe çıkışından sonra, havariler dünyaya dağıldıkları zaman Yakup, Kudüs'ün piskoposu olarak geride kalmıştır. Bu durumda, ilk Kilise için özellikle Yahudilerin yüz yüze sordukları sorularda en önemli konuşmacılardan biri olmuştur. Kutsal kitap, Yahudi hükümlerinin yeni Hristiyanları ne kadar bağladığı meselesinde Yakup'un önemli bir rol aldığını yazar. Geleneklere göre, kutsal kitap yorumcuları, Alfay oğlu Yakup'un, ilk kilisede otoriter bir şekilde konuşan İsa'nın kardeşi Yakup'la aynı kişi olduğunu düşünürler. Bununla birlikte bazı yorumcular da Yakup isimli iki kişinin olabileceği kanaatindedirler. İlki, on iki havariden biri olan Alfay'ın oğlu, ikincisi ilk kilisede yetkili ve Yakup'un mektubunun yazarı İsa'nın kardeşi Yakup'tur. Bu yorumcuların iddialarına dayanak olarak sundukları sebepler arasında, bu Yakup'un, mektubunda havarilerden bahsetmesi ve kendini havari olarak tanımlamaması gerçeği vardır. Aynı iddia sahipleri, mektubun yazarı tarafından

⁵³¹ Ernest Renan, İsa'nın Hayatı, s. 19. Matta İncili'ne göre (13:55) İsa'nın öz erkek kardeşleri Yakup, Yusuf, Simun ve Yahuda'dır. Burada İsa'nın kızkardeşleri olduğundan söz edilse de isimleri zikredilmemiştir. Renan'ın, yukarıda geçen “İsa'nın öz kardeşlerinden muhalefet gördüğü” ifadesi bir anlam ifade etmemektedir. Zira Yeni Ahit'te bu tarz bir bilgiye rastlanılmamaktadır. Maurice Bucaille ise, İnciller'in İsa'nın kardeş ve kızkardeşlerinden bahsettiğinden hareket ederek, Yunanca olarak kullanılan “Adelphoi” ve “Adelphai” kelimelerinin biyolojik anlamdaki erkek ve kız kardeşleri ifade ettiğini, Sâmî kökenli kelimelerin yanlış tercüme edilmiş olmasının kesin olduğunu ve muhtemelen kuzenlerin söz konusu olabileceğini söylemektedir. Bkz. Maurice Bucaille, Kitab-ı Mukaddes Kur'an ve Bilim, çev: Suat Yıldırım, Türkiye Öğretmenler Vakfı Yay., İzmir, 1984, s. 129

⁵³² Ernest Renan, Havariler, s.45-46

kullanılan zarif yunan edebiyatı üslubunun bir Celile köylüsü tarafından kullanılamayacağını söylemektedirler.⁵³³

Pavlus, İsa'nın çarmıhta ölümünü takip eden üçüncü gün dirildiğini, önce Petrus'a, sonra Onikiler'e, sonra taraftarlarından beş yüz kişiye ve ardından da Yakup'a ve bütün havarilere ve kendisine görüldüğünü söyler.⁵³⁴ Pavlus'un, Korintoslular'a yazdığı birinci mektuptan burada adı geçen Yakup'un, İsa'nın kardeşi Yakup olduğu anlaşılmaktadır.

Sonuç itibarıyla bazı kaynaklarda buraya kadar elde ettiğimiz bilgiler bizi, kim oldukları açık olmasa da, İsa'nın kız ve erkek kardeşleri olduğu vakıasına götürmektedir. Bunları tabii olarak, Yeni Ahit metinlerinde sıkça zikredilen “din kardeşleri” ifadelerinden ayrı tutmak gerekecektir.

Pavlus'un dininden dönüşünün ardından üç yıl sonrasına, Kudüs'e gidişine kadar Yakup'u göremiyoruz. Pavlus, on iki havariden sadece Petrus ve İsa'nın kardeşi Yakup'u görmüştür.⁵³⁵ M.S. 44 yılında Petrus hapisten kaçtığı zaman, kaçış haberinin, Kudüs Kilisesinde vaaz veren Yakup'a iletilmesini istemiştir. Kudüs'teki mecliste Yakup söz alarak, Simun Petrus'un, Tanrının diğer uluslardan kendine ait olacak bir halk çıkarmak (kendi adı için) amacıyla onlara ilk kez nasıl yaklaştığını anlattığını, peygamberlerin sözlerinin de yazılmış olduğu gibi bunu doğruladığını, bu nedenle diğer uluslardan tanrıya dönenlere güçlük çıkarmamak gerektiğini, ancak putlara sunulup murdar hale getirilen etlerden, cinsel ahlaksızlıktan, boğularak öldürülen hayvanların etinden ve kanından sakınmak lazım geldiğini onlara yazmak gerektiğini, çünkü çok eski zamanlardan beri Musa'nın sözlerinin her kentte duyurulmakta ve her sept günü havralarda okunmakta olduğunu söylemiştir.⁵³⁶ Pavlus, bu hususta şunları söylemiştir: “Toplulun direkleri sayılan Yakup, Petrus ve Yuhanna; Barnabas ve Pavlus'a arkadaşlık ellerini uzattılar. Pavlus bu hususu “onlar bana bağışlanan lutfu sezdikleri zaman, paydaşlığımızın işareti olarak bana ve Barnabaya sağ ellerini uzattılar. Diğer uluslara bizlerin, Yahudilere ise kendilerinin gitmesini uygun gördüler ancak yoksulları hatırlamamızı istediler ben de tam bunu yapmaya gayret ediyordum.”⁵³⁷ Buna ilaveten Pavlus, Kefas Antakya'ya geldiği zaman, onu açıkça suçlar. “Yakup'un yanından bazı

⁵³³ www.newadvent.org/cathen/08280a.htm (19.08.2003)

⁵³⁴ 1 Ko. 15:5-7

⁵³⁵ Gal. 1:19; Res. İş. 9:27

⁵³⁶ Res. İş. 15:13

⁵³⁷ Gal. 2:9,10

adamlar gelmeden önce Kefas'ın diğer uluslardan olan adamlarla birlikte yemek yediğini ama o adamlar gelince sünnet yanlılarından korkarak sünnetsizlerden uzaklaştığını, onlarla yemek yemez olduğunu” anlatarak Petrus'u ikiyüzlülükle itham eder ve onun adını kullanır.⁵³⁸ Yakup'un adı , Pavlus'un üçüncü misyon yolculuğundan sonra Kudüs'e geri dönmesi sırasında da geçer. Pavlus, Yakup'u görmeye gider ve burada, Yakup ve orada toplanmış bulunan ihtiyaçlara hal hatır sorduktan sonra hizmetinin aracılığıyla tanrının diğer uluslar arasında yaptıklarını teker teker anlatır. Bu mecliste bulunanlar ittifakla, Yahudiler arasında binlerce imanlı kimse bulunduğunu ve onların kutsal yasanın candan savunucusu olduğunu söylerler. Ancak Pavlus'u, diğer uluslar arasında yaşayan bütün Yahudilere, çocuklarını sünnet ettirmemelerini, törelere uymamalarını söylediğini, Musa'nın yasasına sırt çevirmeleri gerektiğini öğrettiğini, bu sebeple dikkatli olması gerektiğini ikaz ederler.⁵³⁹ Buradaki mecliste bulunanların Pavlus'u koruyor görünmekte olduklarını belirtmemizde fayda vardır. Çünkü, Pavlus hakkında duyulanlar son derece ciddi ithamlardır. Bunun için Pavlus'un orada bulunan adak adanmış dört kişiyle birlikte arınma törenlerine katılmasını, başlarını tıraş edebilmeleri için kurban masraflarını ödemesini ve böylece hakkında duyulanların asılsız olduğuna kanat getireceklerini ve kutsal yasaya uygun olarak yaşadığını anlayacaklarını tavsiye ederler ve o da buna uyar.⁵⁴⁰

Bir görüşe göre Yahudi-Hristiyanlarca İsa'dan sonra cemaat başkanı, Katolik Kilisesinin iddia ettiği gibi Petrus değil, İsa'nın kardeşi Yakup'tur. Çünkü Petrus, Yakup'a vaazları ve faaliyetleri hakkında senelik rapor vermiştir. Bu durum Yakup'un, Petrus'un amiri olduğunu göstermektedir. Yahudi meclisini takliden kurulmuş idari teşkilatlarına göre, Yakup'un başkanlığında M.S. 70/72 kişilik bir meclisleri vardır. Cemaat işleri burada görüşülürdü. Havariler Konsili'nde, toplantı başkanlığını Yakup yapmıştır. Bu toplantıda Yahudi başrahibi Kayafa'ya karşı, cemaatin sözcülüğünü Yakup yapmıştır. İlk cemaatte İsa'nın halefi Petrus veya Pavlus değil, İsa'nın kardeşi Yakup idi.⁵⁴¹

Yakup, Petrus ve Yuhanna, Kudüs kilisesinin direği sayılmışlar ve “Efendinin Kardeşi” olarak Yakup, Kudüs'te Yahudi-Hristiyan topluluğunun başı olmuştur.⁵⁴²

⁵³⁸ Gal. 2:11-12

⁵³⁹ Res. İş. 21:17-22

⁵⁴⁰ Res. İş. 21:23-24; Bkz. www.newadvent.org/cathen/08280a.htm (19.08.2003)

⁵⁴¹ Ekrem Sarıkçıoğlu, a.g.e., s. 324

⁵⁴² Klaus Berger, “Apostolic Church”, Encyclopedia of Theology, Ed. Karl Rahner, New York, 1982, s. 29

Renan’a göre Pavlus, “Yakup’un rüyet”inden bahsetmiştir. Yakup, İsa’nın kardeşi veya akrabası idi. İsa’nın Kudüs’te son oturuşunda Yakup’un da onun yanında olduğunu gösteren bir emare yoktur. Yakup herhalde, havariler Celile’yi terk ettikleri zaman onlarla birlikte Kudüs’e gelmiştir. Büyük havarilerin hepsinin rüyetleri vardır. “Efendinin kardeşi” denilen bu havarinin de bir rüyeti olmamış olmasını kabul etmek güçtür. Bu, anlaşılan “okaristik” bir rüyet, yani İsa’nın ekmeğini eline alarak parçalar vaziyette görüldüğü bir rüyettir. Sonraları, Hristiyan ailesinin Yakup’a bağlanan ve İbraniler denen kısımları bu rüyeti dirilme gününe irca ederek bütün rüyetlerin ilki olduğunu iddia ettiler.⁵⁴³

Havariler Konsili’nde Cemaatin başkanı olarak İsa’nın kardeşi Yakup bulunmuştur. Pavlus’la aynı fikirde olmamakla beraber, cemaatin tehlikeye düşmemesi için uzlaştırıcı bir yol takip etmiştir. Yakup’un ölümüyle de Hristiyanlar arasında bölünmeler başlamıştır. Daha sonraları Yakup, Yahudi-Hristiyan efsanesinin kahramanı olmuştur. O bir vejeteryan, bir riyazetçi olarak gösterilir. Rivayete göre O, cemaatinin günahlarının affı için, mabette o kadar uzun süre kalmıştır ki, dizlerinin derisi deveninki gibi kat kat olmuştur. Bu aşırı dindarlığından dolayı o, bir nevi Paraklet olarak görülmüştür. Yakup’un ölüm tarihi hakkında farklı iki haber vardır. Biri 62/63 senesini, diğeri 66 senesini gösterir. Ebion rivayetleri, Yakup’un ölümünü, kendi dağılıklarının, göçlerinin başlaması olarak gösterirler. Yahudilerin başına gelen M.S. 70 senesi felaketini, Yakup’un öldürülmesine bağlarlar. Aynı zamanda bunu, Tanrının Yahudilere gönderdiği bir ceza olarak teksif ederler. Yakup’un ölümünü, Ebionların hicretleri takip etmiştir. Çünkü M.S. 70 senesinde meydana gelecek felaketlerin yaklaşan gölgeleri, Yahudilerin düşmanlığı, Pavlus taraftarlarıyla olan iç çekişmeler, onların anavatanları olan Kudüs’ten ayrılma kararını hazırlamış olabilir.⁵⁴⁴

Hikayeye göre, Yakup’un öldürülme şekliyle ilgili iki görüş vardır. Flavius Josephusa göre Yakup, M.S. 62 yılında taşlanarak öldürülmüştür. İkinci yüzyıl din tarihçisi Hegesippus’a göre Yakup, Ferisiler tarafından tapınağın tepesinden atılmış, düştüğü zaman da ölmediği için sopalarla dövülmüştür. Yakup’un geleneksel sembolü şehit edildiği sopa ve yazdığı mektubu temsil eden kitaptır. Yakup’u anma günü Latin kilisesinde Mayıs’ın üçünde kutlanır.⁵⁴⁵

⁵⁴³ Ernest Renan, Havariler , s. 44-45

⁵⁴⁴ Ekrem Sarıkçıoğlu, Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi, s. 322

⁵⁴⁵ www.newadvent.org/cathen/08280a.htm (19.08.2003)

2.3.3.2. İsa'nın Kardeşi Yakup'a Atfedilen Metinler

2.3.3.2.1. Apokrif Yakup'un İlk İncili

Hristiyanlığın ilk çağlarında kaleme alınan “Yakup’un İlk İncili”, ortaçağ boyunca çeşitli dillere tercüme ve istinsah edilmiştir. IX-XVI. yüzyıllardan kalma pek çok Yunanca nüshası vardır. Kendi ifadesine göre yazar, Yakup İncili’ni Hiroides’in ölümünden sonra yazmıştır. Yakup’tan kastedilen, hakkında ihtilaf bulunan İsa’nın küçük kardeşidir. Çeşitli dillerdeki el yazmaları arasında büyük farklar olduğu dikkat çekmektedir. İlk İncil (Protoincil) ünvanı, bilinen başka İnciller arasında eskilerden , ilk devirlerden beri bilindiği ve diğerlerinden önce yazıldığı kanaatini vermektedir. Çok sayıda ve farklı dillerde kopyaları vardır. Bunlar Süryanice, Gürcüce, Latince, Ermenice, Arapça ve çok sayıda Yunanca ve Kıptice yazma nüshalardır. “Yakup’un ilk İncili”, Tomas’a atfedilen “İbrani Tomas İncili” ile birlikte diğer çocukluk İncilleri’nin kaynağını teşkil etmektedir.⁵⁴⁶

2.3.3.2.2. Apokrif Yakup İncili

Apokrif Yakup İncili (diğer adıyla “Meryem’in Doğumu”), 63 veya 66 yıllarında Romalılarca şehit edilen İsa’nın kardeşi Yakup’a dayandırılmaktadır. İsa’nın annesi Meryem’in babası İmran ve annesi Hanna’nın çocuk hasretleri ve Meryem’in doğuşuyla başlar, büyümesi, Zekeriya’nın himayesine mabede verilışı, evlilik zamanı gelince evleneceği erkekler arasında kur’a çekilişı, marangoz Yusuf’un şansına düşüşü, Kutsal Ruh’la hamile kalışı ve İsa’nın doğumu hikayeleri anlatılır.⁵⁴⁷

2.3.3.2.3. Yakup’un Mektubu

Yeni Ahit’te yer alan bu mektubun ne zaman, niçin ve kim tarafından yazıldığı belli değildir. İncil’de Yakup adında önde gelen iki Yakup’tan havari olanı M.S. 44 yılında öldürüldüğü için mektubun İsa’nın kardeşi Yakup tarafından yazıldığı kabul

⁵⁴⁶ Ekrem Sarıkçioğlu, Hristiyanlarda Çocukluk İncilleri, Türkiye I. Dinler Tarihi Araştırmaları Sempozyumu, Samsun, 1992, s. 8

⁵⁴⁷ Yakup İncil’inde anlatılan bilgiler, Kur’an’ın Âl-i İmran, 33-48; Meryem, 2-35 ayetlerine paralel ve daha ayrıntılı olarak anlatılmaktadır. Sarıkçioğlu, bu İncil’le ilgili şu bilgileri vermektedir: “Hristiyanlığın ilk çağlarında kaleme alınan “Yakup’un İlk İncili” Ortaçağ boyunca çeşitli dillere terceme ve istinsah edilmiştir. 9.-16. y.yıllardan kalma pek çok Yunanca nüshası vardır. Bazı papirüs parçaları daha da eski tarihlere gitmektedir. Ancak bu yazma ve tercemelere sık sık ilaveler yapıldığı da araştırmacıların dikkatini çekmektedir. Bu sebeple, yapılan araştırma ve çalışmalarla ilk orijinal metni tekrar ortaya koymak mümkün olmamıştır. Çeşitli dillerdeki el yazmaları arasında büyük farklar olduğu dikkatleri çekmektedir. İlk İncil (Protoincil) ünvanı, bilinen başka İncil’ler arasında eskilerden, ilk devirlerden beri bilindiği ve diğerlerinden önce yazıldığı kanaatini veriyor. Bununla birlikte, bu ünvanın İsa’nın hayatının çocukluk kesimini anlatması sebebiyle, gençlik ve hayatının sonunu anlatan İncil’lere göre evveliyat taşıması sebebiyle, verilmiş olabileceğini ileri sürenler vardır.” Bkz., Yakup İncili, Çev. Ekrem Sarıkçioğlu, Türkiye I. Dinler Tarihi Sempozyumu, 24-25 Eylül 1992, Samsun, s. 9-22.

edilmektedir. Beş bâbdan oluşan mektubun, ilk cümlesinde geçtiği üzere o dönemde dünyaya dağılmış on iki Yahudi oymağına, veya İstefan'ın ölümünden sonra artan baskılara dayanamayıp geniş bir alana yayılan ilk cemaat mensuplarına hitaben yazıldığı ihtimali üzerinde durulmaktadır.⁵⁴⁸

2.3.3.2.4. Apokrif Yakup'un Vahyi

1946 yılında Mısır Chenoboskion'da bulunan gnostik bir yazmadır. Bu yazma görünüşte, Vaftizci Yahya'ya övgüsü ile diğer apokriflerden tamamen farklılık gösterir.⁵⁴⁹ İki kısa kitaptan oluşan yazmanın ilki, İsa ile “Doğru” ve “Efendinin Kardeşi” denilen Yakup arasında geçen diyalogları ihtiva eder. İkincisi ise ölümünü anlatır. İki yazma da, gnostizm ve Yeni Ahit hikayelerinden etkilenmiştir.⁵⁵⁰

2.3.3.2.5. Apokrif Yakup'un Mektubu

Önceden bilinmeyen ve ilk bölümleri Nag Hammadi'de keşfedilip ortaya çıkarılan bir eserdir. Bu eserde çarmıhtan önce İsa'nın son vaazlarının yazılı olduğu, Petrus ve Yakup'a teslim edildiği ve 550 gün sonra İsa'nın göğe çekildiği iddia edilir. Yahudi-Hristiyan bir çevrede yazıldığı izlenimini verir. Gnostik yazılarla bir yakınlığı söz konusudur ancak gnostik bir tarikata atfedilemez. Düalist olan yazarı, dünyayı küçümser ve şehitliği över.⁵⁵¹

2.3.4. Alfay Oğlu Yakup

Alfeus, Filistin'de ilk yüzyılda yaşayan Yahudilerin çoğu tarafından umumiyetle kullanılan tam bir Grek adıdır. Yeni Ahit'te geçtiği şekliyle Alfay adının iki yerde zikredildiği görülür:

1.Levi'nin Babası.⁵⁵² Şayet, Matta 9:9, Markos 2:14 ve Luka 5:27 karşılaştırılırsa, Levi ve Matta'nın aynı kişiler oldukları düşünülür. Buna göre bu Alfay, Yakup'un babası olamaz. Çünkü Matta 10:3 ve Markos 3:18, Havari Matta'nın değil, Yakup'un babası olan sadece bir Alfay'ın kimliğini gösterir.

⁵⁴⁸ Yeni Ahit, Yakup'un Mektubuna Giriş, s. 257

⁵⁴⁹ M. S. Enslin, “Apocalypse Of James”, The Interpreter's Dictionary Of The Bible, , Ed. George Arthur Buttrick vd., New York, 1962, (Volumes: E-J), s. 794

⁵⁵⁰ F.L. Cross–E.A. Livingstone, “Apocalypse Of James”, The Oxford Dictionary of The Christian Church, Oxford University Press, New York, 1989, s. 723

⁵⁵¹ F.L. Cross–E.A. Livingstone, “Apocryphal Epistle Of James”, The Oxford Dictionary of The Christian Church, Oxford University Press, New York, 1989, s. 723

⁵⁵² Mar. 2:14

2.Yakup'un Babası.⁵⁵³ Matta 10:3, Markos 3:18 ve Luka 6:15 de geçen isimlerde bir uyumluluk söz konusudur. Buna göre bu Alfay, Yakup'un babasından başkası değildir.⁵⁵⁴

Havariler listesinde görülen iki Yakup'tan biridir ve İsa tarafından seçilmiştir. Kendisiyle ilgili olarak Yeni Ahit'te fazla bilgi bulunmaz. Sadece boyunun kısalığı sebebiyle "Küçük Yakup"⁵⁵⁵ denildiği anlatılmaktadır. Bu lakabı Markos İncili, Çarmıh'a gerilen İsa'yı uzaktan izleyen Mecdelli Meryem, Yose'nin annesi Meryem ve Şalome ile birlikte zikreder. İlk dönemlerden itibaren yapılan katakomplarda ve lahitlerde görülen tasvirlerde Yakup, elinde hacı asası ve istiridye kabuklu şapka ile sembolize edilmiştir.⁵⁵⁶

2.5. Zebedi Oğlu Yuhanna

2.5.1. Şahsiyeti

Yuhanna, on iki havariden biri olup Yeni Ahit'deki dördüncü İncilin yazarı olduğu kabul edilir. Geleneksel olarak onun, bazı mektupların ve Vahiy başlıklı bölümün de yazarı olduğu düşünülür. Hristiyan geleneğinde onun bir havari olduğu ve Efes'e yerleştiği kabul edilir ancak bu, modern araştırmacılarca tenkit edilmektedir. Rivayete göre Efes'e yerleşen Yuhanna, sonra Patmos'a sürülmüş ve orada İncili ve bazı mektupları kaleme almıştır.⁵⁵⁷

Yuhanna hakkında açıklayıcı bilgilerin kaynağı, birbirinden biraz farklı bilgiler içerse de Dört İncil ve Resullerin İşleri'dir. İsa, Yuhanna'yı da tıpkı Petrus ve kardeşi Andreas'ı yanına çağırdığı gibi Yakup ile birlikte kayıkta ağları onarıırken görür ve çağırır. Onlar da kayığı ve babalarını bırakıp İsa'nın ardından giderler.⁵⁵⁸ Bu hâdise, aynı zamanda Yuhanna ile İsa'nın ilk karşılaşmaları anlamına gelmekte olup kaynaklarda onların daha evvel birbirlerini tanıdıklarına dair her hangi bir bilgi de mevcut değildir. Matta ve Markos İncillerinde anlatılan bu davet, Luka ve Yuhanna İncillerinde yer almaz.

⁵⁵³ Mat. 10:3; Mar. 3:18; Luk. 6:15; Res. İş. 1:13

⁵⁵⁴ Bkz. J. M. Norris, "Alphaeus", The Interpreter's Of The Bible, Ed. George Arthur Buttrick vd., New York, 1962, (Volumes: A-D), s. 96

⁵⁵⁵ Mar. 15:40

⁵⁵⁶ Osman Cilacı, a.g.md., D.İ.A., XVI/515

⁵⁵⁷ Şinasi Gündüz, "Yuhanna", Din ve İnanç Sözlüğü, s. 309-400

⁵⁵⁸ Mat. 4:21-22; Mar. 3:13-19; Luk. 6:13-16, 9:1. Luka'ya göre Yuhanna ve Yakup, Petrus'la birlikte balık avındadırlar.

Yuhanna, İsa tarafından bizzat seçilmiş birisidir. İsa, on iki havarisini yanına çağırıp kötü ruhları kovmak ve her hastalığı, her illeti iyileştirmek üzere onlara kötü ruhlar üzerine yetki vermiştir. İsa'nın inayetiyle bu özelliği kazanan oniki kişiden biri de Yuhanna'dır.⁵⁵⁹

Diğer havariler gibi İsa'nın birçok mucizesine şahit olan Yuhanna, diğer havarilerin görmediği iki mucizenin de yakın şahidi olmuştur. Bir defasında o, çocuğu ölen havra yöneticisinin evine Petrus ve Yakup ile birlikte götürülür ve burada on iki yaşındaki kız çocuğunun İsa tarafından diriltilişine tanık olur.⁵⁶⁰ Diğer de İsa'nın dağda, Musa ve İlya peygamberlerle görüşüp onlarla konuşmasını görmüş olmasıdır.⁵⁶¹ İsa, mesajını insanlara ulaştırdığı zamanlar içinde Yuhanna, Petrus ve Yakup'a özel bir önem vermiş ve çoğu defa gittiği yere onları da beraberinde götürmüştür.

İncillerde sadık bir öğrenci olarak görünen Yuhanna, etrafında olup biten hâdiselerin de dikkatli bir takipçisidir. İsa adına cinleri kovan ancak havarilerden olmayan birinin işine engel olmaya çalıştıklarını söyleyen Yuhanna'ya, İsa, bunu yapmamaları gerektiğini ve kendi adı ile mucize gösterenin dost olduğunu ifade eder.⁵⁶²

Yuhanna, İsa ile birlikte onun son günlerinde birlikte olmuş bir havaridir. Yahuda İskariyot'un İsa'yı ele vermesinden hemen önce İsa, yanında Yakup ve Petrus'tan başka Yuhanna da olduğu halde Getsemani denen yere gelip burada kendisini dua ederken oturup beklemelerini, uyanık durmalarını istemiştir. Getsemani'den biraz ileriye duaya giden İsa, onları önceden ikaz etmesine rağmen üç defa uyur halde bulmuştur.⁵⁶³ Bu, İsa'nın bu üç havarisiyle çarmıh öncesi son birlikteliğidir.

Resullerin İşleri'nde Yuhanna, Petrus'la birlikte İsa adına ve onun aracılığıyla hastaları iyileştirirken karşımıza çıkmaktadır. İncillerde ve Resullerin İşleri'nde anlaşıldığı kadarıyla bu iki havari bir çok defalar görevlerini birlikte yapmışlardır. Bu hususa örnek teşkil etmesi bakımından şu örneği zikretmek uygun olacaktır: Bir gün dua vakti Yuhanna ve Petrus tapınağa çıkarken doğuştan kötürüm olan birini "Nâsıralı İsa Mesih adıyla" yürütür ve halkın ilgisini çekerler. Bulundukları yerde, İsa'yı öldürmeleri sebebiyle halkı azarlayan Petrus, sözlerini bitirir bitirmez Sadukilerin

⁵⁵⁹ Mat. 10:1-4; Mar. 3:13-19; Luk. 6:13-16

⁵⁶⁰ Mar. 5:37

⁵⁶¹ Mar. 9:2-4

⁵⁶² Mar. 9:38-40

⁵⁶³ Mar. 14:32-42

saldırısına uğrarlar.⁵⁶⁴ Luka, olayın görgü tanıklarından beş bin kadar kişinin hemen iman ettiğini yazmaktadır. Yahudi yöneticileri, ihtiyarları ve din bilginleri Kudüs'te toplanıp Petrus ve Yuhanna'yı huzurlarına getirtip yargılar, onların yürekliliğini ve kararlılıklarını anlayınca yaptıkları işten vazgeçmelerini emrederler. Birçok tehdidin ardından Yuhanna ve Petrus'u cezalandırmaya gerekçe bulamayan kurul üyeleri, onları serbest bırakmak zorunda kalırlar.⁵⁶⁵ Bu olaydan sonra Petrus ve Yuhanna, arkadaşlarının yanına dönerek başkâhinle ihtiyarların kendilerine söyledikleri her şeyi bildirirler ve onların sözlerini işiten diğer havariler Tanrıya dua ederek kendilerini güçlü kılmasını, İsa adına hastaları iyileştirmek, mucizeler ve harikalar yaratmak için elini uzatmasını isterler. Bunun üzerine havariler dualarını bitirir bitirmez toplandıkları yer sarsılır ve hepsi de Kutsal Ruh'la dolup Tanrı sözünü cesaretle duyurmaya devam ederler.⁵⁶⁶ Havariler tarafından Ruh ve bilgelikle dolu seçilmiş yedi kişiden biri olan İstefan'ın⁵⁶⁷ Yahudiler tarafından öldürülmesinden sonra, sayıları hızla çoğalan İsa taraftarlarına baskı dönemi başlamıştır.⁵⁶⁸ Hatta iş, Yahudilerin teşvikiyle Yuhanna'nın kardeşi Yakub'un öldürülmesine kadar gitmiştir.⁵⁶⁹ Havariler, Samiriye halkının Yeni Mesajı benimsediklerini öğrendikten sonra Yuhanna ile Petrus'u onlara göndermişlerdir. İsa adına vaftiz olan Samiriyelilerin üzerine ellerini koyan Yuhanna ve Petrus, onların Kutsal Ruh'u almalarını sağlamışlar ve Samiriye'nin bir çok köyünde de Müjde'yi duyurarak Kudüs'e dönmüşlerdir.⁵⁷⁰

Yuhanna'ya dair, Filistin'deki faaliyetlerinin sürekliliği ile ilgili hiçbir açıklayıcı bilgi yoktur. Görünüşe göre Yuhanna, diğer havarilerle beraber, Roma İmparatorluğunun çeşitli eyaletlerine havarilerin dağılmasına önderlik etmiş ve Hirodes Agripa işkencesine kadar 12 yıl çalışmalarına devam etmiştir. Bir çok yazarın aksine Yuhanna'nın Küçük Asya'ya ilk kez gittiği ve buralardaki bir çok eyalette havarilik ettiği imkansız görünmemektedir. Pavlus'un ilk çalışmalarından önce bir Hristiyan topluluğu, Efes'te vardır ve Yuhanna burada konaklamıştır.⁵⁷¹

⁵⁶⁴ Res. İş. 4:1-4

⁵⁶⁵ Res. İş. 4:5-22

⁵⁶⁶ Res. İş. 4:23-31

⁵⁶⁷ Bkz. Res. İş. 6:1-6

⁵⁶⁸ Res. İş. 8:1-3

⁵⁶⁹ Res. İş. 12:2

⁵⁷⁰ Res. İş. 8:14-25

⁵⁷¹ www.newadvent.org/cathen/08492a.html (13.09.2003)

2.5.2. Yuhanna ve İsa'nın Annesi Meryem

İsa'nın, çarmıhta Meryem'i Yuhanna'ya emanet etmesi ve ikisinin Efes'te ikametini konusunda Epiphanius'tan gelen rivayetler vardır. Meryem'in ölümü ile ilgilenen Kilise Babalarından Epiphanius (Ö. 403), Meryem'in hayatı hakkındaki çeşitli iddiaları gözden geçirmiştir. Bu iddialardan birisi, onun Yuhanna'nın evinde sürekli kaldığı, beraberce Efes'e gittiği ve orada öldüğü yolundaki inanıştır. Epiphanius, bu konuda bir bilgi bulunmadığını, Yuhanna'nın evinde geçici olarak kalmış olabileceğini belirterek şöyle demiştir: “Eğer benim hatalı olduğumu düşünüyorlarsa Kutsal metinlerde Meryem'in izini araştırınsınlar; orada onun ölümünü, ölüp ölmediğini, gömülüp gömülmediğini bulamayacaklardır. Yuhanna'nın Ön Asya'ya seyahati bakımından bu seyahatte beraberinde Meryem'i de götürdüğünü hiçbir yerde okumadık.”⁵⁷² İsa'nın haç sırasında Meryem'i Yuhanna'ya emanet etmesini devamlı bir buyruk olarak kabul edip, Yuhanna'nın Efes'te ölmesine dayanarak Meryem'in de orada öldüğü konusundaki tartışmalara bunun delili bulunmadığını söyleyerek katılan Epiphanius, Efes Konsili'nden önce böyle bir konunun varlığını ortaya koymaktadır. Efes Konsili Babaları tarafından 431'de yazılan bir mektupta “Yuhanna ve Bakire-Tanrı'nın Anası'nın...yer” şeklindeki cümlelerin bir kelimesi çürüme sonucu dökülmüştür. Bunu “öldükleri” veya “ikamet ettikleri” şeklindeki yorumlamaya göre bu belge bir kaynak teşkil edecektir. Ancak bu en azından Meryem'in Efes'e geldiğine delil olabileceğinden Dziwicki, Meryem'in havarilerle beraber Kudüs'ten ayrılıp Yuhanna'nın yanında Efes'e geldiğini fakat geri döndüğünü zikretmektedir. Canice, Meryem'in Kudüs'teki baskı ve işkenceler sırasında diğerlerinin canlarını korumak için Filistin'den dışarı çıktıkları gibi, Efes'te ikamet etmiş olabileceğini, ancak bunun orada öldüğü anlamına gelmeyeceğini; çünkü Yuhanna'nın oraya eski bir tarihte gidip beraberinde gelen Meryem'in de orada ölünceye kadar kaldığını tartışanların Yuhanna'nın Efes'e M.S. 66 yılına kadar gitmediğini göz önünde bulundurmalarını, bu tarihte onun umumi kanaate göre ölmüş olacağını, dolayısıyla o gözlerini yummadan Yuhanna'nın Kudüs'ten ayrılmadığını kabul etmektedir.⁵⁷³

Kutsal Ruh'tan ilhamlandığı ileri sürülen Alman mistik ve stigmatisti Catherine Emmerich, Meryem'in iki üç defa Efes'e gittiğini, bunlardan sonuncusunda ağır bir

⁵⁷² Günay Tümer, Hristiyanlık'ta ve İslam'da Hz. Meryem, T.D.V. Yay., Ankara, 1997, s. 81-82

⁵⁷³ Günay Tümer, a.g.e., s.85-86

hastalıktan sonra böyle bir yolculuk yaptığını anlatmaktadır. Bu, olaylara hiç uymamaktadır. Onun vizyonu ile bulunan yerin de Meryem'in evi olması, ilmi bir delile dayanmamaktadır. Eski Kilise Babaları, Yuhanna'nın Efes'teki mezarından, hatta Diyakos Filip'in bilinmeyen bir kızından bile bahsetmişler, fakat Meryem'in Efes'te bir evi ve mezarı bulunduğundan hiç bahsetmemişlerdir. Meryem'in Efes'te ölüp oraya gömüldüğü, Yuhanna'ya İsa'nın "İşte annen"⁵⁷⁴ demesinden çıkarılmaktadır. Güvenilir haberlere göre Yuhanna, Efes'e ancak büyük bir ihtimalle Yahudi Savaşı'nın patlamasından ve Pavlus'un ölmesinden sonra (aşağı yukarı 67'lerde) gelmiştir. Çünkü Pavlus Efes'te bir Hristiyan cemaati kurmuş ve ölünceye kadar onlara rehberlik etmiştir. Yuhanna'nın bazılarının ileri sürdüğü gibi, kardeşi Yakup'un öldürülmesinden sonra can güvenliği için 43 yılı gibi erken bir tarihte Efes'e gelmiş olması kolay savunulamaz. İleri yaşta bir kadının geride en önemli hatıralarını bırakıp böyle uzak yerde yeni bir çevreye, bir putperest şehrine gitmeyi düşündüğüne ihtimal vermek zordur. Meryem'in çocukluğu muhtemelen Kudüs'te geçmiştir; kutsal tapınak oradadır, oğlu ile ilgili her şey oradadır; ilk kilise orada teşkil olunmuştur.⁵⁷⁵ Öte yandan Yuhanna'nın yaşlı bir kadını böyle tehlikeli ve zor bir yolculuğa çıkardığını düşünmek zordur. Yuhanna, Meryem için ikinci bir oğul olmuştur fakat Meryem onun havarilik görevlerine engel olmayı düşünmemiş olsa gerektir. Yuhanna'nın ilk yıllarda sık sık Kudüs dışında seyahatte olduğu görülmektedir.⁵⁷⁶ Meryem'in, Çarmıh olayında kırk dokuz veya elli yaşında olduğu, bundan sonra on veya on üç yıl yaşadığı, altmış üç veya yetmiş iki yaşında öldüğü gibi çeşitli rivayetler vardır. İsa'nın çarmıhta iken annesini Yuhanna'ya emanet ettiğine ve Yuhanna'nın Meryem'i kendi evine aldığına dair bilgiden hareketle⁵⁷⁷ o tarihte Yusuf'un hayatta olmadığı, Meryem'in ise Yuhanna'nın himayesinde Kudüs'te ikamet ettiği kabul edilmektedir. Ancak havarilerden en çok yaşayanı ve Meryem'in vefatına şahit olabilecek yegane kişi olmasına rağmen Yuhanna, ne İncil'inde ne de Yeni Ahit külliyatındaki mektuplarında Meryem'in İsa'dan sonraki hayatına dair bilgi vermemektedir.⁵⁷⁸ Meryem'in son günlerini Efeste mi yoksa Kudüs'te mi geçirdiği konusunda Kudüs tezinin daha güçlü olduğu görülmektedir. Esasen Katolikler'in dışında Efes tezini savunan yoktur. Ancak yine de Meryem'in son

⁵⁷⁴ Bkz. Yu. 19:26

⁵⁷⁵ Günay Tümer, a.g.e., s.92; Bkz. Res. İş. 1:14, 2:42

⁵⁷⁶ Günay Tümer, a.g.e., s. 93; Bkz. Gal. 1:19, Res. İş. 8:14

⁵⁷⁷ Yu. 19:26-27

⁵⁷⁸ Ömer Faruk Harman, "Meryem", D.İ.A., Ankara, 2004, XXIX/237

yıllarını nerede geçirdiğini, kaç yıl yaşadığını, nerede öldüğünü açık olarak bilmek mümkün değildir.⁵⁷⁹

2.5.3. Yuhanna'ya Atfedilen Metinler

2.5.3.1. Yuhanna İncili

Diğer üç İncil gibi Yuhanna İncili'nin de yazarının aynı adı taşıyan kişi olduğu konusu tartışmalıdır. İnciller'in başına konan bu şahıs isimlerinin orijinal olmadığı, zira eski dönemlerde ve özellikle Şarklılar'da kendi isimlerini eserlerinin başlığı olarak koyma âdetinin bulunmadığı belirtilmektedir. Bununla birlikte İnciller'in bu adları II. yüzyılın ilk yarısına kadar çıkmaktadır ve erken dönemlerden itibaren yaygınlık kazanmıştır. Bu kişiler İnciller'i bizzat yazmasalar da bilgi kaynağı kendileridir.⁵⁸⁰ Yazarıyla ilgili olarak bu İncil'de bilgi bulunmamaktadır. II. yüzyıldan itibaren Kilise, yazarını Yuhanna diye adlandırmakta, kendisini on iki havariden biri kabul etmektedir. Ona nispet edilen İncil, "Sinoptik" adı verilen diğer İnciller'den farklıdır. XVIII. yüzyıla kadar dördüncü İncil Yuhanna'ya atfedilirken daha sonra gerçek yazarının kim olduğu tartışılmaya başlanmış, Yuhanna'nın bir şakirdi tarafından yazıldığı, yazarının başka bir Yuhanna olduğu şeklinde görüşler ileri sürülmüştür. Edebi tenkit, bu İncil'in Havari Yuhanna tarafından yazıldığı görüşünü reddetmektedir.⁵⁸¹ Havari Yuhanna'yı, Dört İncil'den birinin yazarı olan Yuhanna kabul edenler, bunu Yuhanna İncili'nin son bölümüne dayandırırılar.⁵⁸² Burada Yuhanna, isim vermeden kendini akşam yemeğinde İsa'nın göğsüne yaslanan ve "Rab! Seni ele verecek olan kimdir? diye soran öğrencidir" şeklinde anlatmaktadır. İsa, havarilerini Petrus'a emanet eder ve ona ardından gelmesini söyler. İsa ile Petrus giderlerken arkalarından onları takip eden kişi Yuhanna'dır. Hakkında ölmeyeceğine dair bir söylenti çıkmışsa da Petrus, bu söylentiye açıklığa

⁵⁷⁹ Ömer Faruk Harman, a.g.md., D.İ.A., XXIX/239

⁵⁸⁰ Ömer Faruk Harman, "İncil", D.İ.A., XXII/271

⁵⁸¹ Ömer Faruk Harman, a.g.md., D.İ.A., XXIX/273

⁵⁸² İsa'dan yaklaşık olarak 60 yıl sonra (M.S. 90 yılları ile M.S. 110 yılları arasında) yazılan Yuhanna İncil'i, İsa'nın kendi havarisi olan Yuhanna'ya atfedilmektedir; ancak, İsa'nın havarisi olan Yuhanna'nın bu İncil'i yazmasının tarihsel açıdan mümkün olmadığı pekala bilinmektedir. Bu bağlamda karşımıza, tarihsel olarak mümkün olmamasına rağmen, Hristiyanların dördüncü İncil'i niçin Yuhanna'ya atfettikleri sorusu çıkmaktadır. Kanaatimizce, bu sorunun cevabı gayet açıktır. İsa'nın ölümünden sonra Şam yolunda gördüğü bir vizyon sonucu İsa'nın, kendisini "milletler havarisi" olarak tayin ettiğini iddia eden Pavlus, zamanla kendi görüşlerinin hakim olduğu bir Hristiyan dogması oluşturmuştu. Bu Hristiyan dogması da temelde Yuhanna İncili'nin öğretisi ile uyumtaydı. İşte bu nedenle, Pavlus'un görüşleri etrafında şekillenen bu Hristiyan dogmasının güvenilirliği ve otantikliğini artırmak için, dördüncü İncil, İsa'nın orijinal havarisi olan Yuhanna'ya atfedilmiştir. Bkz. Mahmut Aydın, "Yahudi Bir Peygamberden Gentile Tanrıya: İsa'nın Tanrısallaştırılma Süreci" İslamiyat Der., c. 3, sy. 4, s. 53

kavuşturmuştur. Yuhanna bu bölümde sözlerini, yazdığı her şeye tanıklık eden kimsenin kendisi olduğunu hatırlatarak noktalamıştır.⁵⁸³

Bu İncil'e ait yeni araştırmalara göre, Yuhanna'nın yazarı İsa'nın öğretisini yeniden yazmış ve Kilise de teolojisini ve doktrinlerini geliştirirken büyük oranda bu İncil'i esas almıştır. Buna göre Yuhanna İncil'i yeniden yazılmalıdır. Zira, Sinoptiklerde İsa'nın mesajının bizzat kendisi üzerine değil de, Tanrı'nın Krallığı üzerine bina edilmesi oldukça dikkat çekicidir. Dolayısıyla bu İncil, İznik Konsili ile zirveye ulaşan İsa'nın ilahlaştırılması ve tanrısallaştırılması sürecinde son derece önemli bir rol oynamıştır.⁵⁸⁴

2.5.3.2. Yuhanna'nın Birinci Mektubu

Yeni Ahit'te Havari Yuhanna'ya atfedilen üç mektup yer almaktadır. Bunlardan birincisi “Yuhanna'nın Birinci Mektubu” adını taşımaktadır. Mektuplardan, Yuhanna'nın kimliğine ve etkilerine dair bazı ipuçları elde etmek imkânı söz konusudur.

Yuhanna'nın Birinci Mektubu'ndan, yazarının kim olduğunu açıklayan bir bilgiye ulaşılamamaktadır. Hristiyan tezine göre ancak bütün ipuçları “İsa'nın sevdiği öğrenci”⁵⁸⁵, yani İncilin Yuhanna kısmını ve Esinleme'yi (Vahiy) yazan Havari Yuhanna'yı işaret ediyor görünmektedir. Mektubun yazarı mektupta İsa Mesih'le ilgili kişisel deneyimlerini vurgulamaktadır. Üslûp ve içerik yönünden bu mektupla Yuhanna İncil'i arasında benzerlikler vardır. Bunun yanı sıra havarileri izleyen ilk yazarlar Yuhanna'yı, bu mektubun yazarı kabul ederler. Mektupta, mektubun ne zaman ve kime yazıldığı hakkında da bilgi bulunmaz. Ancak yine bu ilk yazarların eserlerinden Yuhanna'nın M.S. 70–100 yılları arasındaki dönemin çoğunu Efes'te geçirdiği anlaşılmaktadır. Eldeki belgelere göre mektup ilk kez Asya ilindeki (bugünkü Ege Bölgesi) topluluklar arasında okunmaya başlanmıştır. İlk yazarlardan biri olan İskenderi'yeli Clement, Yuhanna'nın Asya İlindeki topluluklara ne denli çok ders verdiğini anlatmaktadır. Bu sebeple mektup, bu yöredeki topluluklara yazılmış olabilir. Dili oldukça yumuşaktır. Yuhanna, okuyucularına “sevgili kardeşlerim”, “yavrularım”, “çocuklar” diye seslenmektedir.⁵⁸⁶

Mektubun içeriğine gelince, Yuhanna, mektubunun birkaç amacı olduğunu

⁵⁸³ Res. İş. 3:1-10

⁵⁸⁴ Mahmut Aydın, İsa tanrı mı İnsan mı?, İz Yay., İst., 2002, s. 140

⁵⁸⁵ Yu. 13:23

⁵⁸⁶ Yeni Ahit, Yuhanna'nın Birinci Mektubuna Giriş, s.272

söylemektedir. Bunlardan birincisi Mesih'in kimliği hakkında bilgi vermek, diğeri de mektubun yazılış gayesini açıklamaktır. Yuhanna, Mesih'in kim olduğunu şu cümlelerle anlatır: “Mesih, Baba’yla birlikteydi, sonra beden alıp dünyaya geldi ve bizlere göründü.”⁵⁸⁷, “O, Tanrının oğludur.”⁵⁸⁸, “Günahları ortadan kaldırmak ve İblis’in yaptıklarına son vermek için geldi.”⁵⁸⁹, “Gerçek olanı (Tanrı’yı) tanımak için irade gücü vermiştir.”⁵⁹⁰

Yuhanna’nın Mektubu’nun yazılış amacı da kendi cümleleriyle şu şekildedir: “Bunları size günah işlememeniz için yazıyorum.”⁵⁹¹; “İnanan, Mesih pak olduğu gibi kendini pak kılar”⁵⁹² ve günah içinde yaşamaz. Ne var ki, “günahımız yok dersek, kendimizi aldatırız ve içimizde gerçek olmaz. Ama günahımızı itiraf edersek, güvenilir ve adil olan Tanrı, günahlarımızı bağışlayıp bizi her kötülükten arındıracaktır”⁵⁹³ günaha karşı sahip olduğumuz seçenek, Mesih’in buyruklarına uyup birbirimizi severek ışıktta yürümektir.”⁵⁹⁴ “Çünkü sevgi Tanrı’dandır. Tanrı sevgidir.”⁵⁹⁵ Yuhanna ayrıca mektubunu, “Tanrı oğlunun adına iman edenlere, sonsuz yaşama sahip olduklarını bilmeleri için yazdığını”⁵⁹⁶, “iman edenleri saptırmak isteyenler için uyarı yaptığını ”⁵⁹⁷ da ifade eder ve mektup boyunca bilgi, yaşam ve iman konuları üzerinde tekrar tekrar durur.

2.5.3.3. Yuhanna’nın İkinci Mektubu

Mektuplardan ikincisi “Yuhanna’nın İkinci Mektubu” adını taşımaktadır ve bu da ilki gibi Yeni Ahit koleksiyonu içinde yer almaktadır. Bu mektupla İncil’in Yuhanna kısmı ve Yuhanna’nın birinci ve üçüncü mektupları arasında yakın benzerlikler bulunmaktadır. Buna göre bu mektubun da Havari Yuhanna tarafından yazıldığına kesin gözüyle bakılmaktadır. Mektupta seslenilen “hanımefendi ve çocukları” muhtemelen bir inanlılar topluluğunu simgeler. Bu, her ne ise, Yuhanna onları yakında ziyaret etmek ümidindedir.⁵⁹⁸ Mektup, Mesih’in beden alıp geldiğini yadsıyanları uyarmak için

⁵⁸⁷ 1 Yu. 1:1-4 ; 4:2,9

⁵⁸⁸ 1 Yu. 1:3; 3:22-25; 4:14-15; 5:5,9-12,18,20

⁵⁸⁹ 1 Yu. 1:7; 2:2; 3:5-8,16; 4:10,14

⁵⁹⁰ 1 Yu. 5:20

⁵⁹¹ 1 Yu. 2:1

⁵⁹² 1 Yu. 3:3

⁵⁹³ 1 Yu. 1:8-9

⁵⁹⁴ 1 Yu. 1:5-7; 2:3-10, 29; 3:1, 3, 11-24; 4:7-12; 4:16

⁵⁹⁵ 1 Yu. 4:7-8, 16

⁵⁹⁶ 1 Yu. 5:13

⁵⁹⁷ 1 Yu. 2:26

⁵⁹⁸ Yeni Ahit, Yuhanna’nın İkinci Mektubuna Giriş, s.278

yazılmıştır.⁵⁹⁹ Yuhanna, kendisini “yaşlı bir önder” olarak tanıtır ve bu kısa mektupta İsa’yı ve onun mesajını saptırmak isteyenlere uyarılarda bulunur.

2.5.3.4. Yuhanna’nın Üçüncü Mektubu

Üçüncü mektubun da Yuhanna’ya ait olduğu kabul edilmektedir. Bunun nedeni, Yuhanna’nın İkinci Mektubu’nda kendisi için kullandığı unvanın aynısını burada da kullanmış olmasıdır. Mektubunda Gayus adında birine seslenir ve yakında bu kişiyi ziyaret etmek istediğini belirtir. Yuhanna, Gayus’u gerçeğe bağlılığından⁶⁰⁰ ve İncil’i yayanlara gösterdiği konukseverlikten dolayı över⁶⁰¹, buna karşılık konuk müjdecileri kabul etmeyip topluluğu etkisi altına almak isteyen Diyoctrefis’i kınar.⁶⁰² Yuhanna’nın Gayus’a salık verdiği Dimitriyus’un, aynı zamanda mektubu getiren kişi olma ihtimali vardır.⁶⁰³

2.5.3.5. Yuhanna’nın Vahyi (Esinleme)

Yeni Ahit’in son kısmını oluşturan ve yirmi iki bâbdan oluşan “Vahiy” (Esinleme) de Havari Yuhanna’ya atfedilir. Buna dayanak olarak, “Tanrı’nın yakın zamanda gerçekleşecek olayları kullarına göstermesi için İsa’ya bildirdiği; onun da bunu Yuhanna’ya ilettiği” açıklaması gösterilir.⁶⁰⁴ Yuhanna’nın “görümleri”nden oluşan bu kısmın, Roma İmparatoru Neron’un son yıllarında (M.S. 54-68), ya da Domityan’ın zamanında (M.S. 81-96) kaleme alındığı belirtilmektedir. Yuhanna’nın Vahyi, ilk yüzyılda oldukça yaygın ve sembolizm yönünden zengin bir edebiyat türü olan “apokaliptik” türdür. Bu edebiyat türü, Tanrı’nın insanlık tarihindeki amacını açıklamayı hedef edinir. Apokaliptik yazılar, ağırlıklı olarak Eski Ahit’e dayanır.⁶⁰⁵ Bütün Hristiyan eskatolojik tasavvurları, İsa’nın mutlak hükümdarlığını gösteren bu kitaptan ilham almışlardır.⁶⁰⁶ Vahiy kitabı, metaforik (istiareli) anlatımlarla yüklü apokaliptik özellikler taşır. Ciddi bir şekilde okunduğunda İnciller’de anlatılan İsa’dan farklı bir İsa’nın tanımlandığı görülür. İnciller’de anlatılan İsa, her yönüyle mütevazı, yanağına tokat vuran birine diğer yanağını çevirmesini öğütleyen barış yanlısı bir kimsedir. Vahiy’deki İsa ise, son derece ihtişamlı, en korkunç cezalarla intikam alan ve

⁵⁹⁹ 2 Yu. 7

⁶⁰⁰ 3 Yu. 3, 4

⁶⁰¹ 3 Yu. 5, 6

⁶⁰² 3 Yu. 9, 10

⁶⁰³ 3 Yu. 12

⁶⁰⁴ Esi. 1:1-2

⁶⁰⁵ Yeni Ahit, Esinlemeye Giriş, s. 284

⁶⁰⁶ Annamari Schimmel, Dinler Tarihine Giriş, s. 163

dünyaya egemen olan bir kraldır. Vahyi yazan Yuhanna, bin yıl (milenyum) düşüncesini ve Mesih'in krallığını vurgulayarak, umutsuz ve çaresiz Hristiyanlara ümit vermiş ve onları heyecanlandırmıştır. Vahiy kitabının Hristiyanlık tarihindeki önemli yansımalarından biri, bin yıllık inancıyla bağlantılı olan yeni dünya-yeni Kudüs arayışlarıdır. Vahiy kitabındaki Yeni dünya-Yeni Kudüs kehanetini ciddiye alan Cristopher Colombus, yeryüzü cennetini aramak için yola çıkmıştı. Colombus, coğrafi keşfine eskatolojik bir önem atfederek, Prens Jean'a yazdığı mektubunda şöyle demişti: "Allah beni, daha önce İşaya'nın ağzından haber verdiği ve Aziz yuhanna'nın Vahyi'nde bahsettiği Yeni Sema'nın ve Yeni Yeryüzü'nün elçisi yaptı ve bunun nerede bulunacağını işaretini gösterdi." Okyanus ötesi keşifler böylece bu bin yıllık ve apokaliptik atmosfer içinde gerçekleşmiştir.⁶⁰⁷

2.6. Filipus

2.6.1. Şahsiyeti

Adı Grekçe'de, Philippos, yani "atları seven"⁶⁰⁸ anlamına gelen Filipus, Andreas ve Petrus'un kenti Beytsayda yerlisi olup⁶⁰⁹ on iki havariden biridir. Filipus, Vaftizci Yahya'nın müridi ve İsa'nın sırdaşıdır. Anadolu'da vaazlar vermiş ve Hierapolis'te öldürülmüştür.⁶¹⁰

Yeni Ahit'te Filipus'la ilgili bilgiler daha çok Yuhanna ve Resullerin İşleri'de yer almaktadır. Havariler listesinin verildiği üç yerde ve Resullerin İşleri'nde adı geçmektedir.⁶¹¹

Filipus'un İsa ile ilk karşılaşması Celile'de, Petrus ve Andreas'ı havariliğe çağırmasından bir gün sonraya rastlar. Burada Filipus'u bulan İsa, kendisini takip etmesini ister.⁶¹² Beytsaydalı Andreas ve Petrus'un hemşehrisi olan Filipus, Natanyel'i bularak ona, Musa'nın Kutsal Yasa'da hakkında yazdığı, peygamberlerin de sözünü ettiği kişi olan Yusuf oğlu Nasıralı İsa'yı bulduklarını haber verir. Nasıra'dan herhangi iyi bir şey çıkmayacağı inancında olan Natanyel'i, İsa'ya götürür. Kendisine doğru

⁶⁰⁷ Baki Adam, "Yuhanna'nın Vahyi ve Hristiyan Tarihindeki Yansımaları", Dinler Tarihi Araştırmaları-III, (Sempozyum, 09-10 Haziran 2001, Ankara), Dinler tarihi Derneği Yay., Ankara, 2002, s. 119-124

⁶⁰⁸ John L. McKenzie, "Philip", Dictionary of The Bible, s. 670; Francis D. Nichol, "Philip", The Seventh-day Adventist Bible Commentary, Washington D.C., 1956, V/596

⁶⁰⁹ Yu. 1:44, 12:21

⁶¹⁰ www.catholic-forum.com/saints/saintp21.htm (03.09.2003)

⁶¹¹ Mat. 10:1-4; Mar. 3:14-19; Luk. 6:12-16; Res. İş. 1:13

⁶¹² Yu. 1:43

gelmekte olan Natanyel'i gören İsa, onun hakkında övgü dolu sözler söyler.⁶¹³ Bu durumda, diğer adı Bartalmay olan Natanyel'i İsa ile karşılaştıran kişi Filipus'un kendisi olmaktadır.

Yuhanna İncil'i, Filipus'la ilgili olan hususları üç bölüm halinde yazar: ⁶¹⁴

1.Kalabalığı mucizevî bir şekilde doyurmadan önce İsa, Filipus'a şu soruyu sorar: "Bunları doyurmak için nereden ekmek alalım?" Filipus cevap verir: "Her birinin az bir şey yiyebilmesi için iki yüz dinarlık ekmek bile yetmez"⁶¹⁵

2.Kudüs'teki bazı Grekler, Filipus'a gelip İsa'yı görmek istediklerini söyleyince Filipus durumu Andreas'a bildirir ve sonra ikisi haberi İsa'ya getirirler.⁶¹⁶

3.İsa, havarilerle konuştuğundan sonra, Filipus İsa'ya: "Rab, bize Baba'yı göster, bu bize yeter" dediği zaman, İsa'dan şu cevabı alır: "Bunca zamandır sizinle birlikteyim. Beni daha tanımadın mı? Beni görmüş olan, Baba'yı görmüştür. Sen nasıl, "Bize Baba'yı göster" diyorsun? Benim Baba'da, Baba'nın da bende olduğuna inanmıyor musun? Size söylediğim sözleri kendiliğimden söylemiyorum, ama bende yaşayan Baba, kendi işlerini yapıyor. Bana iman edin, ben Baba'dayım, Baba da bendedir. Hiç değilse bu işlerden dolayı iman edin."⁶¹⁷

Bu üç bölüm, Filipus'un saf, bir dereceye kadar utangaç ve ağırbaşlılık gibi tutarlı karakterini gösterir.⁶¹⁸ Filipus hakkında, İnciller ve yeni Ahit'in diğer bölümlerinde ek karakteristik özellikler verildiği görülmemektedir.

Resullerin İşleri'ne göre, İstefan'ın öldürülmesinden ve Pavlus'un, İsa taraftarlarına tacize başlamasından sonra, İsa'nın takipçileri bölgeye dağılıp gittikleri yerlerde misyon faaliyetlerine başlarlar. Filipus da, Samiriye kentine gidip oradakilere Mesih'i anlatır. Onu dinleyen ve yaptığı mucizeleri gören kalabalıklar hep birlikte onun söylediklerine kulak verirler. Filipus, burada mucizeler gösterir ve bir çok insanın içinden kötü ruhları çıkarır, felçli ve kötürüm hastaları iyileştirir. Bu durum Samiriye'de büyük bir sevince neden olur.⁶¹⁹ Ancak bu kentte bir süreden beri büyücülük yapan ve halkı şaşkına çeviren Simun adlı biri, büyük bir adam olduğunu iddia etmektedir.

⁶¹³ Yu. 1:45-47

⁶¹⁴ www.newadvent.org/cathen/11799a.htm (12.08.2003)

⁶¹⁵ Yu. 6:5-7

⁶¹⁶ Yu. 12:20-23

⁶¹⁷ Yu. 14:8-11

⁶¹⁸ www.newadvent.org/cathen/11799a.htm (12.08.2003)

⁶¹⁹ Res. İş. 8:4-8

Simun’u dinleyip onun büyücülüğünü görenler, onun Tanrı gücüne sahip olduğunu söylerler. Buna rağmen, İsa Mesih’le ilgili müjdeyi duyuran Filipus’un söylediklerine inanan halk, kadınlı erkekli vaftiz olurlar. Olağanüstü belirtiler ve mucizelere tanık olan Büyücü Simun da vaftiz olur ve bundan sonra sürekli olarak Filipus’un yanında kalır. Bu olaylardan haberdar olan Petrus ve Yuhanna da Samiriye’ye gelirler.⁶²⁰ Filipus’un Celile’li olması ve Yunanca bilmesi, Samiriye’deki faaliyetlerini takip edebilmesine ve oraya yeni Hristiyanlar getirmesine imkan vermiştir.⁶²¹

Filipus’un mucize gösteren biri olma özelliğine ilaveten bir meleğin yol göstermesini bildiren bir rivayet dikkat çekmektedir. Buna göre, bu melek Filipus’a seslenir ve onun kalkıp güneye doğru, Kudüs’ten Gazze’ye inen çöl yoluna gitmesini söyler. Meleğin çağrısına uyan Filipus, yolda Etiyopya kraliçesi Kandaki’nin tüm hazinelerinden sorumlu olan vezirlerinden biriyle karşılaşır. Tapınmak için Kudüs’e gidip buradan dönmekte olan vezir, bu sırada Yeşeya Peygamberin kitabını okumaktadır. Melek, Filipus’a seslenip arabasında gitmekte olan vezire yetişmesini söyler. Filipus, vezire yetişir ve okuduğu şeyleri anlayıp anlamadığını öğrenmek ister. Yeşeya’dan bölümler okuyan vezir, okuduğu pasajın kimi işaret ettiğini Filipus’a sorar. O da, İsa ile ilgili müjdeyi aktarır. Yolda su bulunan bir yerde ikisi birden suya girerler ve vezir, Filipus tarafından vaftiz edilir. Bu anlatıdan sonra Filipus, önce Aşdot kentine uğrar, sonra da Sezariye’ye varana kadar misyon faaliyetine devam eder.⁶²²

Resullerin İşleri’nde anlatılan “Yedi Yardımcı”nın içinde bir Filipus adı zikredilmekte olup bu kişinin Havari Filipus olmadığı anlaşılmaktadır.⁶²³ Aynı kişiyle ilgili bir başka rivayet yine Resullerin İşleri’ne aittir. Buna göre Pavlus, Kudüs’teki arınma törenine⁶²⁴ katılmadan önce, Sezariye’de Yedilerden biri olup, evlenmemiş dört kızı da peygamberlik eden müjdeci Filipus’un evinde kaldığını söylemektedir.⁶²⁵ Filipus

⁶²⁰ Res. İş. 8:9-14. Luka’nın rivayetine göre Simun, İsa adına vaftiz olan ancak Kutsal Ruh kendilerini kuşatmamış olan Samiriye halkını tamamlayan Petrus ve Yuhanna’nın mucizesini görür ve onlara para teklif ederek kendisine de bu yetkinin verilmesini talep eder. Bunun üzerine Petrus’un bedduasını alan ve ikaz edilen Simun yaptığına pişman olur.

⁶²¹ F. V. Filson, a.g.md. s. 753

⁶²² Res. İş. 8:26-40

⁶²³ Resullerin İşleri’nde anlatıldığına göre, İsa’nın öğrencilerinin sayıca çoğaldığı günlerde, Grekçe konuşan Yahudiler, günlük yardım dağıtımında kendi dullarına gereken ilginin gösterilmediği iddiasıyla, İbranice konuşan Yahudilerden yakınmaya başlarlar. Bunun üzerine havariler bir araya gelerek, Yahudilerin bu talebiyle misyon işini bırakmanın doğru olmayacağını, aralarından seçecekleri yedi kişinin bu işi yapması gerektiğine dair karar alırlar. Bu karar sonucu seçilen yedi kişi şunlardır : İstefan, Filipus, Prokorus, Nikanor, Timon, Parmenas ve Antakya’lı Nikolas. Bkz. Res. İş. 6:1-6

⁶²⁴ Res. İş. 21:17-26

⁶²⁵ Res. İş. 21:8

Beytsaydalı olduğuna ve Beytsayda ile Sezariye arasındaki mesafe de yakın olmadığına göre bu iki kişi açık olarak farklı kimselerdir. Çünkü Pavlus Sezariye’de müjdecî Filipus’un evinde kalmıştır. Ayrıca Havarî Filipus’a atfen Resullerin İşleri’nde, “müjdecî” şeklinde bir lakabı da bulunmamaktadır.

Havarî Filipus’la ilgili ikinci yüzyıl geleneği belirsizdir. Bunlardan birinde The Deacon ve İncil yazarı Filipus’u ve iki Filipus’un varlığının sebep olduğu karışıklığın sonucu olan olayı anlatır. Yaklaşık olarak 89-98’de yazılan Aziz Viktor’a gönderilen mektubda, bakire olarak yaşlanan iki kızı ile Hierapolis’e gömülen, üçüncü kızı Efes’te yaşayan ve Kutsal-Ruh’ta hayat süren on iki havariden biri olan Filipus’a Tanrı “son gün arayacağı büyük ışıklar arasında olduğu” söylenir. Diğer taraftan, Procles isimli kişiye karşı yöneltilen Caius’un diyaloguna göre, kendilerinin ve babalarının mezarlarının bulunduğu Anadolu’daki Hierapolis’te, Filipus’un kızları olan dört peygamberin varlığından bahsedilir. Daha sonra Sezariye’de babaları ile birlikte yaşayan İncil yazarı Filipus ve Diyakos’un kızları olan dört peygamberden bahseder ve yukarıdaki alıntıları veren Eusebius, Proclus’un ifadelerini Filipus’a söyler.⁶²⁶

Piskopos Polycrates’in ifadesi bizzat daha etkilidir. Fakat Havarî Filipus’un el değmemiş üç kızının (ikisi Hierapolis’te gömülü) adının anılması gariptir ve Diyakos Filiupus’un Hierapolis’te gömülü olduğu söylenen dört kızının olduğundan bahsetmesi de gariptir. Bu ikisinden hangisinin, havarinin mi yoksa Diyakos’un mu Hierapolis’e gömüldüğüne karar vermek zor olmasına rağmen, ortadaki bu iki Filipus arasında bir karışıklığın olduğuna inanmak gerekmektedir. Birçok tarihçi bunun Diyakos’un olduğuna inanır; yani her nasılsa havarî oraya gömülmüştür. Diyakos yaşıyordu orada çalıştı ve iki kızı ile birlikte oraya gömüldü. Diyakos sonradan yanlışlıkla havarinin çocukları sayıldı. Tamamen apokrif sayılan “Filipus’un İşleri” de Filipus’un ölümünü Hierapolis’te gösterir. Hierapolis’e gömülen Filipus’un kalıntıları daha sonra Constantinople’e ve oradan da Roma’daki Dodici Apostoli Kilisesi’ne götürüldü. Havarinin bayramı 1 Mayıs’ta Roma Kilisesi’nde (Genç Yakup ile birlikte) ve 14 Kasım’da Yunan Kilisesi’nde kutlanmaktadır.⁶²⁷ Temsiller onu bir somun ekmek ve elinde haçı tutan yaşlı sakallı bir adam olarak gösterirler. Her yılın 3 Mayıs günü onu anma bayramı olarak kutlanır.⁶²⁸

⁶²⁶ www.newadvent.org/cathen/11799a.htm (12.08.2003)

⁶²⁷ www.newadvent.org/cathen/11799a.htm (12.08.2003)

⁶²⁸ www.catholic-forum.com/saints/saintp21.htm (03.09.2003)

2.6.2. Filipus’a Atfedilen Apokrif Filipus İncili

Filipus’a atfedilen ve apokrif kabul edilen bir İncil bulunmaktadır. Ekrem Sarıkçıoğlu’na göre, Filip İncili ismiyle bir İncilin mevcudiyeti Hristiyanlığın ilk devirlerinden beri biliniyordu. Ancak günümüze kadar ulaşan herhangi bir nüshasına rastlanmamıştı. Nihayet Mısır’da 1945’te Nag Hammadi bölgesinde bulunan Koptça⁶²⁹ el yazmaları arasında bu incile rastlanmıştır. Uzmanların kanaatine göre metin IV. y.y’ın ilk yarısından kalmadır. Yunanca yazılmış bir metinden Kıpti diline tercüme edilmiş olabileceği tahmin edilmektedir. Yunanca telifi ile tercümesi arasında ne kadar zaman olabileceği sorusuna verilen cevaplar da tahminlerden ileri gitmemektedir. Ancak bu incilde Gnostik mezhep kurucusu Valentinus’un görüşlerine paralel bazı düşünce unsurlarının bulunmasından hareketle, yaklaşık II. yüzyıl sonları veya III. yüzyıl başlarında kaleme alınmış olabileceği tahmin edilmektedir. Metnin aslı Kıpti dilindedir. Pek çok kısımları, kelimeleri ve harfleri tahrif olmuş bir haldedir. Okunamayan, silinen, kaybolan kelime ve harflerin boşlukları, batı kiliselerine mensup Hristiyan araştırmacılar tarafından doldurulmaya, yorumlanmaya çalışılmıştır. İsa’nın sözlerini içerir. Hayat hikayesine yer vermez. Gnostik düşüncenin etkisi kendini hissettirir ve gnostik özellikleri sebebiyle anlaşılması oldukça zordur.⁶³⁰

Pistis Sophia’da geçtiği şekliyle İsa’nın, Filipus, Tomas ve Matta’ya şöyle demiş olduğu rivayet edilmektedir: “Sen Filipus ve Tomas ve Matta; sizler gayb tarafından nurânî melekûtun her kelimesini yazmakla ve bunlara şehadet etmekle görevlendirildiniz.” Buradaki rivayete göre İsa, bu üç havarisine bâtından gelecek olan her bilginin kaydedilmesi işinin kendilerine gayb tarafından verilmiş olduğunu bildirmektedir.⁶³¹

2.6.3. Apokrif Filipus’un İşleri

IV. veya V. yüzyıl öncesine ait, havarilerin akıbetini kayıt altına aldığı iddia edilen ve “apokrif İşler (acts)” külliyatından sayılmayan birkaç hikayeden biridir.

⁶²⁹ Koptça veya Koptik Dil: “Kopt” kelimesi Arapça “Kıbt” kelimesinden Avrupa lisanlarına geçmiştir. Koptça, M.S. III-X y.y. arasında Mısır’da yaşayan halkın yerel diliydi. X. yy.’dan sonra bu dilin yerini Arapça almıştır. Yunan alfabesi ile yazılmış geç Mısır Dili’dir. Mısır’da yaşayan ilk yüzyıl Hristiyanları Koptik Dili’ni kullanmışlardır. Günümüzde hala Mısır’da faaliyet gösteren bir Koptik Kilise’si vardır ve Koptik Dili’ni kullanmaktadırlar. Bkz., F. L. Cross-E.A. Livingstone, “Coptic”, The Oxford Dictionary of Christian Church, s. 345.

⁶³⁰ Metnin tamamı için Bkz., Filip İncili, Çev. Ekrem Sarıkçıoğlu, O.M.Ü. İL. Fak. Der., Samsun 1992, Sy. 6s. 42 v.d.; M. S. Enslin, “Gospel Of Philip”, The Interpreter’s Dictionary Of The Bible, Ed. George Arthur Buttrick vd., New York, 1962, (Volumes: K-Q), s. 786

⁶³¹ Ahmed Yüksel Özemre, Toma’ya Göre İncil, s. 137; Pistis Sophia için Ayr. Bkz. F.L.Cross–E. A. Livingstone, The Oxford Dictionary of Christian Church, s. 1093

Filipus'un serüvenlerini, mucizelerini ve Hierapolis'te baş aşağı çarmıha gerilerek ölümü anlatılır.⁶³²

2.7. Matta

2.7.1. Şahsiyeti

Matta adı, Yuhanna İncili hariç Yeni Ahit'in farklı yerlerinde altı kez zikredilir. Bu ad, İbranice İncil kitabında Mattai olarak kısaltılan Mattiya'dan türetilmiştir. Yunanca'da bazen Maththaios, bazen de Matthaios olarak kullanılır. Fakat gramerciler bu iki teleffuzun doğru olduğuna inanmazlar.⁶³³ Matta'nın adı konusunda, Hristiyan geleneğinde bir bütünlük görülmemektedir.

Matta İncil'inde Matta, İsa'nın havarisi olmadan önce vergi toplayıcısı⁶³⁴ Markos İncil'nde Alfay oğlu Levi⁶³⁵, Luka İncili'nde sadece "Levi"⁶³⁶ olarak zikredilir. Matta ve Luka'da, Levi ve Matta'nın aynı kişi olarak varsayılmadığı görülür. Matta adının İsa'nın havarisi olduktan sonra verildiği tartışılmıştır. Önceki geleneklerde Levi ve Matta adlarının kime işaret ettiği açık değildir. Heracleon, Origen ve diğerleri Levi ve Matta'yı birbirinden ayırmıştır.⁶³⁷

Yeni Ahit'e göre Matta, İsa'nın daveti ile seçilmiş on iki havariden biridir. İsa, Nasırada iken vergi toplama kulubesinde oturan birini görür. Adı Matta olan bu adamı "ardımdan gel" diyerek çağırır. O da kalkıp İsa'nın ardında gider.⁶³⁸ Vergi toplama kulubesinde otururken seçilen ve İsa'nın evinde yemek yediği Matta adındaki kişi, Markos (2:14) ve Luka'da (5: 27) İsa onuruna büyük bir şölen tertip eden Levi adlı kişi ile aynıdır. Bu üç pasajda bahsi geçen hikaye de aynıdır. Bundan dolayı Levi, sonradan Matta denilen kişinin gerçek ismidir. Bir kimsenin iki isim taşıması Yahudiler arasında yaygın bir âdettir. Aynı kişinin "Saul" gibi bir Yahudi ismini ve aynı zamanda Yunanca "Pavlus" (Shaoul–Paulos) ismini taşıması bilinen bir vakıadır. Yine Simun-Kefas (Simon Cephas), Yusuf-Kefas (Joseph–Caiaphas) gibi iki Yahudi isminin tek bir kişiye ait olduğunun örnekleri bilinmektedir. Allah'ın vergisi anlamındaki Matiya kelimesinin,

⁶³² M. S. Enslin, "Acts Of Philip", ", The Interpreter's Dictionary Of The Bible, Ed. George Arthur Buttrick vd., New York, 1962, (Volumes: K-Q), s. 785

⁶³³ Matta ile Matiya isimleri arasında kök bakımından yakınlık olup her iki isim de "Tanrı'nın vergisi" ve "Tanrı'nın armağanı" anlamlarına gelmektedir. Bkz. Jack Dean Kingsbury, "Matthew" Harper's Bible Dictionary, s. 613; Ayr. Bkz. www.newadvent.org/cathen/10066a.htm (19.08.2003)

⁶³⁴ Mat. 9:9, 10:3

⁶³⁵ Mar. 2:14

⁶³⁶ Luk. 5:27,29

⁶³⁷ E. P. Blair, "Matthew", The Interpreter's Dictionary Of The Bible, Ed. George Arthur Buttrick vd., New York, 1962, (Volumes: K-Q), s. 301-302

⁶³⁸ Mat. 9:9; Mar. 2:13-14; Luk. 5:27-28

İsa'nın onu havariliğe çağırdığı dönemde, yine İsa tarafından vergi toplayıcılarına verilen bir unvan olması da muhtemeldir. O zamandan beri Hristiyan topluluğu arasında onun gerçek ismi Levi olarak bilinir. Eusebius onun Suriyeli olduğunu söylemesine rağmen, Alfay Oğlu Matta Celileli'ydi. Kefernahum'daki vergi toplayıcıları gibi o da, Hirodes Antipa için geleneksel gümrük vergisini toplardı. Bununla birlikte Yahudi olmasına rağmen bütün halktan nefret eden Ferisiler tarafından hor görülmüştür.⁶³⁹

Rivayete göre Matta, İsa tarafından davet edilince ayağa kalkıp onu takip eder ve İsa'ya, vergi toplayıcılarının, günahkârların ve havarilerin aynı masayı paylaştığı evinde ziyafet verir. Bu, İsa'nın “ben haklılar için değil, günahkârlar için geldim” sözüyle azarladığı Ferisilerden itirazların yükselmesine sebep olur. Havariler listesi haricinde İncil'de Matta'ya karşı daha fazla ima yapılmaz. O, öğrenci ve havari olarak hep İsa'yı takip eder. İsa tutkusunun zirvede olduğu zamanlarda ona eşlik eden biri olarak Celile'de onun yeniden dirilmesine tanıklık edenlerden birisidir. İsa'nın göğe çıkışında bulunan havariler arasında da vardır. Daha sonra da İsa'yı takip edenler ve İsa'nın annesi Meryem ile birlikte dua etmek için Kudüs'te ayrı bir mahalle çekilmiştir.⁶⁴⁰

Matta'nın, İsa tarafından seçilmesiyle ilgili farklı bir bilgi de “Ebionlar İncili”nin, günümüze kadar ulaşabilen bir pasajından gelmektedir: “İsa isimli, yaklaşık otuz yaşlarında bir adam ortaya çıktı, bizi seçti ve Kefernahum'a gelince, lakabı Petrus olan Simun'un evine girdi. Ağzını açtı ve dedi: “Taberiye Gölü boyunca giderken, Zebedi oğlu Yuhanna'yı ve Yakup'u ve Simun'u ve Yahuda İskariyot'u seçtim”. Gümrükte oturduğu gibi Matta, seni de seçtim ve siz beni takip edin. Şimdi sizden benim havarilerim olmanızı, İsrail'e şahit olmanızı istiyorum”.⁶⁴¹

Renan'a göre, havariler arasında haklarında bir şeyler bilinenlerin hepsi ilkin balıkçıydılar. Hiç biri de yüksek bir sosyal sınıftan değildiler. Bunlardan sadece Alfay oğlu Matta veya Levi, vergi mültezemliği etmiştir. Fakat Yahudilerde bu adla anılan kimseler Roma'da “publicani” denilen ve sosyal konumları yüksek olan -bunlar daima Roma şövalyelerinden seçilirdi- umumi mültezemler değildiler; sadece bu umumi

⁶³⁹ Jack Dean Kingsbury, a.g.md., s. 613; Annamarie Schimmel, Matta İncili'nin müellifinin Yahudilikten Hristiyanlığa ihtida eden bir Suriyeli oluşu hususuna tahminle yaklaşarak; Yahudi âdetlerini tefsir etmeyip Eski Ahit'in sözlerine bir çok defa ima ettiğini yazmaktadır. Bkz. Annamarie Schimmel, Dinler Tarihine Giriş, s. 160

⁶⁴⁰ Bkz. Res. İş. 1:13;1:14

⁶⁴¹ Ekrem Sarıncıoğlu, Yahudi-Hristiyan İncilleri (Önsöz ve Tercüme), O.M.Ü. İl. Fak. Der., Samsun, 1998, sy. 10, s. 13

mültezemlerin adamı, aşağı sınıf memur, basit gümrükçü idiler. Dünyanın en eski yollarından biri olan ve göle de uğrayarak Celile'den geçen Akka-Şam yolu boyunca pek çok bu gibi memur vardı. muhtemelen bu yolun üzerinde bulunmuş olan Kefernahum'da da bunlardan bir hayli vardı. Bu meslekte olanlardan halk hiç hoşlanmaz; fakat Yahudiler bu mesleği iyiden iyiye bir cürüm sayarlardı. Kendileri için yeni bir şey olan vergi, bağılıklarının bir alâmetiydi; Golan'lı Yahuda'nın tarikatı, vergi ödemenin bir nevi putperestlik olduğunu iddia ediyordu. İşte bu yüzden, müfrit Tevratçılar gümrükçülerden nefret ediyorlardı. Onları ancak katillerle, yol kesen haydutlarla, rezillerle bir arada anarlardı. Bu gibi vazifeleri kabul eden Yahudiler aforoz edilirdi, mahkemelerde şahitlik edemezlerdi. İdare ettikleri mal sandıkları tel'in edilir ve dinle ilgili sandıklarda para bozdurulmasını men ederlerdi. Cemiyetten kovulan bu zavallılar kendi aralarında görüşürlerdi. İsa, Levi'nin bir davetini kabul ederek onun evinde yemek yedi. Bu yemekte o devrin tabirince “bir çok gümrükçüler ve günahkârlar vardı.”⁶⁴²

Son dönemlerde yapılan araştırmalara göre Matta'nın; Origen, Jerome ve Epiphane gibi Kilise Babaları'nın düşündüklerinin aksine, İsa'nın arkadaşı olduğu kabul edilmemektedir.⁶⁴³

Matta'nın sonraki meslek hayatı ile ilgili yanlış ya da efsanevî bilgiler vardır. Aziz İrenaeus, İskenderiyeli Clement'in iddiasına göre Matta'nın on beş yıl boyunca Yahudiler arasında İncil vaazı verdiğini anlatır. Eusebius da Matta'nın diğer ülkelere gitmeden önce kendi incilini ana diliyle söylediğini iddia eder. Antik yazarlar, Hazar Denizi'nin güneyindeki bütün Etiyopya -Afrika'daki Etiyopya değil- İran'ın bir kısmı ve Partiya Krallığı, Makedonya ve Suriye hariç diğer ülkelerin Matta tarafından Hıristiyanlaştırılmadığından bahsederler. İskenderiyeli Clement'ten alıntı yapan Heraleon'a göre Matta şehit olarak ölmemiştir. Fakat bu iddia bütün eski rivayetlere ters düşer. “Ponto'da Aziz Matta'nın şehadeti” adı verilen ve Bonnet tarafından yayınlanan uydurma Yunan eserlerinde şehitliğin hikayesi tarihsel değerlerden tamamıyla yoksundur. Lipsius, gnostizmin izlerini taşıyan bu “Aziz Matta'nın Şehadeti”nin üçüncü yüzyılda basılmış olduğunu düşünür. Hangi türden bir cezanın yüklendiği ve Matta'nın şehit edildiği yer hakkında bir anlaşmazlık vardır. Bu sebeple gömülüp gömülmediği,

⁶⁴² Ernest Renan, İsa'nın Hayatı, s. 99-100; E. P. Blair, a.g.md, s. 301

⁶⁴³ Maurice Bucaille, Kitab-ı Mukaddes Kur'an ve Bilim, Çev: Suat Yıldırım, Türkiye Öğretmenler Vakfı Yay., İzmir, 1984, s. 95

taşlanıp taşlanmadığı ve başının kesilip kesilmediği bilinmemektedir. Şimdi uydurma olarak düşünülen çeşitli eserler Havari Matta'ya atfedilmiştir. Latin kiliseleri Havari Matta'nın bayramını 21 Eylül'de, Yunan kiliseleri 16 Kasım'da kutlarlar. Havari Matta, karakteristik amblem olarak elinde mızrak taşıyan kanatlı adam sembolü altında gösterilir.”⁶⁴⁴ Benzer bir iddiaya göre de Havari Matta, Levi ve Etiyopya'nın havarisi olarak da bilinir. Anma günü 21 Eylül'dür. Alfay'ın oğludur. Genesaret Gölü kıyısındaki Kefernahum'da yaşayan ve vergi topladığı düşmanları tarafından işbirliğine zorlanan Roma vergi toplayıcısıdır. Matta 15 yıl boyunca Yahudiler arasında vaaz vermiştir. Dinleyicilerini Etiyopya ve doğudaki Yahudiler oluşturmuş olmalıdır. Muhasebeciler, bankacılar, gümrük memurları, maliyeciler, bekçiler, güvenlik kuvvetleri, komisyoncular ve vergi toplayıcılarının azizi sayılmıştır. O, mürekkep hokkası, yassı bir kalem tutan melek, bir çanta bozuk para, kral, mızrak, para tutan adam, para kutusu, hazine, kılıç, kanatlı adam ve genç bir adam ile temsil edilmiştir.⁶⁴⁵

Bir görüşe göre İsa, Matta'yı, merhametli ve anlayışlı bir adam olarak görmüştür. Bu takip sadece onun arkasından yürümek değil, onun yaşamının modeli anlamına gelmektedir. Matta onu takip etmiştir. Çünkü vergi toplayıcısının, İsa'nın ona emreder emretmez dünya malını terk etmesinde şaşılacak bir şey yoktur. Kimse onun zenginliğini bırakıp liderinin zengin olmadığı insan topluluğuna katılmasına da şaşırmamalıdır. Matta'ya, İsa, rahmetinin ışığıyla beyninde taşıdığı dürtü ile kendisinin ayak izinden gelmesi için talimat vermiştir. Bu yolla Matta, dünya malından ayırarak kendisine çağırın İsa'yı anlamış ve Allah'ın vergisi olan çürümeyen cennet hazinesine sahip olmuştur.⁶⁴⁶

İlk Kilise, ilk İncil'in Matta tarafından yazıldığına inanır. Eusebius, Matta'yı İbraniler'den ilk İncil yazarları arasında sayar. İskenderiye'li Clement'e göre Matta bir vejeteriyandır.⁶⁴⁷

2.7.2. Matta'ya Atfedilen Matta İncili

Kanonik İnciller arasında ilk sırada yer alan Matta İncili'nde yazarıyla ilgili bilgi bulunmamaktadır. II. yüzyılın ilk yarısında yaşayan Hierapolis Piskoposu Papias'ın “Matta, İsa'nın sözlerini (logia) İbrani dilinde yazdı ve herkes gücü yettiğince bunu tercüme ediyor (yorumluyor)” şeklindeki sözlerine dayanan en eski kilise geleneği,

⁶⁴⁴ Jack Dean Kingsbury, a.g.md., s. 613; E. P. Blair, a.g.md, s. 301

⁶⁴⁵ www.catholicforum.com/saint/saintm13.htm.

⁶⁴⁶ www.catholicforum.com/saint/saintm13.htm.

⁶⁴⁷ E. P. Blair, a.g.md, s. 302

Grekçe yazılmış olan Matta İncili'ni, Filistinli Yahudi Matta-Levi'ye nispet etmektedir. İnciller'in bilimsel tenkîdi çalışmalarına göre Matta, Grekçe Matta İncili'nin yazarı değildir; İsa'nın sözlerini, İsa'nın konuşma dili olan Arami dilinde yazmıştır. Havari Matta'ya ait olan bu metin daha sonra Yunanca'ya çevrilmiş, buna yapılan ilavelerle bugünkü Matta İncili ortaya çıkmıştır. Öte yandan Matta'nın Aramice yazdığı İncil'i, Grekçe'ye çevirdiği veya hem Aramice hem Grekçe olmak üzere iki İncil yazdığı da ileri sürülmektedir. İnciller'le ilgili son araştırmalara göre ise, Matta kendi İncil'ini yazarken havari olmayan Markos'tan geniş çapta yararlanmışır. Ancak İsa'nın hayatına şahit olan birinin onunla ilgili hatıralarını kaleme alırken, havari olmayan bir kişiden istifade etmiş olması gariptir. Bununla birlikte Matta, İncil'inde olayları kaydederken, gördüğü ve işittiği şeylerin çoğunu üçüncü şahıs kipiyle anlatmakta, kendinden bahsederken bile bu kipi kullanmaktadır. Bütün bunlar, Matta İncili'nin havari Matta'ya nispeti hususunda tereddütlerin varlığını göstermektedir.⁶⁴⁸ Geleneksel olarak ilk sırada yer alan Matta İncili'nin, içeriğindeki ifadelere bakılarak, Markos ve Luka İncilleri'nden sonraki dönemlerde yazıldığı, hatta Matta ve Luka İncilleri'nin birbirini etkilemediği ve bu iki İncil'in yazılış tarihlerinin M.S. 90 veya 95 ya da 115 civarında olduğu da iddialar arasındadır. Bu iddiaya göre, İnciller'in sıralaması Markos, Luka, Matta ve Yuhanna'dır.⁶⁴⁹

2.8. Tomas

2.8.1. Şahsiyeti

Yeni Ahit'e göre İsa'nın havarilerinden biridir. Dört İncil'de de onun isminden bahsedilmektedir. Tomas, diğer on iki havari gibi İsa tarafından, kötü ruhları kovmak, Tanrı sözünü duyurmaya göndermek, ve her hastalığı, her illeti iyileştirmek üzere kendilerine yetki verilen on iki havariden biridir.⁶⁵⁰

Lakabı, Grekçe'de ikiz anlamına gelen "Didymus"tur.⁶⁵¹ Tomas, "Hindistan'ın havarisi" ve "kuşkucu Tomas" adlarıyla da bilinir.⁶⁵² Tomas onun gerçek ismi değildir. Petrus isminin bir takma isim olması gibi Tomas ismi de Aramice'de "ikiz" anlamına

⁶⁴⁸ Ömer Faruk Harman, a.g.md., s. 271-272

⁶⁴⁹ E. P. Blair, a.g.md., s. 302

⁶⁵⁰ Mat. 10:2-4; Mar. 3:13-20; Luk. 6:13-16; Res. İş. 1:13; Bar. 14.

⁶⁵¹ Yu. 11:1-16; 20-24; 21:1-2; Ayr. Bkz., Paul J. Achtemeier, "Thomas", Harper's Bible Dictionary, s. 1066

⁶⁵² www.catholic-forum.com/saints/saintt07.htm (30.07.2003)

gelen takma bir isimdir.⁶⁵³ Eusebius, on iki havariye yönelik yorumunda, Tomas'ın gerçek isminin Yahuda (Judas) olduğunu yazar. Bazı yazarlar Tomas'ın, İsa'nın erkek kardeşi olduğuna inanırlar.⁶⁵⁴

Kanonik İnciller'in arasında Tomas'la ilgili en ayrıntılı mâlumat Yuhanna İncili'ne aittir. Diğerlerinde onunla ilgili detay bulunmamaktadır. Kanonik İncil'lerde Petrus'un 96, Simon'un 58, Yakub'un 27, Filipus'un 19, Andreas'ın 12 kere zikredilmesine karşılık Tomas 10 kere zikredilmektedir. Tomas adının Markos'ta 1, Matta'da 1, Luka'da 1 kere geçmiş olmasına rağmen Yuhanna'da 7 kere geçmiş olması dikkat çekicidir. Bir görüşe göre Tomas, cemaat içinde İsa'nın değer verdiği ve yeni imanı yayması için Hindistan'a gitmesini emrettiği bir havari'dir.⁶⁵⁵ İsmi, bütün havari listelerinde bulunmaktadır.⁶⁵⁶ Tomas, Lazarus'un hastalığı zamanında diğerlerinden ayrı bir rol oynar. İlk olarak, İsa, Lazarus'u ziyaret etmek için Yahudiye'ye dönme niyetini söylediği zaman Didymus (İkiz) da denilen Tomas, havari arkadaşlarına şunu söylemiştir: "Haydi biz de gidelim belki onunla ölürüz." Yine Son Akşam Yemeği'nden önceki vaaz boyunca İsa'ya itiraz eden de odur. Burada Tomas İsa'ya: "Efendim, senin nereye gideceğini bilmiyoruz, yolu nasıl bulabiliriz? diye sorduğu görülür.⁶⁵⁷ Bunun dışında "Toma'ya Göre İncil ya da İsa'nın 114 Hadisi" olarak adlandırılan ve kendisi tarafından yazıldığına inanılan eserden ve apokrif adı verilen kitaplardan bazı bilgiler elde etme imkanı söz konusudur. Tomas, Yuhanna İncili'nde, Beytanyalı Meryem ve kızkardeşi Marta'nın erkek kardeşi olan İsa'nın sevdiği Lazarus'un ölümü ve bir mucize ile dirilmesini anlatan bölümde görülmektedir. Tomas'ın memleketi Aramat'tır.⁶⁵⁸

Havari Tomas hakkında çok az şey yazılı bulunmakta ancak Yuhanna İncil'i sayesinde kişiliğiyle ilgili bilgiler diğer bazı havarilerden daha açık görünmektedir. Kanonik İnciller'e göre İsa, gelişen olayların ardından çarmıhta öldürülür. Bundan sonra gelişen olayları Yuhanna İncili'ni esas alarak değerlendirdiğimizde şu hadiselerin cereyan ettiğini görmekteyiz: "Aramatyalı Yusuf, İsa'nın cesedini kaldırmak için Pilatus'a başvurur. Bu Yusuf aslında İsa'nın öğrencisidir ama Yahudilerden korktuğu için bunu gizli tutmuştur. Pilatus izin verince Yusuf gelip İsa'nın cesedini kaldırır ve

⁶⁵³ John L. McKenzie, "Thomas", Dictionary of The Bible, s. 886

⁶⁵⁴ www.İsamesih.org (12.10.2003)

⁶⁵⁵ Ahmed Yüksel Özemre, Tomaya Göre İncil , s. 83

⁶⁵⁶ Mat. 10:3; Mar. 3:18; Luk. 6:13-16; Elç. İş. 1:13

⁶⁵⁷ www.newadvent.org/cathen/14658b.htm (07.07.2003); Krş. Yu. 11:16

⁶⁵⁸ Yu. 11:1-16

Nikodim’le birlikte Yahudi geleneğine uygun şekilde mezara koyarlar.⁶⁵⁹ Haftanın ilk günü Mecdelli Meryem mezara gider ancak taşın mezar girişinden kaldırılmış olduğunu görür. Koşarak durumu Petrus ve diğer havarilere haber verir. Bu olaydan kafası karışan havariler, evlerine dönerler ancak Mecdelli Meryem mezarın yanında kalır. Mecdelli Meryem, bir mucize sonucu İsa’yı kendi arkasında ayakta dururken görür fakat onun İsa olduğunu aralarında geçen konuşmadan sonra fark edip havarilerin yanına gider. Onlara İsa’yı gördüğünü söyleyip şahit olduğu olayı anlatır. Aynı gün akşam olunca İsa, havarilerine, Yahudilerden korktukları için gizlendikleri eve gelip onları selamlar. havariler de İsa’yı gördüklerine sevinirler.⁶⁶⁰ İsa’nın mezara konmasından, havarilere görünmesine kadar anlatılan bu olaydan Tomas’ın haberdar olmadığı ve ihtimal ki o sırada havarilerle birlikte bulunmadığı anlaşılmaktadır. Zira havariler, Tomas’a İsa’yı gördüklerini söyledikleri zaman o buna inanmamış ve “Onun ellerinde çivilerin izini görmedikçe, çivilerin izine parmağıyla dokunmadıkça ve ellerini böğrüne sokmadıkça inanmayacağını”⁶⁶¹ söylemiştir. Sekiz gün sonra İsa ve havariler bir aradadırlar. Kapılar kapalıyken İsa gelip ortalarında durur ve onları selamlar. Sonra İsa, Tomas’a dönüp, parmağını uzatmasını, ellerini böğrüne koymasını ister. Ona imansız olmamasını, imanlı olmasını öğütler. Tomas da İsa’ya “Rabbim ve Tanrım” diye cevap verir. İsa bunun üzerine Tomas’a, “kendisini gördüğü için mi iman ettiği” sorusunu yöneltir ve görmeden iman edenlere esenlikler diler.”⁶⁶²

İsa, Taberiye Gölü’nün kenarında havarilerine görüldüğünde, burada Simun Petrus, Celile’nin Kana Köyü’nden Natanyel, Zebedi’nin oğulları ve adı zikredilmeyen iki kişi ile birlikte Tomas da vardır.⁶⁶³

Meryem’in dünyadaki son günlerini anlatan bir rivayete göre Meryem, İsa’nın emrettiği gibi bir kabre yerleştirilir. İsa, onlara bir istekte bulunup bulunmadıklarını sorar. Onlar da Meryem’in vücudunu beraberinde cennete götürmesi için yalvarırlar. Törene yetişemeyen Tomas gelir ve Meryem’in kabrine bakar, orada sadece güller vardır. Bunun üzerine oradakilere kendisi Kudüs yolunda iken Meryem’i meleklerin cennete taşıdıklarını gördüğünü, ona kuşağını verdiğini söyler.⁶⁶⁴

⁶⁵⁹ Yu. 19:38-42

⁶⁶⁰ Yu. 20:1-23

⁶⁶¹ Yu. 20:24-25

⁶⁶² Yu. 20:26-31

⁶⁶³ Yu. 21:1-2

⁶⁶⁴ Günay Tümer, Hristiyanlıkta ve İslam’da Hz. Meryem, s.80-81

Buraya kadar zikrettiğimiz hususları ve özellikle Tomas'ın, İsa'nın yeniden ortaya çıkmasını yadırgamasını, gördüklerine inanmakta zorlanmasını ve İsa'nın kendisiyle bu şekilde cereyan eden özel yaklaşımını göz önüne aldığımızda, onun diğer havariler derecesinde teslimiyetçi ve inançlı bir havari olmadığı kanaatine ulaşma imkânımız söz konusudur. Çünkü İsa'nın çarmıhtan sonra dirilmesi ve havarilerle birlikte yardımcı kadınlara görünmesini kendisinden başka garipseyen ve somut bir delil talep eden başkası olmamıştır.

Bir rivayete göre Havari Tomas, Hindistan'a geçmiş ve 72 talebelerinden ikisi olan, Addai ve Mari'nin vaazı ile, havarilik zamanlarından beri İncil, Mezopotamya'yı aydınlatmış ve henüz 70'li yılları dolaylarında Séleucie'de bir kilise inşa edilmiştir.⁶⁶⁵

Hristiyanlığın İran, Mezopotamya ve Mısır gibi Ortadoğu ülkelerinde nasıl yayıldığı konusunda Mezopotamya ve Kalde Kilise geleneği, bu bölgelerin Hristiyanlaşma tarihini Havari Tomas ve arkadaşları olan Aday, Agay ve Mara zamanına kadar geriye götürürler.⁶⁶⁶

Ermeniler'e göre, İsa'nın "hurucu"ndan sonra, havarilerden Tomas, İsa'nın vaadini yerine getirmiş ve 72 şakirdinden biri olan Taday'ı göndermiştir. Taday, Ermenilerin bulunduğu yere (Ermenistan'a) gidip, Hristiyanlığı yaymıştır. Bu sırada Taday ve Bartalameous ile öğrencileri (şakirtleri) öldürülmüştür.⁶⁶⁷

Başka rivayetlere göre Tomas, Partya, İran ve Hindistan'da vaazlar vermiştir. Tüccarlar tarafından köle yapılmasına içerlemesi ve bu konuda isteksiz olmasına rağmen, sonunda Tanrının isteğine teslim olmuş ve serbest bırakılmıştır. Bir çok cemaatler oluşturmuş ve yol güzergâhlarına kiliseler inşa etmiştir. Sembolü, Hindistan'da, Kral Guduphara için yaptığı sarayın inşaat şeklidir. Doğum tarihi bilinmeyen Tomas M.S. 72 yılında Hindistan'da mızrakla öldürülmüştür. Mimarların, kör insanların, inşaat ustalarının, ceylanların, Doğu Hint halkının, geometricilerin, şüphe eden insanların, Sri Lankalıların, ve taş kıran kimselerin hamisi sayılmaktadır. Mezopotamya'da, Haziran'ın 3'ünde "vücudunu Edessa'ya iletme kutlaması" adı altında anma günü düzenlenir.⁶⁶⁸

⁶⁶⁵ François Yakan, "Doğu Kilisesi Tarihçesi Üzerine Toplu Bir Bakış ve Türkiye'de Keldaniler", Dinler Tarihi Araştırmaları III, Dinler Tarihi Derneği Yay., Ankara, 2002, s. 13

⁶⁶⁶ Kadir Albayrak, Günümüzde Türkiye'deki keldani Kilisesi, Dinler Tarihi Araştırmaları III, Dinler Tarihi Derneği Yay., Ankara, 2002, s. 29

⁶⁶⁷ Abdurrahman Küçük, Ermeni Kilisesi ve Türkler, s. 38

⁶⁶⁸ www.catholic-forum.com/saints/saintt07.htm (30.07.2003)

Diğer taraftan Havarî Tomas'ın Hindistan'da vaaz verme geleneğinin Doğu ve Batıda geniş bir şekilde yayılmasına ve Ephraem Syrus, Ambrose, Paulinus, Jerome ve diğer yazarların eserlerinde bulunmasına rağmen, Havarî Tomas'ın misyon yolculuğunu Madras'tan daha uzağa değil Mylapore'a kadar güneye gidip burada acı çekerek şehit edildiği şeklinde bir inanca yeterli destek bulmak zordur. Bu bölgede yedinci yüzyıl tarihli Pehlevî yazıtlarıyla karşılaştırmak için granit kabartmalar bulunur ve Havarî Tomas'ın yaşadığı bu yerdeki gelenek yöresel olarak çok kuvvetlidir. Güney Hindistan'ın batı kıyısında Malabar tapınma dili için Süryani dinini benimseyen Hristiyan topluluklarının bulunduğu kesindir. Buradaki kilisenin Havarî Tomas zamanında olup olmadığı, Şapur emrindeki İran zulmü sebebiyle 345 yılında İncil'in burada ilk kez va'z edilip edilmediği, Suriyeli misyonerlerin 745 yılında Malabar Kıyısı'na girip girmediklerini belirtmek güç görünmektedir. Yalnızca, altıncı yüzyılda Cosmas Indicopleustes'in İran'da kutsanan piskopos'un emrinde Malabar'daki Hristiyanların varlığından söz ettiği bilinmektedir. Büyük Kral Alfred'in bu Uzak Doğu'daki Hristiyanlarla ilişki kurmak için bir keşif heyeti gönderdiği "Anglo Sakson Tarihi"nde yer almaktadır. Diğer taraftan Havarî Tomas'ın ünlü kutsal emanetleri kesinlikle Edessa'dadır ve 1258'de Ortona'ya götürülene kadar orada kalmıştır.⁶⁶⁹

Papa Büyük Gregor hitabesinde onunla ilgili şunları söyler: "on iki havariden biri, İkiz de denilen Tomas, İsa geldiği zaman onunla birlikte değildi. Olmayan tek havari o idi. Döndüğü zaman ne olduğunu duydu fakat inanmak istemedi. İsa, ikinci kez geldi, kendisine dokunması için imansız havariyi yanına çağırdı, ellerinden tuttu ve yarasını göstererek, imansızlığının yarasına şifa verdi. Bu rastlantı değil Tanrı'nın takdiri idi. Şaşılacak bir yolla Tanrının merhameti, efendisinin yarasına dokunan imansız havarinin, bizim yaramızı iyileştirmesini ayarlamıştır. Tomas'ın imansızlığı, bizim inancımız için diğer havarilerin güveninden daha çok güven verdi. İsa'ya dokunup inanç kazandığı zaman, bütün şüpheler bitti ve inancımız kuvvetlendi. Böylece şüphelenen, daha sonra İsa'nın yarasını hisseden havari, yeniden dirilme gerçeğinin tanıdığı oldu. O, İsa'ya dokunduktan sonra bağırdı: "Efendim ve Tanrım! İsa ona: "Beni gördüğün için Tomas, inandın. İnanç, umulan ve kanıtı görünmeyen şeylerin garantisidir" dedi.⁶⁷⁰

⁶⁶⁹ www.newadvent.org/cathen/14658b.htm (07.07.2003)

⁶⁷⁰ www.catholic-forum.com/saints/saintt07.htm (30.07.2003)

Havari Tomas’a atfedilen bazı eserler mevcuttur. Burada hem söz konusu eserleri değerlendirmek hem de bunlar vasıtasıyla hayatı ve misyonu hakkında bazı bilgiler elde etmeyi uygun görüyoruz.

2.8.2. Tomas’a Atfedilen Metinler

2.8.2.1. Apokrif Tomas İncili

Günümüz Hristiyan Kiliselerince sahih sayılmayan İnciller’den biri de Tomas İncili’dir. Koptça metni takriben M.S. 400 yıllarında yazılmış ve muhtemelen eski bir koptça metinden kopya edilmiş olmalıdır. Dili, Mısır’ın güney bölgelerinde yaygın Sahidce’dir.⁶⁷¹

“Tomas’a Göre İncil”i tertip edenin Didymus Yahuda Tomas olduğuna dair tek emare bu İncil’in başlangıç cümlesidir. Bunu teyid ya da cerh eden hiçbir kanıt bulunmuş değildir. Tomas’a Göre İncil’in 13 numaralı özdeyişinde: İsa müridlerine dedi ki: “Bir mukayese yapın da bana kime benzemekte olduğumu söyleyin.” Simun Petrus dedi ki: “Sen adil bir meleğe benzersin.” Matta dedi ki: “Sen hakim bir filozofun benzerisin.” Tomas dedi ki: “Efendim, senin kime benzediğini ifade etmek hususunda benim ağzım asla muktedir değil.” İsa dedi ki: “Ben artık senin efendin değilim; çünkü sen benim fâş etmiş olduğum kaynayan kaynaktan içtin de sarhoş oldun”. (Bunun üzerine) onu bir tarafa çekti ve ona üç söz söyledi. Toma arkadaşlarının yanına döndüğünde ona sordular: “İsa sana ne dedi?” Tomas onlara dedi ki: “Eğer Onun bana söylediği sözlerden birini size söylesem, hepiniz beni taş tutardınız; o zaman da taşlardan bir alev çıkıp sizleri yakardı” denilmektedir. Bu ise, açık bir biçimde, Didymus Yahuda Tomas’ın, İsa’nın esrarının ve vahyinin içeriğinin “mahremi” olduğuna delâlet etmektedir. Zaten Havari Yahuda’ya her ikisi de “ikiz” demek olan Grekçe “Didymus” ve Kıptîce “Tomas” lakapları İsa’nın sulben değil ruhen ikizi olduğu için verilmiştir. Bütün bunlardan İsa’nın Didymus Yahuda Tomas’ı: kendisinin; 1) mahremi, 2) esrârının emîni, 3) rûhânî bakımdan kendisinin ikizi, 4) ifşâ ettiği kaynaktan içip de sarhoş olmuş (cezbeye düşmüş), ve hatta 5) ilminin vârisi; ve 6) kendi nefesine ârif ve bundan ötürü de her şey hakkında derinliğine (ledünnî) bilgi elde etmiş, 7) cihâd ve irfân ehli bir zât olarak teşhîs etmekte olduğu sonucu çıkmaktadır.⁶⁷²

⁶⁷¹ Ekrem Sarıkçıoğlu, Tomas İncili, O.M.Ü. İl. Fak. Der., Samsun, 1990, sy.4, s. 14

⁶⁷² Ahmed Yüksel Özemre, Toma’ya Göre İncil, s.83-86

Tomas İncil'i, havarilerin İsa'ya sordukları sorular, İsa'nın da onlara verdiği cevaplarla başlayıp sona ermekte ve metnin geneline bakıldığında bir nasihatnâme özelliği taşımaktadır.

Son dönemlerde bu İncil'in gnostik inançları yansıtır yansıtmadığı konusunda yoğun araştırma ve tartışmalar cereyan etmektedir. Söz konusu bu araştırma ve tartışmalarda çoğunluk, bu İncil'in gnostik bir İncil olduğu fikrindeyse de, bu görüş gittikçe taraftar kaybetmektedir. Tomas İncili'nin gnostik karakterli bir İncil olup olmasının pek de önemli olmadığı görüşü de yaygınlık kazanmaktadır. Son dönemlerde İsa hakkında araştırma yapan bilim adamları ve kuruluşlar, bu İncil'e son derece önem atfetmektedirler. Örneğin 1985 yılında Amerika'nın California kentinde kurulan "İsa Okulu" adlı teşkilat, 1993 yılında yayınladığı "The Five Gospels: The Search For The Outhentic Words Of Jesus" adlı eserde, Tomas İncil'ini beşinci otantik İncil olarak kabul etmiştir. Çünkü bu İncil'in çok erken dönemlerde, yani, M.S. 50'li yıllarda yazıldığına inanılmaktadır. Tomas İncil'i muhteva olarak, genelde İsa'nın sözlerine yer vermekte ve onun eylemleri üzerinde durmamaktadır. Bu İncil'de İsa'nın çarmıhtaki ıstırapı ve ölümünün insanlığın günahlarına kefareti olduğu yönünde hiçbir bilgi yoktur.⁶⁷³

2.8.2.2. Apokrif İbrani Tomas İncili

İsa'nın annesini ve çocukluğunu konu edinen "Çocukluk İncilleri"nden biri de Tomas'a atfedilen "İbrani Tomas İncili"dir. Yunanca metnin ismi "İbrani Mütefekkir Tomas'ın Rabbin Gençlik Faaliyetleri Hakkındaki Haberleri" şeklindedir. Bu İbrani Tomas'ın kim olduğu konusu Hristiyan bilginleri arasında tartışma konusudur. İlk hatıra gelen, Havari Tomas olabileceğidir. Çeşitli dillerde pek çok nüshası bulunmakta olup en yaygın olanı Yunanca nüshasıdır. Yunanca dışında, Slavca, Latince, Gürcüce ve Habeşçe nüshaları mevcuttur.⁶⁷⁴ İsa'nın doğumu ve çocukluğunu zikrettiğimiz tezimizin ilk kısımlarında bu metinden bazı alıntılar yaptığımızı hatırlatmak isteriz.

⁶⁷³ Mahmut Aydın, "Yahudi Bir Peygamberden Gentile Tanrıya İsa'nın Tanrısallaştırılma Süreci", İslamiyat Der., Özkan Mat., Ankara, 2000, c. 3, sy.4, s. 54

⁶⁷⁴ Ekrem Sarıçioğlu, Hristiyanlarda Çocukluk İncilleri, Türkiye I. Dinler Tarihi Araştırmaları Sempozyumu, Samsun, 1992, s. 23

2.8.2.3. Apokrif Tomas'ın İşleri

Gnostik izler taşıyan “Tomas'ın İşleri”nin ayrıntılarına bakıldığında, anlatılan hikayelerin tamamen abartılı bölümlerden oluştuğu görülmektedir. Tomas'ı (burada ve Suriye geleneklerinde söylendiği gibi Judas Thomas), İsa'nın ikiz kardeşi olarak gösterir. Suriye'deki Tomas, Yunanca'da ikiz anlamına gelen Didymus ile aynıdır. Söz konusu hikaye şöyle gelişir: “Havarilere görev dağılımında, Hindistan, Tomas'a düşer fakat Tomas oraya gidemeyeceğini bildirir. Bunun üzerine kendisinin sahibi olan İsa, Hindistan kralı Gundafor'un elçisi Abban'a olağanüstü bir yolla görünür. Gundafor'a hizmet etmesi ve Abban'ın kölesi olması için, Tomas'ı marangoz olarak Abban'a satar. Daha sonra Abban ve Tomas hükümdarın kızının düğün yemeğinde bulundukları ve karaya çıktıkları Andrapolis'e gelinceye kadar yelken açarlar. Garip olaylar birbirini takip eder ve Tomas, Hindistan'a gelince Gundafor için bir saray yapacağına söz verir. Fakat Tomas, kendisine emanet edilen parayı fakirlere harcar. Gundafor da onu hapishaneye atar. Fakat havari mucizevi bir şekilde kaçır. Vaaz vermek için ülkeleri dolaşırken vahşi eşek ve ejderhalarla tuhaf olaylar yaşar. Daha sonra, oğlu Vazan ve Misdai'nin karısı Tertia'yı değiştirdiği Kral Misdai (Suriye dilinde Mazdai) nin şehrine gelir. Bundan sonra, şehir dışındaki tepeye götürülerek ölüme mahkum edilir ve dört asker tarafından mızrakla delik deşik edilir. Eski kralların kabrine gömülür ve daha sonra bunun kalıntıları batıya götürülür. Şimdi Afganistan, Belucistan, Pencap'ta ve Gondophernes ya da Guduphara ismini taşıyan Himalayaların Güney Asya kısmında, bu kralın M.S. 46 yıllarında hüküm sürdüğü dikkate değer bir gerçektir. Bu, bölgede madeni paraların bulunması sebebiyle bilinmektedir. Çeşitli küçük değişikliklere rağmen “Tomas'ın İşleri”nde Gundafor'un ismi açıktır ve tartışılmaz. Ayrıca, M. S. 20'lerde başlayıp 46 yıl hüküm süren Gunduphara Krallığı'nın kurulmuş olduğunun uzmanlarca kabul edildiğine ve tarihte yazılan “Takht-i Bahi” yazıtlarının kalıntılarına sahibiz. Yine, Misdai ya da Mizdai'nin İran topraklarında kazanılan Hint isimlerini değiştirmede çok iyi olduklarına inanmak için iyi sebepler bulunmaktadır. Bu durumda Kanishka halifesi Mathura'nın kesin olarak Kral Vasudeva'yı temsil etmesi gerekir. Şüphesiz, “Acta Toma”yı yazan gnostik macera romanı yazarlarının, yalanlarını gerçeğe benzetmek için birkaç tarihi hint ismini kabul etmiş olmaları da iddia edilmektedir.⁶⁷⁵

⁶⁷⁵ www.vewadvent.org/cathen/14658b.htm (06.07.2003); M. S. Enslin, “Acts Of Thomas”, The Interpreter's Dictionary Of The Bible, Ed. George Arthur Buttrick vd., New York, 1962, (Volumes: R-Z), s. 632-634

2.8.2.4. Apokrif Tomas'ın Vahyi

Tomas'a atfedilen bir başka kitap da, değişik kaynaklardan elde edilen ve Papa Gelasius tarafından apokrif ilan edilmiş "Tomas'ın Vahyi" (Revelatio Thomae)dir.⁶⁷⁶ Muhtemelen IV. y.y.'ın sonunda yazılmış olup eskatolojik bir apokrif metindir. Uzun zaman önce kaybolmuş fakat XX. y.y. başlarında yeniden keşfedilmiş ve 1911 yılında P. Bihlmeyer tarafından yayınlanmıştır.⁶⁷⁷

2.9. Taday

2.9.1. Şahsiyeti

Taday, havarilerden olup adı Sinoptik İnciller'de sadece birer defa geçer. Onun havari oluşunun dışında bilgi yoktur. Matta'da isminden Lebbeus⁶⁷⁸, Markos'ta Taday⁶⁷⁹, Luka'da ise Yakup Oğlu Yahuda⁶⁸⁰ şeklinde zikredildiği görülmektedir. Taday, Yeni Ahit'te, diğer havarilerden bazılarının fazlaca görüldüğü gibi öne çıkan bir havari değildir.⁶⁸¹ Şu var ki, adı sıkça geçmese bile metinlerden anlaşıldığına göre Taday da diğerleri gibi hep İsa ile birlikte dir.

Onunla ilgili rivayetler genellikle az olup, bu rivayetler apokrif mahiyet taşımaktadırlar.

Bunlardan birine göre Taday, diğer adıyla Lebbaeus, İbrani soyundan olup Ermeni asıllı Suriyelilerin yaşadığı Osroene'nin başkenti Edessa (Urfa)'dandır. Taday, Vaftizci Yahya'nın günlerinde; ibadet etmek, onun konuşmalarını dinlemek ve bir meleğe benzeyen yaşamını görmek amacıyla Kudüs'e gelmiştir. Vaftiz olduktan sonra Taday adıyla tanınmıştır. Daha sonra İsa'nın görünüşü, öğretisi ve mükemmel davranışlarını görerek onu örnek alıp öğrencisi olmuş ve Matta ile Markos'a göre de İsa tarafından Onikiler'den biri ve onuncu havari olarak seçilmiştir.⁶⁸²

Bir rivayete göre de, Taday'un Ermeniler arasında miladi 44-60 arasında sekiz sene görev yapmış olduğu iddia edilmektedir. Bununla Ermeni kilisesinin "apostolik" bir menşeye sahip bulunduğu ortaya konmak istenmektedir. Bu kilisenin değişmez

⁶⁷⁶ www.newadvent.org/cathen/14658b.htm (07.07.2003)

⁶⁷⁷ F. L. Cross-E. A. Livingstone, "Apocalypse of Thomas", The Oxford Dictionary of the Christian Church, s. 1370; M.S. Enslin, "Apocalypse Of Thomas", The Interpreter's Dictionary Of The Bible, Volumes: R-Z, Ed. George Arthur Buttrick vd., New York, 1962, s. 634

⁶⁷⁸ Mat. 10:3

⁶⁷⁹ Mar. 3:18

⁶⁸⁰ Luk. 6:16; Res. İş. 1:13

⁶⁸¹ Nichol D. Francis, "Thaddeus", Seventh-day Adventis Bible Commentary, c. 5, s. 597

⁶⁸² www.newadvent.org/fathers/0826.htm (01.10.2003)

keyfiyeti ve temel geleneği Havari Taday ile Bartelemeous'u ilk kurucuları ve otonom (muhtar) olarak Ermenilerin ilk aydınlatıcıları kabul etmesidir. Hemen bütün kiliseler, bütün Hristiyan gruplar, bu iki kişinin havariliklerinde ittifak ediyorlarsa da, Ermenilerin bulundukları yerlere kadar gitmelerinde ihtilaf etmektedirler.⁶⁸³

Ermeni kilisesi ve genel Ermeni tarihçilerinin büyük çoğunluğunun, Ermenilerin Hristiyan oluşunu 301 yılından başlatmaları; birinci rivayetin kesin olarak kabul görmediğinin delili olmalıdır. Ancak, 301 yılı, Ermenilerin toptan Hristiyanlığı kabul edişinin tarihidir. Bu, daha önce onlar arasında Hristiyan yoktu anlamına gelmemelidir. Çünkü Roma İmparatoru Tiberius'un (M.S. 30-37) son zamanlarında, İsa'dan sonra, Roma İmparatorluğu içinde, az da olsa Hristiyan bulunmaktadır. Bu Hristiyanlara "anarşist" gözüyle bakılmış, yanlış inançlara sahip oldukları kabul edilerek şiddetli işkencelere maruz bırakılmışlardır. Tiberius'tan sonraki imparatorlar zamanında da Hristiyanlar zulüm ve işkencelere uğramışlardır. Bu zulüm ve işkencelerden kaçan ilk Hristiyanlar, hem İncil'i yayma vazifesini yerine getirebilmek, hem de Hristiyanlığı rahatça yayabilecekleri yerler bulmak gayesiyle her tarafa dağılmışlardır. Bu yerler arasında Ermenistan'ın bulunması ihtimal dahilindedir.⁶⁸⁴

Süryani düşüncesine göre İncil, bütün Suriye'den sonra Urfa'da yayılmıştır. Havarilerden Tomas, öz kardeşi Aday ve yardımcıları Agay ve Mara Urfa şehrine geldiklerinde Aday'ı urfa'da bırakan Tomas, Ortadoğu'da İncil'i yaydıktan sonra Hindistan'a ulaşmıştır.⁶⁸⁵ Aşağıda zikredeceğimiz "Taday'un İşleri" adlı apokrif kitaptaki Taday'un, Süryanilerce Thaday⁶⁸⁶ veya Aday olarak isimlendirildiği kanaatindeyiz.

2.9.2. Taday'a Atfedilen Apokrif Taday'ın İşleri

Havari Taday'a atfedilen "Taday'un İşleri" adlı apokrif bir kitap vardır. Yeni Ahit'te şahsı hakkında çok az bilgi bulunan Taday'un kimliği konusunda bazı detaylar gördüğümüz bu eser, onun misyon hareketi hakkında önemli bilgiler ihtiva etmektedir.⁶⁸⁷ Bu kitapta Taday'un, İsa tarafından Edessa krallığı halkına ve civar

⁶⁸³ Abdurrahman Küçük, Ermeni Kilisesi ve Türkler, s. 35-36; Bkz. Arus Yumul, "Günümüzde Gregoryan Ermeni Kilisesi", Dinler Tarihi Araştırmaları III, Ankara, 2002, s. 5

⁶⁸⁴ Abdurrahman Küçük, a.g.e., s. 36

⁶⁸⁵ Aziz Günel, Türk Süryaniler Tarihi, Diyarbakır, 1970, s. 31

⁶⁸⁶ Bkz. Aziz Günel, a.g.e., s. 442

⁶⁸⁷ Bkz. Paul J. Achtemeier, "Apocryphal New Testament", Harper&Row Publishers, San Francisco, 1985, s. 38

bölgelere misyon amacıyla gönderildiği, bu bölgelerde İsa'nın mesajını yayma hususunda başarılı işler yaptığı anlatılmaktadır. V. yy. versiyonu olan olan bu eser, Edessa efsanelerini (Taday, Abgar ve İsa'nın mektuplaşmalarını) içerir.⁶⁸⁸

Bu kitaba göre, Edessa kentinin Abgar adında bir valisi vardır ve Mesih'in öğretisi, gösterdiği mucizelerin ünü Filistin dışındaki yerlerde yayılmış bulunmaktadır. Abgar, bunları işitir ve hayretler içinde kalır. Mesih'i görmeyi ister ancak kentini ve kentinin idaresini bırakacak durumda değildir. Yahudilerin kendisini hedef alan tepkilerinin yoğun olduğu ve bu sebeple birtakım entrikaların döndüğü günlerde Abgar, çaresiz bir hastalığa yakalanır. Haberci Ananias vasıtasıyla Mesih'e şu bilgilerin yazılı olduğu bir mektup gönderir: "Edessalıların kentinin valisi, çaresiz köle Abgar'dan Mesih olan İsa'ya. Senin, cinlere, şeytanlara, felçli insanlara ve kölelere yaptığın birçok mucizeyi işitmiş bulunuyorum. Bundan dolayı, sana kin besleyen aşağılık Yahudilerin hasetleri sebebiyle düzenledikleri entrikaların son bulmasını ve iyiliklerin bizleri de bulmasını diliyorum. Memleketim küçüktür ancak ikimize de yetecek kadar geniştir." Abgar, Mesih'in nasıl görüldüğünü, boyunun posunun, saçının, tek kelimeyle her şeyinin nasıl olduğunu hatasız bir şekilde öğrenmesini Ananias'a emreder. Bunun üzerine Ananias gidip mektubu verir, İsa'nın yüzüne dikkatli bir şekilde bakar ve İsa'nın; kendi kalbinden geçenleri bildiğini düşünür, kalbini de arındırmasını temenni eder. Kendisine bir mendil verilen İsa, yüzünü onunla kurular. Yüzünün şekli kumaşa çıkınca, İsa ona şunu söyler: "Seni gönderene bunu ver ve bu mesajı da geri götür. Sana ve geldiğin kente selam olsun. İşte ben, dünyada acı çekmek, ataları övmek ve yeniden yükselmek için gönderildim. Sonra cennete götürüldüm. Sana, senin ve kentin için bütün doğruluklarda rehber olacak ve seni aydınlatacak olan öğrencim Taday'ı gönderiyorum." Ananias geri dönünce Abgar, ondan haberi alır ve olduğu yere yığılıp kalır. Abgar, Taday gelmeden önce bir şey olacak diye hastalığından endişelenir. Bir süre sonra Taday, Abgar'a gider ve onu sağlıklı bulur, onu Mesih'in ortaya çıkmasıyla ilgili olarak bilgilendirir. Abgar ve bütün ailesini vaftiz eder. Yunanlıların ve İbranilerin büyük çoğunluğuna İsa'nın mesajını öğretir. Suriyelileri ve Ermenileri; Baba, Oğul ve Kutsal Ruh adına vaftiz eder. Taday, Abgar'la birlikte putlarla dolu tapınakları yıktırıp kiliseler inşa ettirir. Halkın, kutsal ayinleri ve yapılması gereken dini görevlerin

⁶⁸⁸ M. S. Enslin, "Thaddeus", The Interpreter's Dictionary Of The Bible, Ed. George Arthur Buttrick vd., New York, 1962, (Volumes: R-Z), s. 614

kurallarını öğrenmesini sağlar. Kendisi, adeta öğrencilerinden biri gibi çalışır ve buradan ayrılıp Suriyelilerin ve Mesechaldelilerin yaşadığı, Suriye ve Mezopotamya arasındaki bölgede bulunan, Tigris Nehrinin yanındaki büyük Amiş kentine gider. İsa'nın; ölüleri diriltmek, her hastalığa şifa vermek ve cin, şeytan gibi ifritleri kovmak için havarilere kuvvet verdiği hususunda buradaki halkı aydınlatır. Bunu öğrenen kent halkı, hastalarını Taday'a getirirler. Taday da öğrencileriyle birlikte Mesih'in adını anmak ve ellerini hastaların üzerine koymak suretiyle iyileştirir. Hatta hastaların bazıları, onun yanına gelmeden evvel içlerindeki cinlerin çıkması sonucu iyileşmişlerdir. Halk çoğu zaman, Taday neredeyse onun yanında olup ne yaptığını gözlemlemeye çalışırlar. Taday'un günah çıkarması, vaftiz ettiği insanlar ve öğretisi her yerde duyulur. Beş yıl boyunca bu bölgede kalan Taday, inşa ettirdiği bir kiliseye öğrencilerinden birini görevlendirir, onlar için dua eder ve buradan ayrılarak misyonunu Suriye şehirlerinde sürdürür. Hastaları iyileştirmeye ve öğretilerine devam eder. Daha sonra Phoenicia'nın bir sahil kenti olan Berytus'a gider. Ağustos ayının 21'inde hayatını kaybeder. Öğrencileri bir araya gelerek onu mezarına defnedirler.⁶⁸⁹

Bir başka rivayete göre ise, "Taday'un İşleri"nde anlatılanlar aşağıda zikredeceğimiz gibi, bir efsane niteliği taşımaktadır. Buna göre, Taday ve Bartalameous'un Ermeniler arasında Hristiyanlığı yaymak için gitmesi hadisesi, Roma İmparatoru Tiberius⁶⁹⁰ döneminde Urfa (Edessa) kralı olan Abgar'la ilgili bir efsaneye bağlanmaktadır. Bu efsane, M. 340 yılına doğru, tarihçi Eusebius tarafından ortaya atılmış ve V. Yüzyıl Ermeni tarihçisi Horenli Musa (Moise de Khorone) tarafından bazı ilavelerle genişletilmiştir. Horenli Musa'nın tarihinde yer alan bazı bilgilere göre, cüzam hastalığına yakalanmış olan Abgar, İsa adında birisinin ortaya çıktığını ve hastaları iyi ettiğini duymuştur. Bunun üzerine o, adamlarından Ananias ile İsa'ya bir mektup göndermiştir. Abgar, mektubunda, İsa'nın ya "Tanrı" veya "Tanrının oğlu" olabileceğine inandığını belirtmiş, bulunduğu yere gelip kendisini iyi etmesini istemiş ve Yahudilerin fenalıklarına karşılık kendisini koruyabileceğini belirtmiştir. İsa da Abgar'a yazdırdığı cevabında, onu iyileştirmek için oralara gitmesinin mümkün olmadığını, bulunduğu yerde bir vazifeyi yerine getirmekle mükellef olduğunu, daha sonra kendisini gönderen "Zat"ın yanına döneceğini, hastalığını iyi etmek, onunla

⁶⁸⁹ www.newadvent.org/fathers/0826.htm (01.10.2003)

⁶⁹⁰ Tiberius, İsa'nın tebliğini yaptığı sıradaki Roma İmparatoru'dur. Bkz. Luk. 3:1

beraber olanlara hayat vermek ve orada Hristiyanlığı yaymak için havarilerinden birini göndereceğini bildirmiştir. Bu mektupla beraber İsa'nın yüzünü sildiği ve yüzünün izini taşıyan mendili gönderdiği de rivayetler arasındadır.⁶⁹¹ Gönderilen bu havari de Abgar'ı iyileştirmiştir. İsa'nın mektubu ve bu hastalığından kurtulması karşısında heyecanlanan Abgar, Hristiyanlığı kabul etmiş, vaftiz olmuş ve halkı da onunla beraber vaftiz olup, Hristiyanlığı benimsemiştir. 494 yılında Roma'da yapılan bir synodda bu efsanenin uydurma olduğu Papa I. Gélase tarafından ilan edilmiştir. Bazı eski tarihçiler, Abgar isminin birbirine karıştırıldığını, Hristiyanlığı kabul edenin V. Abgar değil, VIII. Abgar (saltanat süresi 176-213) olduğunu ve bu sonuncunun gerçekten Hristiyanlığı kabul ettiğini ileri sürmüştür.⁶⁹² Bazı kaynaklarda da dininden vazgeçip, Hristiyanlığı kabul eden bu kral IX. Abgar'dır.⁶⁹³ Taday'un ölümüne ilişkin elimizde iki rivayet mevcuttur. Bunlardan birine göre Taday, Ermenistan'a, İsa'nın vasiyeti gereği Havari Tomas tarafından gönderilmiş ve orada Havari Bartalameus'la birlikte öldürülmüştür.⁶⁹⁴ Süryani inancına göre ise Aday (Taday), Urfa'yı Hristiyanlaştırdıktan sonra, arkadaşı Agay ve Mara ile birlikte bütün Mezopotamya, Diyarbakır, Erbil ve Nusaybin gibi yakın doğunun önemli şehir ve eyaletlerinde İncil'i yaydıktan sonra tekrar Urfa'ya dönmüş ve burada ölmüş ve bizzat bina ettiği Urfa'daki kilisede gömülmüştür.⁶⁹⁵ Taday'un ölümünden sonra yardımcısı olan Agay aracılığıyla Hristiyanlığın, Süfniler (Lice ve Silvan) civarında yayılmış olduğu ileri sürülmektedir.⁶⁹⁶

Yukarıda sözü edilen bilgilerin sıhhat derecesi ne olursa olsun, havarilerden ya da onların talebelerinden kimlerin bu bölgelere ulaştığına dair, kaynaklarda yeterli malumat bulunmamaktadır.

⁶⁹¹ Rivayete göre, M.S. 942 yılında, Bizans İmparatoru Mevriki; İslam Halifesi Mütteki'ye elçilerini göndererek, Urfa Kilisesi'nde bulunan İsa'nın yüzüne sürdüğü ve üzerinde resmi tasvir edilmiş olan mendili ister. Halife Mütteki, İslam bilginlerinin bu mendilin verilip verilmemesi hakkındaki fikirlerine müracaat eder. İslam bilginleri de "bu mendilden daha fazla bizim teberrük etmemiz gerekiyor" diyerek verilmesine karar verirler. Bkz. Aziz Günel, a.g.e., s. 93; Ayr. Bkz. Abdurrahman Küçük, a.g.e., s. 36-37; F.L. Cross-E.A. Livingstone, "Legend of Abgar", The Oxford Dictionary of Christian Church, s. 5

⁶⁹² Sözü edilen ve İsa'ya mektup yazan Abgar M.Ö. 4-M.S. 50 yılları arasında yaşamıştır. Bkz. F.L. Cross-E.A. Livingstone, a.g.md., s. 5 Ayr. Bkz., Abdurrahman Küçük, Ermeni Kilisesi ve Türkler, s. 37; Süryaniler'e göre bu Abgar, İsa'nın yaşıtı ve Urfa hükümdarlığını idare eden Mano oğlu Ukomo (Kara) Abgar'dır. Bkz. Aziz Günel, a.g.e., s. 90

⁶⁹³ F.L. Cross-E.A. Livingstone, a.g.md., s. 5

⁶⁹⁴ Abdurrahman Küçük, a.g.e., s. 38

⁶⁹⁵ Aziz Günel, a.g.e., s. 103

⁶⁹⁶ Aziz Günel, a.g.e., s. 105

2.10. Yurtsever Simun

Yurtsever Simun, Sinoptik İnciller’de geçen havari listelerinde yer alır ve adı birer defa geçer.⁶⁹⁷

Havarilerin Zeytin Dağı’ndan Kudüs’e dönüşlerinde ve Mattiya’nın havari olarak seçilmesi sırasında O da vardır.⁶⁹⁸ Bunun dışında hakkında bilgi yoktur.

2.11. Bartalmay

2.11.1. Şahsiyeti

Yeni Ahit’te, Bartalmay hakkında detaylı bilgi bulunmamaktadır. Bartalmay adı, Grekçe’de Bartholomaios, Eski İbrani dilinde Bar Tolmai (Tolmai’nin Oğlu)⁶⁹⁹ şeklindedir. Bartalmay, havariler listelerinde Markos,⁷⁰⁰ Matta,⁷⁰¹ Luka,⁷⁰² ve Resullerin İşleri’nde⁷⁰³ sadece birer defa geçmektedir. Her üç İncil’de yaklaşık ifadelerle, “İsa’nın dağa çıkarak öğrencilerini yanına çağırdığı ve onların arasından “havari” diye adlandırdığı on iki kişiyi, yanında bulundurmak, Tanrı sözünü duyurmaya göndermek ve cinleri kovmaya yetkili kılmak üzere seçtiği ve bunların arasındaki kişilerden birinin de Bartalameus olduğu” anlatılmaktadır.⁷⁰⁴

Rivayete göre, M.S. 71 yılı civarında ölen Bartalmay, Tolmai veya Bar-Tolmai adında birinin oğludur. Onun adından daha çok Natanyel olarak bahsedilmiştir. Sinoptik İncillerde genellikle Bartalmay olarak zikredilen bu adın Eski İbranice’de eş anlamlısı “Tanrının armağanı” anlamına gelen Matta’dır. İncil yazarları, bu iki havarinin adının birbirine karışması endişesiyle Natanyel adını kullanmaktan kaçınmışlardır. O, Celile Kana’sının yerlisi, bir Musevi hukuk doktoru ve Havari Filipus’un arkadaşıdır.⁷⁰⁵

Bazı yazarlar Yuhanna’da geçen Natanyel ismini onunla bir tutarlar. Yuhanna İncil’ine göre İsa, mesajının ilk günlerinde şakirtlerini ararken Filipus, Natanyel’i bularak ona Musa’nın Kutsal Yasa’da hakkında yazdığı, peygamberlerin de sözünü ettiği kişiyi, Yusuf’un Oğlu Nasıralı İsa’yı bulduklarını söyler. Natanyel bunun üzerine, Nasıra’dan iyi bir şey çıkabileceğine ihtimal vermediğini ifade edince Filipus gelip

⁶⁹⁷ Bkz. Mat. 10:2-4; Mar. 3:14-19; Luk. 6:13-16

⁶⁹⁸ Res. İş. 1:13

⁶⁹⁹ John L. McKenzie, “Bartholomew”, Dictionary of The Bible, New York, 1965, s. 81

⁷⁰⁰ Mar. 3:13-19

⁷⁰¹ Mat. 10:2-4

⁷⁰² Luk. 6:13-16

⁷⁰³ Res. İş. 1:13

⁷⁰⁴ Mar. 3:18; Luk 6:14

⁷⁰⁵ John L. McKenzie, “Bartholomew”, a.g.md., s. 81

görmesini ister. İsa, Natanyel'in kendisine doğru geldiğini görünce onun için, "içinde hile olmayan gerçek bir İsraili" tanımlamasını yapar. İsa, kendisini nereden tanıdığını soran Natanyel'e, Filipus'un onu çağırmadan önce incir ağacının altında gördüğünü ifade eder. Natanyel de İsa'ya, "Tanrı'nın oğlu ve İsrail'in Kralı" olduğunu söyler. Bu konuşma İsa'nın, Natanyel'in daha çok şeylere tanık olacağını söylemesiyle son bulur.⁷⁰⁶

Eusebius, onun Hindistanda İncil'i vazederek yaydığını söylemektedir. Bir başka efsaneye göre o, acı çektilirip öldürülmüştür.⁷⁰⁷

Barnaba İncili'nde ise Bartalmay, İsa'ya sorduğu bazı sorularla dikkatimizi çekmektedir. Bunlardan birinde Bartalmay, İsa'ya, iğvaya kapılmamak için ne yapılması gerektiğini,⁷⁰⁸ diğerinde, günahından tövbe eden kişinin kalbinin ağlamaya yabancı olması halinde ne yapmasının lazım geldiğini sorduğunu,⁷⁰⁹ bir diğerinde, İsa'nın Cenneti tasvir etmesi üzerine, ondan Cennetin ihtişamının herkes için eşit olup olmadığını merak ettiğini,⁷¹⁰ ve bu sorulara karşılık İsa'nın da ona cevaplar verdiğini öğrenmekteyiz.

Bartalmay'ın Ermeniler arasında miladi 44-60 arasında görev yapmış olduğu iddia edilmektedir.⁷¹¹

2.11.2. Bartalmay'a Atfedilen Apokrif Bartalmay İncili

Jerome ve Bede sayesinde mevcudiyeti bilinen apokrif bir İncil'dir. Bu İncil muhtemelen Grek, Latin ve Slavlar arasında yaşayan Bartalmay'ın sorularını kapsamaktadır. Bu sorular, öldürücü günahlar ve diğer hususlarla ilgili soruları, şeytanın yargılamaya çağrılarını vb. içine alır. Bu soruların teolojik bakış açısı gnostiktir. Ayrıca, gnostik karakterli "Havari Bartalmay'ın İsa'nın Dirilişi Kitabı" da Koptça'dır.⁷¹²

2.12. Yahuda İskariyot

Yahuda İskariyot, İsa'yı ele vermesiyle tanınan havaridir. "İskariyot" adının soy belirtmediği, suikastci, katil veya hain anlamlarına gelen Latince "Sircarius"

⁷⁰⁶ Yu. 1:44-50

⁷⁰⁷ www.the Jewishencyclopedia.com/bartholomew (16.08.2003)

⁷⁰⁸ Bar. 75

⁷⁰⁹ Bar. 103

⁷¹⁰ Bar. 177

⁷¹¹ Abdurrahman Küçük, Ermeni Kilisesi ve Türkler, s. 36

⁷¹² F. L. Cross-E. A. Livingstone, "Gospel of St. Bartholomew", The Oxford Dictionary of The Bible, s. 137

sözcüğünden bozularak türediği, dolayısıyla Yahuda İskariyot'un o dönemde şiddete de başvuran radikal Yahudi grubu "Sircarii" olduğu ileri sürülmektedir.⁷¹³ Keriot'lu olan Yahuda, havariler içinde Celile'li olmayan tek kişidir ve memleketi olan Keriot, Hebron'un bir gün ötesinde Yahuda kabilesi topraklarının güney nihayetinde bulunan bir şehirdir.⁷¹⁴

Tam adı Simun İskariyot oğlu Yahuda'dır.⁷¹⁵ Ondan genellikle Yahuda İskariyot olarak söz edilir. Sinoptik İncillerde geçen havari listelerinde onun adı hep en sonda ve "...sonradan İsa'yı ele veren Yahuda İskariyot" şeklinde görülür.⁷¹⁶ Onun vergi ödemenin bir nevi putperestlik olduğunu iddia eden ve vergi mültezemlerinden nefret eden bir tarikattan olduğunu söylenmektedir.⁷¹⁷ Ebionlar İncili'nden günümüze kadar ulaşabilen bir pasajda ise Zelotlar'dan olduğu ifade edilmektedir.⁷¹⁸

İnciller'de Yahuda İskariyot adı, İsa'nın ele verilmesinden önce havarileriyle birlikte yediği Son Akşam Yemeği'nde öne çıkar. İsa'nın onu, Petrus'u, Yuhanna'yı, Matta'yı bizzat seçtiği gibi çağırdığına dair bir bilgiye rastlanmaz. Ancak her halukârda havari listelerinde yer alır.

Yahuda İskariyot'u odak noktası haline getiren gelişmelerin başlangıcı ve bunların sonuçları Hristiyanlık için bir dönüm noktasını oluşturur. İsa'nın çarmıha gerilmesini hazırlayan sebeplerin kaynağında hiç şüphesiz o vardır ve yaptığı işlerle ne Hristiyanlığın asıl sayılan kaynaklarında ne de apokrif kabul edilmiş diğerlerinde ona dair iyilik ifade eden bir söz bulunur. O, hep haindir.

Yahuda İskariyot ve ihanetine dair elimizdeki bilgilerin kaynağı, İnciller ve Resullerin İşleri'dir. Burada olayların anlatımı bakımından birbirine benzeyen sinoptik İnciller, Yuhanna ve ayrıntılarını gördüğümüz Barnaba İncili'nde geçen gelişmeleri sırasıyla Matta İncilinden başlayarak zikredeceğiz.

Matta İncili'ne göre, Fısıh Bayramı'ndan hemen önce İsa, kendisinin çarmıha gerilmek üzere ele verileceğini havarilere haber verir. Bu sırada başkâhinler ve halkın ihtiyarları, Kayafa adındaki başkâhinin sarayında İsa'ya hileyle tuzak kurup öldürmek için planlar yapmakta ve ancak bayram günleri olduğu için halk arasında kargaşalık

⁷¹³ Galip Atasagun, a.g.e., s. 229

⁷¹⁴ Ernest Renan, İsa'nın Hayatı, s. 95

⁷¹⁵ Yu. 6:71; 13:26

⁷¹⁶ Mat. 10:2-4; Mar. 2:13-19; Luk. 6:12-16

⁷¹⁷ Ernest Renan, İsa'nın Hayatı, s. 99

⁷¹⁸ Ekrem Sarıkçıoğlu, Yahudi-Hristiyan İncilleri, O.M.Ü., İl. Fak., Der., Samsun, 1998, Sy. 10, s. 13

çıkması endişesiyle çekinmektedirler. O sıralarda, Onikiler'den biri olan Yahuda İskariyot, başkâhinlere giderek İsa'yı ele vermesi karşılığında kendisine ne verileceğini sorar. Otuz gümüş verirler ve Yahuda İskariyot, o andan itibaren İsa'yı ele vermek için fırsat kollamaya başlar.⁷¹⁹ Nihayet akşam yemeği için İsa, havarileriyle birlikte sofraya oturur ve yemek yerlerken, kendisini içlerinden birinin ele vereceğini söyler. Bunun üzerine havariler endişelenirler ve keder içinde bu sözü kimin için söylediğini sorarlar. İsa, ele verecek olan kişinin sofrada bulunduğunu, elindeki ekmeği kendisiyle birlikte sahana batırmakta olduğunu bildirir. İsa'nın bu sözünü üzerine alan Yahuda İskariyot, bunun kendisi için söylenip söylenmediğini öğrenmek ister. İsa, Yahuda İskariyot'un merakını onun aleyhindeki sözüyle giderir.⁷²⁰

Daha sonra İsa, havarilerle birlikte Zeytin Dağı'na gider ve Getsemani diye bilinen yere gelir.⁷²¹ Nihayet Yahuda İskariyot, ihanetinin sonucu olarak buraya yanında başkâhinlerle halkın ihtiyarları tarafından gönderilmiş kılıçlı sopalı büyük bir kalabalıkla gelir. Önceden, bu kalabalığın ileri gelenleriyle anlaştığı gibi kimi öperse onu tutuklamalarını söyler. Dosdoğru gidip İsa'yı selamlar ve öper, bunun üzerine adamlar İsa'yı yakalayıp tutuklarlar.⁷²² Ertesi gün İsa, bütün başkâhinler ve halkın ihtiyarlarının ortak kararıyla ölüm cezasına çarptırılır. İsa'yı ele veren Yahuda İskariyot, onun mahkum olduğunu görünce yaptığına pişman olur ve aldığı otuz gümüşü geri götürür. Suçsuz birini ele vermekle günah işlediğini anlatır. Adamlar bunun kendilerini ilgilendirmediklerini söyledikleri zaman Yahuda İskariyot, paraları tapınağın içine fırlatarak oradan ayrılır ve kendini asar. Yahuda İskariyot'un attığı paraları toplayan başkâhinler, aralarında anlaşarak bu paraları yabancılar için mezarlık yapmak üzere Çömlekçi Tarlası'nı satın alırlar. Bu tarlaya da zamanla "Kan Tarlası" demek âdet haline gelir.⁷²³ Görüldüğü gibi Matta, diğerlerinden farklı olarak, Yahuda İskariyot'un aldığı paranın miktarını ve vicdan azabına yenik düşerek intihar ettiğini yazmaktadır.

Markos İncili, Yahuda İskariyot ile ilgili bölümlerde şu bilgileri vermektedir: "Fısıh ve Mayasız Ekmek Bayram'ına bir gün kala Yahuda İskariyot, İsa'yı ele vermek amacıyla başkâhinlerin yanına gitmiştir. Onlar bunu işitince sevinirler ve kendisine para vermeyi vaat ederler. Yahuda İskariyot da planını uygulamak için vakit kollamaya

⁷¹⁹ Mat. 26:14-15

⁷²⁰ Mat. 26:20-25

⁷²¹ Mat. 26:36

⁷²² Mat. 26:47-49

⁷²³ Mat. 27:1-8

başlar.⁷²⁴ Havariler, fısıh yemeği için hazırlıklarını yaparlar ve akşam olunca İsa, havarileriyle birlikte sofraya oturur. Orada bulunanlardan birinin kendisini ele vereceğini söyler. Havariler, şaşkınlık içinde İsa'nın kendilerini denemek için mi bunu söylediğini sorarlar. İsa, kendisini ele verecek olanın hiç doğmamış olmasının daha iyi olduğunu söyleyerek ekmeği böler ve bir kâse alıp bundan havarilere içirir.⁷²⁵ Ardından Zeytin Dağı'na doğru giderler ve İsa, Getsemani denilen yerde konuşurken Yahuda İskariyot, yanında başkâhinler, din bilginleri ve ihtiyarlar tarafından gönderilmiş kılıklı sopalı bir kalabalıkla birlikte gelir. Kimi öperse onu tutuklamalarını söyler, İsa'ya yaklaşıp öper.⁷²⁶ Yahuda İskariyot'un ihanetine dair malumat, Markos'ta bu şekilde sona ermektedir.

Luka İncili, benzer ifadelerle gelişen olaylar zincirini şu cümlelerle anlatır: “Fısıh denilen Mayasız Ekmek Bayramı'nın yaklaştığı günlerde, başkâhinlerle din bilginleri İsa'yı ortadan kaldırmak için bir yol aramakta ancak halkın tepkisinden de korkmaktadırlar. Şeytan, Onikiler'den biri olup İskariyot diye adlandırılan Yahuda'nın yüreğine girer. Yahuda İskariyot, gidip başkâhinler ve tapınak koruyucularının komutanlarıyla, İsa'yı nasıl ele verebileceğini görüşür. Onlar buna sevinirler ve kendisine para vermeye razı olurlar. Bunu kabul eden Yahuda İskariyot, kalabalığın olmadığı bir zamanda İsa'yı ele vermek için fırsat kollamaya başlar.⁷²⁷ Havariler Fısıh Yemeği için hazırlık yaparlar ve yemek saati gelince İsa, havarileriyle birlikte sofraya oturur. Burada yaptığı konuşmada, bu yemeğin havarileriyle birlikte yediği son yemek olduğunu ve bu yemeği çok arzuladığını, Tanrının egemenliğinde yetkinliğe erişeceği zamana dek bir daha yemeyeceğini bildirir. Sonra eline ekmek alır, şükrederek ekmeği böler ve öğrencilerine verir. Ekmeğin, havarilerin uğrunda feda edilen bedeni olduğunu bildirir. Yemekten sonra eline kâseyi alarak, bu kâsenin de onların uğruna akıtılan kanıyla gerçekleşen yeni antlaşma olduğunu ancak kendisini ele verecek olan kişinin elinin aynı sofrada bulunduğunu söyler ve bu hatayı yapan kimse için beddua eder. Havariler, içlerinden hangisinin bunu yapacağını aralarında soruşturmaya başlarlar.⁷²⁸

⁷²⁴ Mar. 14:10-11

⁷²⁵ Mar. 14:17-24

⁷²⁶ Mar. 14:43-47

⁷²⁷ Luk. 22:1-6

⁷²⁸ Luk. 22:14-23

İsa, Zeytin Dağı'na gider ve havarilere konuşurken bir kalabalık, önlerinde Yahuda İskariyot olduğu halde gelirler. Yahuda İskariyot, İsa'yı öpmek için yaklaşıncı, İsa'nın "bir öpücükle mi ele veriyorsun" sözüyle karşılaşır.⁷²⁹

Buraya kadar zikredilenlere bakıldığında Yahuda İskariyot'un, Zeytin Dağı'nda diğer havarilerle bir arada bulunmadığı veya İsa'yı ispiyonlamak için Son Akşam Yemeği bitmeden evvel topluluktan ayrıldığı anlaşılmaktadır. İsa tutuklanıp başkâhinin evine götürülür ve bir dizi yargılama, aşağılama ve çarmıhla başlayıp havarilere son defa görüldüğü Beytanya yakınlarında göğe alınışıyla sona eren olaylar anlatılır.

Luka İncili, ihanetin gerekçesini şeytanın onun içine girmesi olarak açıklar. Diğerlerinde Yahuda İskariyot'un bunu, para elde etmek amacıyla yaptığı ifade edilmektedir.

Yukarıda zikrettiğimiz gibi Yahuda'nın ihanetine dayanamayıp intihar ettiği hususu Sinoptik İnciller içinde sadece Matta'da yer almakta, diğerleri bundan hiç söz etmemektedirler.

Yuhanna İncilinde ise bu hain havari, Son Akşam Yemeği ve bunu takip eden olaylar zinciri detaylı bir şekilde açıklanmaktadır. Yuhanna İncil'i, Fısıh Bayramı'ndan önce İsa'nın, dünyadan ayrılacağı zamanın yaklaşmakta olduğunu bildiğini yazar ve bu hususla ilgili gelişen olayların ayrıntılarını verir. Akşam yemeği sırasında iblis, Simun oğlu Yahuda İskariyot'un yüreğine, İsa'yı ele verme isteğini koymuştur. İsa, bir süre konuştuktan sonra havarilerden birinin kendisini ele vereceğini söyler. Onlar birbirlerine bakarlar ve Petrus, İsa'nın sevdiği havariye bu kişinin kim olduğunu İsa'ya sormasını ister. İsa lokmayı sahana batırıp kime verdiyse hainin o olduğunu söyler. Lokmayı sahana batırır ve Yahuda İskariyot'a verir. Yahuda İskariyot, lokmayı alır almaz şeytan onun içine girer ve "yapacağını tez yap" der. Sofrada oturanların hiç biri İsa'nın bu sözü niçin söylediğini anlayamazlar. Para kutusu Yahuda İskariyot'ta olduğundan, bazıları İsa'nın ona "bayram için bize gerekli şeyleri al" ya da "yoksullara bir şey ver" demek istediğini zannederler. Yahuda İskariyot, lokmayı aldıktan sonra hemen oradan ayrılır.⁷³⁰ Bir süre sonra İsa havarilerle birlikte Kidron Vadisi'nin ötesine

⁷²⁹ Luk. 22:47-48

⁷³⁰ Yu. 13:1-30

geçip orada bir bahçeye varır.⁷³¹ Burası İsa'nın havarilerle sık sık buluştuğu yerdir ve Yahuda İskariyot da burayı bilmektedir. Nihayet Yahuda İskariyot, yanına bir bölük asker, başkâhinler ve Ferisilerin gönderdiği görevlileri alarak oraya gelir. İsa, başına geleceklerin hepsini bilmektedir ve öne çıkıp onlara kimi aradıklarını sorar. Adamlar da İsa'yı aradıklarını söylerler.⁷³² İsa, kendisini tanıttınca, komutanla buyruğundaki asker bölüğü ve Yahudi görevliler onu tutup bağlarlar.⁷³³

Yuhanna İncili'nde, Yahuda İskariyot'un oynadığı rol yukarıda anlatmaya çalıştığımız şekilde zikredilmekte ve onun ismi sonraki bölümlerde geçmemektedir. Onun ölümünden sonra doğan boşluğu doldurmak üzere on ikinci havari olarak Matiya havariler tarafından seçilmiştir.⁷³⁴

Apokrif kabul edilen Barnaba İncili'nde ise, Yahuda İskariyot ve ihaneti hakkındaki bilgiler, doğal olarak Kanonik İncillerden farklı görünürler. Burada şu bilgilere rastlıyoruz: "Fısıh Bayramı'nın yaklaştığı günlerde İsa, Celile'de havarilerle gizlice konuşup, şeytanın dürtmesi sonucu Yahuda İskariyot'un kurmayı planladığı tuzak konusunu onlara ima eder. Çünkü Melek Cebail, Yahuda İskariyot'un kâhinlerle nasıl elbirliği içinde olduğunu ve İsa'nın konuştuğu her şeyi onlara bildirdiğini haber vermiştir. İsa'nın bu konuşması üzerine Barnabas, göz yaşları içinde İsa'ya yaklaşarak ihanet edecek olanın kim olduğunu bilmek ister. Ancak İsa, bunu söylemenin uygun bir zaman olmadığını fakat kötü olanın ortaya çıkacağını ve kendisinin de dünyadan ayrılacağını söyler. Havarilerin ısrarına rağmen sırrı açığa vurmaz.⁷³⁵ Barnaba İncili, İsa'nın havari olarak seçtiği kişilerin listesini verirken Yahuda İskariyot'u son sırada sayar ve onun İsa tarafından zekatları toplayıp dağıtmakla görevlendirdiği halde her şeyin onda birini çaldığını⁷³⁶ yazar. Buna ilaveten, onun ihanetine gerekçe olarak, içinde Allah sevgisi için kendisine verilen tüm şeylerin bulunduğu İsa'nın kesesini taşıdığını, bu sebeple de İsa'nın İsrail kralı kendisinin de güçlü bir insan olacağını ümit ettiğini ancak ümidini yitirince ihanetinin hazırlığını yaptığına işaret eder. Yahuda

⁷³¹ Sinoptik İnciller bu yerin, Kidron Vadisi olmayıp Zeytin Dağı ve Getsemani Bahçesi olduğunu yazarlar.

⁷³² Burası, Yeni Ahit'in başka yerlerinde olduğu gibi son derece dikkat çeken bir husustur. Mabette, dağda, köyde, şehirde ve her yerde mesajını anlatmak üzere hep hazır bulunan İsa'yı aramaya gelen topluluğun, karşılarında İsa olduğu halde onu sormaları tuhaf görünmektedir. Bkz. Yu. 18:1-5.

⁷³³ Yu. 18:12

⁷³⁴ Res. İş. 1:15-26

⁷³⁵ Bar. 72

⁷³⁶ Bar. 14

İskariyot'a göre İsa, şehirlilerin kendisini kral yapmak için aralarında istişare yapmalarına rağmen onun bunu öğrenince kaçtığını, akıllı bir adamın bu şerefli görevden kaçmaması gerektiğini, İsa'nın şayet bir peygamberse parasını çaldığını bilmesi gerektiğini, bunun için de sabrını yitirip kendisine inanmadığını fark edeceği için kendisini hizmetinden kovması gerektiğini düşünür. Bir takım dünyalıklar elde etmek amacıyla, Ferisiler, yazıcılar ve önde gelen kâhinlerle birlikte düzen kurup İsa'yı onlara teslim etmenin planlarını yapar. Ardından da kararını verip, meselenin Nain'de nasıl geçtiğini söz konusu kişilere duyurur. Nihayet başkâhinle istişare eden topluluk İsa'nın kral olması halinde geçimleriyle ilgili olarak sıkıntıya düşebilecekleri ve İsmailîlerin Romalılarla anlaşmaya varıp ülkelerini ellerine vermek suretiyle İsrail'in eskiden olduğu gibi köleleştirileceği endişesiyle harekete geçerler.⁷³⁷ O gün Yahuda İskariyot, herkesten daha çok İsa'nın yokluğuna üzülmüyor görünür fakat İsa durumun farkındadır.⁷³⁸ Barnabas, Yahuda'nın ikiyüzlü oluşuna dair de Cüzzamlı Simun'un evinde geçen olayı özetle şöyle anlatır: "İsa, Simun'un evinde akşam yemeği yerken, Lazarus'un kızkardeşi Meryem eve girer ve bir kabı kırıp, İsa'nın başına ve elbisesine yağ merhemi döker. Bunu gören Yahuda İskariyot, Meryem'i bu işten alıkoymaya çalışıp, bunu yapacağına kendisine vermesini böylece yağı satması halinde parasını yoksullara vereceğini söyler. İsa'nın küçük ikazına Yahuda İskariyot, kurnazca cevap verir ancak istediği de olmaz. Bu duruma içinden kızan Yahuda İskariyot, İsa'ya verilen şeylerin onda birini çaldığından otuz gümüşü kaybetmiştir. Bundan sonra başkâhini bulmaya gider ve kâhinleri, yazıcıları ve Ferisîleri bir heyet halinde toplanmış halde bulur. Başkâhine, İsa'yı ele vermesi halinde ne alacağını sorar ve otuz gümüş karşılığında bunun yolunu onlara anlatır.⁷³⁹ Fısıh günü gelince kendisine İsa, ihanet edecek olan Yahuda İskariyot'u, bir şeyler almaya göndermek ister. Yahuda, önce yemek yemeyi arzu ettiğini söyleyince kalkıp bir havlu alır ve beline dolar, sonra bir leğene su koyup havarilerin ayaklarını Yahuda İskariyot'tan başlayıp yıkar ve içlerinden birinin kendisine ihanet edeceğini bildirince havariler birbirlerine bakarlar. Yahuda İskariyot, hainin kendisi mi olacağını sorar. İsa da, ihanet edecek olanın kim olduğunu söylediğini belirtir ancak diğerleri bunu duymazlar. Yemek yenilir ve cin, Yahuda İskariyot'un sırtına biner, evden ayrılırken de İsa, Yahuda İskariyot'a yapması gerekeni

⁷³⁷ Bar. 138, 142

⁷³⁸ Bar. 143

⁷³⁹ Bar. 205; Krş. Mat. 26:6-13-14; Mar. 14:10; Luk. 32:3

abuk yapmasını söyler.⁷⁴⁰ Burada bu son ayrıntının Kanonik İncillerde yer almadığını belirtmekte fayda görüyoruz. Nihayet İsa, evden çıkıp ibadet etme deti üzerine bahçeye çekilir ve onun havarilerle birlikte bulunduğu yeri bilen Yahuda İskariyot, başkhine varır ve kendisine vdedilenin verilmesi halinde İsa'yı ele vereceğini haber verir.⁷⁴¹ Askerler Yahuda İskariyot'la birlikte İsa ve o sırada uyumakta olan on iki havarinin bulunduğu yere gelirler. O zaman kuluna gelen tehlikeyi gören Allah, dört meleğe, İsa'yı dünyadan almalarını emreder.⁷⁴²

Yahuda İskariyot, askerlerin yaklaştığını işitip korkudan eve çekilen İsa'nın göğe çekildiği odaya dalar dalmaz, Allah'ın yarattığı yeni bir mucize ile şeklen İsa'ya benzetilir. Bu sırada uykudan uyanan havariler, İsa'ya benzetilen ve onu arayan Yahuda İskariyot'u, İsa zannederler. Askerler onu yakalarlar. Bu sırada havariler delirmiş gibi kaçmışlardır. Neticede kendisinin İsa olmadığını anlatamayan Yahuda İskariyot, hakaret ve tekmelerle Kudüs'e getirilir. Bu sırada Yuhanna ve Petrus, uzaktan askerleri izlemektedirler. İsa'yı idam etmek için toplanmış bulunan Ferisiler heyeti ve başkâhin tarafından Yahuda İskariyot'a yapılan tüm sorgulamaları gördüklerine dair onlar Barnabas'ı ikna ederler. Yahuda İskariyot, delirmiş gibi sözler söylemiş ancak sorgulamayı yapanlar onun gerçekten İsa olduğuna ve ölüm korkusuyla deli numarası yaptığına inanmışlardır. Yazıcılar, Yahuda İskariyot'un gözlerini bir sargıya bağlayıp alay ederler ve yumruklarlar. Sabah olunca, halkın ileri gelenleri ve Ferisilerden oluşan büyük bir heyet toplanır ve başkâhin, Ferisilerle birlikte Yahuda İskariyot'a karşı, İsa olduğuna inandıklarından yalancı şahit ararlar fakat aradıklarını bulamazlar.⁷⁴³ Barnabas burada bir parantez açarak, kendisi de dahil olmak üzere bütün havarilerin, İsa'ya inananların ve hatta İsa'nın annesi Meryem'in bile, Yahuda İskariyot'un İsa olduğuna inandıklarını, İsa'nın söylemiş olduğu her şeyi, dünyadan nasıl çekilip alınacağını, üçüncü bir kişide nasıl işkence çekeceğini ve dünyanın sonuna kadar ölmeyeceğini unuttuklarını yazar.⁷⁴⁴ İsa'nın annesi ve Yuhanna, armının yanına giderler. Başkhin, Yahuda İskariyot'u bağlı olarak önüne getirtir ve ona havarilerini ve akidesini sorar. Yahuda İskariyot, kendinde değilmiş gibi konuyla ilgili hiçbir cevap veremez. Başkâhinin ondan İsrailin yaşayan Allah'ı üzerine, gerçeği söylemesini

⁷⁴⁰ Bar. 213

⁷⁴¹ Bar. 214

⁷⁴² Bar. 215

⁷⁴³ Bar. 217

⁷⁴⁴ Bar. 217

isteyince, kendisinin Nasıralı İsa'yı ellerine vermeyi vaad eden Yahuda İskariyot olduğunu söylediğini ve olup bitenlere bir anlam veremediğini çaresizlik içinde anlatır. Bunun üzerine başkâhin, onu sapık bir fitneci olarak niteleyerek sahte mucizelerle Celile'den Kudüs'e kadar bütün İsrailileri aldattığını ve numara yaparak kendisine yakışacak olan hak ettiği cezadan kaçmayı düşündüğünü ancak kurtulamayacağını söyler ve adamlarından ona vurmalarını ister. Yahuda İskariyot, inanılmayacak şekilde hakaretlere maruz kalır, bir hokkabaz gibi giydirilir ve görenleri merhamete getirecek şekilde canı yakılır. Ardından onu elleri bağlı şekilde, İsa'yı gizliden gizliye seven valiye götürürler. Vali, hangi nedenle kendisine getirildiğini sorunca Yahuda İskariyot, gerçeği söylemiş olsa bile inanmayacağını söyler. Yahuda İskariyot, valinin ısrarı üzerine, idam edilirse büyük bir yanlışlık yapılmış olacağını, kendisinin Yahuda İskariyot olduğunu ve bir büyücü olduğuna inandığı İsa'nın kendisini bu hale getirdiğini anlatır. Vali bu sözler üzerine merhamet eder ve dışarıya çıkıp, Yahuda'nın anlattıklarını aklen aykırı bulmadığını belirtince, kâhinler, halkın ileri gelenleri, yazıcılar ve Ferisilerin büyük bir tepkisiyle karşılaşır. Çaresiz kalan vali bu durumdan yakasını sıyırmak için, Yahuda İskariyot'un Celile'li olduğunu⁷⁴⁵ ve Hirades'in de Celile'nin kralı olmak hasebiyle bu davaya bakmasının daha uygun olacağını belirtir. Neticede Yahuda İskariyot, Hirodes'e götürülür. Kralın huzuruna getirilince çok sayıda soru ile karşılaşır. Önceden olduğu gibi İsa olmadığına vurgular yaparak cevaplar verir. Hirodes, olaya şahit olan bütün saray erkânıyla birlikte alay eder ve soytarılara giydirildiği gibi beyazlar giydirtip, Pilatus'a geri göndererek ona İsrail kavminin adaletiyle ilgili başarısızlığa düşmemesini salık verir. Hirodes, Barnabas'a göre Yahudilerden rüşvet almıştır. Vali bunu duyunca o da biraz para koparabilmek için, Yahuda İskariyot'u serbest bırakmak istemiş gibi yapar ve kamçılıyarak öldürmeleri için kendilerine yazıcıların ödemedede bulunduğu kölelerine onu kamçılar. Sonra Yahuda İskariyot'un üzerine mor eski bir elbise giydirilir, dikenlerden örülü bir taç başına konur. Asa yerine de eline bir kamyş verilen Yahuda İskariyot, yüksek bir yere oturtulunca askerler, onu alay ederek Yahudilerin kralı olarak selamlarlar. Yazıcılar ve Ferisilerle birlikte önde gelen kâhinler, Yahuda İskariyot'un kırbaçlarla ölmemiş olduğunu görünce, Vali Pilatus'un onu serbest bırakmasından korkarak, rüşvet verirler. O da rüşveti alıp ölüm suçlusu olarak yazıcılara ve Ferisilerin ellerine verir. Sonra onu,

⁷⁴⁵ Ernest Renan, İsa'nın Hayatı, s. 95

cezaya çarptırılan iki hırsızla birlikte suçluları astıkları Kalverî Dağı'na götürerek orada daha çok rezil olması için çıplak olarak çarmıha gererler.⁷⁴⁶

Barnaba, Yahuda İskariyot'un ses, yüz ve şekil olarak İsa'ya benzetilmesi sebebiyle havariler ve inananların yanılgıya düştüklerini, onun İsa olduğuna inandıklarını, bu sebeple bazılarının İsa'nın sahte bir peygamber olduğunu düşündüklerini ve gösterdiği mucizeleri büyü sanatıyla gerçekleştirdiğine kanaat getirerek ondan ayrıldıklarını anlatmaktadır. Ona göre, havariler ve diğerleri, İsa'nın dünyanın sonunun yaklaştığı zamana kadar ölmeyeceğini söylediğini işte tam o zaman dünyadan alınması gerektiğini düşünmekteydiler. Bu yüzden havarilerinin kendilerine söylemiş olduğu şeyleri hatırlamadıklarından böyle bir hal içinde idiler. Onlardan bir kısmı İsa'nın annesi Meryem eşliğinde Kalverî Dağı'na giderler ve validen izin alarak Nikodemus ve Aberimetya'lı Yusuf aracılığıyla İsa'yı gömmek için alırlar. İsa şeklindeki Yahuda İskariyot, çarmıhtan indirilip kıymetli merhemlerle sarılarak, Yusuf'un yeni mezarına gömülür.⁷⁴⁷ Sonra Barnaba, Yuhanna ve kardeşi Yakup ile Meryem birlikte Nasıra'ya giderler. İşte bu sırada beklenmeyen bir gelişme olur ve bazı şakirtler, geceleyin giderek, Yahuda İskariyot'un cesedini mezarından çıkarıp saklarlar ve İsa'nın yeniden dirildiğini etrafa yayarlar. Ortaya çıkan karışıklık sebebiyle başkâhin, aforoz cezasını göze almadan hiç kimsenin Nasıra'lı İsa'dan söz etmemesini emreder. Bu andan itibaren de bu konuda ağızlarını tutamayanlar için büyük bir takip ve işkence dönemi başlamış olur.⁷⁴⁸

Görüldüğü gibi Barnaba'dan gelen Yahuda İskariyot'la ilgili rivayetler, ihaneti ve şahsiyeti hariç tutulursa, genel olarak hayli ayrıntılı ve Kanonik İnciller'e muhaliftir. İsa'nın dininden ilk önemli sapmaların bu çarmıha gerilme hadisesi ve sonrasındaki gelişmeler üzerine meydana geldiği anlaşılmaktadır. Yahuda İskariyot'un ölümü hakkında farklı bir bilgi de Petrus'un kalabalık bir topluluğa yaptığı konuşmasından gelmektedir. Petrus'a göre Yahuda İskariyot, yaptığı kötüğün karşılığında aldığı ücretle bir tarla satın almış, sonra baş aşağı düşmüş ve aldığı yaralar sonucunda ölmüştür. Satın aldığı tarlaya da "Kan Tarlası" anlamına gelen "Hakeldema" adı verilmiştir.⁷⁴⁹

⁷⁴⁶ Bar. 217

⁷⁴⁷ Bar. 217

⁷⁴⁸ Bar. 218

⁷⁴⁹ Res. İş. 1:15-19

3. Havari Sayılan Kişiler

3.1. Matiya

3.1.2. Şahsiyeti Ve Havari Olarak Seçilmesi

Grekçe Matthias, veya eski el yazmalarının birçoğunda geçtiği şekliyle Maththias ismi, Mattathias kelimesinden türetilmiştir. İbranice Mattithiah “Yahve’nin armağanı” anlamına gelmektedir. Matiya, Yahya’nın vaftiz döneminden, İsa’nın havarilerin arasından ayrıldığı güne kadar geçen dönemde İsa’nın öğrencisi olmuş yetmiş kişiden biridir.⁷⁵⁰

Resullerin İşleri’ne göre, Yahuda İskariyot’un ihaneti ve Çarmıh olayının ardından İsa dirilmiş ve havarilerlerine kırk gün süreyle görünerek Tanrı’nın egemenliğine dair konuşmalar yapmış, onlara Kudüs’ten ayrılmamalarını tembih etmiş ve birkaç güne kadar Kutsal Ruh’la insanları vaftiz etmeye başlayacaklarını bildirmiştir.⁷⁵¹ Bu sırada Zeytin Dağı’nda bulunan havariler Kudüs’e geri dönmüşler ve daha sonra da Petrus’un, Mezmurlar Kitabı’ndaki emrin⁷⁵² gerçekleşmesi amacıyla yaptığı tavsiyeye uyularak, Yahuda İskariyot’un yerine bir başkasının katılması gündeme getirilmiştir.⁷⁵³ Petrus, Onikiler’e katılacak kişinin, yukarıda belirttiğimiz gibi Yahya’nın vaftiz döneminden, İsa’nın ararından alındığı güne kadar kendileriyle birlikte olmuş bir kişi olması gerektiği şartını öne sürmüştür.⁷⁵⁴ Petrus’un sözlerini dinleyen topluluk, Barsaba denilen ve Yustus olarak da bilinen Yusuf⁷⁵⁵ ile Matiya’yı önermişler ve bu iki kişi arasında yapılan kur’a sonucunda Matiya çıkmış ve böylece Matiya on iki havari içine katılmıştır.⁷⁵⁶ Netice itibarıyla Matiya, Yahuda İskariyot’un yerine, havariler ve Kudüs’teki cemaat tarafından seçilmiş bir şahsiyettir.

Bu seçim, Onikiler’in çok önemli bir görevi yerine getirmelerini ortaya koymaktadır. Onlar, yalnız İsa’nın hayatta iken söylediklerini ve yaptıklarını

⁷⁵⁰ Res. İş. 1:21-22; www.newadvent.org/cathen/10066a.htm (19.08.2003)

⁷⁵¹ Res. İş. 1:1-4

⁷⁵² Mez. 69:25; Mez. 109:8

⁷⁵³ Res. İş. 1:12-20

⁷⁵⁴ Res. İş. 1:21-22

⁷⁵⁵ Barsaba ismi, Yeni Ahit’i oluşturan bölümler içerisinde sadece Resullerin İşleri’nde, iki yerde görülür. Resullerin İşleri’nde Barsaba ilk olarak, on ikinci havarinin seçimi sırasında zikredilir. Bu Barsaba’nın kimliği gayet açıktır. Diğer de, Antakya cemaatine ulaştırılacak mektubun götürülmesi amacıyla, Kudüs’teki cemaat tarafından seçilip Silas ile birlikte görevlendirilen Barsaba’dır. Burada ismi “kardeşlerin önde gelenlerinden Barsaba denilen Yahuda” olarak geçer ve Silas’la Barsaba, Antakya’daki cemaati bir araya getirerek mektubu verirler, konuşmalar yaparak imanlarını güçlendirirler. Kudüs cemaatinin önde gelen kişileri arasında başka Barsaba olmadığına göre, on ikinci havarinin seçiminde zikredilen Barsaba ile Antakya’ya giden Barsaba aynı kişi olmalıdır. Bkz. Res. İş. 1:23; Res. İş. 15:22,32

⁷⁵⁶ Res. İş. 1:23-26

bildirmekle kalmayacak, özellikle de onun dirilişine tanıklık edeceklerdi.⁷⁵⁷

Renan'a göre, İsa tarafından seçilen ve Tanrı saltanatını dünyaya müjdelemek için özel bir vazife aldığı farz olunan havarilerin, küçük cemaat içinde söz götürmez bir üstünlüğü vardı. Cemaat Kudüs'e yerleşip de sakin bir hayat sürmeye başlayınca, ilk yaptığı işlerden biri, Keriot'lu Yahuda'nın bıraktığı boşluğu doldurmak oldu.⁷⁵⁸ Yahuda İskariyot'un, üstadına ihanet etmiş ve onun ölmüne sebep olmuş olduğu kanaati gitgide kuvvetlendi. Buna, aslı faslı olmayan birtakım söylentiler de katılıyor, her gün, Yahuda İskariyot'un yaptığı işin çirkinliğini arttıran yeni şeyler öğreniliyordu. Küçük Hristiyan cemaatinin o saf coşkunu o halde idi ki, Yahuda İskariyot'un yerine birini koymak için kur'a usulüne başvurulmasına karar verildi. Yalnız, adayların Yahya'nın vaftizinden beri bütün hadiselerin şahidi olan en eski çıraklardan seçilmesine önem verildi. Bu da, seçilmeye elverişli olanların sayısını hayli azalttı. Ortada iki kişi kaldı: Justus adını taşıyan Jose Bar-saba ile Matiya. Kur'a Matiya'ya isabet ettiği için kendisi Onikilerden biri oldu.⁷⁵⁹ Fakat ondan sonra havari tayin edildiği olmadı. Havariler artık, bir defaya mahsus olmak üzere İsa tarafından tayin edilen ve halefleri olmaması lazım gelen adamlar sayıldı. Cemaatin bütün hayat ve kuvvetini elinde tutan daimi bir idare kurulunun arz edeceği tehlike, derin bir içgüdü ile bir müddet için bertaraf edildi. Hristiyan cemaatinin bir oligarşi halinde tekâsüfü ancak sonradan oldu.⁷⁶⁰

Matiya'nın havari olarak seçilmesi konusu tamamen havarilerin ve Kudüs'teki cemaatin istekleri doğrultusunda gerçekleşmiş olup bu konuda sağlığında İsa'dan bir tavsiye veya emir gelmiş değildir. Ancak buradaki seçim öncesinde Petrus'un bir konuşma yaparak, Mezmurlar Kitabı'nı delil göstermek suretiyle, seçimi bir gerekçeye bağlaması⁷⁶¹ dikkatimizi çekmektedir.

Barsaba'nın aslında, Barnaba olduğunu öne süren bir iddiaya göre, Barnaba denilen tanınmış bir kişi hariç, Yeni Ahit'te, yaşadığı müddetçe İsa ile yoldaşlık etmiş olan başka Yusuf yoktur. Böylece bütün ihtimaller dahilinde Barsaba-Goodspeed onun öldürücü bir zehir içtiğini fakat kendisine bir şey olmadığını söyler-Barnaba'dan başka bir kimse değildir. Eğer bu böyleyse aynı zamanda Barnaba'nın on iki havariden biri

⁷⁵⁷ J. Jomier, İsa Mesih'in Hayatı, İst., 1984, s.179; Bkz. Res. İş. 1:21-22; B. H. Throckmorton, "Matthias", The Interpreter's Dictionary Of The Bible, Ed. George Arthur Buttrick vd., New York, 1962, s. 314

⁷⁵⁸ Bkz. Res. İş. 1:12-14

⁷⁵⁹ Bkz. Res. İş. 1:12-26

⁷⁶⁰ Ernest Renan, Havariler, s. 73-74

⁷⁶¹ Mez. 69:25, 109:8

değil de, ilk yedi talebeden biri olduğu ortaya çıkar. Fakat genellikle onun on iki havariden biri olduğu bildirilir. Meryem, ölüm yatağında havarileri çağırdığında gelenlerden biri de Barnaba olmuştur. İskenderiyeli Clement de yazılarında onu havari olarak zikreder.”⁷⁶² Bu iddiaya göre, Justus adını taşıyan Barsaba, Barnaba olmaktadır.

Eusebius ve Epiphanius’a göre Matiya, yetmiş havariden biridir ve Yahudiye’de vaazlar vermiştir.⁷⁶³

Nicephorus’a göre ise Matiya, İncil vaazlarını ilk olarak Yahudiye’de sonra Etiyopya’da veren ilk kişi olup orada çarmıha gerilerek öldürülmüştür. Sahih olmayan geleneğe göre de, Etiyopya’nın iç bölgesinde yer alan Phasis Nehrinin döküldüğü Hyssus Gölü kıyılarında yaşayan vahşilere İncil’i vâz etmiştir. Sebastopolis’de ölmüş ve Güneş Tapınağı yakınlarında bir yere gömülmüştür. Bir başka gelenek, Matiya’nın Kudüs’teki Yahudiler tarafından uyuşturulduktan sonra kafasının kesilerek öldürüldüğünü iddia eder.⁷⁶⁴ Azize Helena’nın, Matiya’nın kutsal emanetlerini Roma’ya getirttiği rivayet edilir. Bollandus, Roma’ya getirilen bu emanetlerin, M.S. 120 yıllarında Kudüs’te piskoposluk yapmış olan Aziz Matiya’ya ait olup olmadığı konusunda şüphelenir. Latin Kiliseleri, Matiya’yı anma gününü 24 Şubat’ta, Yunan Kiliseleri 9 Ağustos’ta kutlar. Daha sonra Latin Kilisesi, bu anma gününü 14 Mayıs’a kaldırmıştır. İskenderiyeli Clement, şu sözlerin Matiya’ya ait olabileceğini yazar: “Ruhumuzun bilgi ve güvenle büyümesi hariç, biz hırsımızla mücadele etmeliyiz. Çünkü onun övünülecek bir değeri yoktur.” Bu öğreti muhtemelen, Jerome tarafından heretik bulunan ve Papa Gelasius’un emriyle apokrif ilan edilen Matiya İncili’ne aittir.⁷⁶⁵

3.1.2. Matiya’ya Atfedilen Apokrif Matiya İncili

Origen ve ilk Hıristiyan yazarlar tarafından bahsedilmiş son Apokrif İncil’dir. Muhtemelen “Matiya’nın Geleneği” gibi, İskenderiyeli Clement’e ait veriler yoluyla hakkında bilgi edinilmiştir.⁷⁶⁶

3.2. Pavlus

3.2.1. Adı

Pavlus, yaygın olarak kullanılan bu adın dışında Saul ve Paul şeklinde adlara da

⁷⁶² Muhammed Ataurrahim, Bir İslam Peygamberi Hz. İsa, s. 60

⁷⁶³ B. H. Throckmorton, a.g.md., s. 314

⁷⁶⁴ www.newadvent.org/cathen/10066a.htm (19.08.2003)

⁷⁶⁵ www.newadvent.org/cathen/10066a.htm (19.08.2003)

⁷⁶⁶ F. L. Cross-Livingstone E. A., “Gospel of St. Matthias”, The Oxford Dictionary of The Bible, s. 137

sahiptir. Resullerin İşleri, İstefan'ın öldürülmesine ilişkin Yahudi Yüksek Kurulu'nun verdiği ölüm kararını onaylayan kişilerden birinin "Saul"⁷⁶⁷ yani Pavlus olduğunu yazar. Vizyonu sırasında da bu adı kullanır.⁷⁶⁸ Pavlus adı, onun Kıbrıs'taki misyon faaliyeti sırasında zikredilir.⁷⁶⁹ Bunun öncesinde de Barnaba ile birlikte olan Saul adı dikkati çeker.⁷⁷⁰

Pavlus'un Yahudi kökeniyle yakından ilişkili olan bu İbranice Saul ismi, büyük ihtimalle İsrailoğulları tarihindeki meşhur kral Saul'un isminden hareketle ve sünneti sırasında kendisine verilmiştir.⁷⁷¹ Kıbrıs'ta misyon faaliyetlerini yürüten Pavlus'un, öğretilerine ilgi duyan Vali Sergius Pavlus'un huzurunda Baryeşu isimli bir Yahudi büyücüyle olan mücadelesi anlatılırken, kendisinden "Saul" yani Pavlus şeklinde bahsedilir. Buradan itibaren Resullerin İşleri'nin sonuna kadar Luka onun için Pavlus ismini kullanır. Pavlus ismi, Pavlus'un mektuplarında da onun için kullanılan tek isimdir. Saul isminin yalnızca Luka tarafından Resullerin İşleri'nde kullanılması, Pavlus'un bizzat kendisi tarafından ise mektuplarında hiç kullanılmaması dikkat çekicidir. Bu durum, Pavlus'un yakın takipçisi olan Luka'nın, birçok konuda Yahudi geleneğine karşı adeta savaş açmış olan Pavlus'a, Yahudi tarihinde önemli bir yer tutan ve ilk kralı olan Saul'un (Şaul) adını vermek suretiyle, ona Yahudiler arasında güçlü bir konum sağlamak çabasından kaynaklanmış olabilir. Zira Luka, Resullerin İşleri'nde Pavlus'u Hristiyanlık öncesi dönemde, Kudüs'teki Yahudiler arasında doğruluğu tartışılır abartılı bir konuma yükseltme gayreti içinde gözükmektedir. İstefan'ın taşlanışına onay vermesi, Sanhedrin'de oy sahibi olması, hatta Hristiyanlık öncesi dönemde Kudüs'te bulunmuş olması gibi Luka tarafından anlatılan bütün bu hususların gerçekliği, oldukça tartışmalıdır. Yeni Ahit'in diğer kitaplarında görülmeyen şekilde, Luka tarafından onun ibranca Saul ismiyle anılması ve sonradan Pavlus isminin ön plana çıkarılması da bu çerçevede düşünülebilir.⁷⁷² Bununla birlikte, mektuplarındaki ifadelerden hareketle Pavlus'un bir Diaspora Yahudisi olduğunu göz önünde bulundurduğumuzda, onun İbranice bir isme sahip olması ve dolayısıyla Saul ismini taşıması normal karşılanabilir. Bu durumda Saul ismiyle Pavlus ismi arasında var olan

⁷⁶⁷ Res. İş. 8:1,3 ; 9:1,4

⁷⁶⁸ Res. İş. 9:1,4

⁷⁶⁹ Res. İş. 13:7-8

⁷⁷⁰ Res. İş. 13:4 ,8,9. Resullerin İşleri'nde Pavlus adı, buradan -13:9'dan itibaren kullanılır.

⁷⁷¹ www.newadvent.org/cathen/11567b.htm (15.04.2005); Flp:3:5

⁷⁷² Şinasi Gündüz, Pavlus Hristiyanlığın Mimarı, s. 34-35

bir ilişkiden bahsedilebilir mi? Birçok araştırmacı, onun birden çok ismi olduğunu; ona dinsel bir isim olarak Saul isminin konulmasının yanı sıra bir de Romalı ismin verildiğini ve bunun da Pavlus olduğunu kabul ederler. Hatta bazıları, onun Romalı isminin, Roma'daki geleneğe uygun olarak Gaius Julius Caesar örneğinde olduğu gibi üç terimden oluştuğunu, ancak bunlardan Pavlus'un dışındaki diğer ikisinin zamanla tamamen unutulduğu ileri sürerler. Bazı araştırmacılar ise ona verilen Pavlus (Paul) isminin İbranice Saul'un Yunanca telaffuzundan ibaret olduğunu ileri sürerler. Diğer taraftan, erken dönemlerden itibaren bazı kişiler ise onun Pavlus ismini sonradan aldığını iddia ederler. Örneğin Jerome, Kıbrıs valisi Sergius Pavlus'un, onun öğretilerini kabul eden ilk kişi olduğunu ve bu nedenle valinin isminden hareketle Pavlus adını aldığını ileri sürer.⁷⁷³ Bütün bu ihtimaller arasında Pavlus'un doğumundan itibaren bir Yahudi bir de Romalı olmak üzere iki isim, yani Saul ve Pavlus isimlerini taşıyor olması daha muhtemel gözükmektedir.⁷⁷⁴

3.2.2.Doğum Yeri ve Yetiştigi Çevre

Resullerin İşleri'nde Pavlus, kendi doğum yeri olarak, "Ben Kilikya'dan Tarsuslu bir Yahudi, hiç de önemsiz olmayan bir kentin vatandaşıyım"⁷⁷⁵ ve "Ben Yahudiyim. Kilikya'nın Tarsus kentinde doğdum", diyerek Tarsus'lu olduğunu söyler. Soyu hakkında ise "Doğumumun sekizinci günü sünnet oldum. İsrail soyundan, benyamin oymağından, özbeöz İbraniyim. Kutsal yasaya bağlılık dersiniz Ferisi'ydim"⁷⁷⁶, Romalılara Mektubunda da benzer bir ifadeyle "Ben de İbrahim soyundan, Benyamin oymağından bir İsrailli'yim"⁷⁷⁷ bilgisini verir. Buradan, onun Tarsus'ta yaşayan ve Yahudi Diasporasına ait olan bir ailenin ferdi olduğu anlaşılır. Nitekim, Resullerin İşleri'nde onun kendi diliyle "Ferisi oğlu Ferisi"⁷⁷⁸ olarak nitelenmesi ve isminin Saul olarak zikredilmesi de onun ailesinin Yahudi kimliğini açıkça ortaya koymaktadır. Ayrıca onun aslen bir Yunanlı olduğu ve sonradan Kudüs'te Yahudiliğe girdiği yolunda bir takım rivayetler de mevcuttur. Nitekim, Epiphanius'un verdiği bilgilere göre, erken dönemlerde Ebionlar, Pavlus'un Yahudiliğe ihtida etmiş bir Gentile olduğunu ve sonradan Yahudilikten yüz çevirdiğini ileri sürmüşlerdir. Bu

⁷⁷³ Bkz. Res. İş. 13:9

⁷⁷⁴ www.newadvent.org/cathen/11567b.htm (15.04.200); Şinasi Gündüz, a.g.e., s. 35

⁷⁷⁵ Res. İş. 21:39

⁷⁷⁶ Flp. 3:5

⁷⁷⁷ Rom. 11:1

⁷⁷⁸ Bkz. Res. İş. 23:6

görüşlerin temel hareket noktasının, Pavlus'un Tarsuslu olduğu rivayeti olduğu açıktır. Pavlus'un ailesiyle ilgili bilgilerimiz oldukça sınırlıdır. Luka'nın ifadelerinden Pavlus'un babasının Ferisi mezhebine bağlı olduğu anlaşılmaktadır.⁷⁷⁹ Ayrıca onun babasının bir çadır ustası olduğu ve muhtemelen Pavlus'un da baba mesleği olan çadırcılık işini sürdürdüğü ileri sürülür. Annesiyle ilgili ise herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Diğer taraftan, Pavlus'un bir kız kardeşi ve bundan doğan bir yeğeni olduğundan da bahsedilmektedir.⁷⁸⁰ Her ne kadar Resullerin İşleri'nde Pavlus'un Tarsus doğumlu olduğu konusundaki ifade genel olarak kabul görse de onun Tarsus doğumlu olduğu Yeni Ahit'te başka bir yerde geçmez. Diğer taraftan onun aslen nereli olduğu konusunda değişik görüşler de ileri sürülür. Kilise babası Jerome tarafından nakledilen erken dönemlere ait bir gelenek, onu Yahudiye bölgesindeki Giscala (Giscalis, Hieronymus) ile ilişkili görür. Buna göre Pavlus aslen Giscalalıdır; burasının Romalılar tarafından alınmasından sonra ailesiyle Kilikya'daki Tarsus'a göç etmiştir. Ancak çeşitli araştırmacılar, bu rivayette yer alan ifadeleri doğrulamanın pek mümkün gözükmediğini ya da bu rivayette Pavlus'tan ziyade Pavlus'un ailesinin Giscalalı olduğunun vurgulanmak istendiğini tartışmaktadır. Pavlus'un nereli olduğu kadar ne zaman doğduğu konusu da tartışmalıdır. İlk elden kaynaklarda onun doğum tarihiyle ilgili açık bir ifadeye rastlamak mümkün değildir. Çeşitli Yeni Ahit araştırmacıları, Resullerin İşleri'ndeki "genç Saul'un, İstefan'ın taşlanışını izlemesi"⁷⁸¹ ifadesiyle onun bir Rabbi olduğu ihtimalini çağrıştıran ifadelerden⁷⁸² hareketle onun muhtemel doğum tarihini hesaplamaya çalışırlar. Bu çerçevede onun muhtemelen MS ilk 10 yıl içerisinde doğmuş olduğu üzerinde durulur.⁷⁸³

3.2.4. Hristiyanlık Öncesi Pavlus

Resullerin İşleri'nden, Hristiyanlığa girişinden önce Pavlus'un çadırcılık işiyle uğraştığını ve hatta talebelerinden ikisi olan karı koca Akvila ve Priskila ile birlikte bu işi Korint'te misyon faaliyetiyle birlikte yürüttüğünü öğrenmekteyiz.⁷⁸⁴

⁷⁷⁹ Res. İş. 23:6

⁷⁸⁰ Res. İş. 23:11

⁷⁸¹ Bkz. Res. İş. 7:58

⁷⁸² Bkz. Res. İş. 8:1, 9:1-2

⁷⁸³ Şinasi Gündüz, Pavlus Hristiyanlığın Mimarı, s. 31

⁷⁸⁴ Res. İş. 18:3

Tarsus doğumlu olan Pavlus, Kudüs'te Gamaliel⁷⁸⁵ adında bir Yahudi bilgininin dizinin dibinde büyüüp atalarının yasasıyla ilgili sıkı bir eğitim aldığını söyler.⁷⁸⁶ Geleneksel olarak Pavlus'un ilk eğitimini Tarsus'ta yaptığı kabul edilir. Pavlus'un eğitimini sürdürmesi için ailesi tarafından Kudüs'e gönderildiği yaygın şekilde kabul edilir. Örneğin Pollock, onun M.S. 14'te Kudüs'e yüksek eğitim için gönderildiğini ve orada 5 yıl boyunca Hillel'in torunu Gamaliel'in dizinin dibinde eğitim gördüğünü söyler. Bu kanaatin en büyük dayanağı, Luka'nın Resüllerin İşleri'nde yer alan konuya ilişkin ifadeleridir. Luka'ya göre genç Pavlus, Kudüs'e gelerek burada Hillel okulunun başında bulunan ve Ferisi çevrelerde ağırlıklı yeri olan ünlü hoca Gamaliel'in öğrencisi olmuş, onun gözetiminde Kutsal Yasa eğitimi almıştır.⁷⁸⁷ Gamaliel (Büyük Gamaliel ya da I. Gamaliel), tarafından "tüm halkın saygısını kazanmış bir Kutsal yasa öğretmeni, bir Ferisi" olarak tanımlanır.⁷⁸⁸ Ayrıca Luka, Pavlus'un bu eğitim sayesinde Ferisi cemaat içerisinde önemli bir yere gelmiş olduğuna da vurgu yapar. Örneğin, onun Kudüs'teki Yüksek Kurul ya da Sanhedrin toplantılarını izleyen ve verilen kararlarda etkili olan bir kişi olduğuna/olabileceğine dikkat çeker.⁷⁸⁹ Pavlus'un Kudüs'te Gamaliel'in öğrencisi olduğu rivayetiyle olarak bazı kaynaklarda ilginç iddialar da ileri sürülmektedir. Örneğin, bu çerçevede onun, Kudüs'te hocası Gamaliel'in kızına aşık olarak onunla evlenmek istediği, fakat kızın kendisinden yüz çevirmesi üzerine saldırganlaşarak öfkeyle Yahudi ilke ve değerlerine düşman olduğu ve bu doğrultuda Musa hukuku karşıtı faaliyetlere başladığı iddia edilir.⁷⁹⁰ Hristiyanlık öncesi dönemde, Pavlus'un Kudüs'teki yaşamına ilişkin Luka'nın rivayetinin doğruluğu konusunda birçok çekince mevcuttur. Nitekim, 20. y.y'ın ilk yarısında W. Bousset, A. Loisy, Heitmüller ve R. Bultmann gibi birçok araştırmacı, dine girişi öncesi Pavlus'un Kudüs'te hiç bulunmadığını dile getirmekte, sonraları Schoeps gibi bilim adamları ise konuya ilişkin Resüllerin İşleri'ndeki ifadelerle şüpheyi bakmaktadırlar. Bu konudaki rivayetin doğruluğunun önündeki en önemli sorun, Pavlus'un Galatyalılara Mektupta yer alan bizzat kendi sözleridir. Pavlus, dine girişinden yaklaşık 3 yıl sonra gittiği Suriye ve Kilikya Bölgelerinde, oralarda bulunan Yahudiye bölgesinden hiç kimsenin

⁷⁸⁵ Clement'e göre Gamaliel, Hristiyanlığa sonradan girmiştir. Bkz. F.L. Cross-E.A. Livingstone, "Gamaliel", The Oxford Dictionary of The Christian Church, s. 548

⁷⁸⁶ Res. İş. 22:2-3

⁷⁸⁷ Bkz. Res. İş. 22:3

⁷⁸⁸ Bkz. Res. İş. 5:34

⁷⁸⁹ Bkz. Res. İş. 8:1, 26:10

⁷⁹⁰ Şinasi Gündüz, Pavlus Hristiyanlığın Mimarı, s. 34

kendisini şahsen tanımadığını ifade eder. Şayet Pavlus, Luka'nın iddia ettiği gibi, eğitiminin önemli bir kısmını Kudüs'te almış, orada Ferisi cemaati içerisinde önemli mevkilere yükselmiş ve Kudüs'te İsa ve cemaatine zulmetme noktasında hayli ileri gitmiş bir kişi olsaydı, Kudüs'ü de içine alan Yahudiye bölgesinden olan kişilerin onu tanıyıp biliyor olmaları gerekirdi. Ayrıca mektuplarında Pavlus, dine giriş tecrübesini yaşadığı Şam vizyonu öncesi Kudüs'te bulunduğundan, burada Gamaliel'in öğrencisi olduğundan ya da İstefan'ın taşlanarak katledilişini onaylayıp izlediğinden hiç bahsetmez. Resullerin İşleri'nde Luka tarafından önemle üzerinde durulan bütün bu hususlarda Pavlus'un sessiz kalması oldukça dikkat çekicidir. Bundan başka, ilerleyen dönemde Pavlus'un faaliyetlerinde Kudüs'ün hemen hemen hiçbir yer tutmaması, buna karşılık onun faaliyet merkezinin Suriye, Kilikya, Anadolu, Ege ve benzeri bölgelerden oluşması da Pavlus'un yaşamında Kudüs'ün fazlaca bir öneme sahip olmadığını göstermektedir. Pavlus'un tarihsel İsa'yı hiç görmemiş ve doğrudan tanımamış olması da önemli bir husustur. Zira, şayet o, İsa'nın da hayatta olduğu bir dönemde ünlü Ferisi hoca Gamaliel'in öğrencisi olarak Kudüs'te yaşamış ve iddia edildiği gibi Kudüs'te İsa taraftarlarına karşı zulümde ileri gitmiş birisi olsaydı, İsa'yı tanıyor olacaktı. Oysa, bütün deliller onun tarihsel İsa'yı şahsen tanımadığı, onunla ilgili oldukça sınırlı bilgilerinin ise ikinci elden olduğu yönündedir.⁷⁹¹ Bu arada, Pavlus'un Hristiyanlık öncesi dönemdeki Kudüs yaşamına ilişkin Resullerin İşleri'ndeki rivayetlerin çok güçlü olduğu düşüncesinde olan bazı Hristiyan yazarların, yukarıda bahsettiğimiz Galatyalılara Mektupta geçen ifadenin Resullerin İşleri'ndeki rivayetlerin yanlışlığını göstermediği, zira bu ifadede geçen Yudea teriminin Kudüs'ü değil, Kudüs dışındaki bölgeyi kapsadığı yönündeki kanaatlerinin doğruyu yansıtmadığını vurgulamakta yarar vardır. Zira Yahudiye, İsa'nın yaşadığı zamanda Kudüs de dahil Filistin'in güneydoğusundaki bütün bölgeyi ifade etmektedir. Yine bu yazarlarca, Pavlus'un Kudüs'te bir kız kardeşinin bulunduğu dair Yeni Ahit'teki ifade de onun eğitimini ve gençlik yıllarını Kudüs'te geçirdiğinin bir diğer delili olarak gösterilmektedir. Oysa bu ifadenin râvisi de Luka'dan başkası değildir; Resullerin İşleri dışında başka bir yerde buna rastlanmamaktadır. Bu yazarların dayanak olarak ileri sürdükleri bir başka husus Pavlus'un dine girişi öncesi İsa cemaatine yönelik yaptığı eza ve işkencelerin hem Resullerin İşleri'nde hem de mektuplarda yer almasıdır. Bu yazarlara göre Pavlus

⁷⁹¹ Şinasi Gündüz, a.g.e., s. 35-36

tarafından İsa cemaatine yapılan işkence ve takibat Kudüs ve civarında vuku bulmuştur. Ancak biz Pavlus'un mektuplarında bunun Kudüs'te geçmiş olduğu görüşünü destekleyen herhangi bir ifadeye rastlayamıyoruz. Mektuplarda Pavlus, zaman zaman dine girişi öncesi koyu bir Ferisi olarak taraftarlarına düşmanlık duyduğunu ve çeşitli eza ve işkence yaptığını vurgulamaktadır.⁷⁹² Fakat mektuplarda bunu Kudüs'te yaptığina ilişkin bir ifade bulunmamaktadır. Dolayısıyla Pavlus, Bultmann'ın da vurguladığı gibi, bu düşmanlığı Kudüs dışında yaşadığı bölgelerde, örneğin Şam ve Antakya gibi yörelerde yapmış olabilir.⁷⁹³

Pavlus'un Kudüs'teki eğitimine ve Yahudi toplumu içerisindeki etkinliğine yönelik bu rivayetlerin, Pavlus'un doktoru ve yakın takipçisi olan Anadolulu Luka'nın, Pavlus muhaliflerine—özellikle Yahudilere ve Kudüs'teki İsa'nın ilk cemaatını oluşturan havarilerin bir bölümüne—karşı Pavlus'un üstünlüğünü ve Yahudi kültüründeki yetkinliğini göstermek amacıyla üretmiş olması güçlü bir ihtimaldir. Muhtemelen Luka, Yahudi geleneğinde önemli bir yer tutan Kutsal Yasa (Tanrısals Hukuk) ve benzeri hususlara şiddetli eleştiriler getiren Pavlus'un bir zamanlar Yahudi geleneğine sıkı sıkıya bağlılığını ve fanatik Ferisi topluluğundaki yerini vurgulama kaygısıyla, onun Kudüs yaşamına ilişkin rivayetlerinde İbranice Saul ismini ön plana çıkarmaktadır. Pavlus'un önem ve değerini vurgulamak kaygısından kaynaklanan benzeri durumları, Petrus'la Pavlus'un karşılaştırılmasına ilişkin Luka'nın anlatıları gibi rivayetlerde de görmek mümkündür. Luka'nın Pavlus'un Kudüs yaşantısıyla ilgi rivayetlerine göre Pavlus, Sanhedrin'in ya da yüksek mahkemenin değer verdiği ve güvendiğı bir kişidir. Ünlü hoca Gamaliel'in gözetiminde eğitimini sürdürürken, kendisinin de üyesi olduğı Yahudi geleneğine, özellikle de Ferisiliğe karşı faaliyette bulunan İsa ve taraftarlarına karşı yürüttüğü katı muhalefet veşiddetle o, gerek hocasının gerekse bütün Ferisi çevrelerin güven, saygı ve takdirini kazanmıştır. Nitekim o, bu güven neticesinde Sanhedrin'in onayıyla başrahipten aldığı mektupla Kudüs dışında da İsa yanlılarının takibatını sürdürmekle görevlendirilmiştir.⁷⁹⁴

Resullerin İşleri'nde Luka, Pavlus'un Kudüs'te Hristiyanlara karşı alınan kararlara destek olduğunun ve yapılan infazları takip ettiğinin altını çizer. Örneğin bu çerçevede onun, İstefan'ın yargılanmasını izlediğı ve onun için verilen taşlanarak

⁷⁹² Gal. 1:13,23; Flp. 3:6

⁷⁹³ Şinasi Gündüz, a.g.e., s. 36-37

⁷⁹⁴ Şinasi Gündüz, a.g.e., s. 37

öldürülmesi kararına onay verdiğini vurgular.⁷⁹⁵ İsa'nın ateşli bir taraftarı olan ve birçok mucizeler yaptığı rivayet edilen İstefan⁷⁹⁶ Yahudilerce kentten dışarı atılıp dövülürken ve taş yağmuruna tutulurken, genç Pavlus olan biteni izlemekte ve ölüm esnasında “Rab İsa, canımı al” diye inleyen İstefan'ın feryadını işitmektedir. Bultmann, Resullerin İşleri'nde Pavlus'un İstefan'ın öldürülüşünü izlemiş olduğuna dair rivayeti bir efsane olarak niteler ve Resullerin İşleri'ndeki ilgili bölüm üzerinde yapılan literal tenkit araştırmasıyla da bu durumun ortaya konduğunu belirtir.⁷⁹⁷

Pavlus'un Hıristiyanlık öncesi dönemde İsa cemaatinin zulmedicisi olduğuna yönelik Resullerin İşleri'ndeki ifadelerin oldukça abartılı olduğu da dikkatlerden kaçmamaktadır. Mektuplarında Pavlus'un, kendisini İsa topluluğunun zulmedicisi olarak niteleyen ifadeleri⁷⁹⁸ Luka, Pavlus'un ev ev dolaşarak kadın erkek demeden İsa'ya iman edenleri topladığı, hapse attığı⁷⁹⁹ ve onlara karşı “tehdit ve ölüm soluduğu”⁸⁰⁰ şeklinde adeta yorumlayarak aktarır.⁸⁰¹

Bazı araştırmacılar, Pavlus'un Şam vizyonu öncesi dönemde, muhtemelen geçimini sağlamak amacıyla 20 yaşlarında Kudüs'ten bir müddet ayrılarak memleketi olan Tarsus'a döndüğünü, ancak 30 yaşlarında yeniden Kudüs'e geldiğini ileri sürerler. Yine bazı araştırmacılar onun evlenmiş, hatta bir çocuk sahibi olmuş olduğunu ancak sonradan dul kaldığını iddia ederler. Örneğin Pollock, Pavlus'un evli ve en az bir çocuk sahibi olduğunu, ancak sonradan karısını ve çocuğunu kaybettiğini savunur. Bu konuda ileri sürülen en önemli dayanak ise, Yahudi geleneğinde Rabbinik hocaların ve Sanhedrin üyelerinin evli, hatta çocuklu olmalarının şart olmasıdır. Bu araştırmacılar, Pavlus'un Kudüs döneminde Rabbinik eğitim görmüş ve muhtemelen Sanhedrin'de oy sahibi bir Yahudi olduğu önyargısından hareketle bunu ileri sürmektedirler. Diğer taraftan Pavlus'un mektuplarındaki bazı ifadeler, yalnızca bir spekülasyondan ibaret olan bu yargının kesinlikle yanlış olduğunu ortaya koymaktadır. Örneğin Pavlus, evlenmemiş olanlara ve dul kalanlara kendisi gibi kalmalarını, ama kendilerini denetleyemiyorlarsa evlenebileceklerini önermektedir.⁸⁰² Buradan, Pavlus'un

⁷⁹⁵ Res. İş. 7:58-59, 8:1

⁷⁹⁶ Bkz. Res. İş. 6:8

⁷⁹⁷ Şinasi Gündüz, a.g.e., s. 37-38

⁷⁹⁸ Bkz. Gal. 1:13,23; Flp. 3:6

⁷⁹⁹ Bkz. Res. İş. 8:3

⁸⁰⁰ Res. İş. 9:1-2

⁸⁰¹ Şinasi Gündüz, a.g.e., s. 38

⁸⁰² 1 Ko. 7:8-9

evlenmemiş olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca O, mektuplarında bekar kalmayı övmekte ve herkesi buna teşvik etmektedir. Dolayısıyla Pavlus'un mektuplarındaki ifadelerle aykırı olmasına rağmen bazı Hristiyan yazarlarca ileri sürülen Pavlus'un evlenmiş ve çocuk sahibi olmuş olduğu yönündeki spekülasyonlar, her konuda örnek şahsiyet olarak ön plana çıkarılan Pavlus'un, aile yaşantısı ve çocuk konusunda da örnek bir yaşama sahip olduğunu ortaya koyma çabasından kaynaklandığı görülür.⁸⁰³

3.2.5. Hristiyanlığa Girişi

Gelecek hakkındaki spekülasyonlardan etkilenen bir Yahudi olan Pavlus, Mesih'in gelmesini dört gözle beklemiştir.⁸⁰⁴ Hristiyanlar için bir zorba olarak, havarilerin mesajını ıstırmış ve onların sebatından çok etkilenmiştir. Bu konuda kendini suçlarken Kutsal Yasa'ya dayanan bağlılık adına kusursuz olduğunu ileri sürer.⁸⁰⁵ Onun din değiştirmesinin peygamberlerinki gibi hikaye türünden sunulmasının, iki ana hususu içerdiği görülmektedir. Birincisi Tanrının oğlu İsa'yı ifşası, diğeri Yahudi olmayanlara nasihat etme görevidir.⁸⁰⁶

Resullerin İşleri'nde Pavlus'un din değiştirmesi üç defa anlatılmaktadır.⁸⁰⁷ Buradaki rivayetlerin (gökten gelen ışık ve sesler, Pavlus'un sendeleyip yıkılması sebebiyle gözlerinin göremez oluşu ve iyileşmesi gibi) olağanüstü detayları vurguladığı görülmektedir. Bu rivayetlerde ayrıca Pavlus'un din değiştirmesinin dindar bir önder tarafından (Hananya adında bir İsa öğrencisi) kolaylaştırıldığını ve vaftiz edildiğini⁸⁰⁸ öğrenmekteyiz. Bu son olay Pavlus'un mektuplarının hiç birinde görülmez. Pavlus için en önemli husus İsa'yı görmüş olması⁸⁰⁹ ve onun da kendisine görünmüş⁸¹⁰ olmasıdır. Kendisine ait bu önsezi çarmıha gerilen İsa'nın Mesih olduğuna inanmasını sağlamış görülmektedir. Buna ilaveten Pavlus, İsa Mesih'in gücüyle, güçsüzlükleri tamamladığını⁸¹¹ belirtmektedir.

3.2.6. Pavlus ve Kudüs Cemaati

Pavlus'un, Hristiyanlığa girişinden önce, İsa'nın cemaatini takibat altına altına

⁸⁰³ Şinasi Gündüz, a.g.e., s. 38-39

⁸⁰⁴ 1 Sel. 1:9

⁸⁰⁵ Flp. 3:6

⁸⁰⁶ Paul J. Achtemeier, "Paul", Harper's Bible Dictionary, s. 759

⁸⁰⁷ Res. İş. 9:1-19 ; 22:3-16 ; 26:4-18

⁸⁰⁸ Res. İş. 9:18 ; 22:16

⁸⁰⁹ 1Kor. 9:1

⁸¹⁰ 1Kor. 15:8

⁸¹¹ 2 Ko. 12:9

aldığını ve bu maksatla Şam’a giderken, birtakım vizyonlar gördüğünü ve akabinde de vaftiz olduğunu belirtmiştik. O, ne İsa ile tanışmış ne de onun havarilerinin İsa ile bir tanışıklıkları olmuştu.⁸¹² Pavlus, Şam’da bir süre kaldıktan sonra, Kudüs’teki cemaatle tanışmak için yaklaşık M.S. 38’de Kudüs’e ulaşır ancak buradakiler ondan çekindikleri için, İsa’nın bir öğrencisi olduğuna inanmazlar.⁸¹³ Fakat cemaatin ileri gelenlerinden biri olan Barnaba’nın yardımıyla İsa’nın öğrencilerinden bazılarıyla tanışır.⁸¹⁴ Barnaba, öğrencilere Pavlus’un Şam yolunda İsa’yı nasıl gördüğünü, onun kendisiyle nasıl konuştuğunu ve Pavlus’un Şam’da İsa’nın adını nasıl korkusuzca duyurduğunu anlatır. Barnaba’nın araya girmesi neticesinde Pavlus, Kudüs cemaati arasına katılır (havari sıfatı olmaksızın) ve Kudüs’te girip çıktıkları her yerde onlarla birlikte bulunarak, cesaretle misyon faaliyetine başlar.⁸¹⁵ Dili Grekçe olan Yahudilerle hararetli tartışmalar yapar. Pavlus’un misyon faaliyetinin başlangıç noktası işte tam burasıdır. Ancak, Grekçe konuşan Yahudilerin onu öldürmeyi planladıklarına⁸¹⁶ bakılacak olursa, Pavlus’un Kudüs’teki bu ilk faaliyetlerinin ne kadar gayretkeş olduğu zannına varmak kolay olacaktır. Luka’nın yazdıklarından hareketle, kanaatimiz odur ki, Pavlus bunu iki amaç doğrultusunda yapmıştır. Birincisi, havariler arasında etkin olduğunu kanıtlamak, ikincisi de amacını gerçekleştirmek uğruna Kudüs cemaati içinde kendine sağlam bir yer oluşturmak. Yahudilerin Pavlus’a karşı muhtemel bir suikastini öğrenen havariler onu Tarsus’a geri gönderirler.⁸¹⁷ Bu arada, Kudüs cemaatinden bazı öncüler Fenike, Kıbrıs ve Antakya’da sadece Yahudi olanlara Tanrı sözünü duyurmaya devam ederler.⁸¹⁸ M.S. 42’de Barnaba, Pavlus’u Tarsus’tan alarak Antakya’ya getirir.⁸¹⁹ Barnaba’nın bununla hedefinin, İsa cemaatine yeni katılmış bulunan büyük bir kitlenin eğitilmesi olduğu anlaşılmaktadır. Bu dönemde etkin bir rol üstlendiğini gördüğümüz Pavlus, anladığımız kadarıyla buradaki cemaatin önderlerinden biridir. Buradaki faaliyet artık Antakya cemaatine, Hristiyanlık tarihinde ilk olarak “Mesihçiler-

⁸¹² Tomas Michel, Hristiyan Tanrı Bilimine Giriş, Ohan Bas., İst., 1992, s. 6

⁸¹³ Res. İş. 9:26

⁸¹⁴ Res. İş. 9:27. Resullerin İşleri’nde, Pavlus’un “öğrencilerle” tanıştığı ve onlara katıldığı ifadesi yer alır ancak havarilerden herhangi birinin adı zikredilmez. Biz bu hususu, Pavlus’un Petrus haricinde –zira kayıtlarda bu vardır- diğer havarilerle tanışmadığına, görmediğine bir delil gösterebiliriz. Öyle olmasaydı Luka, öğrenciler yerine mutlaka havarilerin adını zikrederdi diye düşünüyoruz. Bunun dışında Pavlus’un havarilerle birlikte bulunduğu dair mektuplarında da bilgi zaten yoktur.

⁸¹⁵ Res. İş. 9:27-29

⁸¹⁶ Res. İş. 9:29

⁸¹⁷ Res. İş. 9:30

⁸¹⁸ Res. İş. 11:19

⁸¹⁹ Res. İş. 11:25-26

Hristiyanlar” adının verilmesine sebep olmuştur.⁸²⁰ M.S. 45’den 48’e kadar havariler ve Kudüs cemaatiyle birlikte hareket eden Pavlus, İncil’i duyurmak amacıyla görevlendirilir.⁸²¹ Buraya kadar Kudüs cemaatiyle bir sorunu bulunmayan Pavlus’un, Antakya’lı Centile Hristiyanlarının, başta sünnet olmalarının gerekmeyeceği yolundaki tavrı sebebiyle⁸²², Kudüs cemaatinin sert tepkisiyle karşılaştığını görüyoruz. Pavlus’a göre sünnet, Cumartesi gününe riayet, Mabel’i tazim artık yürürlükten kalkmıştı, hatta Yahudiler için de durum böyleydi. Hristiyanlık, putperestlere açılmak amacıyla, Yahudiliğe olan siyasi-dini bağımlılığından kurtulmalıydı.⁸²³ Onun hangi sebeplerle Eski Ahit’in çok önemli bir emri olan “sünnet”e karşı çıktığını anlamak zordur. Pavlus, bir taraftan sünnetin yararlı olduğunu söylemesine⁸²⁴ rağmen, diğer taraftan da gereksizliğini savunmasını Galatyalılar’a Mektubu’nda şöyle yazmaktadır: “Sünnet edilen her adamı bir daha uyarıyorum, Kutsal Yasa’nın tümünü yerine getirmek zorundadır.”⁸²⁵ Bunun; Pavlus’un, Hristiyanları şekilcilikten uzaklaştırıp, İsa’ya iman etmelerini her şeyden üstün görmelerini idrak ettirmek olduğunu farz etsek bile, bu hususta İsa ile sorunları bulunmayan havariler ve Kudüs cemaati ile muhalefetini açıklamak yine zordur. Bununla birlikte, Pavlus’a ait, “iman ile kurtuluş” öğretisinin ısrarı düşünülebilir. Pavlus’un Romalılar’a Mektubu ile Yakup’un Mektubu’nu iman-amel açısından değerlendirdiğimizde ortaya çıkan sonuç şudur:

1.Pavlus, insanın Yasa’nın gereklerini yapmakla değil, imanla aklandığını savunurken⁸²⁶, Yakup; iyi eylemleri olmayan birinin imanının işe yaramadığı⁸²⁷ görüşündedir.

2.Pavlus, Kutsal Yazı’nın; İbrahim’in Tanrı’ya iman etmekle aklanmış (kurtulmuş) olduğunu söylediğini⁸²⁸ savunurken, Yakup; Atası İbrahim’in oğlu İshak’ı sunağın üzerinde Tanrı’ya adamak suretiyle aklandığını, imanını ameliyle tamamladığını⁸²⁹ belirtmektedir.

Bu muhalefetle birlikte Pavlus kendi çizgisini netleştirip Kudüs cemaatinden

⁸²⁰ Res. İş. 11:26

⁸²¹ Res. İş. 13:3-4

⁸²² Res. İş. 15:1

⁸²³ Maurice Bucaille, Kitab-ı Mukaddes Kur’an ve Bilim, çev: Suat Yıldırım, Türkiye Öğretmenler Vakfı Yay., İzmir, 1984, s. 83

⁸²⁴ Rom. 3:1-2

⁸²⁵ Gal. 5:3

⁸²⁶ Rom. 3:28

⁸²⁷ Yak. 2:14

⁸²⁸ Rom. 4:3

⁸²⁹ Yak. 2:21-22

ayrılmıştır. Hatta Pavlus, bu ihtilaf dolayısıyla yalnız kalmasının acısını, Kudüs cemaatinden bazılarını “sahte kardeşler” nitelemesiyle çıkaracaktır.⁸³⁰

Fransız Katolik Kardinal Danielo, M.S. 70 yılına (Yahudilerin Roma’ya karşı isyanına) kadar Yahudi Mesihîliğinin, cemaatin çoğunluğunu teşkil ettiğini ve Pavlus’un izole edilmiş bir konu olarak kaldığını, Filistin dışındaki Hristiyan kiliselerinde, hala Yahudi-Hristiyan doktrininin hakim olduğunu ve Pavlus’un ününün ölümü sırasında hayli sönük kaldığını belirtmektedir. O dönemde, cemaat başkanı İsa’nın akrabası olan Yakup’tur. Pavlus Hristiyanlığına karşı bilinçli olarak Yahudiliğe bağlı olan Yakup’un halefi de Clopas oğlu Simun olacaktır.⁸³¹

Elimizde Kudüs cemaatine ait yeterli belgelerin olmayışı, varsa Pavlus ile havariler arasındaki başka ihtilafların öğrenilmesine imkan tanımamaktadır.

3.2.7. Pavlus’un Teolojisi

Bazı araştırmacılara göre Pavlus, dogmatik bir ilahiyatçı veya sistematik bir ilahiyatçı değildi. Bunların, Pavlus’un düşüncelerinin aşamalı olarak değişime uğradığı varsayımlarına karşın, kimisi de onun teolojisinin asıl özelliklerinin daha erken şekillendiğini ve tutarlı kaldığını kabul ederler. Pavlus’un düşüncelerinin arka planı da tartışılır. Pavlus’un dünya görüşü Helen kozmolojisinden etkilenmiştir ve onun Hristiyanlığa ait söylemleri⁸³² kurtarıcı kimselerin ilahi olarak göğe yükseliş ve iniş imgesini yansıtır. Pavlus’un; vaftizin, Hristiyan topluluğu ikmal ettiği yolundaki inancı⁸³³ ve Tanrının yüceliğindeki uygunsuz sezinlemenin hastalık ve ölüme yol açtığı⁸³⁴ yönündeki inancı, Hellenistik inançta yaygın olan fikirleri hatırlatır cinstendir. Bütün bunlardan başka Pavlus, Yeni Ahit’te yer alan bir ilahiyatçıdır ve onun birincil amacı, Tanrının erdemli ifşasını yorumlamaktır.⁸³⁵ Bununla birlikte onun, Korintliler’e yazdığı Birinci Mektup’ta, Tanrı’ya “saçmalık” ve “zayıflık” atfetmiş olması anlaşılır cinsten değildir: “..Çünkü Tanrı’nın ‘saçmalığı’ insan bilgeliğinden daha üstün, Tanrı’nın ‘zayıflığı’ insan gücünden daha güçlüdür”⁸³⁶ diyen Pavlus, dönemin Hellenistik

⁸³⁰ 2 Ko. 11:13,26

⁸³¹ Maurice Bucaille, a.g.e., s. 83

⁸³² Bkz. Flp. 2:5-11

⁸³³ Bkz. Gal. 3:27

⁸³⁴ 1Ko. 11:30

⁸³⁵ William R. Baird, “Paul” Harper’s Bible Dictionary, Harper-Row Publishing Publishers, San Francisco, 1985, s. 764

⁸³⁶ 1 Ko. 1:25

tanrılarında var olduğuna inanılan insana has davranış modellerini, Tanrı'ya da hasretmektedir.

Pavlus'un görüşlerini belli bir merkeze yerleştirmek için çeşitli girişimlerde bulunulmuştur. Geleneksel Protestan yorumlarına göre, bu merkez Pavlus'un temize çıkarma öğretisinde iman ile bulunur. Aslında, bu öğretiyi sunan teknik terim, Romalılar ile eski Galatyalılar hakkında büyük ölçüde sınırlıdır. Albert Schweitzer'in, Pavlus'un düşüncesinin özü, onun vahiysel gizemliliğidir tarzındaki düşüncesi, son zamanlarda yeni bir tarzda diriltirmiştir. Vahyî düşünce, yeni görüşe göre, tarihin gerçek akıbetini vurgulamaktadır. Pavlus, vahiysel kategorileri benimsemeye Tanrının nihai zaferini teyit etmeyi tasarlar.⁸³⁷

Pavlus'un teolojisinin temeli, İsa'yı Mesih ve Tanrı olarak kabul edişidir. Mesih geldiğine göre, akıbet yakındır.⁸³⁸ Nihai hâdise zaten İsa'nın ölümünde ve yeniden dirilmesinde vuku bulmuştur.⁸³⁹ Çünkü Mesih çarmıha gerilmiş biridir ve haç, Pavlus'un Kristolojisine göre elzemdir.⁸⁴⁰ Çarmıha gerilmiş birisi vasıtasıyla Tanrının sevgisi ifşa edilir.⁸⁴¹ Bu muhabbet ifşasının bir başka yönü de Tanrının gazabını açıklamasıdır.⁸⁴² Pavlus'a göre gazap, hüküm veya aşktan soğutma demektir. O, putperest ve Yahudilerin, Tanrı ile uygun bağlantı kurma çabalarının başarısız olduğunu öne sürer.⁸⁴³ İnsanlar, Tanrıdan soğutulduğu için, insanıyeti köleleştiren günahın kontrolü altına girer⁸⁴⁴ ve sonunda ölüm meydana gelir.⁸⁴⁵

Tanrı'nın dürüst taleplerini ifşa eden kanun⁸⁴⁶ da insanlara günahkar olduklarını gösterir.⁸⁴⁷ Ayrıca, kanun bir kurtuluş vasıtası olarak caizdir.⁸⁴⁸ Bu, insanları kendi merkezli çabasıyla kendi erdemliliklerini kurmaya gayret göstermelerine teşvik bile eder.⁸⁴⁹

⁸³⁷ William R. Baird, a.g.md., s. 764

⁸³⁸ Rom. 13:11; 1Ko. 10:11

⁸³⁹ Gal. 4:4 ; 1Kor. 1:23

⁸⁴⁰ 1 Ko. 1:23; 1 Ko. 2:2

⁸⁴¹ Rom. 5:8

⁸⁴² Rom. 1:18

⁸⁴³ Rom. 1:18; 3:20

⁸⁴⁴ Rom. 5:21; 6:6

⁸⁴⁵ Rom. 5:12-21; 6:23

⁸⁴⁶ Rom. 7:12

⁸⁴⁷ Rom. 7:13

⁸⁴⁸ Gal. 3:21

⁸⁴⁹ Rom. 10:3

Tanrı'nın erdemliliğinin yeni ifşası, Mesih'te izah edilir.⁸⁵⁰ Bu ifşa, Tanrının lütfunun bir ihsanıdır.⁸⁵¹ Bu, Tanrı'nın hem erdemli olduğunu, hem de insanlara erdemliliğini verdiğini gösterir.⁸⁵² Lütfun bir ihsanı olarak, erdemlilik, putperestlere ve günahkarlara dahi götürülür. Tanrı'nın bu merhametli lütfu, Tanrı'nın manevi doğruluğunu tehlikeye atmaz. İsa'daki vahiy Tanrı'nın cömert insafının ve onun erdemliliğinin birbiriyle tutarlı olduğunu gösterir. Tanrı'nın bu koruyucu faaliyeti İncil'de bildirilir. İsa'nın ifade edildiği⁸⁵³ güçlü bildiri⁸⁵⁴ insanlar tarafından Tanrı'nın tesirinin talep edildiği tepki tevekküldür.⁸⁵⁵ Tevekküle karşılık veren kişilere Tanrı, temize çıkarma, kefareti, ve uzlaşma gibi farklı olarak karakterize edilen yeni bir ilişki nasip eder.⁸⁵⁶ Bu yeni durum özgürlüğün ebedi hayatı ve sorumluluğu olarak nitelendirilebilir. İnancı kimse gazaptan, günahattan, yasadan, ve ölümden beridir. Tanrıdan lütfuna cevap olarak, inanan kimse ahlaki yönden itaatkar olarak kabul edilir. Etik, Pavlus'un düşünce merkezidir; o bütün kanunun sevginin hakimiyetinde hülasa edildiğine inanır.⁸⁵⁷ Sevginin kuralı, Mesih'in kuralıdır.⁸⁵⁸ İmanın cevabı, Tanrının kulları olan bir toplum meydana getirir. Onların ibadetinin merkezi fiili, İsa'nın yemekli akşam toplantısıdır.⁸⁵⁹ Pavlus, cemaatin birliğine ve Tanrının vazifesini yapmada onun üyelerinin karşılıklı dayanışmasına da vurgu yapar.

Pavlus'un teolojisinin, iki temel kanaate dayandığı da ileri sürülen görüşler arasındadır. Bunlardan birincisi, İsa Mesih'in Rab olması, Tanrının onda inanan herkese kurtuluş temin etmesi ve İsa'nın kısa süre sonra geri dönerek her şeye bir son vermesidir. İkincisi ise, Pavlus'un milletlere havari olarak seçilmesidir. Bu iki kanaat el ele gider. Pavlus'un milletlere havari olarak seçilmesi, ister Yahudi ister milletlerden olsun inanan herkes için kurtuluşun olabileceği ve yaşanan çağın sonunun yakın oluşuyla ilişkilidir. Sonun yakın olmasından dolayı milletlere havari olarak seçilen Pavlus'un, Hristiyanlığı, bütün dünyaya mümkün olan en kısa zamanda tebliğ etmesi gerekmektedir. Çünkü son yakındır ve insanların kurtuluşu Pavlus'un onlara tebliği

⁸⁵⁰ Rom. 3:21-22

⁸⁵¹ Rom. 3:24

⁸⁵² Rom. 3:36

⁸⁵³ Rom. 1:16

⁸⁵⁴ Gal. 3:1

⁸⁵⁵ Rom. 3:22-25; 10:17

⁸⁵⁶ 2 Ko. 5:18-19; Rom. 5:10

⁸⁵⁷ Rom. 13:9; Gal. 5:14

⁸⁵⁸ 1 Ko. 9:21; Gal. 6:2

⁸⁵⁹ 1 Ko. 11:23-26

ulaştırması ile mümkündür. Pavlus'un havarilik görevi, hem kosmosun kurtuluşunda, hem de insanların kurtuluşunda kesin bir yere sahiptir. Son yargıda kendisini, Mesih'in yargı kürsüsü önünde kiliselerin temsilcisi olarak hizmet göreceğini ummaktadır.⁸⁶⁰

Pavlus'un teolojisiyle ilgili en dikkat çekici şeylerden biri de "Aslî günah" konusudur. Bu, ne peygamberlerde, ne Mezmur'larda ne de İncil'lerde bulunmaktadır. İsa da bununla ilgili bir imada bulunmamaktadır. Günahın dünyaya Adem'in işlediği hata ile girdiğini öne süren Pavlus'tur. Bu görüşe ön safta bir önem veren de Aziz Augustinus olmuştur. İsa, gönüllü olarak kendini feda edip insanlığı bağışlatmak için cisimlenmiş, günahkar insanlar uğrunda can vermiştir. Yahudilere ve Yahudi aslından Hristiyanlara göre İsa'nın böylece kendini feda etmesi, ulusun kurtuluşu, yani İsrail'in Roma boyunduruğundan çıkması olarak anlaşılmaktaydı. Kendileri için bu düşüncüyü kavramak olanaksız olan putatapar Hristiyanlar için söz konusu olan ise, mistik bir nefis özverisi idi.⁸⁶¹

3.2.8. Pavlusun Kişisel Özellikleri

Mektuplarında gördüğümüz ifadelerle göre, Pavlus kendiliğinden, fizyolojik ve ruhsal anlamda "hasta biri" izlenimini vermektedir. Korintlilere Birinci Mektubu'nda "Korint'e zayıflık ve korku içinde geldiğini ve titremekte olduğunu"⁸⁶², Korintlilere İkinci Mektubunda da, "Güçsüz bir insan olduğunu ve bununla övündüğünü" belirten Pavlus, "aldığı esinler sebebiyle gururlanmaması için bedenine bir diken ve yumruklamak için bir şeytan meleği verildiğini, bundan kurtulmak için Tanrıya üç kez yalvardığını ancak bunun verilmediğini" yazar.⁸⁶³ Onun fizyolojik anlamda da hasta olduğunu gördüğümüz çok ilginç bir ifadeye Galatyalılara Mektubunda rastlıyoruz. Bedensel durumunun kendisi için çetin bir deneme olmasına rağmen Galatyalılar tarafından horlanmadığını, tiksinimediğini belirten Pavlus, üstelik kendisinin sevinçle karşılandığını belirterek onları yüceltmektedir.⁸⁶⁴

Pavlus'un mektuplarında geçen bu ifadelerde bahsolunan ve zayıflık, korkma, titreme gibi semptomlarla birlikte bedene rahatsızlık veren bu hastalıklarla ilgili olarak Hristiyan yazarların karşı çıkmasına rağmen bazı yazarlar, bu semptomların bir

⁸⁶⁰ Fuat Aydın, a.g.m., s. 91

⁸⁶¹ Felicien Challaye, Dinler Tarihi, s. 191

⁸⁶² 1 Ko. 2:3

⁸⁶³ 2 Ko. 12:5-9; 2 Ko. 11:30

⁸⁶⁴ Gal. 4:14

epilepsi⁸⁶⁵ vakasını dile getirdiği düşüncesindedirler. M. Krenkel gibi araştırmacılar, özellikle Galatyalılara Mektup 4:14'te geçen "...bundan dolayı benden tiksirmediniz"⁸⁶⁶ ifadesinin bu konuda oldukça önemli olduğunu, zira Pavlus'un yaşadığı dönemde epilepsi vakalarında hastalığın bulaşmaması amacıyla epileptiğe karşı tükürme adetinin mevcut olduğunu ifade ederler.⁸⁶⁷ Ayrıca Pavlus'un, yaşadığı bu ruhsal tecrübeler esnasında zaman zaman kendinden geçmiş olduğu da anlatılmaktadır. Örneğin Luka'nın rivayetine göre Şam vizyonu hadisesinden sonra Kudüs'e gelen Pavlus, burada yaşadığı bir vizyon esnasında kendisinden geçmiş, bu ekstazi halindeyken kendi ifadesiyle "Rabbi" görmüştür. Bu durumda, sıkça görülen vizyonlara ilaveten titreme, korkma, kendinden geçme ve benzeri bedensel rahatsızlıklar, Pavlus'un bir epileptik olabileceği ihtimalini güçlendirmektedir.⁸⁶⁸ Bu çerçevede, Pavlus'un Şam vizyonunun bir epilepsi sonucu oluşan patolojik bir vaka olduğu ve gördüklerinin de halüsinasyon olabileceği söylenmektedir. Bu vizyon ile ilgili rivayetlerde onun vizyon esnasında yere yıkıldığı, geçici körlük yaşadığı, bir şey yemez içmez hale geldiği belirtilir. Dolayısıyla vizyonla birlikte bedensel zafiyetler ve kendinden geçme, bu vizyon sırasında da ortaya çıkmıştır. Pavlus'un hastalığı ve vizyonlarıyla ilgili mevcut kaynakların, daha fazla yorum yapmayı mümkün kılmaması nedeniyle, konuya ilişkin kesin bir tahlilde bulunmak zor görünmektedir. Bununla birlikte, Pavlus'un bizzat kendisi tarafından da semptomlarıyla birlikte mektuplarda bahsedilen hastalığın epilepsi olabileceği güçlü bir ihtimaldir. Dolayısıyla, Pavlus'un yaşadığı vizyonların, bu hastalıkla ilişkisi olabileceği ihtimalinin göz ardı edilmemesi gerekir.⁸⁶⁹ Pavlus'un Şam vizyonu dışında gördüğünü söylediği başka vizyonlar da mevcuttur.⁸⁷⁰

Pavlus'un fiziksel görünümü ile ilgili olarak Apokrif Pavlus ve Thecla'nın işlerinin yazarı şöyle bir tanımlamada bulunur: "Cüsse olarak ufak tefek ancak yapılı, başı açık, çarpık bacaklı, kaşları birbirine bitişik, uzunca burunlu ve tamamen zarif bir

⁸⁶⁵ Epilepsi, başlıca belirtileri; gözde veya başta dönme ile versiv nöbetler, basit hallüsinasyonlar, karıncalanma, ışık çakmaları, yüzde kızarma, solukluk, epigastik hassasiyet, terleme, déjà vu, hayal dünyasında olmak, illüzyonlar ve hallüsinasyonlar ve şuur kaybı olan bir hastalıktır. Bkz. www.medinfo.hacettepe.edu.tr/ders/TR/D4/Pediatric/4035_files/frame.htm (13.05.2005)

⁸⁶⁶ Alıntılar yaptığımız İncil'in bu versiyonunda cümle "tükürmediniz" yerine "...ne de benden tiksindiniz" şeklindedir.

⁸⁶⁷ Şinasi Gündüz, a.g.e., s. 43

⁸⁶⁸ Şinasi Gündüz, a.g.e., s. 43; Bkz., Res. İş. 22:17-18

⁸⁶⁹ Şinasi Gündüz, a.g.e., s. 43

⁸⁷⁰ Bkz. Res. İş. 16:9-10; Gal. 2:2

adam.” Aynı yazar, onun bazen bir adam bazen de bir melek görünüşüne sahip olduğunu da belirtir. Bizanslı tarihçi John Malalas ise, Pavlus’un koyu gri sakallı, mavi gözlü ve gülümser yüzlü bir adam olduğunu düşünür.⁸⁷¹

Buna ilaveten, Eusebius’tan gelen bilgilere göre İsa’yı, Petrus’u, Pavlus’u ve havarileri temsil eden tabloların mevcudiyetinden söz edilmiştir. Pavlus’un fiziksel görünümü hakkında bilgi edinilebilecek üç eski eser vardır. Birincisi; IV. yy. öncesine ait bir resim, İkincisi; Domitilla’nın mezarında Petrus ve Pavlus ile talebelerini temsil eden büyük bir madalyon, üçüncüsü de aynı havarileri temsil eden ve British Museum’da bulunan cam bir tabak. Bu eserlere göre Pavlus, kısa boylu, geniş omuzlu, biraz kel, çıkık burunlu, kaşları birbirine yakın ve kalın, gri sakallı, sarı simalı, nazik ve tatlı bir görünüme sahip biridir.⁸⁷²

Bu ihtimallere rağmen, Pavlus’un büyük bir coğrafyada yürüttüğü misyon ve kararlılık, dikkate şayan bir husus olarak karşımızda durmaktadır. Şayet Pavlus, göz zevkini bozacak bir dış görünüm ve rahatsızlık sebebiyle potansiyel bir epileptik vaka ise bütün bunları nasıl başarabilmiştir?

3.2.9. Pavlus’a Atfedilen Metinler

Yeni Ahit’te, Pavlus’a atfedilen ve bazılarını kendisinin yazdığı, bazılarının da başkaları tarafından kaleme alındığı öne sürülen mektupları mevcuttur. Mektupların yazılma sebebini; Hristiyan cemaatlerinin sayıca giderek büyümesi ve o günün şartları içerisinde, Pavlus tarafından her birine ayrı ayrı ziyaretlerin yapılmasının zor olması şeklinde izah edebiliriz. Bu nedenle, mektupların bir çeşit eğitime ve uyarma amacı güttüğü anlaşılmaktadır. Hristiyan düşüncesi, bu mektupların Kutsal Ruh’un yönlendirmesiyle yazıldığını kabul etmektedir. Tezimizin gerektiği kısımlarında bu mektuplardan yararlanmamız sebebiyle, fazlaca detayına inmeden Yeni Ahit’teki sıralamaya göre özet halinde vereceğiz. Buna ilaveten Pavlus’a atfedilen apokrif metinleri de konumuzun bu kısmının sonuna ilave etmeyi uygun görüyoruz.

3.2.9.1. Pavlus’un Romalılar’a Mektubu

On altı bâbdan oluşan mektubun, Pavlus tarafından M.S. 55 yılında⁸⁷³ Korint’ten yazıldığı düşünülmektedir.⁸⁷⁴ Pavlus’un teolojik görüşlerini açıklayan uzun mektuplardan biridir.

⁸⁷¹ Şinasi Gündüz, a.g.e., s. 34

⁸⁷² www.newadvent.org/cathen/11567b.htm (10.07.2003)

⁸⁷³ Annamari Schimmel, Dinler Tarihine Giriş, s. 161

⁸⁷⁴ Yeni Ahit, Romalılara Giriş, s. 163; Bkz. Res. İş. 20:1-3

3.2.9.2. Pavlus'un Korintliler'e Birinci Mektubu

On altı bâbdan oluşan bu birinci mektubun Pavlus tarafından M.S. 55 yıllarında, Makedonya'ya gitmek üzere Efes'ten ayrılmadan önce yazıldığı kabul edilmektedir.⁸⁷⁵ Mektubun on üçüncü bâbının, içerik yönüyle farklı bir konuya temas etmiş olmasının, mektubun gidişini kestiği, bu sebeple bu parçanın Pavlus'a ait olmadığı tahmin edilmektedir.⁸⁷⁶

3.2.9.3. Pavlus'un Korintliler'e İkinci Mektubu

Ne zaman yazıldığı kesin olarak bilinmeyen bu ikinci mektup, on üç bâbdan oluşmaktadır. Korintliler'e İkinci Mektup'tan önce kaybolan iki mektubun daha mevcut olduğunu ve bunun aslında dördüncü mektup olduğunu belirten bir görüşe rastlamaktayız.⁸⁷⁷

3.2.9.4. Pavlus'un Galatyalılar'a Mektubu

Pavlus tarafından M.S. 50 yılında, bugünkü İç Anadolu Bölgesi'nin güneyinde ikamet eden Hristiyanlara veya M.S. 52 yılında söz konusu bölgenin kuzeyindeki cemaatlere yazılmıştır. Altı bâbdan oluşan mektubun bir savunma niteliği taşıdığı anlaşılmaktadır.⁸⁷⁸

3.2.9.5. Pavlus'un Efesliler'e Mektubu

Bu mektupla yazarıyla ilgili iki görüş mevcuttur. Birincisine göre, Pavlus bunu hapisanede iken öğrencisi Tihikus aracılığıyla Efes cemaatine göndermiştir.⁸⁷⁹ İkincisine göre de, Pavlus'un bir öğrencisi tarafından yazılmıştır. Yazılış tarihi kesin olmayan mektup, altı bâbdır.⁸⁸⁰ Hristiyan hayatının ahlaki özellikleri üzerinde durulmaktadır.

3.2.9.6. Pavlus'un Filipililer'e Mektubu

Bugünkü Yunanistan'ın Kavala kentine yakın olan Filipi'deki cemaate, Roma'da tutuklu olduğu günlerde, Pavlus tarafından M.S. 61 yılında yazıldığı tahmin edilmektedir.⁸⁸¹ Mesih ümidinin önemi üzerinde durulduğu görülen mektup dört bâbdır.

⁸⁷⁵ Yeni Ahit, 1. Korintlilere Giriş, s. 179

⁸⁷⁶ Annamari Schimmel, a.g.e., s. 161

⁸⁷⁷ Annamari Schimmel, a.g.e., s. 162

⁸⁷⁸ Annamari Schimmel, a.g.e., s. 162

⁸⁷⁹ Yeni Ahit, Efesliler'e Giriş, s. 210

⁸⁸⁰ Annamari Schimmel, a.g.e., s. 162

⁸⁸¹ Yeni Ahit, Filipililer'e Giriş, s. 216

3.2.9.7. Pavlus'un Koloseliler'e Mektubu

Bugünkü Denizli ilinin Honaz ilçesi yakınlarında bulunan Kolose cemaatine, Pavlus veya öğrencisi Epafra tarafından yazıldığı düşünülen mektup, dört bâbdır ve Mesih'e dayanmayan öğretilere karşı çıktığı görülür.⁸⁸²

3.2.9.8. Pavlus'un Selanikliler'e Birinci Mektubu

Beş bâbdan oluşan mektubun, Korint'te valilik yapan Galyo döneminde, M.S. 50 yıllarında yazıldığı ve en eski mektup olduğu belirtilmektedir.⁸⁸³ En önemli parçası, kıyamet ve İsa'nın gelişini anlatan dördüncü bâbıdır.⁸⁸⁴

3.2.9.9. Pavlus'un Selanikliler'e İkinci Mektubu

Pavlus'a aidiyeti kesin olduğu bilinmeyen ve üç bâbdan oluşan mektubun dikkat çeken tarafı, İsa'nın tecellisinden önce Deccal'in geleceğine dair bilgiler ihtiva etmesidir.⁸⁸⁵

3.2.9.10. Pavlus'un Timoteyus'a Birinci Mektubu

Konya ilinin Hatunsaray beldesine yakın olan Listra kentinden, bir Pavlus öğrencisi olan Timoteyus'a yazılmıştır. Altı bâbdan oluşan mektubun Pavlus'a ait olmadığı belirtilmektedir.⁸⁸⁶

3.2.9.11. Pavlus'un Timoteyus'a İkinci Mektubu

Roma'daki tutukluluğu döneminde Pavlus'un, Timoteyus'a yazdığı son mektubudur.⁸⁸⁷ Birincisi gibi ona ait olmadığı söylenen mektup dört bâbdan oluşur ve nasihat niteliği taşır.⁸⁸⁸

3.2.9.12. Pavlus'un Titus'a Mektubu

Ne zaman ve kim tarafından yazıldığı belli olmayan mektup üç bâbdır. Bunun, Pavlus'un öğrencilerinden biri olan Grek asıllı Titus'a yazdığı kabul edilmektedir. Pavlus'un Titus'a birtakım nasihatlerinden oluşur.⁸⁸⁹

3.2.9.13. Pavlus'un Filimun'a Mektubu

Pavlus tarafından Kolose cemaatinin liderlerinden biri olan Filimun'a M.S. 60 yıllarında yazılan mektup, Pavlus mektuplarının en kısasıdır. Bir bâbdan oluşur.⁸⁹⁰

⁸⁸² Yeni Ahit, Koloseliler'e Giriş, s. 221

⁸⁸³ Yeni Ahit, Birinci Selanikliler'e Giriş, s. 225

⁸⁸⁴ Annamari Schimmel, a.g.e., s. 162

⁸⁸⁵ Annamari Schimmel, a.g.e., s. 162

⁸⁸⁶ Annamari Schimmel, a.g.e., s. 162

⁸⁸⁷ Yeni Ahit, İkinci Timoteyus'a Giriş, s. 237

⁸⁸⁸ Annamari Schimmel, a.g.e., s. 162

⁸⁸⁹ Yeni Ahit, Titus'a Giriş, s. 241

⁸⁹⁰ Yeni Ahit, Filimun'a Giriş, s. 244

3.2.9.14. Apokrif Pavlus'un İşleri

Grek diliyle yazılmış ve II. yy.'ın sonunda yayılmış apokrif bir kitaptır. "Apokrif İşler" (acts) olarak tanınan kitapların çoğuna benzemez. Küçük Asya'da derlenmiştir. Bu eser Pavlus'un başarılarını övmek amacıyla tasarlanmıştır. "Pavlus'un Şهادeti", "Pavlus ve Tecla'nın İşleri" ve "Pavlus'un Korintlilere Üçüncü Mektubu" yanında bu müstakil eser ilk yazarlar tarafından bilinmekteydi. Bunların arasında en önemli olan eserin Grekçe pasajlarının çoğu 1936 yılında C. Schmidt tarafından Hamburg'da yayınlanmıştır.⁸⁹¹

3.2.9.15. Apokrif Pavlus'un Vahyi

IV. yy.'ın sonuna doğru Grekçe yazılmıştır. Detaylarında Pavlus'un "üçüncü cennet"e alındığını gördüğü anlatılır. Rivayete göre Pavlus, cennete götürülür, Tanrı'nın şehrinde kutsanmışlarla, peygamberlerle, kutsal masumlarla, İbrahim, İshak ve Yakup ile görüşür. Augustin tarafından bilinen bu yazma son derece popüler olmuş ve Latin, Suriye, Kopt ve Etiyopya dillerine çevrilmiştir. Gnostik karakterli "Pavlus'un Vahyi"nden Epiphanius da söz etmiştir.⁸⁹²

3.2.9.16. Apokrif Pavlus'un Şهادeti

II. yy.'ın sonunda yazılmış, Pavlus'un ölümünü anlatan apokrif bir hikayedir. Pavlus'un İşleri'nin son bölümünü oluşturur. Pavlus'un Roma'da Neron'un huzuruna getirilişini, ölümle yargılanışını, vali Longus tarafından idam için götürülüşünü anlatır.⁸⁹³

3.2.9.17. Apokrif Pavlus ve Tecla'nın İşleri

Pavlus'un İşleri'nin bir bölümünü oluşturan apokrif yazma, Pavlus ve Tecla'nın serüvenlerini anlatır. İlk kilisedeki büyük popülaritesi, sadece Grek dilinde yazılmadığını gösterir. Latin, Suriye, Ermeni, Slav ve Arap dillerine tercüme yapılmıştır. Pavlus'un Pisidya Antakya'sından Konya'ya varışı, Onesifor'un evinde kalışı, yakılmak üzere ölüme mahkum edilen Tecla'yı mucizevi şekilde kurtarışı vs. anlatılır. Bu eserin tarihi gerçekleri içermesi imkansız görünmemektedir.⁸⁹⁴

⁸⁹¹ F. L. Cross-E.A. Livingstone, "Acts of St. Paul", The Oxford Dictionary of The Christian Church, s. 1049

⁸⁹² F. L. Cross-E.A. Livingstone, "Apocalypse of St. Paul", The Oxford Dictionary of The Christian Church, s. 1049

⁸⁹³ F. L. Cross-E.A. Livingstone, "Martyrdom of St Paul", The Oxford Dictionary of The Christian Church, s. 1049

⁸⁹⁴ F. L. Cross-E.A. Livingstone, "Acts of Sts. Paul And Tecla", The Oxford Dictionary of The Christian Church, s. 1049

3.2.10. Pavlus Mektuplarının Özellikleri

Pavlus'un, kendisine atfedilen mektuplardan hangilerini yazdığı şimdiye kadar yüzde yüz belli değildir; büyük mektuplarında (Romalılara, Korintoslulara) bile bazen ona ait olmayan parçalara tesadüf edilmektedir. Bilginler; Efeslilere, Koloselilere, İbranilere gönderilen mektupların Pavlus'un eseri olmadığına kânidirler. Zikri geçen bu gnostik metinlerde, İsa, ikinci Adem şeklinde tasavvur edilmektedir, yahut da Eski Ahit'te zikredilen kral-kâhin Melkisedek ile mukayese edilmektedir; çünkü o, aynı zamanda sunakta kansız kurbanı (ekmek ve şarabı) takdim eden kahin ve haçın sunağında kendi kanını insanların kurtuluşu için döken kurban kuzusudur.⁸⁹⁵

Pavlus'un eserleri, hususi problemlere dair kiliselere özgü ara sıra yazılan mektupları hariç edebi nitelikte havari mektupları değildirler. Onların, bir araya gelmiş cemaatlerde okunması tasarlanmıştır.⁸⁹⁶ Pavlus, mektuplarını o günün yazmayla ilgili kurallarına göre tertiplemiştir. Mektuplar, teşekkür paragrafının takip ettiği bir selamlama bölümüyle başlar. Sonra asıl konunun anlatıldığı ana bölümüne gelinir. Genellikle mektubun daha önceki bölümü doktrinleri ele alır, ondan sonraki bölümler ahlaki öğütler sunar. Mektubun sonuna doğru Pavlus sık sık seyahat planını açıklar. Mektuplar selam ve bir hayır duasıyla son bulur. Pavlus, mektuplarında çeşitli güzel söz söyleme sanatına ait üslup kullanır. Onun tarzı, konuşmacının sorular ortaya atıp sonra onlara cevap verme yöntemini kullandığı Hellenistik hitabe biçimi olan tenkit, hicivden etkilenmiştir.⁸⁹⁷ Ara sıra “sana yalvarırım” gibi cümleler ortaya konulur.⁸⁹⁸ Pavlus ayrıca geleneksel materyalleri de dahil eder; ilahiler,⁸⁹⁹ günah çıkarma,⁹⁰⁰ ve ayinsel ifadeler⁹⁰¹ gibi. Pavlus'un, mektuplarını yazdırmış olduğu anlaşılmaktadır.⁹⁰² Onun sözlü stili bazen yakışık almayan ya da eksik bırakılmış ifadeler biçiminde sona erer.⁹⁰³

Pavlus'un mektupları yorumlanırken çeşitli konular üzerinde durulmaya özen gösterildiği görülmektedir. Örneğin mektupların birliği veya bütünlüğü hakkında bir soru ortaya atılabilir. Çoğu yazar, 2. Korintliler'in en azından iki mektubun bir bileşimi olduğuna inanırlar, kimi de Filipililer'in birliğinden kuşku duyarlar. Mektuplar

⁸⁹⁵ Annamarie Schimmel, *Dinler Tarihine Giriş*, s. 175-178

⁸⁹⁶ 1 Sel. 5:27

⁸⁹⁷ Bkz. Rom. 3:27-31

⁸⁹⁸ Bkz. Rom. 12:1; 1 Ko. 1:10

⁸⁹⁹ Flp. 2:5-11

⁹⁰⁰ 1 Ko. 8:6

⁹⁰¹ 1 Ko. 11:23-25

⁹⁰² Rom. 16:22

⁹⁰³ Bkz. Rom. 2:17-21

yaklaşık birinci yüzyılın sonlarına doğru onları bir araya getiren bir yayıncı tarafından şimdiki hallerinde düzenlenmiştir. Pavlus'un karşısına çıkan karşıtların kimliğini tespit etmeye de dikkat edildiği görülmektedir. Onları Yahudiler veya gnostikler olarak tespit etmek için çaba gösterildiği halde farklı hasımlar–ki bunlar Hristiyanlığın erken türünü temsil ederler–büyük ihtimalle farklı durumlarda tekrar anlatılmıştır. Son dönemlerde, bazı sosyolojik analiz şekilleri mektuplara tatbik edilmiş, bu metodla Pavlus'un kiliseleri, kendi kültürleri ve sosyal temayülleri içinde araştırılmıştır. Mesela, Pavlus'un, kadınların topluluklarda sessiz olmalarını ve başlarını örtmelerini söylemesi ⁹⁰⁴ Korint toplumundaki kimi kadınların neden olduğu fesatlardan kaynaklanmış olabilir. ⁹⁰⁵

Pavlus, mektuplarında Hellenistik düşünce formlarını yansıtır. Mektuplarını, Yahudilerin milli dili olan İbranice veya Aramice değil, Yunan dilinde yazmıştır. Hatta onun Yunanca'yı evinde konuştuğu bile ileri sürülmekte, Yahudi kutsal yazılarını Yunanca versiyonundan, Septuagint'ten okuduğuna kesin gözüyle bakılmaktadır. ⁹⁰⁶

3.2.11. Pavlus'un Havariliği ve Havarilik Anlayışı

Bilindiği üzere Pavlus, İsa ile hayatında hiç karşılaşmamış biridir. Dolayısıyla, Yeni Ahit'te geçen havariler listesinde doğal olarak yer almaz. Onun havarilik iddiasının temeli Şam'da gördüğünü iddia ettiği vizyona dayanmaktadır. Pavlus, hayatının otuz yılını misyon faaliyetlerine adanmış biri olarak, bütün icraatını bu vizyonda kendisine İsa'nın verdiği göreve bağlar. Genel olarak Gentile coğrafyasındaki başarılı misyon faaliyetleri onu, “yabancıların havarisi” yapmıştır. Pavlus, kendi kurduğu kiliselerin dışında da Kudüs'ten uzak bölgelere İsa'nın mesajını yaymak için dağılan diğer öncü misyonerlerin kurdukları cemaatlerin de temellerini sağlamlaştırmıştır. O, bu bakımdan haklı bir şöhretin sahibidir. Havari kavramının işaret ettiği anlam çerçevesinde düşünmesek bile Pavlus, Yeni Ahit'in İsa'dan sonra en önemli adamıdır ve her yerde o vardır. Hristiyan düşüncesi, bu sebeple onu “Hristiyanlığın mimarı” ilan eder. Pavlus olmadan Hristiyanlığın akıbeti muhtemelen, başka öncü misyonerlerin ona paralel faaliyetlerine rağmen, İsa'nın dinini belirli bir bölge sınırları içinde bırakacaktır. “Gentileler havarisi” adını taşımasa da Pavlus, bir şekilde kendisini havari ilan eder ve kendi havariliğini de diğer havarilerle denk tutar.

⁹⁰⁴ Bkz. 1 Ko. 14:33-36; 11:2-16

⁹⁰⁵ William R. Baird, “Paul”, Harper's Bible Dictionary, s. 764

⁹⁰⁶ Michael Grant, Saint Paul, Widenfeld And Nicholson Publications, London, 1976, s. 6

Burada, Pavlus'un kendine ait havarilik kriterlerini zikredeceğiz. Ona göre havari olmak için gereken şartlar şunlardır:⁹⁰⁷

1.İbrani olmak: İbrani olmak, İsa'nın havarilerinin taşıması gereken bir özelliktir. Pavlus, kendisinin de onlar gibi, İbrani, İsrailli ve Benyamin kabilesinden olduğunu övünerek söyler.⁹⁰⁸

2.İsa Mesih'i görmek/Dirilen Rabb'ı görmek: Mektuplarındaki ifadelerinden, Onikiler'in ve onların Korint'teki temsilcilerinin, İsa Mesih'i dünyadayken görmenin havari olmanın gerekli şartlarından biri olarak kabul ettikleri anlaşılmaktadır.⁹⁰⁹ Ancak Pavlus'a göre havari olmak için İsa Mesih'i dünyevi olarak görmek gerekli değildir.⁹¹⁰

3.Rab tarafından görevlendirilmek: İddiasına göre Pavlus, Tanrının iradesiyle seçilmiştir, seçilmesi tamamen Tanrının bir lütfu sonucudur.⁹¹¹

4.Vizyonlar ve Rabb'den vahiy almak: Pavlus, Vahiy alma meselesinde, diğerlerinden aşağıda bir durumda olmadığı, hatta aldığı vahiylerin çok büyük boyutlara ulaştığı ve kibirlenmesin diye bedenine çok büyük bir diken verildiğini söyler.⁹¹²

5.Geçimini temin için inananlardan yardım kabul etmesi: Pavlus, havarilerin geçimlerinin diğer cemaat üyeleri tarafından karşılandığını ancak kendisinin hakkı olduğu halde bunu kabul etmediğini söyler.⁹¹³

6.Misyon faaliyetinin başarılı olması: Bu, Pavlus'un en çok güvendiği havari olma unsurlarından biri olarak görünmektedir.⁹¹⁴

7.Misyon faaliyetleri sırasında çekilen acılar.⁹¹⁵

8.Havari oluşunun İncil'le desteklenmesi: Pavlus'a göre havari seçilişinde etken, Tanrı tarafından görevlendirilmesidir. O kendini ne Mesih'in ne de kilisenin bir havarisi olarak kabul eder.⁹¹⁶

İlk Hıristiyan cemaatinde anlaşmazlıklara sebep olan Pavlus'un havariliğinin hukuki zemini, başlangıçta tartışma konusu olmuştur. İlk cemaat, Pavlus'un vizyona dayalı havariliğini kabul etmemiş olsa bile, özellikle Havariler Konsili'nde onun

⁹⁰⁷ Fuat Aydın, "Hz. İsa sonrası Tartışma konularından Havarilik ve Pavlus'un Havarilik Anlayışı", s. 80-84

⁹⁰⁸ Bkz. Rom. 11:1; Flp. 3:5; Res. İş. 13:21

⁹⁰⁹ Bkz. 2 Ko. 5:16. Korintlilere 2. Mektup, tamamen bir havarilik savunması özelliği taşımaktadır.

⁹¹⁰ Bkz. Gal. 1:1

⁹¹¹ Bkz. 2 Ko. 1:1 ; 4:1

⁹¹² Bkz. Gal. 3:5; 2 Ko. 12:10, 12

⁹¹³ Bkz. 1 Ko. 8:19

⁹¹⁴ Bkz. 1 Ko. 15:9-10

⁹¹⁵ Bkz. 2 Ko. 4:10

⁹¹⁶ Bkz. Gal. 1:1,12

sözlerinin bir üye sıfatıyla dinlenmiş olması ilgi çekici bir durumdur. Kudüs dışındaki cemaatlerde, Pavlus'un baskın rolünün bir tartışma ortamı oluşturmadığı görülmektedir. Mesela Petrus, Pavlus hakkında, “kendisine verilmiş olan bilgelikle mektuplarını yazdığını ve yazılarında anlaşılmaz gibi görünen hususların cahil kimseler tarafından çarpıtıldığını ve bu tür kimselerden sakınılması gerektiğini” söyler.⁹¹⁷ Bu durum, Pavlus'un havari olduğu anlamını çıkarmasa da, onun önemli biri olduğu izlenimini verir.

⁹¹⁷ 2 Pe. 3:15-17

İKİNCİ BÖLÜM

ÇARMIHTAN SONRA HAVARİLER VE HİRİSTİYANLIĞIN YAYILMASI

1. Çarmih Hâdisesinden Sonra Havarilerin Durumu

Resullerin İşleri'ni esas alarak, ana başlıklar halinde çarmih sonrası gelişmelerin aşağıdaki gibi cereyan ettiğini görmekteyiz:

1.İsa, dirilir ve havarilere kırk gün süreyle görünerek Tanrı'nın egemenliğine dair konuşmalar yapar.⁹¹⁸ İsa'nın dirildiği ve yaşadığı söylentileri her yerde yayılmaya başlar. Yedi hafta sonra öldürüldüğü şehirde dirildiği, halka açıkça ilan edilir. Bu haber güçlü bir etki yapar ve Roma İmparatorluğu'nun diğer bölgelerinden, Kudüs'te yaşamak veya orayı ziyaret etmek için gelen ve Yahudi olmayan binlerce kişi, Yahudi veya Yahudiliğe sonradan geçenler, İsa'nın dirildiğini ve çarmih ta ölmesinin aslında Tanrı'nın insanlığı kurtarma amacı taşıdığına inanmaya başlarlar. Bunu izleyen haftalar ve aylar süresince aralarına daha çok insan katılır. Resullerin İşleri'nde de belirtildiği gibi bu, Hıristiyan Kilisesi'nin doğuşudur.⁹¹⁹

2.İsa, Havarileri Kudüs'ten ayrılmamaları konusunda uyarır. İnsanları Kutsal Ruh ile vaftiz etmeleri gerektiğine dair vasiyetini açıklar.⁹²⁰ Bununla o, havarilerin imanlarını güçlendirmekten ve ölüme yeni bir boyut kazandırmaktan daha fazlasını gerçekleştirir. Bundan sonra, havarilerini mesajının iletilmesi adına dünyanın her tarafına yaymakla görevlendirir. Bunu şu sözlerle açıklar: “Dünyanın her yanına gidin. İncil'i bütün yaratılışa duyurun.”⁹²¹ Cesaretini yitirmiş ve hayal kırığına uğramış küçük bir topluluk, Kutsal Ruh'un yardımıyla, aniden yürekli ve coşkulu kimseler haline gelirler.⁹²²

3.On ikinci havari olarak Yahuda İskariyot'un yerine Matiya seçilir.⁹²³

4.Pentekost Günü geldiğinde Kutsal Ruh, Kudüs üzerine iner ve Petrus, Kudüs halkına meşhur konuşmasını yapar.⁹²⁴ Bunun ardından Petrus, doğuştan kötürüm bir adamı iyileştirerek ilk mucizesini gösterir.⁹²⁵

⁹¹⁸ Res. İş. 1:3

⁹¹⁹ W. Ward Gasque, “Kudüs'ten Roma'ya”, Hıristiyanlık Tarihi, Yeni Yaşam Yay., İst., 2004, s. 57

⁹²⁰ Res. İş. 1:4

⁹²¹ Mar. 16:15

⁹²² W. Ward Gasque, a.g.md., s. 58

⁹²³ Res. İş. 1:26

⁹²⁴ Res. İş. 2:1-47

⁹²⁵ Res. İş. 3:1-10

5.Sadukilerin başını çektiği grubun kışkırtması sonucu Petrus ve Yuhanna yakalanıp hapse atılır, Yahudi Yüksek Kurulu önüde sorguya çekilirler. Kurul üyeleri, Kudüs halkının, olağanüstü işler yapan havarilere olan sevgisini bildiklerinden, yaptıkları faaliyetleri bırakmaları tehdidi ile onları serbest bırakırlar.⁹²⁶

6.Kudüs'te sayıları hızla artan İsa taraftarları, sadece Mesihi cemaat olmakla kalmayıp, havarilerin önderliğinde malın ortaklığı ve paylaşımı esasına dayalı sosyalist karakterli bir cemaat oluştururlar.⁹²⁷ Cemaatin, malın bölüşüm işlerini organize etmekle görevlendirilmiş yedi kişilik⁹²⁸ grubun karakteri bizi bu kanaate ulaştırmaktadır. Bu anlayışın temelini, Mesihi beklentilerin oluşturduğu söylenebilir. İsa, havarilerini tüm dünyaya yayılmaları hususunda görevlendirmesine rağmen, Kudüs'teki taraftarlarının çoğu kendilerini önceleri sadece Yahudiler'i kazanmakla sınırlarlar. Buna rağmen binlerce Yahudi, Kudüs'te olup bitenlerden etkilenerek cemaate katılırlar (Pavlus'un yol arkadaşı Barnaba gibi) ve geldikleri ülkelere geri dönerek Hristiyan inancının yayılmasına önder olurlar.⁹²⁹ Bu husus, Yahudi kökenli Hristiyanların Pavlus'tan önce, Hristiyan misyonerliğini başlattığını ortaya koymaktadır.

7.Kudüs cemaatinin ileri gelenlerinden biri olan İstefan, Yahudi Yüksek Kurulu tarafından yakalanıp sorguya çekilir⁹³⁰ ve akabinde taşlanarak öldürülür.⁹³¹ Kudüs'teki ileri görüşlü taraftarlardan biri olan İstefan, İsa'nın vasiyetini tam olarak kavramıştır. Yahudi olmayanlara Hristiyanlığı ilk olarak anlatan öncülerden biri olmasının yanı sıra yeni inancın bütün insanlar için olduğunu ve Yahudilikten kopmanın kaçınılmaz bulunduğunu diğerlerinden önce fark etmiştir. Dahası İstefan, "Hellenistler" adı verilen, Grekçe konuşan ve tutucu Yahudilerden daha serbest bir hayat tarzı benimsemiş olan bir gruptandır. Onun ölümle biten akıbetini de cüretkar vaazları hazırlamıştır.⁹³²

8.İstefan'ın öldürülmesinin ardından Kudüs cemaatine ve özellikle de Hellenist Yahudilere karşı bir zulüm dönemi başlar. Kudüs'ten kaçan İsa taraftarları, Yahudiye'de faaliyet gösterirler. Diğer bir Hellenist olan Filipus, ikinci sınıf ama tutucu

⁹²⁶ Res. İş. 4:1-31

⁹²⁷ Res. İş. 4:32-37

⁹²⁸ Res. İş. 6:1-6

⁹²⁹ W. Ward Gasque, a.g.md., s. 58

⁹³⁰ Res. İş. 6:12

⁹³¹ Res. İş. 8:58

⁹³² W. Ward Gasque, a.g.md., s. 59

olmayan Samiriyeli Yahudilere İncil'i duyurur ve cemaate yeni katılımlar gerçekleşir.⁹³³

9.Luka'nın rivayetine göre, İstafan'ın öldürülmesine onay veren ve Kudüs cemaatine türlü kötülükler yapan Pavlus, Şam yolunda gördüğü vizyon sonucunda Hıristiyanlığa girer.⁹³⁴

10.Pavlus, Barnaba'nın şefaatiyle havariler arasında katılır ve ilk misyon faaliyetlerine başlar.⁹³⁵

Resullerin İşleri, çarmıh olayından sonra havarilerin bir süre ortalarda görünmediklerini haber vermektedir. Buradan, İsa'nın başına gelenlerin kendi başlarına gelmesinden korktukları ve bu yüzden de ortalığın yatışmasını bekledikleri anlaşılmaktadır.

Celile'de kalan küçük bir cemaatin dışında havarilerin hareket merkezi Kudüs, Celile de artık Yahudiliğin merkezi ve Talmud'un memleketi olmuştur. Böylece Celile Hıristiyanlık tarihinde ancak bir an için yer almış ve Sinoptik İnciller tarzındaki İncil, Celile kentinin bir eseri olmuştur.⁹³⁶

Havariler, İsa'nın tekrar dirilmesinden elli gün sonra ve onun yeryüzünü terk etmesi sonrası Kutsal Ruh'u karşılar karşılamaz işlerine başlarlar. Havarilerin Kutsal Ruh'u karşıladıkları gün ibrani Pentekost (Hamsin) yortusudur. Petrus, havariler ve diğer katılımcıların ilk grubu, derhal açık bir şekilde vaaza başlarlar ve İsa'nın Tanrıdan getirdiği kurtuluşun iyi haberini cesaretle bir şekilde ilan etmeye bağlarlar. Petrus bunu şöyle ifade etmiştir: "İsrail halkı şunu kesinlikle bilsin: Tanrı, sizin çarhıha gerdiğiniz bu İsa'yı hem Rab hem Mesih yapmıştır."⁹³⁷ Havarî Yuhanna bu hususu şöyle yazmıştır: "İştittigimizi, gözlerimizle gördüğümüzü, seyredip ellerimizle dokunduğumuzu ilan ediyoruz. Bizim bizim paydaşlığımız Baba'yla ve onun oğlu İsa Mesih'ledir. Bunları size sevincimiz tam olsun diye yazıyoruz."⁹³⁸ Havarilerin şehadetine iman edenler vaftiz edilirler ve "Kudüs Kilisesi'nin ilk çekirdeğini oluştururlar."⁹³⁹

⁹³³ W. Ward Gasque, a.g.md., s. 59

⁹³⁴ Res. İş. 9:1-19

⁹³⁵ Res. İş. 9:26-28

⁹³⁶ Ernest Renan, Havariler, s. 44

⁹³⁷ Res. İş. 3:13 vd.; 5:29 vd.

⁹³⁸ 1 Yu. 1:1-4

⁹³⁹ Res. İş. 2: 43-47

Her ne olursa olsun, artık havariler birbirlerinden yalnız geçici yolculuklar için ayrılırlar. Merkezleri Kudüs olur; dağılmaktan korkar gibi görünürler ve bazı noktalar, zihinlerinin, küçük cemiyetlerini dağıtabilecek olan yeni bir Celile'ye dönüş hareketini önleyecek tedbirlerle meşgul olduğunu gösterir. Bunun için de İsa'dan, hiç olmazsa beklenen büyük tezahürlere kadar Kudüs'ten ayrılmayı yasak eden özel bir emir alındığı farz edilmiştir.⁹⁴⁰

Pentekost'tan otuz yıl sonra bu yeni din, Roma İmparatorluğu'nun doğu bölgelerinin çoğuna yayılmış, hatta doğuda bulunan sınır bölgelerini aşmış ve batıya, Roma'ya doğru ilerlemeye başlamıştır.⁹⁴¹

2. İlk Hristiyan Cemaatinde İnanç ve İbadet

2.1. İnanç

İlk Hristiyanlar'ın hepsi Yahudi idi. İsa'nın, Yahudilikteki On Emir benzeri, inanç esaslarına yönelik birtakım emir ve nehiyler ortaya koymadığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Bu konuda İsa, Musa'nın Yasa'sını koruyup kollamış, tamamlama mücadelesi vermiş⁹⁴² konuşmalarıyla da "Tanrı'ya iman etmeyi"⁹⁴³ emretmiş, ve "imanda ancak şüphe etmeksizin samimi olmanın fayda sağlayacağını"⁹⁴⁴ vurgulayarak kurtuluşun formülünü özetlemiştir. Havariler de hem İsa'nın mesajı döneminde hem de vefatlarına kadar geçen süre içinde Yahudiliği muhafaza etmişlerdi. Havarilerin Pavlus ile yaptıkları münakaşalara bakmak bu hususu anlamak için yeterlidir. Zira havarilerin şahsından kaynaklanan ve İsa'nın öğrettiklerine muhalif farklı bir inanç anlayışı görülmemektedir. Havariler ve Kudüs'ün ilk Hristiyan cemaati, Tanrı'ya iman noktasında İsa'nın Yahudilere yönelttiği imansızlık ve ikiyüzlülük suçlamalarını⁹⁴⁵ akıldan çıkarmamışa benzerler.

İsa'nın çizdiği yoldan giden havariler ve ilk cemaat, onun hizmetlerine ve Kilise'nin başlangıcında gerçekleşen Eski Ahit'in öngörülerine dikkat çekmişlerdir. "Peygamberlerin bildirdiği gibi" sözü, ağızlarından düşmeyen bir cümle olmuştu. İlk Hristiyan vaaz ve öğretilerinin temel konusu özellikle Matta İncili'nde, farklı bir bakış açısıyla da İbranilere yazılan Mektup'ta vurgulanmıştır. Kullanılan dil ve kavramlar

⁹⁴⁰ Ernest Renan, Havariler, s. 49

⁹⁴¹ W. Ward Gasque, a.g.md., s. 57

⁹⁴² Yu. 46

⁹⁴³ Mar. 11:22

⁹⁴⁴ Mat. 9:21-22, 29; 14:25-31; 17:20-21 vd.

⁹⁴⁵ Bkz. İsa'nın Dağdaki Vaazı, Mat. 5, 6 ve 7. bablar.

çoğunlukla Eski Ahit'ten kaynaklandığından ilk Hristiyanların “Tanrıbilimi” Yahudiliğe dayanıyordu. Hristiyan inancına göre, Yahudi iken Hristiyan olanlar, İsa’nın; Tanrı’nın vaat ettiği kurtarıcı olduğu yolundaki mesajına iman etmişlerdir. Buna göre, “İsa Mesih’tir” sözü, Yahudilerin kabul etmesi gerekenlerin tümünü özetlemiştir. Yahudilere verilen ilk vaazlarda İsa’nın dirilişi, ölümünden fazla vurgulanmıştır. İlk cemaat, İsa’yı tasvir etmek için Eski Ahit tasvirlerinden yararlanmıştır. İsa, “Fısıh Bayramı”nda kurban edilen “kutsal kuzu”, “ikinci Âdem” ve “insana en yakın kurtarıcı” olarak kabul edilmiştir.⁹⁴⁶ İsa’nın, Meryem’e Kutsal Ruh vasıtasıyla getirilip, Meryem’in babasız hamile kaldığı hakkındaki İncil haberleri⁹⁴⁷, Tanrı’nın oğlu olduğu konusundaki ifadeler⁹⁴⁸ ve bazı havarilerin çarmıhtan sonra İsa’ya uluhiyet atfeden görüşleri⁹⁴⁹ ilk dönem Hristiyanlarını İsa’nın tanrısal bir varlık olduğu kanaatine götürmüştür.

Hemen ileride bahsedeceğimiz gibi, bazı Yahudi kökenli Hristiyanların; Yahudi olmayanlardan dine girmek isteyenlerin Hristiyan olmadan önce Yahudi olmaları gerektiği konusundaki ısrarları, sünnet, dini açıdan kirli sayılan putperestlerle olan sosyal ilişkiler, bu dönemde Hristiyanlığın tartıştığı iman konularından birkaçını oluşturur. Bu ihtilaf, Pavlus ve taraftarlarıyla, Kudüs cemaatinin lideri Yakup ve Kudüs cemaati arasında daha sonra çözülmüştür.

İlk Hristiyanlar, her yerde İsa ve Kilisesinden (cemaatinden) söz ederken, Eski Ahit’i de bir Hristiyan kitabı gibi göstermekten geri kalmamışlardır.⁹⁵⁰ İlk Hristiyanlığın merkezinde Kutsal Yazılar, Rab’bin Sofrası, Ruh’ta paydaşlık (koinonia) ile birlikte İsa ve Tanrı’ya inanma düşüncesi hakimdir. Onlar, dünyanın Tanrı tarafından yaratıldığı inancını Yahudilik’ten miras almışlar ve İsa’nın gelişini bazen “Tanrının görünmesi”, yani Tanrı’nın geçici ziyareti, insandan çok göksel varlık olarak tanımlamışlardır.⁹⁵¹ Bununla birlikte, ilk Hristiyanların “Tanrı tektir” inancı kısa bir süre sonra “İsa Mesih Rab’dır” inancına dönüşmüştür.⁹⁵²

⁹⁴⁶ David F. Wright, “İlk Hristiyanlar Neye İnanıyordu?”, Hristiyanlık Tarihi, s. 102

⁹⁴⁷ Mat. 1:18

⁹⁴⁸ Mat. 3:16-17, 17:5; Mar. 1:11; Luk. 9:35; Yu. 1:18, 3:16

⁹⁴⁹ Res. İş. 2:33,36; Rom. 15:6; İbr. 1:2, 4:14; 1 Yu. 4:10, 15

⁹⁵⁰ David F. Wright, a.g.md., s. 105

⁹⁵¹ David F. Wright, a.g.md., s. 105,112

⁹⁵² David F. Wright, a.g.md., s. 115

Netice itibarıyla, Yahudi kökenli öğretiler haricinde İlk Hristiyanların inançlarını oluşturan düşünce tarzının, İsa'nın kendi öğretisi ile bir ilişkisi bulunduğu hükmetmek doğru değildir.

İsa'dan sonra İnanç hususunda Filistin'de üç temel görüşün şekillendiğini ve birbirinden kesin çizgilerle ayrıldığını görüyoruz:

1.Ferisi hahamlarının koyduğu sınırlar içinde kalan ve kurallara uymayan Yahudileri Mesih yandaşı kabul edip dışlayan Yahudilik.⁹⁵³

2.Yukarıda bahsettiğimiz ihtilaf konularında taviz vermeyen ancak zamanla kaybolup giden Yahudi kökenli Hristiyanlık.

3.İstefan gibi Eski Ahit'in geçerli olmadığını savunanları, Hellenistler Yahudileri ve başka köklerden gelen insanları bir araya getiren ve hızla yayılıp ilk yüzyıla damgasını vuran Pavlusçu Hristiyanlık.

2.2. İbadet

İlk Hristiyanlar Yahudi kökenli olduklarından, ibadet uygulamalarında Yahudiliğin etkisi söz konusudur. Yahudi ibadetinin iki büyük merkezi olan Kudüs Tapınağı ile Filistin ve Yahudilerin yaşadığı her yere dağılmış olan sinagog ağı, Hristiyan Kilisesi'ne önemli bir miras devretmiştir. Sinagog, hem Yahudilik hem de ilk Hristiyanlık'ta daha etkin bir rol oynamıştır. Kutsal Yazı'nın okunması ve açıklanması, övgü ve toplulukla çerçevesindeki ayin uygulaması, Yahudi kökenli Hristiyanlar tarafından benimsenmiştir. Daha sonra havariler ve ilk misyonerler, sinagogu İncil öğretisi için bir sıçrama tahtası olarak kullanmışlardır.⁹⁵⁴ Hristiyan Kilisesi'ndeki ibadetle ilgili ilk tanımlamayı yapan Pavlus'un, bu konuda önemli katkıları olmuştur. O, Korintliler'e Birinci Mektup'ta sürekli Eski Ahit'ten bahsetmiştir. Pavlus, bu mektupta Kilise'yi "Yeni İsrail", temelini de "Yeni Çıkış" –İsrail halkının Mısır'dan çıkışı gibi- olan Hristiyan tarzı yaşam şeklinde tanımlamıştır. Pavlus, Tanrı'nın kurtuluş lütfunu, İsrail'in kendi halkı olmaya çağırmasını ve onları Mısır'daki zorbalıktan kurtarışını kutlayan Fısıh Bayramı'nın ardındaki düşünceleri kullanmıştır. Pavlus'a göre Kilise,

⁹⁵³ David F. Wright, a.g.md., Hristiyanlık Tarihi, s. 103

⁹⁵⁴ Ralph P. Martin, "İlk Hristiyanlar Nasıl Tapınırdı?", Hristiyanlık Tarihi, Yeni Yaşam Yay., İstanbul, 2004, s. 125

eski Yahudi toplumunun devamıdır ve Yahudiler’le Grekleri, iman etmiş insanlar olarak Tanrı ailesinde birleştirmiştir.⁹⁵⁵

İlk dönem Hristiyanlığında ibadetle ilgili şu hususlar dikkatimizi çekmektedir:

1.İbadet Günü: Haftanın ilk günü düzenlenlenirdi. Bu, İncil’de belirtildiği gibi, İsa’nın dirildiği gündür ve Yahudi Sept gününden belirgin biçimde ayrılmaktadır. Hristiyan Pazar günü, Constantinus’un M.S. 321’deki resmi ilanına kadar “tatil günü” değildir.⁹⁵⁶ İlk Hristiyanlar için başlıca iki ibadet uygulaması vardı. Vaftiz ve Evharistiya.

2.Vaftiz: Bu, köklerini Yahudilik’te bulan ayin amaçlı yıkanmayı, özellikle de putperestlikten Yahudiliğe geçenlere uygulanan “tebilah”ı, yani cemaate katılan yeni üyenin kabul töreni anlamına gelir.⁹⁵⁷ Vaftiz, hem Yahya’nın hemde İsa’nın uyguladığı bir temizlenme biçimidir. Yahya, faaliyet döneminde, insanları su ile vaftiz etmiş, İsa’nın da Kutsal Ruh ile vaftiz edeceğini bildirmiş⁹⁵⁸ ve kendisi de İsa’yı Şeria Nehri’nde vaftiz etmiştir.⁹⁵⁹ İsa’nın kurtuluşa ermeyi iman etmek ve vaftiz olmak⁹⁶⁰ şeklinde birleştirdiği görülmektedir. Havarilerden Filipus’un da bir adamı vaftiz ettiği Resullerin İşleri’nde kayıtlıdır.⁹⁶¹

3.Evharistiya: Hristiyanları, hem İsa’nın ölümünde ve yücelmesinde birleştirdiğine, hemde inanlıları Mesih’te tek beden haline getirdiğine inanılan “Akşam Yemeği”, ilk Hristiyanların en önemli ibadeti idi.

4.Fısıh Bayramı: İlk yüzyıl boyunca Fısıh Bayramı kuzusu tapınakta kesilir, ancak yemek Kudüs’teki herhangi bir evde yenebilirdi. İsa ve havarilerinden oluşan grup bunu bir aile gibi kutlardı. II. yy. başlarında Hristiyanlar, Fısıh Bayramı’nın yerini artık tamamen “Rab’bin Sofrası”nın aldığını fark etmişlerdir. Fısıh Bayramı, oldukça standart bir biçim izlerdi. Önce açılış duası ve kâsenin kutsanması olurdu. Sonra herkes baharatlı bitkileri tuzlu suya batırırdı. Aile reisi, mayasız hamurdan yapılmış üç yassı ekmekten birini alıp böler ve bir kısmını ayırırdı. İlk Fısıh Bayramı’nın öyküsü anlatılır

⁹⁵⁵ Ralph P. Martin, a.g.md., s. 125

⁹⁵⁶ Ralph P. Martin, a.g.md., s. 126

⁹⁵⁷ Ralph P. Martin, a.g.md., s. 126

⁹⁵⁸ Mat. 3:11; Mar. 1:8; Luk. 3:16; Yu. 1:33

⁹⁵⁹ Mar. 1:9

⁹⁶⁰ Mar. 16:16

⁹⁶¹ Res. İş. 8:38

ve ikinci kâse doldurulup elden ele dolaştırılırdı. Yemekten önce herkes ellerini yıkar, şükran duası edilir ve ekmek bölünürdü.⁹⁶²

5.İlahiler ve Dualar: “Gel Rabbimiz” anlamındaki “maranatha” gibi çok kısa dua sözcükleriyle veya daha uzun yakarışlarla yapılan dualar ibadette önemli yer tutmuştur. Başını örtmeden dua etmek isteyen kadınlarla ilgili sorunlar Korint’te ortaya çıkmış ve kadın inanlılara peygamberlik ve kiliselerde dua önderi olma gibi haklar tanınmasına rağmen, Pavlus bu uygulamaya karşı çıkmıştır. İlk zamanlarda Hristiyanlar dua ederken ellerini yukarı kaldırırlardı.⁹⁶³ İsa’nın havarilerle birlikte ilahi söyleyip Tanrı’yı övdüğüne⁹⁶⁴ bakılırsa, İsa’nın hatırasını sürdüren ilk Hristiyanların da ibadetlerde ilahiler söylediğini zikredebiliriz. İlahilerin enstrüman eşliğinde yapıldığına dair bir açıklık yoktur. Sonraları M.S. yaklaşık 112 yılında Bitinya’daki Hristiyanlar arasında, İsa’ya adanan eski övgü ilahilerine rastlanmıştır.⁹⁶⁵

Yukarıda zikrettiğimiz ibadet uygulamalarının hiçbiri, bizzat İsa tarafından emredilmiş hatta tavsiye edilmiş bile değildir. Zira bu hususta Yeni Ahit’ten gelen bilgi yoktur. İsa, havarilere ve kendisine inanan ilk cemaatine, sert çıkışlar yaptığı Yahudiler gibi olmamalarını, dualarında samimiyet duygusu taşımalarını salık vermiştir.⁹⁶⁶

3. İlk Cemaatte Görüş Ayrılıklarının Ortaya Çıkışı

İsa’nın mesajının başlangıcından çarmıha kadar geçen dönemde, İsa’nın hayatta olması sebebiyle gerek havariler, gerekse ilk cemaat mensupları arasında herhangi bir görüş ayrılığından söz edilemez. Aslına bakılırsa kurumlaşmış bir cemaat kavramı ve şuurlu cemaat üyeleri bile yoktur. Burada söz konusu olan, on iki havari hariç tutulursa İsa’ya inanmış çevrelerin değişik maksatlarla onunla bir arada bulunmuş olmalarıdır. Hastalıklardan kurtulmak için İsa’nın eteğinden tutanlar, güçlü otoriteler karşısında kendilerine sığınacak merhamet odaklı yer bulmak isteyenler, insanların eşitliği ve kardeşliğini sahiplenme tarafını tutanlar, onun her hareketini haklı bulanlar farkında olmasalar da ilk cemaatin nüvesini oluşturmuşlardır. Ancak bunlar başlangıçta bu ve benzer sebeplerden dolayı şuurlu bir topluluk değildirler.

Liderin yokluğu sebebiyle ortaya çıkan boşluk, her sosyolojik vakıa gibi ilk cemaatin kendi içini ve dış çevreyi sorgulamasına zemin hazırlamıştır. Elde, İsa’dan

⁹⁶² Ralph P. Martin, a.g.md., s. 126

⁹⁶³ Ralph P. Martin, a.g.md. s. 127; Bkz. 1 Ko. 11:5, 13

⁹⁶⁴ Mat. 26:30; Mar. 14:26

⁹⁶⁵ Ralph P. Martin, a.g.md., s. 127

⁹⁶⁶ Mat. 6:5-8

kalmış yazılı belgelerin bulunmayışı, çarmıh sonrası ortaya çıkan bilginin aşırılıklara kaçacak şekilde aktarılması gibi sebeplere ilaveten Yahudi toplumunun gelecek beklentilerinin umduğunun aksine oluşu, ilk cemaati, karar verebilen bir topluluk olmaya zorlamış görünmektedir. Yani görüş ayrılıkları konusunda her ne olmuşsa, bunu hazırlayan bütün şartlar sonradan meydana gelmiştir.

Yahudilerin bekleyişlerine göre, Ruh'un ahir zamanda ineceği vadedilmişti. Yahudilerin şüphe ve reddi, İsa Mesih cemaatinin Yahudilerden ayrılmasına ve bağımsız bir kilisenin kurulmasına sebep oldu. Ardınca da, ilk Hristiyanlar arasında çarmıha gerilen ve tekrar dirilen İsa Mesih havariliğinin Filistin sınırları dışına, bütün dünyaya taşınmasının zorunluluğu şuuru ortaya çıktı. Henüz İsa'nın ölümünden dört yıl geçmişti ki, Pavlus'un Hristiyanlığı kabul etmesi, cemaate yeni bir hareket ve kuvvet kazandırmakla birlikte, yeni doğmuş Hristiyan cemaati arasına, değişik düşünce ve yorum tohumlarının atılmasına sebep oldu. Yeni yorumlarla karşılaşan cemaat üyeleri farklı iki temel görüş etrafında toplandı. Bu, istikbalde meydana gelecek ikiye bölünmenin bir işareti idi.⁹⁶⁷ İşte bundan sonra da M.S. 48/49 veya 52 yıllarında Havariler Konsili olarak bilinen ve tartışma konularının masaya yatırıldığı müzakere görüşmeleri başlamış oldu.

Havariler Konsili ile birlikte artık, başkalarında bulunmayan özelliklere sahip olan havarilerin dışında, meselelere müdahil diğer amiller de gündeme yerleşmiştir. Bunların başında da Pavlus gelmektedir.

İlk cemaati ayrılıklara sevk eden bir takım gelişmeler yaşanmıştır. Bunların sebeplerini önce başlıkları, sonra da detaylarıyla açıklamaya çalışalım:

1. Putperest kökenli Hristiyanlar sorunu
2. Havari kavramındaki anlaşmazlıklar
3. Cemaat idaresindeki anlaşmazlık
4. Kominyon konusundaki ayrılıklar
5. İsa'nın şahsı konusundaki ayrılıklar
6. İsa'nın geliş gayesindeki anlaşmazlıklar.⁹⁶⁸

Bunlardan üçüncüsü hariç geri kalanların tamamı, içerdikleri alt ihtilaf konularıyla birlikte, daha önceden olma ihtimallerine rağmen—İstefan'ın konuşmasının içeriği Pavlusyen bir anlayışın ipuçlarını verir-, Pavlus'un Hristiyan oluşuyla ciddiyyet

⁹⁶⁷ Ekrem Sarıkçıoğlu, Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi, s. 317-318

⁹⁶⁸ Ekrem Sarıkçıoğlu, a.g.e., s. 317-321

kazanan konulardır. Üçüncüsü, muhtemelen Pavlus öncesi bir dönemde hallolmuş ve Kudüs cemaatinin idaresi İsa'nın kardeşi Yakup'a geçmiş olmalıdır. Zira İnciller'de, İsa tarafından Petrus'u öne çıkaran bir rivayet olmasına karşın, Resullerin İşleri'nde ve Pavlus'un mektuplarında, Yakup'un cemaat tarafından otoritesi kabul edilmiş bir lider konumunda bulunduğu hususunda herhangi bir şüphe belirtisi görünmemektedir.⁹⁶⁹

3.1. Putperest Kökenli Hristiyanlar Sorunu

Buradaki sorunun iki husus üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Bunlardan birincisi, şeriatın uygulanması ikincisi de sünnet olmanın gerekli olup olmadığı konularıdır.

Luka'ya göre, Eski bir Hristiyan aleyhtarı olan Pavlus, başkahine giderek Şam'daki havralara verilmek üzere mektuplar yazmasını istemiş ve orada İsa'nın yolunda yürüyen kadın, erkek kimi bulursa tutuklayıp Kudüs'e getirmek niyetiyle Şam'a doğru yola çıkmıştır.⁹⁷⁰ Yukarıda izah ettiğimiz gibi, Luka'nın detaylı rivayetine göre buraya yaklaştığı sırada, birdenbire gökten gelen bir vizyonla Hristiyanlığı kabul etmiş ve putperestlere hidayet yolunu göstermesi için İsa tarafından gönderildiğini kendi kendine içselleştirip faaliyetlerine başlamıştır.

Pavlus, putperestlerin Hristiyanlığa girişinde ortaya çıkacak problemler üzerinde durmuştur. Zaten daha önce de, putperestlerin Yahudiliği kabulünde çıkan problemler, Yahudilikte münakaşa edilmişti. Başta gelen mesele, putperestlikten Yahudiliğe giren bir kimsenin ne derece Musa kanunlarından sorumlu olduğu idi. Yahudi asıllı Hristiyanlar, daha önce de bildikleri çözüm yolunu (putperestlikten Yahudiliğe girenlerde olduğu gibi) kendilerine örnek alıyorlardı. Eğer Pavlus meselenin üzerine gitmese, bu normal bir çözüm yolu idi. Fakat Pavlus diğer havarilerin aksine, putperestlikten dönenler için her türlü şer'i teklifi reddediyordu. Hatta Galatya'daki cemaat, sünnet meselesinde anlaşmazlığa düşmüştü. Yahudi asıllılar, putperestlikten gelenlerin de sünnet olmaları gerektiğini savunuyorlardı. Pavlus ise, bunun Yahudi şeriatının boyunduruğu altına girmek olacağını, İsa'nın geliş gayesine ters düşeceğini iddia ediyordu. Bu şeriat meselesi, yeni Hristiyan cemaati içerisinde ilk ihtilaf kıvılcımı oldu. Bir kısmı, kurtuluşu iman ve amelde (şeriatta) görerek “sünnet olmak, Mesih

⁹⁶⁹ Fuat Aydın, “Hz. İsa Sonrası Tartışma Konularından Havarilik ve Pavlus'un Havarilik Anlayışı”, s. 71; Ayr. Bkz., Res. İş. 15:13-21. Anlaşıldığına göre, Kudüs Konsili'nde yapılan müzakerelerde son sözü Yakup'un söyleyip bir karara varılması, onun cemaat lideri olduğunda şüphe bırakmamaktadır.

⁹⁷⁰ Bkz. Res. İş. 9:1-2; 22:5; 26:12

üyeliğinin mührüdür” diyordu. Bu fikri savunanların başında Havarî Petrus ve İsa’nın kardeşi Yakup geliyordu. Diğer kısım ise, kurtuluşu yalnız imanda görüyor, ameli lüzumsuz buluyordu.⁹⁷¹

Sünnet ve diğer meselelerdeki ihtilafı, havariler konsili konusunda ele aldığımızdan burada ayrıntıları geçiyor ve neticede cemaat arasında bir anlaşma sağlandığını ve putperestlerin en azından Nuhî kanunlara uymaları ve sünnet olmalarının zorunlu olmadığının kararlaştırılmasıyla sonuçlandırıldığını belirtmekle yetiniyoruz.

3.2. Havarî Kavramındaki Anlaşmazlıklar

Hristiyanlığın ilk dönemi içinde Pavlus dışında havarilik iddiasında bulunmuş bir başka kimse görünmemektedir.

Pavlus’un Hristiyanlığa girişinden sonra, onun yeni yorumlarıyla cemaat içinde görüş ayrılıkları doğmuştur. Burada Pavlus’un havariliğinin hukukiliği tartışılmıştır. Havariler henüz hayatta iken İsa, kendilerini en yakınları olarak seçmişti. Onlar da üstatlarıyla beraber yemişler, içmişler, vaazlarını dinlemişlerdi. Pavlus’unki ise vizyona dayanıyordu. Bu sebeple, ilk Hristiyan cemaatinde havarilik meselesi ihtilafa sebep oluyordu.⁹⁷²

Her ne kadar Pavlus’un havariliğiyle ilgili gerek Havariler Konsili’nde–ki burada böyle bir tartışma konusu yaşanmamıştır– gerekse başka bir ortamda ortalığı karıştıracak ölçüde bir tartışma zemini görülüyorsa da, aşağıda değineceğimiz gibi, Pavlus’un kendisine has bir havari yaklaşımı ve değerlendirmesi bulunmaktadır.

Pavlus, bir olgu olarak havariliğin, mektuplarını kaleme almasından önceye kadar hatta ilk Easter’e (Paskalya) kadar gittiğini, kendisiyle başlamadığını, ondan önce de havarilerin olduğunu ifade eder. Onikilerin yanı sıra başka havarilerden de bahseder. Ancak Onikiler’le diğer havarilerin arasını ayırır. “Onikiler” ifadesini, İsa’nın Celile dönemindeki talebelerini, “havariler”le ise hem Onikiler’i hem de dirilen rab tarafından görevlendirilenleri ifade etmek maksadıyla daha geniş bir anlamda kullanır. Pavlus, havari kelimesini Yahudilikteki kullanımına uygun olarak hem teknik, hem de dini anlamda kullanır. Korint’teki inanlıları Kudüs için toplanacak olan yardıma teşvik maksadıyla gönderdiği iki kişi ve Roma’da hastalığı sebebiyle Filipi’ye dönen Epaphroditus için havari kavramını kullanır. Bu türden havariliğin/havarilerin

⁹⁷¹ Ekrem Sarıkçıoğlu, Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi, s. 318-319

⁹⁷² Ekrem Sarıkçıoğlu, a.g.e., s. 319

sonu/sonuncusu Pavlus'tur. Buradaki tamamen teknik bir kullanımdır ve dini bir çağrışıma sahip değildir. Bu iki kullanım, kilisenin havarileri düşüncesinin Pavlus tarafından kurulduğunu gösterir. Dini anlamda havariler İsa'yı görenlerdir. Ancak bunların sayıları sınırlı olup, Pavlus bu anlamın dışında kalır. Havariliğin bu şekilde anlaşılması, onu İsa Mesih'in dirilişine şahit olanlar ve dirilişin gerçekleştiği kısa süre boyunca kendisinden misyonerlik görevini alanlarla sınırlandırılması anlamına gelir. Onikiler, dini anlamdaki havariliğin zirvesini teşkil ederler. Mesih'in dünyevi hayatında ona eşlik etmişler ve dirilen Mesih'in yeni cemaatinin temeli olarak fonksiyon icra etmişlerdir. Bu yüzden de havarilerin Petrus'un nazarında büyük bir değeri vardır. Hristiyanlar arasındaki hiyerarşinin zirvesini oluşturan havarileri, Tanrı da görev dağılımında ilk olarak zikreder. Kendisinden önceki havarilerden bahsetmemesine rağmen, Pavlus çok azının adını, Onikiler'e ek olarak Yakup, Andronikus, Yunya, Barnaba ve –son olarak da– kendisini zikreder.⁹⁷³

Pavlus için ilk başlarda havari kavramının içeriğini yukarıda zikredilen özelliklere sahip kimseler oluştursalar da, kelimenin kullanımında o kadar titiz değildir; havari kelimesini, uygun bulduğu kişiler –kendisiyle beraber çalışan kişiler– için de rahatlıkla kullanırken havariliğinin sorgulanmasından sonra, daha dikkatli davranmaya başlayarak havariliği kendisine has kılar ve diğerlerini kardeşler olarak zikreder. Kendi değerlendirmesine göre Pavlus, hem havarilerin sonuncusu, hem de havarilerin sonudur.⁹⁷⁴

Pavlus'un havarilik iddiasına dayanak olarak ileri sürdüğü her şey onun Şam'da gördüğünü iddia ettiği vizyonunda başlamaktadır. Onun gördüğü bu vizyonun apokaliptik bir görünüm ya da mistik bir tecrübe mi yoksa bazıları tarafından ileri

⁹⁷³ Bkz. Fuat Aydın, "Hz. İsa Sonrası Tartışma Konularından Havarilik ve Pavlus'un Havarilik Anlayışı", s. 76-77. Pavlus, Korintlilere yazdığı birinci mektupta (1 Ko. 12:28), Tanrının, inananlar arasındaki hiyerarşisini şu sıralama ile verir: Havariler, Peygamberler, öğretmenler, mucize yapanlar, hastalığı iyileştirme gücü olanlar, başkalarına yardım edenler, yönetme yeteneği olanlar ve çeşitli dillerde konuşanlar. Pavlus aynı mektupta (15:7-9), Mesih'in üçüncü gün dirilmesinin ardından görüldüğü kimseleri de şöyle sıralar: Kefas, Onikiler, Beş yüzden çok kardeş, Yakup, bütün havariler ve kendisi. Ayrıca burada "ben havarilerin en küçüğüyüm" nitelemesini yapar. Son olarak da Romalılara mektubunda (16:7) Andronikus ve Yunna için, "Mesih'in havarileri arasında tanınmış ve benden önce Mesih'e inanmış olan soydaşlarım ve hapisane arkadaşlarım" sıfatlarını ekler.

⁹⁷⁴ Fuat Aydın, a.g.m., s. 77; Bkz. 1 Se. 5:7 (Mesih'in havarileri olarak...); Gal. 1:1 (İsa Mesih ve O'nu ölümden diriltmiş olan Baba Tanrı aracılığıyla havari atanan ben Pavlus...); 1 Ko.1 (Tanrının isteğiyle Mesih İsa'nın havarisi olmaya çağrılan ben Pavlus...)

sürüldüğü gibi Pavlus'un kişiliğinden ve fizyolojik yapısından kaynaklanan bir durum mu olduğu bir başka müstakil araştırma konusudur.⁹⁷⁵

Havari olmak için gereken şartların ne olduğuna dair bilgileri sistematik olarak Pavlus külliyatında bulmak mümkün değildir. Mektuplarının taranmasıyla bu şartlar ortaya konulabilir. Havari olma şartlarının çıkartılabileceği mektuplar ise, onun havariliğinin sorgulanmaya başladığı M.S. 55 yılından sonra kaleme alınan: Galatyalılara Mektup, Korintlilere I.-II. Mektup ve diğerlerine nazaran polemik unsuru daha az olan Romalılara Mektup'tur. Havarilik iddiası ona, İncil'in Mesih tarafından tayin edilmiş yetkili bir yorumcusu olma hakkını verdiğinden havariliğin sorgulanması, onun bütün misyon görevini tehlikeye sokar. Bu yüzden de havariliğine yöneltilen eleştirilere karşı Pavlus'un tavrı çok serttir. Bu sert tavrı, Eski Ahit'te sahte peygamberlere yöneltilen tavırları hatırlatacak bir özelliktedir. Zikredilen mektuplarda havari olmadığına dair eleştirileri cevaplandırarak kendi havariliğinin gerekçelerini ortaya koymaya çalışırken kendi havariliğini sorgulayan kimselerin de gerçek havari olmadıklarını –sahte resuller, hileli işçiler, -açık ve iğneleyici bir dille– süper havariler diyerek”-ifade eder.⁹⁷⁶

Pavlus'un havari anlayışıyla alakalı göz önünde tutulması gereken önemli bir nokta, kendi havariliğini hep Onikiler ve Yakup'un kiyle kıyaslamasıdır. Hiçbir zaman onların dışında olanları kendisiyle bir tutmaz. Onikiler'in havariliğine denk bir havarilik otoritesi iddia eder. Bu denkliğini de, kilise tarafından havarilikleri genel olarak kabul gören kimselerin sahip oldukları özellikleri, kendisinin de taşıdığını göstermeye çalışarak yapar.⁹⁷⁷

İlk dönem kilise devrinde, Pavlus'un kendi havariliği konusunda bir kuşkusu olmamasına rağmen, bu hususta özellikle de Galatya'da ve Korint'te sorgulanmıştır. Luka'nın Resullerin İşleri'nde Pavlus'u sürekli olarak Kudüs'le barışık gösterme gayreti içinde olması, Luka'nın çalışmasını kaleme aldığı zaman bile, Pavlus'un bu iddiasının kesin bir kabul görmekten çok uzak oluşunun bir işareti olarak görülebilir. Yine

⁹⁷⁵ Pavlus'un Şam vizyonunun kişisel ve tarihi arka planı için Ayr. Bkz., Şinasi Gündüz, Pavlus Hristiyanlığın Mimarı, s. 41-53

⁹⁷⁶ Fuat Aydın, “Hz. İsa Sonrası Tartışma Konularından Havarilik ve Pavlus'un Havarilik Anlayışı”, s. 79; Yeni Ahit, Korintliler'e İkinci Mektup, Giriş, s. 194. Korintlilere 2. Mektubun Girişinde bu husus şöyle özetlenir: Kimi Yahudi din adamları ya da Pavlus'un deyimiyle “sözüm ona üstün havariler, Korintliler'e gelerek “farklı bir müjde” yaymaya çalışırlar (2 Ko. 11: 4-5). Pavlus bu adamları Korintliler'i köleleştirmek isteyen (11:20) “sahte havariler, aldatıcı işçiler” diye niteler ve şiddetle eleştirir (2 Ko. 11:13).

⁹⁷⁷ Fuat Aydın, a.g.m., s. 79

Petrus'un mektubundaki, Pavlus'un öğretisinin anlaşılmasının zor olduğu ifadesi, Pavlus'un kendi tebliğ ettiği İncil'in Kudüs cemaatinin tebliğ ettiği İncil'le aynı olduğunu vurgulamasına rağmen, öğretisi ve havariliği hususunda kuşkuların hayatta iken bile etkisini sürdürdüğü şeklinde yorumlanabilir.⁹⁷⁸ Galatya'da da, Pavlus'un başlangıçta Kudüs tarafından görevlendirilen bir havari olduğu, ancak sonradan milletleri memnun etmek için onlara yük gibi görünen sünneti ve Şeriat'ın emirlerini yerine getirmeyi tebliğ etmeyi bırakarak Kudüs'ün mesajındaki en kolay olanı tebliğe kendini hasretmesi, Kudüs'teki ana kilisenin İncili'ni çarpıtmakla suçlanmasına yol açmıştır. Bunların izlerini Galatyalılara Mektup'ta görmek mümkündür.⁹⁷⁹ O her defasında, misyonu üzerine kavi olduğunun, malını mülkünü amacı uğrunda harcadığının, insanları sömürmediğinin altını çizerek iddiasını kuvvetlendirmeye çalışmaktadır.⁹⁸⁰ Kendi havariliğine karşı ileri sürülen iddiaları cevaplandırmış olmasına ve başarısının havariliğinin bir göstergesi olduğu konusunda emin olmasına rağmen, havariliğinin ve bu konudaki başarısının tasdiki için Kudüs cemaatinin kabulüne muhtaç olduğunun farkındadır. Bunu bildiği için Kudüs'te kendisini bekleyen her türlü tehlikeye karşın, onlar tarafından havari olarak kabul edildiğini ya da kabul edilmesini sağlamak için en son Kudüs'e gitmesi, havarilik iddiasının onlar tarafından da çok kolay bir şekilde kabul edilmediğinin bir işaretidir. Üstelik Kudüs'te kendisi hakkındaki suizanlardan kurtulmak için kefaret törenine katılması, onların gözündeki şüpheli durumunun hiçbir zaman ortadan kalkmadığını göstermektedir.⁹⁸¹

Patristik dönemde yazılan ve heretikleri hedef alan metinlerde havarilik tartışmalarının izlerini yani Yahudi-Hıristiyan gruplardan Ebionların Pavlus'un havarilik idiasına onların nasıl baktıklarını bulabiliriz. Bu konuda bize kadar gelen belgelerden mesela, Petrus'un Yakup'a mektubu olmasına ya da öyle bilinmesine rağmen yanlışlıkla Papa Clement'e atfedilen mektup, Pavlus'un havariliğini Petrus'un ağzından sorgular. Petrus, Mesih'i vizyon halinde görmenin havari olmak için yeterli

⁹⁷⁸ Fuat Aydın, a.g.m., s. 85; Bkz. 2 Pe. 3:16. Burada Petrus, Pavlus'un mektuplarında güç anlaşılan bazı yerlerin, bilgisiz ve kararsız kişilerce çarpıtılmasına dair endişelerini dile getirmektedir.

⁹⁷⁹ Fuat Aydın, a.g.m., s. 86

⁹⁸⁰ Bkz. 2 Ko. 12:14-15; 13:1-3. Pavlus, Korintliler'e hitaben, Korint'e üçüncü defa gelmeye hazır olduğunu vurgular ve Mesih'in kendisiyle konuştuğuna dair delil isteyenler için aklı yorumlar yapar.

⁹⁸¹ Fuat Aydın, a.g.m., s. 87. Hain Yahuda'nın yerine seçilecek kişide bulunması gereken özellik, Luka'ya göre "Vaftizci Yahya döneminden İsa'nın göğe alındığı zamana kadar havarilerin arasında bulunan adamlardan biri"dir. Bkz. Res. İş. 1:21-22. Pavlus'a Kudüs'te, hakkındaki yanlış anlaşılmanın önüne geçmek için adak adanmış dört kişiyle birlikte arınma törenine katılması istenir. O da, istenilen şeyi yapar. Bkz. Res. İş. 21:26-27

olmadığını söyler. Üstelik vizyonu dindar olan ve olmayan herkesin gördüğünü, Eski Ahit'ten Abimelek'i, Mısır Firavununun ve Nabukadnezar'ın vizyonlarını hatırlatarak örneklendirir. Havari olmak için onunla bir saat bile bir arada kalmanın yeterli olduğunu, bu kadar bile tanıyorsa, İsa'nın sözlerini söylemesini ve öğretisini yorumlamasını ister. Kendilerine tanrının Mesih'i ifşa ettiğini, bu yüzden de kendilerine karşı yaptığı saldırıları, tanrıya yaptığını ileri sürer. Eğer gerçekten hakikat için çalışmak istiyorsa, kendilerine öğrenci olmasını ve Mesih'i öğrenmesini ister. Pavlus, kendi bilgisinin doğruluğu konusunda, bir meleğin bile kendi tebliğ ettiklerine aykırı bir şey takdim etmesinin mümkün olmadığı iddiasını ileri sürecek kadar kendisine güvenir.⁹⁸²

Pavlus'un Şeriat'a bakışına karşı çıkan Yahudi-Hıristiyanlardan –en azından– bir kısmı Pavlus'u havari olarak kabul etmedikleri gibi ondan hain, İsa'nın öğretilerini yanlışlayan, Roma'nın desteğini elde etmek için Şeriat'ın yerine getirilmesini reddeden, güç peşinde koşan birisi olarak söz ederler. Onun Hıristiyanlığı, Romacılıktır. Roma'yı Hıristiyanlaştırmak yerine Hıristiyanlığı Romalılaştırmıştır.⁹⁸³

Havariler, İsa'nın bütün hayatı boyunca birlikte olduklarından onun mesajını en iyi bilenlerdir. Yani, yazılı bir metin bırakmadığından hangi söz ya da davranışların onun çizdiği çerçeve içinde yer aldığının kriteri havarilerdir. Bunun böyle olduğunu İnciller'de görmek mümkündür. Pavlus da Şam vizyonu ile dirilen Rab İsa Mesih'i gördüğünü ve mesajını milletlere ulaştırmak üzere, onun tarafından görevlendirildiğini iddia eder. Diğerlerinden farklı bir şekilde havari olarak atanması, her ne kadar gösterdiği gayretlerden dolayı, Kudüs cemaati tarafından onaylanmak zorunda kalınmış olsa da, bu onayın mutlak bir kabul anlamına gelmediği, zamanla ortaya çıkar. Pavlus'un beraberinde olan insanlar, birer birer onu terk ederler. İlk önce Barnaba, Pavlus'tan ayrılır. Bu ayrılıklardan sonra, Kudüs cemaatinden olanlar Pavlus'u izler ve onun havari olmadığını, Kudüs cemaati tarafından görevlendirilmediğini; tebliğ ettiği İncilin yanlış bir İncil olduğunu söyleyerek misyon faaliyetini engellemeye çalışırlar. Pavlus da, onların bu iddialarının yanlış olduğunu, bir havarinin taşıması gereken bütün özellikleri kendisinin taşıdığını söyler; kendisinin havari oluşunu, Eski Ahit peygamberlerinin görevlendirilmesine benzer bir tarzda meydana geldiğini vurgular; özellikle de, Kudüs'ün desteğinin kendisiyle beraber olduğunu. Bu iddialarına rağmen,

⁹⁸² Fuat Aydın, a.g.m., s. 90; Bkz. 1 Ko. 4:4. Pavlus burada şöyle der: Kendimde bir kusur görmüyorum.

⁹⁸³ Fuat Aydın, a.g.m., s. 91

son Kudüs ziyareti için hazırlanırken, orada karşılaşacağı durumla ilgili olarak sürekli karanlık tablolar çizmesinden onun bu iddialarının oradakiler tarafından kabul görmediğini anlamak kolaydır. İddialarının kabul görmediğinin bir başka göstergesi ise, Luka'nın bir yandan onu sürekli olarak Kudüs cemaatiyle barışık gösterme çabası içinde olmasının yanı sıra onu hiçbir zaman havari olarak zikretmemesidir. Yahudi-Hıristiyanların bize kadar gelen metinleri de, Pavlus'un havarilik iddiasının ilk dönem Hıristiyanları tarafından kabul görmediğinin bir diğer delili olarak görülebilir.⁹⁸⁴

3.3. Cemaat İdaresindeki Anlaşmazlıklar

Havarilere göre, topluluğa bir liderin gerekliliği konusu doğaldır. Çünkü İsa bizzat kendi sözleriyle, Petrus'u başlangıçta bütün topluluğun lideri yapmıştı.⁹⁸⁵ Ancak Yahuda İskariyot'un ihaneti sonrasında gündeme gelen on ikinci havarinin seçiminde⁹⁸⁶ İsa'nın ona verdiği bu yetkiye rağmen Petrus, mutlak tayin edici bir lider olarak görünmez. On ikincinin seçimi Petrus'un önerisi üzerine havariler tarafından yapılmıştır. Pavlus'un zamanla belirginleşen cemaat içi etkisi de Petrus'a ait bu özelliği gölgede bırakmış görünmektedir. Bununla birlikte dikkati çeken bir başka husus, İsa'nın kardeşi Yakup'un manevi otoritesine gösterilen saygının giderek artması olmuştur. Havarilerden olmayan Yakup'a sadakat ve saygının anlamını, İsa'nın kardeşi olması ve aileden birinin temsile uygun düşmesi şeklinde düşünmek yerinde olacaktır.

Havarilerin bir cemaat lideri aramasına mukabil, Pavlus, cemaat idaresi ve kontrolünü, ölümden dirilen İsa'nın ruhunun yapacağını iddia etmiş ancak onun bu görüşü cemaatin bekası adına tehlikeli bulunmuştur.⁹⁸⁷

İsa'dan sonra cemaat başkanı, Katolik Kilisesinin iddia ettiği gibi Petrus değil, İsa'nın kardeşi Yakup'tur. Çünkü Petrus, Yakup'a vaazları ve faaliyetleri hakkında senelik rapor verirdi. Bu durum Yakup'un, Petrus'un amiri olduğunu gösterir. Yahudi meclisini takliden kurulmuş idari teşkilatlarına göre, Yakup'un başkanlığında 70-72 kişilik bir meclisleri vardı. Cemaat işleri burada görüşülürdü. M.S. 48-49 veya 52 yılında toplanan Havariler Konsili'nde de, toplantı başkanlığını ve Yahudi başrahibi Kayfas'a karşı, cemaatin sözcülüğünü Yakup yapmıştı. İlk cemaatte İsa'nın halefi Petrus veya Pavlus değil, İsa'nın kardeşi Yakup idi.⁹⁸⁸

⁹⁸⁴ Fuat Aydın, a.g.m., s. 93

⁹⁸⁵ Mat. 16:18

⁹⁸⁶ Bkz., Res. İş. 1:15-26

⁹⁸⁷ Ekrem Sarıkçıoğlu, Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi, s. 320

⁹⁸⁸ Ekrem Sarıkçıoğlu, a.g.e., s. 324

3.4. Komünyon Konusundaki Anlaşmazlıklar

“Şükran” anlamına gelen Evharist, Hristiyan ayinleri arasında merkezi bir role sahiptir. Bu sakrament için kullanılan diğer isimler ise “komünyon âyini”, “kutsal komünyon”, “mass”, “Rab’bin Akşam Yemeği” ve “Ekmek-Şarap Âyini”dir.⁹⁸⁹ Latince’de missa (mass, messe) şeklinde geçen evharistiya, kilisenin kutsadığı en eski sakrament olarak Hristiyan ibadetinin temelini teşkil eder. Bu sakramentin bir fenomen olarak temel unsuru yemekte ortaya çıkar. İsa, şakirtleriyle yediği Son Akşam Yemeği’nde onlara bir parça ekmek ve şarap vererek ekmeğin kendi bedeni, şarabın da kendi kanı olduğunu söyler. Menşei Yeni Ahit’e dayanan bu sakrament, İsa’nın ölmeden önce havarileriyle paylaştığı Son Akşam Yemeği’ni anma ve tekrarlama anlamını taşıyor görünse de ilk kilisede bu ayin Mesih tarafından başlatılacak ilahi krallığı sembolize etmekteydi. Mesihi ziyafet sofrası geleneğinin daha önceleri Yahudilik’te de bulunduğu göz önüne alınırsa, kilisede bir Yahudi etkisinden bahsetmek mümkün görünmektedir.⁹⁹⁰ Evharistiya sadece geçmiş olayların basit tasvirinden ibaret değildir. Son yemeğin ve haçın, ilahi inayetin olacağı, Allah’ın krallığının, yenidünyanın, Yeni Ahit’in başlayacağı dünyanın sonu ile ilgili de bir anlamı vardır.⁹⁹¹

Pavlus’un Hristiyanlığa girişinde hazır bulduğu İsa’nın Son Akşam Yemeği’nin hatırası, Kudüs cemaatine devam ettiriliyordu. Pavlus, Komünyon ayinindeki ekmeği, İsa’nın gerçek eti ve şarabı da gerçek kanı olarak yorumluyordu. Komünyon ayinine katılan kimsenin manen olduğu gibi, maddeten de İsa ile birleştiğini iddia ediyordu. Halbuki havarilerce bu, sadece bir hatıradan ibaretti.⁹⁹² Pavlus ile Ebionlar arasındaki en belirgin görüş farklılıklarından biri de budur.⁹⁹³

İsa’nın havarilerine yaptığı telkinatın, yeni bir din teşkil etmediği ve eskisi gibi sinagoglarına ve mabetlerine devam ettikleri, ancak diğer Yahudilerden farklarının İsa’nın Mesih olduğuna inanmış olmaları olduğu ileri sürülen görüşler arasındadır.⁹⁹⁴

Son Akşam Yemeği’ndeki birlikteliğin, vasiyet ve kendisini hatırlama niteliği taşıdığı kanaatindeyiz. Durum sadece komünyon için söz konusu olmayıp sonradan

⁹⁸⁹ Şinasi Gündüz “Evharist”, Din ve İnanç Sözlüğü, s. 122

⁹⁹⁰ Mehmet Aydın , “Hristiyanlık-Mabed ve İbadet”, D.İ.A., XVII/349

⁹⁹¹ Albert M. Besnard, “Katolik Mezhebi”, s. 177

⁹⁹² Ekrem Sarıkçıoğlu, a.g.e., s. 320

⁹⁹³ Şinasi Gündüz, a.g.md., s. 122

⁹⁹⁴ Ömer Rıza Doğrul, Yeryüzündeki Dinler Tarihi, s. 226

ortaya çıkarılan ayin ve ibadetler için de geçerlidir. İsa'nın sağlığında, gerek havarilere gerekse topluluğun diğer mensuplarına bir ibadet modeli önerdiğini bilmiyoruz.

3.5. İsa'nın Şahsı Konusundaki Anlaşmazlıklar

İsa'nın havarileri, İsa'yı peygamberler zincirinin son halkası olarak görürken, Pavlus onun “normal bir insan olmadığını, Tanrının ilk yarattığı ve oğlu olduğu” görüşünü savunuyordu. Yahudi kökenliler için bu iddia küfrün ve sapıklığın en büyüğü idi. Eski Helen ve Gnostik kültürle yoğrulmuş putperest kökenliler için ise, tabii ve akla uygundu. Yani Pavlus'a göre İsa, semavî bir insandı. Onun ruhanî varlığı, bedeni varlığından önce idi. Daha önce de gökte idi. Hayatının esas ilahi ruhtur.⁹⁹⁵

Bunun dışında, İsa'nın Mesih olarak geldiğine inanan ve Nasraniler de denilen ilk cemaat mensupları haricinde, Mesih hakkındaki telakkilere dayanan daha başka tarikatlar da söz konusudur. Mesela, Yahya'nın Mesih olduğuna inanan ve tarikatları üzerinde ısrar eden “Yahyacılar”; Theudas adında birinin beklenen Mesih olduğuna inanan “Theudas”çılar da vardır. Nihayet bu kişinin Romalılar tarafından öldürülmesi üzerine mezhebi ortadan kalkmıştır. Bu şekilde Filistin coğrafyasında bulunan sayısız mezhebin Mesih beklentisinin, kurtuluş için duyulan ıstıraplar olduğu görüşü⁹⁹⁶ de karşımızda durmaktadır.

Renan, havarilerin delâletiyle ilk Hristiyan cemaatinin İsa hakkındaki görüş ve düşüncelerine dair detaylar ihtiva eden tahliller ortaya koymuştur. Havarileri kastederek onların hiçbir teolojisi olmadığını söyler: “İsa, akıllı bir hareketle, her türlü metafizikten uzak kalmıştır. Kanonik İnciller'e göre, onun bir tek dogması vardır, o da kendisinin Tanrı'nın oğlu olduğu ve risaletinin ilâhîliğidir. İlk Hristiyan cemaatinin bütün remzi bir satırda ifade edilebilir: “İsa, Tanrının oğlu Mesih'tir.” Bu inanış, kesin bir delile, çırakların şahidi oldukları dirilme olayına dayanır. Gerçekte ise, hiçbir kimse (hatta Celile'li kadınlar bile) dirilme olayını gördüklerini söylememişlerdir. Fakat cesedin ortadan yok oluşu ve bunu takip eden rüyetler dirilme olayına muadil gibi görünmektedirler. İsa'nın dirilmiş olduğunu bildirmeyi herkes kendine özel olarak verilmiş bir vazife saymıştır. Diğer taraftan, üstadın bu olayı önceden bildirmiş olduğu da tahayyül edilmiş, mânâları vaktinde iyice anlaşılmamış olan sözler söylediği ve o sözleriyle dirilme olayını bildirdiği tahayyül olunmuştur. İsa'nın tam bir şan ve şeref

⁹⁹⁵ Ekrem Sarıkçıoğlu, Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi, s. 320

⁹⁹⁶ Bkz. Ömer Rıza Doğrul, Yeryüzündeki Dinler Tarihi, s. 226

içinde yakında kendini göstereceğine inanmayan yoktur. Tarikattan olan herkesin birbirine söylediği gizli söz “Maranatha!” yani “Efendi yakında gelecek!” kelimeleridir. İnsanoğlunun olanca şan ve şevketiyle görünmesinden önce Hristiyanlık vaazlarının bütün İsrail şehirlerine ulaşmaya vakit bulamayacağını üstadın söylediği sözler hatırlanır gibi olmuştur. İsa, şimdilik, dirilmiş olarak Baba’sının sağındaki yerinde oturmaktadır. Dirileri ve ölüleri yargılamayı bekleyerek orada bulutlar üzerinde dinlenmektedir. Cemaatten olanların İsa hakkındaki fikirleri, bizzat İsa’nın kendisi hakkında onlara vermiş olduğu fikirdir. İsa, işleri ve sözleri bakımından kuvvetli bir peygamber, Tanrının seçtiği bir insan, insanlık için özel bir vazife alan ve bu vazifeyi mucizeleri ve bilhassa dirilmesi ile ispat eden bir kimse olmuştur. Tanrı onu Kutsal Ruh ile meshetmiş, ona kendi kuvvetini geçirmiştir; İsa, bu dünyadan geçişinde iyilikler etmiş ve şeytanın eline düşmüş olan bîçareleri iyi etmiştir; çünkü Tanrı kendisiyle beraber bulunmuştur. Kendisi Tanrının oğludur, yani iyiden iyiye Tanrıya nispeti olan bir insandır. Tanrının yeryüzündeki temsilcisidir; o, peygamberlerin müjdelemiş olduğu, İsrail’in kurtarıcısıdır. Eski Ahit kitapları ve bilhassa “Peygamberler” ve “Mezmurlar” tarikatta daima okunmuştur. Bu kitaplar okunurken daima sabit bir fikirle, her yerde İsa’nın tipini bulmak fikriyle hareket edilmiştir. Böylelikle, eski İbranî kitaplarının İsa ile dolu olduğuna iyiden iyiye inanılmış ve ilk yıllardan itibaren, Peygamberlerden, Mezmurlardan ve bazı apokrif kitaplardan alınıp İsa’nın hayatını önceden söyleyen ve tarif eden metinlerden müteşekkil bir kitap koleksiyonu meydana gelmiştir. Bu keyfi uygulama usulü o zamanlar bütün Yahudi tarikatlarının uyguladığı bir usuldü. Mesih’in geleceğine dair telmihler, eski vaazcıların Mukaddes Kitap’tan aldıkları kısımların tabii manalarını değiştirerek onları kutsal sözlere mahsus alelâde süslerden ibaret gibi göstermelerine benzeyen bir nevi zekâ oyunu idi.”⁹⁹⁷

3.6. İsa’nın Geliş Gayesindeki Anlaşmazlıklar

Pavlus’a göre İsa, Şeriatı ortadan kaldırmak için gelmişti. Çünkü Şeriat günahların kaynağı idi. Şeriat olmasa, günah da olmazdı. Tanrı, Âdem’den beri devam edip gelen, ezeli günaha ve şeriat yüzünden işlenen diğer günahlara kefarete olarak, kendi oğlunu dünyaya göndermiş ve kurban etmişti. Artık Onun kurbanıyla ezeli günah ve şeriat kalkmıştı. Ölümünden dirilen İsa Mesih devrinde şeriat ve günah yoktu. Pavlus’a karşı diğer havariler ise, Matta İncili’nde ifade edildiği gibi, İsa’nın şeriatı kaldırmaya

⁹⁹⁷ Ernest Renan, Havariler, s. 80-82

değil, eksiklikleri tamamlamaya geldiğini savunuyorlardı. Bu suretle Pavlus'un etrafında toplanan putperest kökenli Hristiyanlarla, İsa'nın kardeşi Yakup etrafında toplanan Yahudi kökenliler arasındaki ayrılıklar genişliyordu. İkiye ayrılan cemaatin kolları, kendi içinde genişliyor ve gruplar arası uçurum kapanmaz hale geliyordu. Bunlardan; cemaatin çoğunluğunu Yahudi kökenli Hristiyanların meydana getirdiği ve başlarında İsa'nın kardeşi Yakup'un bulunduğu cemaate tarihte "Yahudi Hristiyanlar" veya "Ebionlar" denmiştir. Ancak fazla gelişemeyerek zamanla tarih sahnesinden silinmişlerdir. Bu isim, Yahudi kökenli Hristiyanları değil, bir mezhebi işaret etmektedir. Pavlus etrafında genişleyen grup ise her geçen gün biraz daha büyüyerek, bugünkü dünya Hristiyanlığının tohumu ve temeli olmuştur.⁹⁹⁸

Genel olarak burada sıralamaya çalıştığımız görüş ayrılıklarının hemen hepsinde Pavlus faktörü görülmektedir. Onu havarilerden ayıran en bariz özelliklerden biri kendisinin putperestlere doğru yolu göstermesi amacıyla görevlendirildiğini iddia etmesi olmuştur.

4. Havariler Konsili

Dinler Tarihi'de her dinin inanç, pratik ve sosyal hayatla ilgili problemlerini çözmek ve mensuplarını karşılaştıkları güçlükler karşısında rahatlatmak üzere girişilen birtakım faaliyetleri vardır. Bu faaliyetler, belli düzeydeki din sorumlularının müzakere meclisine, "konsil" adı verilir. Kilise tarihi içinde konsillerin çok önemli rolleri olmuştur. Bu açıdan kilise hayatının ortaya koyduğu tüm problemleri çözmek ve tartışmak üzere bir araya gelen piskoposlara veya yüksek düzeydeki din adamları kuruluna konsil adı verilir. Hristiyan konsillerinde tartışılan problemler ya doktrinel mahiyette olur veya Hristiyan disiplini ile ilgili olur. Aslında konsil, bir kilise yönetimidir.⁹⁹⁹

Konsil kelimesiyle ilgili bir izaha göre, "Dinlerde inanç, ibadet ve uygulamalarla ilgili konularda hem dini kaynaklardaki esasların yorumu ve belirsizliklerin açıklanması hem de ortaya çıkan yeni durumlara dair dini tavrı belirlemek için çeşitli mekanizmalar oluşturulmuş olup bunlardan biri de konsildir. Sözlükte "kurul, meclis" anlamındaki Latince "concillium" dan gelen konsil (concile, council) kelimesi, terim olarak özellikle

⁹⁹⁸ Ekrem Sarıkçıoğlu, Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi, s. 321

⁹⁹⁹ Mehmet Aydın, "Konsillerin Hristiyanlıktaki Yeri ve Önemi", Dinler Tarihi Araştırmaları III, Ankara, 2002, s. 107

Katolik Hristiyanlıkta inanç, ahlak ve disiplin konularındaki problemleri karara bağlamak üzere davet edilen Katolik Kilisesi piskoposlar kuruluna verilen addır.¹⁰⁰⁰

Hristiyanlıkta konsiller her ne kadar kilisenin temel yapısının bir parçası değilse de bunlar kiliseye ait kuruluşlar olup havarilere dayanmaktadır. Yanlışlıkların düzeltilmesi, inancın geliştirilmesi ve ahlakın korunması gibi ortak ihtiyaç ve problemlerin çözümü için düşüncelerin bir araya gelmesini sağlamak özelliğine sahiptirler.¹⁰⁰¹

Hristiyanlık tarihinde İsa'nın havarilerin arasından ayrılmasından sonra, dini liderlerin doktrin ve disiplinle ilgili problemleri görüşüp çözmek üzere ilk defa bir araya gelişleri, havarilerin ve diğer ileri gelen dini şahsiyetlerin M.S. 48, 49 veya 52 yılında Kudüs'te yaptıkları, toplantı olup konsiller tarihinde ilk konsil olarak yer almaktadır. Bu, Hristiyanlık tarihinde daha sonraları yapılacak olan sayısız konsillerin de ilki ve çekirdeğidir. Konsilde, Yahudilerin dışındaki milletlerin Hristiyanlığa girişinde onlardan Yahudi şeriatının tamamından değil sadece putlara kesilenlerle ölü hayvan eti, kan ve zinadan uzak durmaları istenmekte, diğer emir ve yasaklardan muaf sayılmaktadırlar.¹⁰⁰²

Havariler Konsili, Pavlus'un birinci misyon yolculuğundan sonra Antakya'ya dönüşü sonrasında ortaya çıkan gelişmeler sonucu Kudüs'te gerçekleşmiştir. Bu konsille ilgili detaylar, Resullerin İşleri ve Pavlus'un Galatyalılara Mektubu'nda yer almaktadır. Pavlus ve Barnaba'nın Antakya'daki bu ikametleri sırasında, Yahudiye'den gelen bir grup İsa taraftarının, kurtuluş için tanrısal hukuka bağlı olmak gerektiği konusunda Antakya'daki Hristiyanlarla tartışmalar yapmaya başlaması, bu konsilin temel sebebi olarak görülmektedir. Bu grup, Antakya'dakilere "Musa'nın töresi uyarınca sünnet olmadıkça kurtulamayacaklarını"¹⁰⁰³ söylüyorlardı.

Rivayete göre Yahudiye'den gelenler, söz konusu sünnet olmanın şart olduğu üzerinde dururlar. Tanrısal hukukun gerekliliğini savunan ve bu konuda Antakya'daki Pavlus yanlılarıyla tartışmalar yapan bu grup, büyük ihtimalle havarilerden Yakup liderliğindeki Kudüs merkezli İsa cemaatinin üyeleridir.¹⁰⁰⁴

¹⁰⁰⁰ Ömer Faruk Harman, "Konsil", D.İ.A., Ankara, 2000, XXVI/175

¹⁰⁰¹ Ömer Faruk Harman, a.g.md., s. 175

¹⁰⁰² Ömer Faruk Harman, a.g.md., Ayr. Bkz., Res. İş. 15:5-29

¹⁰⁰³ Res. İş. 15:1

¹⁰⁰⁴ Bkz., Şinasi Gündüz, Pavlus Hristiyanlığın Mimarı, s. 59

Antakya’da “Mesih İmanlılarına” karşı ciddi bir mukavemetin varlığı dikkat çekmektedir. Bu mukavemetin baş aktörleri de fanatik bir Yahudi mezhebi olan Ferisi cemaatidir. Ferisiler, Musa’nın Şeriatını sıkı şekilde tatbik etmeyi hedefleyen bir cemaatti. İsa da en çok Ferisilerle uğraşmıştı. Pavlus da başlangıçta bir Ferisiydi. “Sünnetsizlerin kurtuluşa erişemeyeceği” şeklindeki iddia, Ferisiler tarafından Hristiyan cemaatinin içinde tutuşturulan bir fitne olmuştu. Antakya’da “Mesih’e iman” edenler arasındaki bu tartışma yeni Hristiyan cemaatini rahatsız etmişti. Antakya’daki bu sünnet konusundaki tartışma da yine Pavlus’un şekil ile iman arasındaki değerlendirmesine dayanıyordu. Fanatik Yahudiler imandan daha çok şekille uğraşıyordu. Halbuki Pavlus, İsa’ya iman, her şeyin üstünde tutuyordu.¹⁰⁰⁵

Neticede Pavlus ve Barnaba, bu kişilerle uzun tartışmalar yaparlar. Tartışmaların belirli bir uzlaşma sağlamaması üzerine, konuyu havarilerle görüşüp tahlil etmek üzere yanlarına bazı kimseleri alarak Kudüs’e giderler. Kudüs’e geldiklerinde, buradaki cemaat üyeleri tarafından iyi karşılanırlar. Ancak Ferisilerden bazıları, Centilelerin de sünnet olması ve Musa Yasasına uymalarının buyrulmasını talep ederler. Uzunca bir tartışmadan sonra Petrus, son noktayı koymak amacıyla, kendisinin tanrı tarafından görevlendirilmiş biri olarak, İncil’i öğretme konusunda diğer uluslarla (Centilerle) kendi aralarında bir fark ve ayrım bulunmadığına¹⁰⁰⁶ işaret eden konuşmasını yapar. Petrus bu konuşmasında esasen, kurtuluş için Musa kanunlarına bağlı olmanın gerekmediğini söylemektedir. Orada bulunları bu defada Barnaba ve Pavlus’un konuşmasını dinlemeye başlarlar. İki de tanrının kendileri aracılığıyla Centileler arasında yapmış olduğu mucize ve harikaları tek tek anlatırlar. Onlar konuşmalarını bitirince Yakup, Kudüs cemaatinin lideri olarak bir konuşma yapar ve müzakere konusu olan şeyleri karara bağlar. Buna göre, Hristiyanlık tarihinin ilk resmi toplantısında şu kararlar alınmıştır :

- 1.Diğer uluslardan (Centilelerden) dine girenlere güçlük çıkarılmayacak.
- 2.Putlara sunulup murdar hale gelen etlerden, cinsel ahlaksızlıktan , boğularak öldürülen hayvanların etinden ve kanından sakınmaları gerektiği onlara bildirilecek.¹⁰⁰⁷

Yakup burada, Nuhîler’in prensiplerinden bazılarını saymıştır. Yani bunlar, Nuh’un cematine emrettiği prensiplerdi. Böylece Yakup’un da içinde bulunduğu

¹⁰⁰⁵ Mehmet Aydın, “Antakya ve Tarsus Eksenli İlk Dönem Hristiyanlığına Bir Bakış”, S.Ü. İL. Fak. Der., sy. 15, Konya, 2003, s. 12-13

¹⁰⁰⁶ Res. İş. 15:5-10

¹⁰⁰⁷ Bkz. Res. İş. 15:7-20

Yahudi-Hristiyanlar, Nuhî prensiplere inananlara toleransla yaklaştıklarını göstermişlerdi.¹⁰⁰⁸

Kudüs toplantısı “Antakya’daki krizi” çözmüştü. Aslında çok ciddi dini bir problem olan bu krizin çözümü, Hristiyan cemaatine, yabancı ulusların insanlarının girmesine izin veriyordu. Hatta burada diyebiliriz ki, Hristiyan denilen toplumda iki önemli yapı dikkat çekiyordu: Birincisi, Yahudilikten gelen Yahudi-Hristiyanlardı. Bunlar, sünnetli insanlardı. İkincisi, yabancı ırktan gelerek Mesih’e iman eden “sünnetsiz” insanlardı. Yahudi şeriatında çok önemli bir yer tutan “sünnet olma” konusu, Yahudi çevreleri dışından gelenler için çok gerekli olmadığı şeklinde ki Kudüs toplantısı kararları, Antakya’da Yahudi dışı çevrelerden bir çok insanın yeni mesajı kabul etmesine imkan verdi ve havariler daha önce tereddüt içinde yaptıkları misyon faaliyetlerine Yahudi olmayan çevrelerde hız verdiler. Böylece Antakya dahil, bir çok yerde Yahudilikten gelen Hristiyanlarla, diğer milletlerden gelen Hristiyanlar yan yana yaşamak durumunda idiler. İnançları ve Mesih’in onları kurtaracağı, kardeşlikleri konusunda bu iki cemaatin bir problemi yoktu. Ancak Yahudi dini yasalarıyla, putperestlikten gelen insanlar arasında hala çözülmesi gereken bir çok problem vardı. İşte bu problemleri Yakup’un Kudüs toplantısında yaptığı bu konuşma, kökünden çözmüştü. Yakup bu konuşmasında Yahudiler dışında Hristiyan olanları Nuhî ahlak kurallarına göre değerlendirmişti. Yahudi hahamlarına göre Nuh’un kanunları, bütün insanlığın uyması gereken kanunlardır. Çünkü insanlık müşterek bir atadan gelmektedir. Maimonides’e (M.S. 1138–1204) göre, Nuh’un bu yedi kanunu evrenseldir. Yeni her dürüst yabancı, dünyanın dindar insanları arasına girebilir. Buna dayanan Yakup, sünnetsiz Hristiyanların bu kurallara uymaları şartıyla kurtuluşa erebileceklerini, Kudüs toplantısında belirtmiştir.¹⁰⁰⁹

Yahudi kökenli olmayan diğer Hristiyanların sünnet olma ve Musa yasalarına uymaları konusundaki teklifiyle başlayan süreç anlaşmayla noktalandı ve konsil üyeleri Pavlus ve Barnaba’nın bazı adamlarla birlikte Antakya’ya, yeni durumu iletmek üzere gönderilmesiyle yeni bir boyut kazandı.¹⁰¹⁰ Kudüs’te yapılan ve yalnızca beş kişinin, Yakup, Petrus, Yuhanna, Pavlus ve Barnaba’nın katılımıyla gerçekleşen bu toplantı¹⁰¹¹

¹⁰⁰⁸ Mehmet Aydın, a.g.m., s. 13

¹⁰⁰⁹ Mehmet Aydın, a.g.m., s. 14; Ayr. Bkz., Ekrem Sarıkçıoğlu, a.g.e., s. 319

¹⁰¹⁰ Res. İş. 15:22-23

¹⁰¹¹ Şinasi Gündüz, Pavlus Hristiyanlığın Mimarı, s. 60

sonrasında Kudüs cemaatinin ileri gelenleri kendi aralarından seçtikleri Barsaba denilen Yahuda ile Silas'ı, Pavlus ve Barnaba ile birlikte ellerine bir mektup vererek, Antakya'ya göndermeyi kararlaştırırlar. Luka bu mektupta, Kudüs cemaatinin, Antakya'ya giden ve tartışmayı başlatıp oradakilerin aklını karıştıran kimseleri kendilerinin göndermediğini, bundan sonra oybirliğiyle aralarından seçtikleri Barsaba ve Silas vasıtasıyla doğruları öğreneceklerini belirttiklerini¹⁰¹² yazmaktadır.

Pavlus'un Korintlilere mektubundan Celile'de özel bir Hristiyan grubun oluştuğu anlaşılmaktadır. Muhtemelen Pavlus'tan önce de putperestlikten dönenlerle, Yahudilikten dönenler arasında bazı ayrılıklar olmuştu. Çünkü aynı ırk ve inançtan olup da sonradan Hristiyanlığı kabul edenlerin öteki inanç ve ibadet tasavvurlarının tesirinde kendi aralarında kapalı bir birlik teşkil etmeleri tabii idi.¹⁰¹³

Havariler Konsili'nde Pavlus sebebiyle ortaya çıkan görüşler, ilk cemaatte bir Yahudi-Hristiyan grubunun varlığını göstermektedir. Bunlar, daha sonraki yüzyıllarda tarih sahnesinde kısa bir süre görülecek Yahudi-Hristiyanların, yani Ebionların ataları sayılabilirler. Çünkü bu grup bir müddet sonra, Pavlus'u zındıklıkla suçlamıştır. Havariler Konsili'ndeki tartışma sorusu, din değiştireceklerin yeni Hristiyan cemaatında Yahudi âdetlerine uyup uymayacakları idi; çünkü havariler, hidayeti amele bağlı görüyorlardı. Fakat Konsil, Pavlus ve taraftarlarına tavizler vermek zorunda kalmıştır.¹⁰¹⁴

Kudüs toplantısı sonrası Antakya'ya dönen Pavlus, Barnaba ve diğer havariler bu anlayışı Antakya'da yerleştirmeye çalıştılar. Artık Yahudi kökenli Hristiyanlarla yeni Hristiyan olmuş başka milletler arasındaki gerilim azalmış ve bir barış havası meydana gelmişti. Aynı havanın başka yerlerde de oluşması için çaba sarf edilmesi gerekiyordu. Bu noktalar üzerinde durulduktan sonra, diğer Yahudi yasakları, Hristiyan olan yeni milletleri pek alakadar etmiyordu. Yahudi kökenli Hristiyanlarla Yahudi olmayan Hristiyanların sosyal ve dini konsensüsleri bu noktalarda belirgin bir hale gelmişti.¹⁰¹⁵

Kanaatimize göre Kudüs toplantısında, öncelikle sünnet ihtilafı başta olmak üzere, söz konusu ettiğimiz diğer hususlarda anlaşma sağlanması, Hristiyanlığın geniş bir coğrafyada yayılmasına imkan vermiştir. Bu önemli toplantıda ihtilaf konuları

¹⁰¹² Res. İş. 15:22-29

¹⁰¹³ Ekrem Sarıkçıoğlu, a.g.e., s. 318

¹⁰¹⁴ Ekrem Sarıkçıoğlu, a.g.e., s. 322

¹⁰¹⁵ Mehmet Aydın, a.g.m., s.14

çözömlenmiş olmasına rağmen, daha sonra, ilk dönem Hristiyanlığı, biri Kudüs merkezli ve Yahudi Şeriatı'na tamamen bağılı, diğeri de Antakya merkezli ve Pavlus kararlarını uygulayan iki ayrı bir merkez haline gelmiştir. Bu durumda da Filistin'de yaşayan Yahudi kökenli Hristiyanların sayısının azlığı ve buradaki havarilerle cemaatin öncülerinin belirli bir bölgeyi kapsayan misyon faaliyetleri, onları kapalı bir cemaat haline getirmiş ve zamanla ortadan kalkmasına yol açmıştır. Anladığımız kadarıyla Ebionlar'ın durumu böyle olmuştur. Kendisine hareket merkezi olarak Antakya'yı seçen Pavlus ve ona tabi olanlar, sürekli hareket halinde olmuşlar ve gittikleri her yerde, kökenlerine bakmaksızın isteyen herkesi Hristiyan yapmışlar, ayrıca buralardaki cemaatlerin başına liderler tayin etmişlerdir.

Tartışma konularının çözümünde Yakup'un, Nuhî prensipler içinde yer almayan sünnet konusunu Simun Petrus'un sözlerine ve peygamberlerin Eski Ahit'te yer alan emirlerine¹⁰¹⁶ dayanarak bir genelleme sonucu neticelendirdiğı anlaşılmaktadır.

Bazı araştırmacılarca, Kudüs toplantısının gerçekleşip gerçekleşmediğı konusunun tartışmalı olduğı ileri sürölmekte ve bu meselenin yalnızca Luka tarafından rivayet ediliyor olması da buna delil gösterilmektedir. Şayet bunun doğruluk payı varsa, son derece önem arzeden bu konu hakkında bazı detayların bilinmesine ihtiyaç vardır. Söz konusu araştırmacılar, Resullerin İşleri 15:1-34'te yer alan metnin, Pavlus'un Galatyalılar'a mektubundaki ifadelerden (Gal. 2:1-10) hareketle kompoze edildiğini, dolayısıyla Luka'nın bu rivayetinin müstakil bir değer taşımadığını ifade ederler. Galatyalılar'a mektubunda Pavlus, Barnaba ve Titus'la birlikte Kudüs'e yaptıkları ziyaretten bahsetmekle birlikte, tanrısal hukuk konusunu görüştükleri herhangi bir toplantıdan söz etmez. Pavlus bu ziyaretin savunduğı öğretilerin Kudüs cemaatiyle görüşüp tartışılması amacıyla yapıldığını vurgular. Dolayısıyla yalnızca Luka'nın rivayetinde yer alan Kudüs Konsili'nin gerçekleşmediğı tartışmalıdır.¹⁰¹⁷

Resullerin İşleri'nde, sürekli olarak Pavlus'u Kudüs'le ilk dönemlerden itibaren irtibatlı göstermeye çalışan ve rivayetlerinde zaman zaman Pavlus'un mektuplarındaki rivayetlerle çelişen Luka'nın, Pavlus ve Barnaba'nın tanrısal hukuk konusundaki

¹⁰¹⁶ Bkz. Res. İş. 15:13-18; Bkz. Lev. 17-18. Eski Ahit'in Levililer bölümünün 17 ve 18. bablarında özetle şu hususlara dikkat çekilmektedir: 1) Putlara adına kesilen hayvan eti yemek haramdır. 2) Kan yemek haramdır. İsrailoğullarından veya yabancı her kim yenilir bir hayvan yahut kuş avlarsa onun kanını akıtacaktır. 3) Leş yemek haramdır. Leş yiyen kimse elbisesini yıkayacak, kendisi yıkanacak ancak akşama kadar murdar kalacaktır. Bunları yapmayan, fiilinin günahını taşıyacaktır. 4) Her türlü zina ve ona yaklaştıracı her fiil haramdır.

¹⁰¹⁷ Şinasi Gündüz, Pavlus Hristiyanlığın Mimarı, s. 60

yaklaşımının doğruluğunun, Kudüs'te havarilerin de katıldığı bu ilk konsilde tescil edildiğine dair bu rivayetine de mesafeli yaklaşmak yerinde olur. Zira Kefas adıyla da bilinen Petrus ve Yakup'un söz konusu Kudüs ziyareti sonrası gelişen olaylarda, sünnet konusuna yaklaşımlarıyla ilgili rivayetlerine mesafeli yaklaşılması gerektiği yönündeki yaklaşımımızı destekler mahiyettedir. Galatyalılar'a mektubunda Pavlus, öğretilerini tartışmak üzere gerçekleştirdiği Kudüs ziyareti sonrası Antakya'da sünnet konusunda Yakup yanlıları ile Petrus'un tavrından bahseder. Buna göre Antakya'ya gelen Petrus, sünnet yanlılarının (Yakup taraftarlarının) etkisiyle sünnetsizlerden ayrılarak ikiyüzlülük (döneklik) yapar. Sünnet yanlısı olan Yakup taraftarlarına uyan Petrus'u azarlar ve kurtuluşun tanrısal hukuk yoluyla değil Mesih'e iman yoluyla olduğunu söyleyerek onunla tartışır (Gal. 2:13-21). Burada Yakup taraftarları, tanrısal hukukun gereği olan sünnet olmayı savunanlar olarak nitelenir ve Petrus'un (hatta bir ara Barnaba'nın) da onlara uyduğu belirtilir. Şayet Luka'nın iddia ettiği gibi, daha önce Kudüs'te Pavlus, Barnaba, Yakup ve Petrus'un katıldığı bir konsilde konu görüşülmüş ve yazılı bir vesika ile karara bağlanmış olsaydı, Galatyalılar'a mektupta anlatıldığı üzere Yakup taraftarları, hala Yahudi olmayanların da sünnet olmaları gerektiğini savunurlar mıydı ve aynı şekilde Petrus da onlara uyar mıydı?¹⁰¹⁸

Pavlus ve Kudüs ana kilisesi arasında meydana gelen ve İsa'nın kardeşi Yakup ile Petrus tarafından sürdürülen bu gerilim ve kriz anı, Pavlus'un Küçük Asya'lı Galatyalılara mektubunun konusunu teşkil etmektedir.¹⁰¹⁹

Sonuç olarak Havariler Konsili, Hristiyanlık tarihinde, Hristiyanlığın Yahudilikten ayrı bir dinsel gelenek olarak gelişmesinin temelini oluşturmaktadır. Bu şekilde Hristiyanlık kendini Yahudilikten ayırmaya başladıktan sonra Yunan felsefesiyle karşılaşmış ve bu durum da gelişen yeni dinin teolojisinin Yunan felsefesinin söylemleriyle ve vasıtalarıyla gelişip kurumsallaşmasına vesile olmuştur.¹⁰²⁰

5. İlk Misyon Yolculukları

5.1. Petrus'un Filistin Dışındaki Faaliyetleri

Petrus'un Filistin dışındaki yaşantısı hakkında çok az şey bilinmektedir. Petrus'un, Kudüs, Yahudiye ve Suriye gibi bölgelerde ilk havarilik faaliyetlerine ilişkin

¹⁰¹⁸ Şinasi Gündüz, a.g.e., s. 60-61

¹⁰¹⁹ Eliade Mircae, Dinler Tarihi Sözlüğü, Çev. Ali Erbaş, İst., 1997, s. 120

¹⁰²⁰ Mahmut Aydın, İsa tanrı mı İnsan mı?, İz Yay., İst., 2002, s. 8

bilgimiz, Pavlus'un mektuplarındaki konuşmalarına dayanır. Petrus, İsa'nın havarilerin arasında, Olivet Dağı'ndan cennete yükselişinden sonra, Kutsal Ruh'a olan sözünü yerine getirmek için Kudüs'e dönmüş ve Kudüs cemaati içinde ilk Hristiyanların lideri olarak tanınmıştır. Kutsal Ruh'un inişinden sonra Pentakost Günü, havarilerin önderi olarak ilk adımı atmış ve ilk vaazını hayat, ölüm ve İsa'nın dirilişinin sırlarını öğrenme konusunda vererek, Yahuda İskariyot'un yerini alacak kişinin tayini hakkında konuşmuştur. İlk Hristiyan cemaatine birçok Yahudi kazandırmıştır.¹⁰²¹

İsa'nın direktifi ile Kilise'nin oluşumunda ikinci basamak konumunda Petrus, bundan sonra işlevini Filistin dışına taşımıştır. Ölümüne kadar uzanan periyotta Onu, dönemin üç önemli merkezinde İncil faaliyetlerinde görmekteyiz:

1.Simun Petrus'un Antakya'¹⁰²²daki faaliyetleri: Matta İncili'nin 80 yıllarında yazılmaya başlandığı Antakya, Petrus'un en derin etki oluşturduğu şehirdir. Origene, Eusebe, Aziz Jerome gibi Kilise'deki ilk yazarların da aralarında bulunduğu bir gelenekte Suriye Antakya Kilisesi'nin kurucusu Petrus'tur. Pavlus'un verdiği bilgiler ışığında, buraya seyahat eden ve vaaz veren Petrus'un, şehirdeki mahalli kilisenin temellerini atan kişi olduğu anlaşılmaktadır.¹⁰²³

2.Simun Petrus'un Korint'¹⁰²⁴teki Faaliyetleri: İncil faaliyetlerinin bir kısmını bir Grek şehri olan Korint'te sürdüren Petrus'un bu seyahatini Pavlus'un, şehir halkına yazdığı ilk mektubundan öğrenmekteyiz.¹⁰²⁵ Korint'te de İncil'i vâz etmek üzere bir süre ikamet eden Simun Petrus, buradan Roma (İtalya)'ya geçmiştir.

3.Simun Petrus'un Roma'ya gelişi ve öldürülmesi: Korint'ten sonra Roma'ya geçen Petrus, bu şehirde Pavlus ile birlikte tanınmış havaridir ve burada başladığı iddia edilen Katolik Kilisesi'nin, başlangıcında gösterilir. Roma'daki faaliyetleri hakkındaki bilgilerin pek kesinlik sergilemediği Petrus ile ilgili, Roma'lı Aziz Clement, Antakya'lı Aziz İgnace, Korint'li Aziz Denys ve Aziz İrene, İskenderiye'li Clement, Origene ve Tertullien'in eserleri

¹⁰²¹ www.newadvent.org/cathen/11744a.htm (08.01.2003)

¹⁰²² Kitab-ı Mukaddes'te iki Antakya şehrinden bahsedilmektedir. Birincisi, M.Ö. III. yy.'da Çukurova Bölgesinde kurulmuş ve Roma Suriyesi'ne başkentlik yapmıştır. Diğeri de Yalvaç yakınlarında özellikle Pavlus ve Barnaba'nın faaliyetlerine mekan olmuş Antakya'dır. Bkz. John P. Meiser, "Antioche", Harper's Bible Dictionary, Harper-Row Publishing Publishers, San Francisco, 1985, s. 33.

¹⁰²³ Gal. 2:11

¹⁰²⁴ Neolitik dönemlerde kurulmuş, günümüzde Atina yakınlarında 30 bin nüfuslu bir Yunan şehridir. Yeni Ahit'te Pavlus'un, bu şehir halkına yazdığı iki mektubu (Korintoslulara 1. ve 2. Mektup) bulunmaktadır. Bkz., F. L. Cross-E. A. Livingstone, "Corinth", The Oxford Dictionary Of The Christian Church, s. 346

¹⁰²⁵ 1 Ko. 1:12-13

önemli bilgiler ihtiva etmektedir.¹⁰²⁶ Bununla birlikte Petrus'un Roma'ya gittiği, Roma Kilisesi'ni kurduğu ve ölümüne kadar burada görev yaptığı konusundaki bilgilerin güvenilir olmadığı da ileri sürülmektedir.¹⁰²⁷

5.2. Pavlus'un Misyon Yolculukları

Pavlus İstefan'ın taşlanarak öldürülmesinden sonraki dönemde, Kudüs'te İsa taraftarlarına karşı öfke ve şiddetini artırarak sürdürmüş ve nihayet baş kahinden aldığı görevlendirme yazısıyla Şam'daki İsa yanlısı ayrılıkçıları tutuklayıp Kudüs'e getirmek amacıyla, Kudüs'ten Şam'a doğru bir yolculuğa çıkmıştır.¹⁰²⁸ Hayatını tamamen değiştirecek bu yolculuktan ölümüne kadar, onun misyon hareketini aşağıdaki başlıklar altında değerlendirmek yerindedir.¹⁰²⁹

1.Şam vizyonu ve Kudüs ziyareti (M. 37-39)

2.Antakya'daki hayatı ve misyon hareketi (M. 43-47)

3.Birinci misyon yolculuğu (M. 45-49): Bu yolculukta Pavlus, Antakya cemaati tarafından Kıbrıs ve Anadolu'ya misyon faaliyetlerinde bulunmak için görevlendirilmiştir. Yol güzergahı Selefkkiye yoluyla Kıbrıs oradan Perge, Pisidya'daki Antakya, Konya Listra ve Derbe'dir. Bu yolculuk yalnızca Resullerin İşleri'nde Luka tarafından anlatılır.

4.Antakya'dan Kudüs'e yolculuğu ve Havariler Konsili (M. 48-49 veya 52)

5.İkinci misyon yolculuğu (M.S. 49-52): Pavlus, Antakya'dan ayrılarak Anadolu, Balkanlar ve Yunanistan'daki çeşitli kentlerde misyon faaliyetlerinde bulunmuştur. Yol güzergahı Anadolu yoluyla Yunanistan ve oradan da Kudüs yoluyla Antakya'dır. Bu yolculukta bulunduğu şehirler ve tarihleri şöyledir :

a.Korint'e ilk ziyaret (M. 50-52)

b.Selanik'e ilk ziyaret (M. 51-52)

6.Üçüncü misyon yolculuğu (M.S. 53-57): Bu, Pavlus'un Antakya'dan Anadolu, Makedonya ve Yunanistan'a oradan tekrar Anadolu yoluyla Kudüs'e uzanan misyon yolculuğudur.

a.Efes (M. 54-57)

¹⁰²⁶ Halim Işık, a.g.e., s. 24

¹⁰²⁷ F. V. Filson, a.g.md. s. 754

¹⁰²⁸ Res. İş. 9:1-2; 22:5; 26:12

¹⁰²⁹ John L. McKenzie, "Paul", Dictionary of The Bible, s. 648

- b.Galatya (M. 54)
- c.Korint'e ikinci ziyaret (M. 57-58)
- d.Antakya'ya dönüş (M. 58)
- e.Vali Feliks tarafından Sezariye'de tutuklanması (M.S. 58-60)
- f.Roma yolculuğu (M.60-61)
- g.Ölümü (M. 67)

Pavlus'un hayat mücadelesi, Tanrının verdiği görevi tamamlamak için adanmış görünmektedir. Bu hayatın tarihe geçme süreci bir hayli sorunu da beraberinde getirmiştir. Mesela Resullerin İşleri'nde, Pavlus'un din değiştirmesinden sonra Kudüs'e beş seyahat yaptığı gösterilmeye çalışılmıştır.¹⁰³⁰ Oysa mektuplarda bununla ilgili sadece üç kayıt bulunmaktadır.¹⁰³¹

Yazarlardan bazıları ayrıca, Resullerin İşleri'nde¹⁰³² Havariler Konsili'nin, Pavlus'un misyonerlik kariyerinden önce meydana gelmiş gibi tanımlandığına dikkati çekerler. Halbuki bunun, Pavlus'un tebdilinden on dört yıl (belki on yedi yıl) sonra vuku bulmuş olduğu söylenir. Bu yazarlar, Kudüs'teki konsil kararları konusunda Pavlus'un bihaber olduğu, olup bitenlerin ona anlatıldığını da farz ederler.¹⁰³³

Resullerin İşleri'nin, Kudüs'e yapılan bir çok yolculuğu zikrettiği görülmektedir. Yazarı, Pavlus'un Kudüs'ten Roma'ya kadar olan misyon hareketini tasvir etmektedir. Sonuç olarak Pavlus'un faaliyetinin hepsi de doğudan başlayıp batıya doğru giden üç misyon seyahati görülmektedir. Kimi yazarlar, Pavlus'un batıdaki misyon işleriyle meşgul olduğuna (Makedonya ve Anadolu'da) ve bunun Havariler Konsili'nden önce olduğuna inanırlar. Onlara göre sükunetle geçen on dört sene, onun faaliyetleriyle geçmiştir.¹⁰³⁴

Mektuplar birinci kaynak olarak alınırsa Pavlus, Arabistan'da¹⁰³⁵ üç yıl geçirmiştir.¹⁰³⁶ Pavlus bu zamanın bir kısmını dini tefekkür içinde geçirmiş ve

¹⁰³⁰ Res. İş. 9:26; 11:30; 15:4; 18:22; 21:15

¹⁰³¹ Gal. 1:18; 2:1; Rom. 15:25

¹⁰³² Res. İş. 15:6-21

¹⁰³³ William R. Baird, "Paul" Harper's Bible Dictionary, s. 760

¹⁰³⁴ Gal. 1:21; 2:1; Ayr. Bkz. William R. Baird, a.g.md., s. 760

¹⁰³⁵ Burada söz konusu olan Arabistan terimi, çeşitli yazarların da belirttiği gibi büyük ihtimalle "Nebat krallığı" na işaret etmektedir. M.Ö. I.yy.'dan M.S. 106'da son Nebat Kralı II. Rabbil'in Romalıları yenilmesine kadar, Petra mekez olmak üzere güneyde medain Salih (Hicr) ve Teyme'den kuzeyde Busra'ya kadar olan bölgede egemen olan Nebatiler, başta I. yy. Yahudi tarihçi Josephus olmak üzere,

muhtemelen çok geçmeden vaaz etmeye başlamıştır. Bu arada Şam'da Kral Aretas'ın valisi onu yakalatmak için çabalamış ancak Pavlus, küfe içinde bir sur penceresinden sarkıtılmak suretiyle kaçmayı başarmıştır.¹⁰³⁷ Onun din değiştirdikten sonra Kudüs'e yaptığı ilk ziyaret takriben 37'de gerçekleşmiştir. Resullerin İşleri'ndeki rivayet onu "cesaretle vaaz ediyor"¹⁰³⁸ olarak takdim etmesine karşın, kendi ifadesine göre Arabistan'dan sonra Kudüs'e gidişi üç yıl sonrasına rastlamaktadır. Burada Petrus ile tanışır ve on beş gün süreyle onun yanında kalır.¹⁰³⁹ Burada ilgi çeken hususlardan biri de Pavlus'un, Kudüs'te bulunduğu günlerde İsa'nın kardeşi Yakup haricinde havarilerden hiç birini görmediğini söylüyor olmasıdır.¹⁰⁴⁰

Kudüs'e yaptığı on beş günlük ziyaretten sonra, Suriye ve Kilikya'da misyon faaliyetlerinde bulunmuştur.¹⁰⁴¹ Resullerin İşleri'nin 13 ve 14 numaralı bablarına göre Pavlus, Barnaba ile beraber Kıbrıs, Pisidya Antakya'sı, Konya, Listra ve Derbe'de faaliyetlerine devam etmiştir.

Konya'da Pavlus ve Barnaba, Yahudilerin kışkırtmaları sonucu tuzığa düşürülmek istenmiş; ancak onlar bunu erkenden öğrenip oradan Likavonya'nın Listra ve Derbe kentlerine kaçarak misyon yolculuklarına devam etmişlerdir.¹⁰⁴² Pavlus, bu yolculuklar sırasında bir çok defa hapse girdiğini, defalarca ölüm tehlikesi atlattığını; Yahudilerden beş kez, otuz dokuz kırbaça yediğini, üç kez deyneklerle dövüldüğünü, bir kez taşlandığını, üç kez deniz kazasına uğradığını, denizde mahsur kaldığını, aç, uykusuz, ve giysisiz kaldığını¹⁰⁴³ anlatmaktadır. Bu on dört yıllık zaman dilimi esnasında Pavlus, Kuzey Galatya'daki kiliselerin temelini atılmasında, Makedonya'da ve Korint'te misyon görevlerinde bulunmuş görünmektedir.¹⁰⁴⁴ Resullerin İşleri ve mektuplar, bu misyon yolculuklarında Silvanus (Silas) ve Timoteyus'un, Pavlus'a eşlik ettiğini belirtmektedir.¹⁰⁴⁵ Makedonya'nın Filipi kentinde, Pavlus ve Silas'ın

Strabo ve Diyoturus gibi erken dönem tarihçi ve coğrafyacılarca Araplar olarak adlandırılmaktadır. Bkz. Şinasi Gündüz, Pavlus Hristiyanlığın Mimarı, s. 45.

¹⁰³⁶ Gal. 1:17

¹⁰³⁷ 2 Ko. 11:32-33; Res. İş. 9:23-25

¹⁰³⁸ Res. İş. 9:29

¹⁰³⁹ Gal. 1:18-20

¹⁰⁴⁰ Gal. 1:19

¹⁰⁴¹ Gal. 1:21

¹⁰⁴² Res. İş. 14:5-7

¹⁰⁴³ 2 Ko. 11:23-28

¹⁰⁴⁴ Res. İş. 16:11; 18:21

¹⁰⁴⁵ 1 Sel. 1:1; 2 Ko. 1:19

dövüldükten sonra hapse atıldığı¹⁰⁴⁶ kaydı bulunmaktadır. Bir buçuk yıl faaliyet yürüttüğü Korint'te¹⁰⁴⁷ Pavlus, muhtemelen Selaniklilere Mektubu –Yeni Ahit'teki en eski kitap– yazmıştır. Ahaya'nın Romalı valisi Galyo'nun M.S. 51-52 yılları arasında Korint'te görev yaptığı ve Yahudilerin Pavlus'u mahkemeye çıkarmış olmaları olayı¹⁰⁴⁸ dikkate alınırsa mektubun bu yıllarda yazıldığı söylenebilir. Burada Pavlus'un misyon stratejisinin, misyonu büyük bir şehir merkezinde yaymaya başlamak ve kendisine katılanları civar bölgelere göndermek¹⁰⁴⁹ şeklinde olduğu söylenebilir.

Muhtemelen 48-49 veya 52 yılında yapılan Havariler Konsili'nde ortaya çıkan gelişmelerde Pavlus'un önemli etkileri olmuştur. Havariler Konsili'ni ayrı bir konu başlığı altında değerlendirdiğimizden, Pavlus'un konsil sonrası çalışmalarını gözden geçirmeye devam edebiliriz.

Konsilden sonra Pavlus, Antakya'ya yolculuk yapmıştır.¹⁰⁵⁰ Petrus'un ise Pavlus'tan sonra oraya yakın bir zamanda ulaştığını¹⁰⁵¹ görmekteyiz. Pavlus, önceleri Petrus'un Yakup'un yanından bazı şahıslar gelmeden önce onlarla beraber yemek yediğini, ancak diğer uluslardan bazı kimselerin gelmesiyle, sünnet yanlılarından korkarak, sünnetsizlerden uzaklaştığını, onlarla yemek yemez olduğunu¹⁰⁵² söylemektedir. Anlaşıldığına göre Kudüs Kilisesi'nin lideri durumunda olan Yakup'un gönderdiği havariler Antakya'ya gelince Petrus, putperest kabul edilen bu toplulukla olan muhabbetini kesmiş ve Pavlus da onun Kudüs'teki ağırlığını teyit eden “sünnet” meselesi ve Yahudi olmayan Hristiyanların, Musevilere ait yemek yeme kanunlarına ve cinsel ahlaksızlık konusuna ilişkin tavrını gözlemlemiştir.¹⁰⁵³ Petrus'un, Tanrısal dostluğun yalnızca imana bağlı olduğunu fark etmemesine kızan Pavlus burada onu suçlayarak karşı geldiğini¹⁰⁵⁴ belirtmiştir.

Daha sonra Pavlus'un Efes'e geçtiğini ve burada büyük bir misyon sürdürdüğünü (M.S. 52-54) görmekteyiz. Pavlus önceki yolculuklarında Efes'e yalnızca bir kez uğramış, ikinci yolculuğundan dönüşünde Kudüs'e uğramak için önce deniz

¹⁰⁴⁶ Res. İş. 16:22

¹⁰⁴⁷ Res. İş. 18:11

¹⁰⁴⁸ Res. İş. 18:12-18

¹⁰⁴⁹ 2 Ko. 1:1

¹⁰⁵⁰ Res. İş. 15:30 ; 18:22

¹⁰⁵¹ Gal. 2:11

¹⁰⁵² Gal. 2:12

¹⁰⁵³ Bkz. Res. İş. 15:22-29; 21:25

¹⁰⁵⁴ Bkz. Gal. 2:11

yoluyla Akvila ve eşi Priskila ile birlikte Efes'e gelmiş, burada kısa bir müddet kaldıktan sonra, Akvila ve eşini burada bırakıp, yine deniz yoluyla Kudüs'e doğru yola çıkmıştır. Söz konusu edeceğimiz bu üçüncü yolculuğunda Pavlus, Efes'e geldiğinde karşısında hazır bir cemaat bulmuştur. Luka'nın ifadelerine göre Efes'teki bu cemaat, Vaftizci Yahya'nın öğretileri doğrultusunda şekillenmiş olan bir cemaattir.¹⁰⁵⁵ Burada, Yahya'nın vaftizinin tövbeyle ilgili olduğunu ve İsa adına vaftiz olmaları gerektiğini anlatan Pavlus, on iki kişilik bu topluluğu vaftiz etmiştir.¹⁰⁵⁶ Efes'te vaftizci Yahya adına vaktiyle vaftiz olmuş bu grubun, İskenderiye doğumlu, üstün bir konuşma yeteneği olan ve kutsal yazıları iyi bilen Apollos adında biri tarafından kurulduğu¹⁰⁵⁷ anlaşılmaktadır. Efes'te iki yıl kalan Pavlus, yaptığı misyon faaliyetleri sonucu yeni taraftarlar edinmiş olmalıdır.

Efes'ten ayrıldıktan sonra Pavlus, Makedonya'ya doğru yola çıkar ve oradan da Yunanistan'a geçer. Yunanistan'da üç ay kalan Pavlus, buradan deniz yoluyla Suriye'ye geçmek ister ancak Yahudilerin kendisine tuzak kurmaları sebebiyle dönüşü Makedonya üzerinden yapmaya karar verir.¹⁰⁵⁸ Kendisiyle birlikte yedi kişiyle Makedonya üzerinden Troas'a gelen Pavlus burada yedi gün kalır¹⁰⁵⁹ ve kendisine Korint'ten iyi haberler getiren Titus ile karşılaşır.¹⁰⁶⁰ Sonra Makedonya'dan ayrılır ve Korint'ten, Yahudi Hristiyanlar ve Yahudilerden gelebilecek problemleri önceden tahmin edip Kudüs'e gitmek amacıyla yola çıkar.¹⁰⁶¹

Mektuplardan elde edilen biyografik bilgiler bu noktada sona erer. Resullerin İşleri, Pavlus'un Kudüs'e yaptığı son gezisini, esaretini, Sezariye'ye naklini, ve Roma'ya yaptığı deniz yolculuğunu detaylarıyla tasvir etmektedir. Havari mektuplarından 1. ve 2. Timoteyus'a yazılanları doğru olarak kabul edenler, Pavlus'un Roma'da ilk esaretinden sonra serbest bırakıldığına ve onun doğuya başka bir yolculuk yaptığına inanmaktadırlar. Bu yolculuk esnasında Pavlus; Troas,¹⁰⁶² Efes,¹⁰⁶³ Milet,¹⁰⁶⁴

¹⁰⁵⁵ Res. İş. 19:1-3

¹⁰⁵⁶ Res. İş. 19:4-7

¹⁰⁵⁷ Res. İş. 18:24

¹⁰⁵⁸ Res. İş. 20:3

¹⁰⁵⁹ Res. İş. 20:5-6; 2. Ko. 2:12-13

¹⁰⁶⁰ 2 Ko. 7:5-7

¹⁰⁶¹ Rom. 15:31

¹⁰⁶² 2 Ti. 4:13

¹⁰⁶³ 1 Ti. 1:3

¹⁰⁶⁴ 2 Ti. 4:20

ve Girit ¹⁰⁶⁵ gibi yerleri ziyaret etmiştir. Timoteyus’a İkinci Mektup 4:6-8’e göre, ölümü bekleyen Pavlus tekrar hapistedir. Bu yeni yorumlama, ikna edici nitelikte değildir. Bir rivayet Pavlus’un Roma’dan tahliye edildiğini ve İspanya’yı ziyaret ettiğini ortaya koymasına karşın, bu rivayet muhtemelen Romalılara Mektup 15:24 ve 28 numaralı cümlelere dayanmaktadır.¹⁰⁶⁶ Genellikle Hristiyan yazarlar, Pavlus’un ölüm tarihinin 67 olduğu kanaatindedirler. Bu kanaat, daha ziyade İmparator Neron’un saltanat süresiyle ilişkilidir. Geleneksel kaynaklar, Pavlus’un ölümü sonrasında çıkan isyan ve karışıklık nedeniyle Neron’un saltanatının son bulduğunu vurgulamaktadırlar. Neron’un saltanatı 68’e kadar sürdüğüne göre, bu durumda Pavlus’un öldürülmesi ise hemen bunun öncesinde 67’de olmalıdır. Neron’un saltanatından uzaklaştırılmasını, hatta ölümünü, onun döneminde Petrus, Pavlus ve diğer Hristiyanlara yapılan zulüm ve katliamlara bağlayan bu görüş, yalnızca bazı Hristiyan apokrif metinleriyle çeşitli kilise babalarının rivayetlerine dayalı geleneksel Hristiyan inancından ibarettir. Bu durumda Pavlus’un ölüm tarihini kesin şekilde tespit edebilmek mümkün görünmemektedir.¹⁰⁶⁷

6. İlk Kiliselerin Teşekkülü

6.1. Kilise Kavramı

Kurumsal ve teolojik yapısı, İnciller’e, Resullerin İşleri’ne ve Mektuplara dayanan kilisenin teşekkülünde, havarilerin ve Pavlus’un etkilerine geçmeden evvel, kelimenin ifade ettiği anlamlar üzerinde durmak faydalı olacaktır. Böylece ortaya çıkacak anlamlar, bize önemli ipuçları verecektir.

Sözlük anlamıyla “Kilise” kelimesi, “birini dışarıya çağırmak, toplantıya davet etmek, toplamak” anlamındaki Grekçe ek-kaleo fiilinden türetilen ve “topluluk” mânasına gelen “ekklesia” tabirinden gelmektedir. Modern Batı dillerinde kilise karşılığında “eglise” (Fr.), “church” (İng.) kelimeleri kullanılmaktadır. Arapça karşılığı ise “kenîse”dir. Bazı dilciler, bu kelimenin “topluluk” anlamındaki Batı Âramîce “kenîšta”dan (Doğu Âramîce’de kenûšta), bazıları ise, Grekçe “ekklesia”dan geldiğini

¹⁰⁶⁵ Tit. 1:5

¹⁰⁶⁶ Baird William R. “Paul” Harper’s Bible Dictionary, s. 763

¹⁰⁶⁷ Şinasi Gündüz, Pavlus Hristiyanlığın Mimarı, s. 84

kabul etmektedir. Kelime Arapça'ya muhtemelen Grekçe ibarenin Süryanîceleşmiş şekliinden girmiştir. Türkçe'deki kilise kelimesi Arapça kenîsenin değişmiş şeklidir.¹⁰⁶⁸

Kilise, Yunanca eklesia'dan Arapçalaşmış bir kelimedir. Bütün Sâmi Nasraniler ise ('idta) kelimesini kullanırlar ki, cemaat manasına gelir. 'idta kelimesi, İsa'nın şakirtleriyle Hristiyan müminleri, Yahudiliğin "kneset"inden ayırmak maksadıyla "cemaat" anlamında kullanılmıştır.¹⁰⁶⁹

Delalet ettiği terim anlamı günlük kullanımda "Hristiyan mabedi" gibi görünse de, kelimenin genel olarak aşağıda sözünü edeceğimiz şekilde "mezhep", "İnananlar topluluğu", "evrensel cemaat", "Tanrının halkı" ve hatta "hiyerarşik Hristiyan kurumu" gibi teolojik bir temeli bulunmaktadır. Buna göre "kilise" şu anlamlara gelmektedir:

1.Hristiyan geleneğinde hem kutsal mekanı yani tapınağı, hem de yerel ya da evrensel Hristiyan toplumunu veya Hristiyanlıktaki çeşitli akımları (mezhepleri) ifade eden bir terimdir.¹⁰⁷⁰ Katolik Kilisesi, Ermeni Kilisesi gibi.

2.İnanların teşkil ettiği, İsa Mesih tarafından Havarî Petrus'un otoritesi altında kurulan, havarilerin önderliğinde oluşturulan, Kutsal Ruh tarafından teyit edilen, görünmeyen lideri Mesih ile birleşmiş, üyelerini kurtarıcının doktrinini tasdikte, onun kanununu uygulamakta birleştiren, görünür bir topluluğu ifade etmektedir.

3.Kelime klasik Grekçe'de, seküler anlamda kamu işlerini görüşmek üzere çağrılan vatandaşların oluşturduğu topluluğu ifade etmekte iken, zamanla her tür topluluk için kullanılmaya başlanmıştır. Ekklesia kelimesinin kökünde "seçilmişlik ve üstünlük" anlamı vardır. Grekler için ekklesia, sadece vatandaş statüsündekilerden oluştuğu için seçilmişlik ve üstünlük ifade etmektedir. Kelime, dini bir mahiyet arz etmektedir. İdeal kabul edilen, esas olarak dini olduğu için İsrail ekklesiasını Tanrı ve ona ibadetle ilgili işlerle meşgul olur. Kelime bazen din dışı toplantılar için kullanılsa da artık Tanrıya kulluk edenleri ifade etmektedir. Kelimede ayrıca evrensellik fikri de söz konusudur.

4.Ekklesia, dindarlar topluluğu ve özel cemaatlerden hareketle Tanrının halkının tamamını kuşatan bir mâna kazanmıştır. Nihayet ekklesia kavramında "otorite" anlamı

¹⁰⁶⁸ Mehmet Aydın, "Kilise", D.İ.A., XXVI/11

¹⁰⁶⁹ Abdülehad Davud, İncil ve Salib, s. 181

¹⁰⁷⁰ Şinasi Gündüz, "Kilise", Din ve İnanç Sözlüğü, s. 220

da vardır. Grek ekklesiası devlet işlerine karar vermektedir. Hristiyan ekklesiasını kuran İsa Mesih de havarilerini çeşitli yetkilerle donatmıştır.

5.Pavlus'un mektuplarında ekklesia "inanenler topluluğu" (Hristiyan topluluk), "belli bir bölgenin Hristiyan halkı" (mahalli kiliseler), "bütün Mesih'e inanların oluşturduğu cemiyet" (evrensel kilise) anlamlarında kullanılmakta, hakikatin direği ve esası, Allah'ın evi olarak takdim edilmektedir (1. Ti. 3:15). Pavlus, kilise ile Mesih arasındaki sıkı ilişkiyi çeşitli şekillerde vurgulamaktadır. Ona göre kilise Mesih üzerine bina edilmiş, Mesih'in köşe taşı olduğu Allah'ın mabedidir.¹⁰⁷¹

6.Özel güçlere sahip liderleriyle ve davetçileriyle teşkilatlanmış bir cemiyettir.¹⁰⁷²

Yeni Ahit'te ekklesia kelimesi 114 yerde geçmektedir ve birkaçı hariç ister evrensel kilise, ister özel kiliseler, isterse inananların toplantıları şeklinde olsun hep Hristiyanî anlamda kullanılmıştır. Yeni Ahit'te ekklesianın kullanılışı tamamen teolojik kavramlar çerçevesindedir ve büyük oranda İsa nezdinde yapılan Yeni Ahit bağlamında kurtulmuş olan cemaati ima eder. Kilise kelimesi, inanlar topluluğunun tamamını ifade ettiği gibi bazen tekil ve çoğul şekliyle mahalli cemaatler için de kullanılmıştır. Matta İncili'ne göre (16:18), İsa da Grekçe ekklesianın Âramice karşılığı olan "edta, keništa" veya "kahala" kelimelerinden birini kullanmıştır, ancak hangisini kullandığı tam olarak bilinmemektedir. İnciller'den anlaşıldığına şekliyle İsa, kiliseyi tek ve evrensel olarak takdim etmekte, göklerin melekûtu ile aynileştirmektedir.¹⁰⁷³

Kilise kelimesi zamanla iki farklı anlam ihtiva eden Eklesioloji (Ecclesiology) kelimesini kendinden çıkarmıştır. Birinci anlam "kilise dekorasyonu ve yapı bilimi", diğeri de esas anlamı olan " Kilise Teolojisi"dir.¹⁰⁷⁴

Hristiyan inancına göre kilisenin doğuşu, İsa Mesih'in dirilişiyle gerçekleşmiştir. Mesih'in dirilişiyle birlikte yeni bir insanlık ve yeni bir yaratılış söz konusu olmuştur. Kilise babalarının ifadesine göre nasıl uyuyan Adem'in kaburga kemiğinden birinci Havva yaratılmışsa, ölüm uykusundaki Mesih'in kaburga kemiğinden de ikinci Havva (kilise) doğmuştur. Kilisenin resmi doğum günü olan Pentekost'la birlikte yayılma da başlamıştır. Kilisenin iki safhası vardır ve bunlardan birincisi, İsa tarafından (yaşadığı dönemde) gerçekleştirilmiştir, ikinci safhası da ahir

¹⁰⁷¹ Bkz. Mehmet Aydın, a.g.md., s. 11

¹⁰⁷² Abdurrahman Küçük, Ermeni Kilisesi ve Türkler, s. 221

¹⁰⁷³ Mehmet Aydın, a.g.md. s.11

¹⁰⁷⁴ Şinasi Gündüz, "Eklesioloji", Din ve İnanç Sözlüğü, s. 111; Ayr. Bkz., F.L. Cross- E.A. Livingstone, "Ecclesiology", The Oxford Dictionary of the Christian Church, s. 441

zamana aittir. Böylece o, zamanların sonu ve Allah'ın krallığının kesin olarak otorite kazanması ile ilgilidir.¹⁰⁷⁵ Kilise, Allah'ın çağrısı ile davet edilmiş mü'minler topluluğu anlamına da gelmektedir.¹⁰⁷⁶

Her Hristiyan kilisesi, kendisinin “apostolik” (havarilere ait) olduğunu ispatlamak, “ilahi kurucusu” ile birleştirebilmek için başlangıcını (menşei) doğrudan İsa'ya veya onun havarilerine bağlaması gereklidir. Çünkü herhangi bir kilise, havarilerden birinin şahsi eseriye “direkt”; önce kurulmuş apostolik bir kiliseden çıkmışsa “endirekt”tir.¹⁰⁷⁷ Kilisenin apostolikliği ile kilisenin ilk kurucularının ve ilk üyelerinin kurduğu kiliseyle günümüzdeki kilisenin aynı oluşu ifade edilmektedir. Meşru silsilesiyle otoritesini havarilerden alan, İsa-Mesih'in temel teşkilatı olan kilise yöneticisi ve vaizlerinin bulunmasından dolayı apostoliktir. Havarilerin gelenek ve öğretilerinin özelliklerini taşıyan kilise apostolik kilisedir.¹⁰⁷⁸

Havarilerden sonra ise, İsa'nın inancını benimsemiş olanların bir mahalde meydana getirdiği topluluk, “kilise” yahut meclis veya cemaat diye adlandırılan bir teşkilatı meydana getirmiştir. Kilise, ilk havari tarafından görevlendirilmiş veya cemaat tarafından seçilmiş birçok idareci veya kıdemliler tarafından idare edilmiştir. Ruhban sınıfının başlangıcı da böyle olmuştur. Bu sınıf, ibadet merasimlerinin, yardım cemiyetlerinin, umumi sandıkların idaresini, ayrıca dindaşları arasında vukubulan davalarda da yargıç görevini yüklenmiştir. Bu ilk ruhban sınıfı hiçbir ücret talep etmeden, diğer üyeleri gibi, bir iş ve güçle meşgul olarak hayatlarını devam ettirmişlerdir.¹⁰⁷⁹

Havariler pek de farkına varmadan, kilisenin ilk temel taşlarını koyan kimselerdir. Esasen kilisenin ortaya çıkışında, sosyolojik bir gerekliliğin yanında yani cemaat kavramının tabiatı gereği bir araya gelmenin doğal gerekliliğinin yanında, kısa sayılabilecek bir süre sonra, havarileri de aşan bazı gelişmeler olmuştur. Bunlar kanaatimizce Hristiyanlığın Gentile topraklarında yayılıp Yunan dünyasına intikali ve Hristiyan ümidinin evrensel bir nitelik kazanmasıdır. İsa'nın ve havarilerin zaten kurumsal ve dogmaları olan bir kilise kurmuş olmaları tarihen mümkün değildir.

¹⁰⁷⁵ Albert M. Besnard, “Katolik Mezhebi”, s. 133

¹⁰⁷⁶ Albert M. Besnard, a.g.m., s. 137

¹⁰⁷⁷ Abdurrahman Küçük, Ermeni Kilisesi ve Türkler, s. 35; Ayr. Bkz. Annamari Schimmel, Dinler Tarihine Giriş, s. 179-180

¹⁰⁷⁸ Abdurrahman Küçük, a.g.e., s. 223

¹⁰⁷⁹ Albert Houtin, “Hristiyanlığın Kısa Tarihi”, çev. Abdurrahman Küçük, A.Ü. İl. Fak. Der., c. 25, Ankara, 1981, s. 442

5.2. Kilise'nin Doğuşunda Havari Petrus'un Yeri

Simun Petrus, ana Kilise'nin kurucusu ve organizatörü, Hristiyanlığın ilk döneminde Kudüs halkının dinî lideri konumunda görünür. Bu arada Katolik geleneğe göre İsa tarafından Petrus'a yöneltilen talimat, sadece Onu değil bütün Hristiyanları bağlayan değerler taşır. Aynı gelenek "kaya" ünvanının yalnızca Petrus'a verilmiş değil, diğer ünvanların da bu vasıfta olduğu inancını taşır. Bundan sonraki hayatında Simun Petrus, İsa adına kerametler sergilemeye varan bir yücelik konumundadır.¹⁰⁸⁰

Petrus'un bu dönemdeki faaliyetleri, Yeni Ahit'in Resullerin İşleri bölümünde anlatılır:

1.Kalabalık bir Yahudi topluluğuna hitaben yaptığı konuşmasında geçmiş peygamber sözlerinden nakiller de yaparak İsa'nın yüceliğinden bahseder.¹⁰⁸¹

2.Petrus, havariler arasında İsa adına oluşan ilk kerametın failidir. Mabette bir dua anında, anadan doğma ayağından sakat olan bir dilenciye iyileştirir.¹⁰⁸²

3.Yahudilerin İsa'yı ölümler arasından hayat bulması, hastaları tedavisi gibi konularındaki sorgulamalarında sözcü yine Petrus'tur.¹⁰⁸³

4.Evli bir çiftin sattıkları bir mülkte yaptıkları sahtekarlığı fark eden Petrus'un her ikisini de azarlaması sonucu adı geçenler düşüp ölürlür.¹⁰⁸⁴

5.Petrus artık kendisinde kerametler, mucizeler (hastaların şifa bulması için gölgesinden yararlanmak gibi)¹⁰⁸⁵ olduğuna inanılan bir ermiş olarak kabul görür.

6.Halkını kontrol etmek için Yuhanna ile birlikte Samiriye'ye giden Petrus, burada da (üzerlerine ellerini koyunca, onların da Kutsal Ruh'u almaları)¹⁰⁸⁶ bir yücelik konumundadır.

7.Kornelyus adlı imanlı bir yüzbaşını ziyaretinde Petrus'un şahsında harikulade bir olay (dua etmek için dama çıktığında gökten bir kap inmesi)¹⁰⁸⁷ vuku bulur.

8.Kral Hirodes'in işkence için cezaevine koyduğu Petrus, hücrede (yanına bir meleğin gelmesi)¹⁰⁸⁸ bir kerametın öznesidir.

9.İncil misyonunun devamı faaliyetlerindeki yük artık Petrus'un omuzlarındadır ve havarilerin sözcüsüdür¹⁰⁸⁹

¹⁰⁸⁰ Halim Işık, a.g.e., s. 21

¹⁰⁸¹ Res. İş. 2:22-24

¹⁰⁸² Res. İş. 3:6

¹⁰⁸³ Res. İş. 6:7-10

¹⁰⁸⁴ Res. İş. 5:1-11

¹⁰⁸⁵ Res. İş. 5:15

¹⁰⁸⁶ Res. İş. 8:14-15

¹⁰⁸⁷ Res. İş. 10:9-16 ; 11:5

¹⁰⁸⁸ Res. İş. 12:7

10.İçlerinde Simun Petrus'un da bulunduğu on bir havariye İsa ölümünden üç gün sonraki dirilmesinde “imdi siz gidip bütün milletleri öğrencilerim olarak yetiştirin. Onları Baba, Oğul ve Kutsal Ruh adıyla vaftiz edin”¹⁰⁹⁰ talimatını verir.

Hristiyan teoloji ve geleneğinde “Hristiyan hayatının en derin aksiyonu, diğer sakramentlere açılan kapı, günahlardan arınmanın formülü, nesillerin Tanrının oğlu unvanı ile yaşam kazanması, Kilise şahsında İsa'ya ve misyonuna katılım” gibi tanımlarla anılan vaftiz, ilk oluşumunu İsa'nın yukarıdaki sözlerinde bulmaktadır. Bu sözlerin muhatapları arasında mevcut Simun Petrus, böylece diğer nitelikleri ile birlikte İsa Mesih'in vekili kabul edilmiştir.¹⁰⁹¹

Kilisenin doğuşunda, her Hristiyan İsa'nın bir habercisi ve onun (haklılığının) şahidiydi. Birkaç yıl içerisinde, bu ilk Hristiyanların şehadeti sayesinde, İsa'ya olan iman, Filistin'den Asya'nın, Afrika'nın ve Avrupa'nın Akdeniz bölgelerine kadar yayıldı ve hatta bu kıtaların içlerine doğru nüfuz etmeye başladı. Havari Petrus Suriye'de ve öldürüldüğü Roma'da çalıştı. Pavlus, bütün bir Greko-Romen dünyasında çalıştı. Yuhanna ve Tomas, İncil'i, Asya'nın batı bölgelerinde tebliğ ettiler. Yakup, Kudüs'te Yahudi muhtedîler arasında kiliseyi organize etti. Kurtuluş mesajının Yahudi milletin sınırlarının ötesine yayılacağını ilan eden Yeşuva'nın kehaneti böylece yerine getirilmişti.¹⁰⁹²

6.3. İlk Kiliseler

İlk dönemlerde öğretim ve kült toplantılarının özel evlerde yapıldığı anlaşılmaktadır. Delegelerin karşılıklı ziyaretleri, gezici vaizler, maddi yardımlaşmalar, önemli olaylar vesilesiyle birbirlerine gönderdikleri mektuplar gibi birçok tesanüt işaretlerini, muhtelif mahalli kiliseler, kendi aralarında icra etmişlerdir. Bazı kiliselerin özel bir üstünlüğü olmuştur. İncil yazarı olan Markos'a bağlı Antakya ve İskenderiye kiliseleri, ilk havarilerden olan Petrus ve Pavlus'un öldürüldükleri yer olan Roma kilisesi bu tarzda kabul edilmektedir.¹⁰⁹³

İlk kiliseler görünüşte birer meclis veya cemaat özelliği taşımaktadır. Bunlar, hiyerarşik bir din adamı sınıfı ve dini bir hukuk örgütlemek gibi vasıflara sahip değildiler.

¹⁰⁸⁹ Res. İş. 15:7

¹⁰⁹⁰ Mat. 28:19

¹⁰⁹¹ Halim Işık,a.g.e., s. 22

¹⁰⁹² Christian W. Troll, Tarihi Bir Olay Olarak Hristiyanlık, s.260

¹⁰⁹³ Albert M. Besnard, “Katolik Mezhebi”, s. 137

İlk Hristiyan Kilisesi, kardeşçe birbirine bağlanan münferit cemaatlerden meydana gelmiştir. Havari, öğretmen, cemaat reisi (piskopos) ve yardımcıları (diakonlar) gibi görev ayrımlarının, İncil'in çıkış devirlerinde (M.S. 50-150) yapıldığı görülmektedir. Hiyerarşik görev taksimatı ise, henüz I. yüzyıl sonlarında Roma'da yapılmıştır.¹⁰⁹⁴ Ruhaniler ve cemaat arasındaki kesin ayrılık, M.S. 95 yıllarında ortaya çıkmıştır. Kilise'deki Rabıta (Sukzesion) öğretisinin gelişmesi ile bu ayrılık kuvvetlenmiştir. Çünkü kilise hizmetleri için Mesih, havarilerini; havariler de piskopos ve diakonları tayin etmişlerdir. Yani her bir görevli, İsa'nın havarisi ve vekili olmuştur. Artık piskoposlar, havarilik ve yüksek rahipliğin üç büyük ayrıcalığına sahip hale gelmişlerdir. Dinin ve cemaatin koruyuculuk yetkileri piskoposlara verilmiş, görevlilerin tayin yetkisi onlara bırakılmıştır. Üzerlerinde bulunduğu inanılan Kutsal Ruh'un ikramının, makama yapılan kutsama işleminden geldiğine, bu ikramın hayat boyu devam ettiğine ve kaybolmadığına inanılmıştır. bu sebeple Katolikler'e göre, bir ruhani görevinden hiçbir zaman alınamaz. Bu öğretisi, Kilise Babaları tarafından sağlamlaştırılmış, temellendirilmiş ve geliştirilmiştir. Böylece teşkilatlı bir Kilise doğmuştur.¹⁰⁹⁵

İlk Kilise önderleri, Kudüs'te bulunan "kilise ihtiyarları"ndan ve "Yediler"den yardım gören kişilerdir. İlk dönemlerde yetenekli ve Ruh'un armağanına sahip başka kişiler de etkin olmuştur. İncil vaizleri, Yediler'in bazıları da dahil Müjdeciler, öğretmenler ve peygamber adı verilen kimseler bunlardandır. Bu kimseler normalde resmen atanmıyor, uzun yolculuklar gerektiren hizmetleri üstleniyorlar ve bunun için Kilise tarafından destek görüyorlardı.¹⁰⁹⁶

Burada ele alacağımız kilise kavramı kesin olarak, farklı coğrafyalarda, İsa'nın havarileri ve Pavlus başta olmak üzere diğer öncülerin etkileri yoluyla ortaya çıkan "ilk Hristiyan cemaatleri" olacaktır. Belirtelim ki Pavlus, Gentile coğrafyasında Hristiyan cemaatleri teşkil eden ilk şahıs değildir. Resullerin İşleri, ondan önce Fenike, Kıbrıs,

¹⁰⁹⁴ Ekrem Sarıkçıoğlu, Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi, s. 356

¹⁰⁹⁵ Ekrem Sarıkçıoğlu, a.g.e., s. 357. E. Sarıkçıoğlu, zikrettiği "Sukzesion" kelimesi için; "Kilise ruhanileri için takdis ve tayin zincirinin sürekliliği, İsa'dan köy papazına kadar inen, manevi görevlendirme bağı" tanımını yapmaktadır.

¹⁰⁹⁶ David F. Wright, "İlk Hristiyanlar Neye İnanıyordu?", Hristiyanlık Tarihi, s. 120

Roma ve Antakya’da Yahudi topluluklarından İsa’nın dinine girenler olduğunu¹⁰⁹⁷ bildirmektedir.

İlk kiliselerin ortaya çıkış süreçlerinde bize göre iki önemli sebep karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan birincisi İsa’nın çarmıhta, İstefan’ın da taşlanarak öldürülmesi sonrasında Kudüs’teki durumun vehameti, diğeri de İsa’nın mesajının Kudüs dışında muhatap bulmasıdır. Bu durum, beraberinde yeni kiliselerin teşekkülüne imkan hazırlamıştır. Bu kiliselerin teşekkülünde ilk öncü sayabileceğimiz liderlerin misyon yolculuklarını değerlendirip, faaliyette bulundukları her şehre veya her bölgeye kilise sıfatı ekleyeceğiz. Bunu yaparken de Yeni Ahit’teki mektupların yazıldığı kiliseler başta olmak üzere diğeri önemli yerleşim merkezlerini sıralamayı uygun görüyoruz. Aşağıda sözünü edeceğimiz kiliselerin sıralanışında Pavlus’un mektup yazdığı cemaatler esas alınmıştır. Bu, başka yerleşim yerlerinde cemaat bulunmadığı anlamına gelmemektedir. Buna göre ortaya çıkan ilk kiliseler şunlardır:

¹⁰⁹⁷ Res. İş. 11:19

6.3.1. Kudüs Kilisesi

Hemen her asırda birçok medeniyet açısından önemli kabul edilmiş olan Kudüs, Lut Gölü'nün bulunduğu çukur alanın batısında ve bu alandan fay diklikleriyle ayrılmış olan Yahudiye Platosu'nun dalgalı yüzeyi üzerine kurulmuş bir şehirdir. Adı, İbranice'de Yerusalayim (Yeruşalem) Batı dillerindeki adı ise Jerusalem'dir. İnciller'de Kudüs, önemli bir yer işgal etmektedir. Markos İncili'ne göre İsa, Celile bölgeinde halka tebliğ faaliyetlerine başlar ve onların olumsuz tavrı üzerine Kudüs'e yönelir, şehre girer ve mabedi temizler. Yahudi otoritelerinin tepkisiyle karşılaşınca şehrin cezalandırılacağını ve mabedin kirletileceğini haber verir. Şehrin dışında çarmlıha gerildiğinde mabedin perdesi yırtılır. Diğer İnciller Kudüs'le ilgili bu bilgilere bazı ilaveler yaparlar. Yuhanna İncili, İsa'nın birçok defa Kudüs'e geldiğini kaydeder. İnciller'e göre İsa'nın dünyevi hayatı Kudüs'te sona erer, havariler orada "Kutsal Ruh"u alırlar.¹⁰⁹⁸

İsa'ya Kudüs'te ilk inananlar, koyu Yahudi idiler ve diğer bölgelerdeki Yahudilerden farkları, anladığımız kadarıyla İsa'nın Mesih olduğuna inanmalarıydı. Bu sayıları az ilk inanan topluluğun, Hristiyanlığı yaymak gibi bir gayretleri olmasa da, Resullerin İşleri'nde, Hellenistler denen kimselerden yeni dine girenlerin bu ilk cemaatten etkilendikleri anlatılmaktadır. Bunlar hayatlarının çoğunu Yunan şehirlerinde geçirip geri kalan ömürlerini vatanlarında geçirmeye gelen Yahudilerdi. Renan, bu Hellenistlerin Hristiyan dinine dönmelerinin, İbranilerinkinden çok fazla olduğunu, Kudüs'ün ilk cemaatini oluşturanların da, mutaassıp Ortodokslar'dan teşekkül etmediğini, bunların, havarilerin ve çıraklarının sözlerini dinlemediklerini yazmaktadır. Yukarıda belirttiğimiz gibi yeni dine iltifat edenlerin, Yahudiliğe yeni katılmış, büyük mekteplerden geçmemiş, Yahudi geleneğine bağlanmamış ve kutsal dili öğrenmemiş kimseler olduğu¹⁰⁹⁹ anlaşılmaktadır. Renan, bunları şöyle tasvir etmektedir: "Talmud'cu Yahudide dikkati çeken şey inanma kabiliyeti değildir. Latin hicivcilerin bildikleri mucize ve harika merklısı saf Yahudi, Kudüs Yahudisi de değildir; olsa olsa, pek dindar olmakla beraber cahil ve dolayısıyla bâtil itikatlara pek bağlı olan "Hellenist" Yahudisidir."¹¹⁰⁰ Bu Hellenistlerin içinde en meşhurları, malını mülkünü satarak havarilerin hizmetine sunan, birinci yüzyılın Pavlus'tan sonra en faal misyoneri kabul edilen ve havarilerin kendisine sonradan Barnaba adını verdikleri Kıbrıs asıllı Yusuf

¹⁰⁹⁸ Ömer Faruk Harman, "Kudüs ", D.İ.A., XXVI/325-326

¹⁰⁹⁹ Ernest Renan, Havariler, s. 97

¹¹⁰⁰ Ernest Renan, a.g.e., s. 98

Hallevî; Romalılara mahsus Marcus lakabını taşıyan Barnaba'nın kuzeni sünnetli Yuhanna'dır.¹¹⁰¹ Diğer meşhur kimseler, Hıristiyanlığı kabul etmeden önce Yahudiliğe dönmüş bir putperest olan İstefan; İstefan gibi rahip yamağı ve onun gibi gayretli bir vaiz olan (havarilerden olmayan) Filipus; Androni ve Yunia; muhtemelen karı koca olan Akila ve Priskilla idiler.¹¹⁰²

Bütün kaynaklar, kilisenin teşkiline yol açan hareketin başlangıç noktası olarak, Roma İmparatoru Tibére (Tiberius) (M. 30-37) nin son zamanlarında Kudüs'te yaşayan bir grup insanı göstermektedirler. Bu ilk taraftarlar, Yahudi ileri gelenlerinin telkiniyle Roma valisi Pilate'nin emri üzerine işkence ile öldürülmüş Nasıralı İsa'nın doktrinine ve kendisine müntesip olduklarını söylemekteydiler.¹¹⁰³

Kudüs'te, Petrus'un, Yakup ve Yuhanna'ya oranla daha baskın bir rol üstlendiği, İstefan'ın da adı geçen kişiler gibi önde gelen bir lider olduğu, ancak hiçbir zaman Petrus'a denk olamadığı ve İstefan'ın Kudüs cemaatini; Hellenistik kanadını kendi bünyesine alıp, Aramice konuşanları Petrus'a vermek suretiyle ikiye böldüğü konusunda inandırıcı olmayan iddialar da ileri sürülmüştür.¹¹⁰⁴

6.3.2. Antakya Kilisesi

Kızıldeniz'den başlayan Şeria Nehri yatağı ve Asi Nehri yatağı ile Güney Anadolu'ya uzanan çöküntüde Asi Nehri kıyısında yer alan ve Kur'an'da, "karye" ve "Medine"¹¹⁰⁵ kelimeleriyle işaret edildiği söylenen şehirdir.¹¹⁰⁶ Ancak, Yasin Suresi'nde zikredilen "Ashabu'l-Karye" olayındaki Karye'nin Antakya olduğu net değildir. Antakya, müşrikleri ve ilk Hıristiyan misyonerlerini cezbeden kilisenin başlangıç noktası olmuştur. Yahudilikle ilgisini koparan ilk Hıristiyan kilisesi orada kurulmuş, havariler arasındaki en büyük hıristiyan misyonu orada teşekkül etmiş ve nihayet Pavlus da, kesin dönüş ve gelişmesini orada tamamlamıştır.

Resullerin İşleri, Kudüs'ten çıkarılan Hellenistler'den bir grubun Antakya'ya gidip, İncil'i ilan ettiklerini anlatmaktadır. İstefan'ın öldürülmesiyle başlayan baskı sonucu dağılan inanlılar, Fenike Kıbrıs ve Antakya'ya kadar giderler ve yeni dini sadece

¹¹⁰¹ Renan, Barnaba ve Yuhanna Markos'un ihtidalarında Petrus'un etkili olduğunu, İkinci İncil'in mefruz veya gerçek müellifinin bu Yuhanna Markos olmadığı farzedilse bile onun rolünün çok önemli olduğunu, Pavlus ve Barnaba'nın ve belki de bizzat Petrus'un misyon yolculuklarına katıldığını belirtir. Ernest Renan, a.g.e., s. 92

¹¹⁰² Ernest Renan, a.g.e., s. 94

¹¹⁰³ Albert Houtin, "Hıristiyanlığın Kısa Tarihi", s. 437

¹¹⁰⁴ F. V. Filson, a.g.md., s. 754

¹¹⁰⁵ Bkz. Kehf 18:77,82; Yâsin 36:13,20

¹¹⁰⁶ Halil Sahillioğlu, "Antakya", D.İ.A., III/228

Yahudilere duyururlar. Ancak içlerinden Kıbrıslı ve Kireneli olan bazı kimseler, Antakya'ya gidip putperestlerle konuşup İsa ile ilgili müjdeyi bildirirler ve çalışmaları sonucu çok sayıda kimseyi Hristiyanlığa sokarlar. Bunların icraatı Kudüs'teki cemaate kadar ulaşır ve Kudüs cemaati Barnaba'nın Antakya'ya gönderilmesine karar verirler. Barnaba da burada gereken misyon faaliyetini gerçekleştirir. Bunun ardından Pavlus'u aramak için Tarsus'a giden Barnaba onu bulur ve tekrar Antakya'ya getirir. Burada bir yıl boyunca faaliyette bulunurlar ve büyük bir kitleyi eğitirler. İşte bu dönemde Antakya'daki topluluk ilk defa Mesihçiler ya da Hristiyanlar adını alırlar.¹¹⁰⁷ Bu sıralarda Klavdiyus'un imparatorluğu döneminde Kudüs'ten Antakya'ya Agabus adında biri gelerek, bütün dünyada şiddetli bir kıtlık olacağını bildirir ve Antakya cemaati, Yahudiye'de yaşayan cemaate gönderilmek üzere yardım kararı alır ve toplanan bağışları Barnaba ve Pavlus aracılığıyla Kudüs'e gönderir.¹¹⁰⁸

Havarilerin ilk defa Antakya'ya neden Barnaba'yı gönderdikleri sorulabilir. Kutsal metinlerin ifadesine göre Barnaba "Kutsal ruh ve imanla" doluydu. O, Kıbrıslı ve Levili idi. Asıl adı Yusuf'tu. Barnaba "cesaret verici" anlamına geliyordu. Çünkü tarlasını satarak, parasını havarilerin emrine vermişti. Yani Barnaba'nın Antakya'ya gönderilmesi tesadüfi değildi. Nitekim Barnaba, misyon faaliyetlerini Antakya merkezli yürütmüştür. Barnaba sadece, biraz karar vermede ve cesaretle çekingendi. Belki de bunun için, Tarsus'ta bulunan Pavlus'u Antakya'ya getirerek, misyon faaliyetlerinde kendisine destek vermesini sağlamıştır. Burada Barnaba'nın niçin Pavlus'u bulmak ihtiyacı duyduğu sorusu da sorulabilir. Ancak bu sorunun cevabını vermek zordur. Belirtmek gerekir ki, Barnaba'nın Pavlus'a büyük hizmeti olmuştur. Çünkü Pavlus'un ilk Hristiyan cemaatine dahil edilmesi ve orada itibara mahzar olmasında Barnaba'nın rolü büyüktür. Bu, Pavlus'un Barnaba'ya minnet duymasını sağlamış olabilir. Diğer yandan Pavlus tahsilli bir şahsiyettir. Antakya'daki "kültürel zemin", Pavlus gibi alim birinin varlığını zaruri hale getirmiş olabilir. Diğer önemli bir sebep de, Antakya'nın Hristiyanlığın ilk dönemlerinden beri Yahudi fanatiklerinin yoğun olduğu bir bölge olmasıdır. Yahudi çevreleriyle Hristiyanların yaptıkları tartışmada Barnaba, yetersiz kalmış olduğundan dolayı Pavlus'a ihtiyaç duyması da ihtimal dahilindedir.¹¹⁰⁹

¹¹⁰⁷ Res. İş. 11:19-26

¹¹⁰⁸ Res. İş. 11: 27-30

¹¹⁰⁹ Mehmet Aydın, "Antakya ve Tarsus Eksenli İlk Dönem Hristiyanlığına Bir bakış", S.Ü. İl. Fak. Der., Konya, 2003, sy. 15, s. 8-9

Kudüs toplantısı sonrası Antakya'ya dönen Pavlus, Barnaba ve diğer havariler bu anlayışı Antakya'da yerleştirmeye çalıştılar. Artık Yahudi kökenli Hristiyanlarla yeni Hristiyan olmuş başka milletler arasındaki gerilim azalmış ve bir barış havası meydana gelmişti. Aynı havanın başka yerlerde de oluşması için çaba sarf edilmesi gerekiyordu. Bu noktalar üzerinde durulduktan sonra, diğer Yahudi yasakları, Hristiyan olan yeni milletleri pek alakadar etmiyordu. Yahudi kökenli Hristiyanlarla Yahudi olmayan Hristiyanların sosyal ve dini konsensüsleri bu noktalarda belirgin bir hale gelmişti.¹¹¹⁰

Daha sonraki Hristiyan misyon faaliyetleri için Antakya, hep merkez olma rolünü korumuştur. Çünkü Antakya Kilisesi, Hristiyanlığın ilk dönemlerinde ve sonraki dönemlerinde bütün doğu Hristiyanlığını içine alan bir kontrol ve propaganda merkezi teşkil ediyordu. Gerçi Antakya Kilisesi, dini problemleri doğrudan Kudüs merkez teşkilatının yöneticileriyle müzakere ediyordu. Balkanlara ve Anadolu'ya yaptığı bütün seyahatlerde Pavlus seyahatinin hem başlangıcını hem de dönüşünü Antakya merkezli yapmıştır. Petrus ise, Antakya'ya üç defa çok önemli seyahatler yapmış ve Hristiyanlığın teşkilatlanmasını sağlamıştır. Petrus ilk Antakya Seyahatinde, Antakya'da kilisenin oluşmasını sağlamıştır. Petrus, 44 yılında Hirodes döneminde tutuklanmış ve daha sonraki iki yıllık dönemde ikinci defa Antakya'ya gelmiştir. Petrus'un Antakya'ya üçüncü seyahati, Kudüs toplantısından sonra vuku bulmuş, 53 yılından 56 yılına kadar tek başına Antakya'da kalmıştır. Petrus gibi, İsa'nın en gözde havarilerinden birisi tarafından kurulmuş olan Antakya kilisesi, diğer havariler tarafından da yalnız bırakılmamıştır. Yuhanna ve Tomas, bunlardandır. Petrus, Antakya'da yaptığı faaliyetlerden dolayı ve ilk Hristiyan cemaatini oluşturduğundan dolayı ilk Antakya Patriği olarak kabul edilmektedir. Antakya'dan ayrılırken, yerine vekil olarak İgnatius Nurani'yi¹¹¹¹ bırakmıştır. Anlaşıldığına göre Petrus, Yahudi Hristiyanların başına İgnatius'u bırakmıştır. Antakya'da diğer milletlerden gelen Hristiyanlar için Pavlus da Evodius'u vekil bırakmıştır. Miladi 64 yılında Petrus

¹¹¹⁰ Mehmet Aydın, a.g.m., s. 14

¹¹¹¹ İgnatius Nurani, ikinci yüzyıl başlarında Antakya'daki kilisenin piskoposudur. Hakkında edinilen sınırlı bilgilerin kaynağı, 110-115 yılları arasında yargılanmak üzere Roma'ya götürülürken yazdığı yedi mektuptur. İgnatius, havarilerin kendisinden üstün olduğunu kabul etmekle birlikte, kendisinin de Kutsal Ruh'un 'peygamberlik' armağanına sahip olduğuna inanıyordu. Yedi mektubunu Efes, Magnesia (Manisa), Tralles (Aydın), Roma, Filadelfiya ve İzmir Kiliseleri ile İzmir Piskoposu Polikarpus'a yazmıştır. İman uğruna ölmeyi çok istediğinden, Roma'daki Hristiyanlara beklenen ölümünü engellemeleri için yalvarmıştır. Bkz. Michael A. Smith, "Antakyalı İgnatius", Hristiyanlık Tarihi, Yeni Yaşam Yay., İst., 2004, s. 83

Roma’da idam edilince, Antakya’daki Hristiyanları Evodius yönetmiş, Neron, onu 68 yılında öldürünce onun yerine de İgnatius Nurani geçmiştir. Böylece İgnatius Nurani patrik olmuştur. İgnatius Nurani Antakya kilisesinin üçüncü Patriğidir. Onun döneminde Antakya kilisesi, Yahudi ve diğer milletlerden gelen bütün Hristiyanları bir çatı altında toplamış ve Hristiyan cemaati birlik içinde yaşatmıştır. Ancak Roma İmparator’u, Pers seferine giderken Antakya’ya uğrayarak, İgnatius Nurani’nin faaliyetlerinden rahatsız olmuş ve onu, Roma’ya mahkeme edilmek üzere göndermiştir. İgnatius Nurani, Antakya kilisesini, çok değerli bir hazine olarak bırakmıştır. Antakya Kilisesi’nin Resullerin yolunda devamı için çok çaba sarf etmiştir. Bunun için Antakya Kilisesi’nin ayin usulünün ilk Kudüs başpiskoposu olarak kabul edilen İsa’nın kardeşi Yakup’un Kudüs’te uyguladığı ayin usulü olduğunu kilise tarihleri yazmaktadır. Antakya Kilisesi, Resullerin hatıraları ve çabalarıyla kurulduktan sonra, çok önemli görevler üstlenmiş ve tarih içinde on iki metropolit ve yüz otuz yedi piskoposluk ile bölgenin en büyük kilisesi olmuştur. Hristiyanlığın ilk döneminde, Kudüs Kilisesi’nden sonra, Hristiyanlığın yayılması ve yerleşmesi için çok önemli rol üstlenen Antakya Kilisesi’nin belli başlı özellikleri şunlardır:

1. Antakya Kilisesi ilk “Havariyyun” kiliselerinden biridir.
2. Kudüs toplantısında alınan kararlar Nuhi kanunlarından bir kısmını teşkil ediyordu. Bu kararların hedefi, Antakya cemaatini rahatlatmaktır. Ancak bu kararlar, ilk Hristiyanların tamamının çalışma faaliyetlerine hız vermiştir. Çünkü Yahudi-Hristiyanlara göre Nuhi kanunlara inananlar kurtuluşa ereceklerdir.
3. Antakya, Yahudiye’deki kıtlık ve sefalet içinde olan cemaate maddi destek toplamış ve onların acılarını dindirmiştir.
4. Antakya Kilisesi, Asya’ya, Roma’ya ve Mezopotamya’ya Hristiyanlığın yayılması için ana üst görevi yapmıştır.
5. İsa’nın ve Resullerin dili olan Aramice’nin yaşaması ve ayinlerde kullanılmasını, Antakya Kilisesi sağlamıştır.¹¹¹²

Sonuç olarak Antakya ve Tarsus Eksenli ilk dönem Hristiyanlığının tarihi seyrinde öncelikle Antakya çok önemli bir rol üstlenmiştir. İsa’nın çarmıh olayından sonra Kudüs cemaati baskı ve takip altına girince, Antakya çok güvenli bir propaganda ve sığınma yeri haline gelmiştir. Bunun için de İsa’dan hemen sonra, Resuller bu

¹¹¹² Mehmet Aydın, “Antakya ve Tarsus Eksenli İlk Dönem Hristiyanlığına Bir bakış”, s. 16

bölgeye seyahat etmeye başlamışlar ve Antakya Kilisesi'nin temelini Petrus, Barnaba ve Pavlus, sağlam şekilde atarak onu, bütün doğuya, Asya'ya ve hatta Balkanlara Hristiyanlığın açılan bir kapısı haline getirmişlerdir. Hristiyanlığın ilk asrında Antakya kilisesinin oynadığı bu ciddi rol olmasaydı, doğuda ve Asya'da Hristiyanlığın yayılma şansı olmayacaktı. Asya kıtasında ve Afrika'da, kültürel ve dini varlıklarını devam ettiren Keldani ve Nestori Hristiyanlarının varolmasında Antakya Havarıyyunun kurucuları olan ilk Resullerin alın terleri, bitmeyen solukları çok önemli rol oynamıştır. Şayet bu dini gruplar, bugüne kadar gelebilmişse bu, ancak ilk havarilerin Resullere özgü çabalarının bir eseri olmuştur.¹¹¹³

Süryaniler'e göre Antakya, dini bir merkez olarak Petrus tarafından kurulduğu için, Habeşistan'ın dini merkezi olan İskenderiye, Roma ve İstanbul Genel Kiliseleri'nden daha üstün bir konumdadır. Petrus'tan günümüze kadar gelen Süryani Patrik sayısı 121 civarındadır.¹¹¹⁴

6.3.3. Efes Kilisesi

Antik Efes'in bulunduğu yerde kurulmuş olan ve bugün Selçuk adını taşıyan, Ortaçağların önemli bir dini ve ticari merkezidir. Efes'te yaşayan ve mezarı burada bulunan Havari Yuhanna'nın (St. Theologos) adı dolayısıyla Bizans ve Roma kaynaklarında Agio Teologo, Aya Thologo, Altolugo, Altolloch, Latalogo, Arap ve Osmanlı kaynaklarında Ayasuluk adıyla anılmış bir yerleşim yeridir.¹¹¹⁵

Ayasuluk, Anadolu'daki ilk Hristiyan merkezlerinden biri olması, Pavlus'un uzun süre burada kalıp Hristiyanlığı yayması, diğer taraftan Havari Yuhanna'nın (St. John Theologos, St. Jean le Théologien) burada yaşayıp ölmesi, Hz. Meryem'in burada yaşadığı iddiası ve “yedi uyurlar” hadisesinin Efes'te vuku bulduğu inancı sebebiyle Hristiyanlık'ta büyük önem taşımaktadır. Hristiyanlık öncesi Efes şehrinde Tanrıça Artemis ve imparatorluk kültleri ile Yahudilik inançları mevcuttu. Bilinebilen en eski dönemlerden itibaren burada daha sonra Artemis adını alacak olan büyük ana tanrıça Kybele (Cybele) kültü yaşamaktaydı ve M.Ö. VI. Yüzyılda bu tanrıça adına büyük bir tapınak (Artemision) yapılmıştı. Bir çok defa yakılıp yıkılan ve tekrar yapılan bu

¹¹¹³ Mehmet Aydın, a.g.m., s. 16

¹¹¹⁴ Aziz Günel, Türk Süryanileri Tarihi, Diyarbakır, 1970, s. 32. Ayr. Bkz. Samuel Akdemir, “Geçmişte ve Günümüzde Türkiye'deki Süryani Kiliseleri”, Dinler Tarihi Araştırmaları-III, (Sempozyum, 09-10 Haziran 2001, Ankara), Dinler tarihi Derneği Yay., Ankara, 2002, s. 10. Günümüzdeki Süryani Patriği, “İgnatius Birinci Zekka Ayvaz” olup, Süryani Patriklerinin 122.sidir.

¹¹¹⁵ Ferudun Emecan, “Ayasuluk-Tarih”, D.İ.A., İst., 1991, IV/226-227

tapınak; IX. yüzyılın sonunda her türlü putperest tapınmayı yasaklayan Théodose Fermanından sonra tamamıyla ortadan kalkmıştır. Hristiyanlık geldiğinde Efes yöresine hakim olan inanç Artemis kültüydü. Pavlus, misyonerlik gezileri sırasında Efes’e iki defa gelmiş, ikinci gelişinde burada iki yıldan fazla kalarak Hristiyanlığı yaymaya çalışmışsa da Artemis kültünü benimseyen Efesliler’in sert tepkisiyle karşılaşmıştır.¹¹¹⁶

Resullerin İşleri’ne göre, Artemis tapınağının gümüşten maketlerini yapan Dimitriyus adında bir kuyumcu, el sanatçılarına bir hayli iş sağlayan biridir. Dimitriyus, onları ve benzer işlerle uğraşanları toplayarak, büyük kazanç sağladıkları bu işten, Pavlus’un elle yapılan tanrıların gerçek tanrı olmadığı yönündeki propagandası sebebiyle zarar gördüklerini ve bunun bütün Asya ilinde ve bütün dünyada tapınılan tanrıçanın ululuğundan yoksun kalması anlamına geldiği şeklindeki çıkışı ile Efes kentini karıştırır. Bunun üzerine Efesliler, Pavlus’un misyon arkadaşlarından Makedonyalı Gayus ve Aristarkus’u yakalayarak tiyatroya götürürler. Bu arada, daha önceden Hristiyan olmuş birtakım kimseler Pavlus’u ikaz ederek görünmemesini rica ederler. Yahudiler, İskender adındaki kişiyi¹¹¹⁷ öne çıkararak suçu onun üzerine yıkmaya çalışırlar. Ancak bunun Yahudi olduğu anlaşılır. Kalabalığı yatıştıran bir kamu görevlisinin, yakalanıp getirilen adamların esasen bir zararları olmadığını; tapınaklarının zarar görmediğini ve tanrıçaya da sövmediklerini, şikayeti olanlar için bir yargı yolu bulunduğunu söylemesi üzerine topluluk dağılır. Pavlus da ortalık sakinleştikten sonra buradaki Hristiyan cemaate bir konuşma yapar ve Efes’ten ayrılıp Makedonya’ya gider.¹¹¹⁸ Daha sonra Pavlus’un Milet’e uğradığını ve buradan Efes cemaatinin ileri gelenlerini yanına çağırttığını görüyoruz. Efes topluluğunun, gelecekleri açısından dikkatli olması gerektiği mesajları veren Pavlus, uzun bir konuşma yapar ve bir daha kendisini göremeyeceklerini bildirir.¹¹¹⁹ Pavlus’un bu Efes ziyaretinden önce de, Korint’te bir süre kalıp Korintlî Priskila ve Akvila ile birlikte Suriye’ye gitmek üzere gemiyle yola çıktığı ve Efes’e vardıkları zaman bu iki talebesini

¹¹¹⁶ Orhan Seyfi Yücetürk, “Ayasuluk-Dinler Tarihi”, D.İ.A., İst. , 1991, IV/227-228

¹¹¹⁷ Pavlus, Timoteyus’a yazdığı Birinci Mektubunda, bu İskender ve İmeneyus adındaki kimse hakkında “temiz vicdanı bir yana itmekle iman konusunda battılar” ifadesini kullanır. Bkz. 1 Ti. 20

¹¹¹⁸ Res. İş. 19:22-41; 20:1

¹¹¹⁹ Res. İş. 20:17-36

burada bıraktığı, Resullerin İşleri’nde anlatılmaktadır.¹¹²⁰ Bu rivayetten, Priskila ve Akvila’nın Efes’te kalarak Efes cemaatine liderlik ettiği sonucu ortaya çıkmaktadır.

Efes’e gelerek misyon faaliyetlerin de bulunan bir başka kişi İskenderiye’li Apollos’tur. Yahya tarafında vaftiz edilmiş olmasına rağmen, gittiği yerlerde İsa hakkında doğru bilgileri anlatan, üstün bir konuşma yeteneği ve iyi bir eğitimi olan Apollos, Priskila ve Akvila tarafından bilgisi ve imanı güçlendirilmiş biridir.¹¹²¹ Efes’te Yahya adına bazı kimseleri vaftiz eden Apollos, burada Pavlus ile karşılaşmış ve vaftiz olan bu insanlar bu defa da Pavlus’un konuşması üzerine İsa adına vaftiz olmuşlardır.¹¹²² Pavlus’un, Efes’te kaldığı iki yıl boyunca, farklı inançlara mensup çok sayıda kişiyi gerek konuşmalarıyla gerekse gösterdiği mucizevi olaylarla Hristiyan yaptığı ve burada ciddi bir cemaat inşa ettiği anlaşılmaktadır.¹¹²³ Pavlus’un Efes’te kaldığı döneme işaretle İsa Mesih’in dirilişini söz konusu ederek sarfettiği “canavarlarla dövdüğüm” tabirini anlamamakla birlikte, bunun gnostik bir anlam taşıdığını söyleyebiliriz.¹¹²⁴ Pavlus’un, Efes’e ziyaretinin gerekçesi olarak, “burada büyük ve etkili işler yapmak için kendisine bir kapı açıldığı”nı söylemiş olması dikkat çekmektedir.¹¹²⁵

Pavlus Makedonya’ya giderken, talebesi olan Listralı Timoteyus’u,¹¹²⁶ yanlış öğretilerin yayılmasını önlemek için Efes’teki cemaatin yanında bırakmıştır. Buna göre Timoteyus da, Efes’te misyon faaliyetleri yürüten bir başka misyoner olup Pavlus tarafından kendisine son derece önem verilen biridir. Pavlus, onun çok genç biri olduğunu¹¹²⁷ söyler.

¹¹²⁰ Res. İş. 18:18-19

¹¹²¹ Res. İş. 18:24-26

¹¹²² Res. İş. 19:1-7

¹¹²³ Res. İş. 19:8-20

¹¹²⁴ 1 Ko. 15:32

¹¹²⁵ 1 Ko. 16:9

¹¹²⁶ Timoteyus, Konya ilinin sınırları içinde kalan bugünkü Hatunsaray’a yakın Listra kentindendir. Yahudi olan annesi Evniki ve büyükannesi Lois imanlı kişilerdir. Timoteyus, çocukluğundan beri Kutsal Yazıları bilen biridir ve onun Pavlus’la ilk karşılaşması, Pavlus’un İncil’i yaymak için çıktığı ve büyük zorluklarla karşılaştığı ilk yolculuğu sırasında olmuştur. Pavlus, ikinci yolculuğu sırasında Timoteyus’u ekibine katmış ve bundan sonra birlikte çalışmışlardır. İncil’de bulunan altı mektup hem Pavlus’un hem de Timoteyus’un adını taşımaktadır. Pavlus’un, son mektubu olan 1. Timoteyus’a Mektup ile birlikte, bu talebesine yazdığı aynı adı taşıyan iki mektubu bulunmaktadır. Bkz. Yeni Ahit, 1. Timoteyus’a Giriş, s. 232

¹¹²⁷ 1 Ti:4:12

Görüldüğü gibi, Efes'te faaliyetlerde bulunan önemli isimler söz konusudur. Bunlardan biri de Pavlus'un övgüyle söz ettiği Onesifor'dur. Bu kişi de Pavlus'un çalışmalarına yardım etmiş ve hatta kendisinin Roma'yı ziyaretinde yanında bulunmuştur.¹¹²⁸ Diğer bir talebesi de Tihikus olup, Pavlus tarafından Efes'e gönderilmiştir.¹¹²⁹

Efes'te, Pavlus dışında Havari Yuhanna'nın da misyon faaliyetleri yürüttüğü söz konusu edilmektedir. Şehre Ayasuluk adının verilmesine sebep olan ve burada uzun süre yaşayan, hatta burada öldüğü kabul edilen Yuhanna'nın Efes'e ne zaman geldiği kesin olarak bilinmemektedir. İsa'nın semaya urûcundan sonra annesi Meryem'in nerede yaşayıp öldüğü tartışmasına bağlı olarak Yuhanna'nın Efes'e ne zaman geldiği de inceleme konusu olmuştur. Meryem'in Bülbüldağı'nda, bugün kendisine nispet edilen evde yaşayıp öldüğünü savunanlar, Katolik rahibe Anne Catherine Emmerich'in vizyonlarına dayanmaktadırlar ki buna göre St. Jacques, İspanya dönüşünde Efes'e uğramış, burada vefat eden Meryem'in cenazesini kabre kadar taşımıştır. Bugün genel olarak kabul edilen kronolojiye göre St. Jacques 43 veya 44 yılında ölmüştür. Şu halde Meryem, bu vizyona göre en geç 42 yılında ölmüş olmalıdır. Meryem, Yuhanna tarafından yapılan evde dokuz yıl yaşadığına göre Havari Yuhanna, 32 veya 33 yıllarında Efes'e gelmiş olmalıdır. Ancak Yuhanna'nın bu yıllarda Efes'e gelmiş olması, hem Resullerin İşleri'ne hem de tarihi bilgilere ters düşmektedir. Meryem'in Efes'te yaşayıp öldüğünü savunan Tillemont bile Yuhanna'nın 65 yılından önce Efes'e gelmiş olabileceğine ihtimal vermemektedir. Meryem'in Kudüs'te vefat ettiğini savunanlar ise Yuhanna'nın tarihi gerçeklere uygun olarak 60'lı yıllardan önce Efes'e gitmediğini kabul etmektedirler. Zira 55-58 yıllarında Efes'te kalıp Hristiyanlığı yaymaya çalışan Pavlus'un oradaki faaliyetlerini anlatan Resullerin İşleri, Yuhanna'dan hiç bahsetmemektedir. M.S. 61 yılında Efesliler'e mektubunu yazdığı kabul edilen Pavlus, bu mektubunda da Yuhanna'dan bahsetmemektedir. Şu halde 61 yılında da Yuhanna henüz Efes'e gelmemiştir. Onun Efes'e 65 yılından sonraki bir tarihte geldiği kabul edilmektedir. Kilise geleneğine göre Yuhanna, Efes'ten Patmos adasına sürgün edilmiş, hatta kendisine nispet edilen Vahyi (Apokalips) burada yazmış, 96 yılında Nerva'nın tahta çıkışı üzerine Efes'e dönmesine müsaade edilmiş ve Trajan döneminde

¹¹²⁸ 2 Ti:1:16-18

¹¹²⁹ 2 Ti 4:12

(98-117) vuku bulan vefatına kadar orada yaşamıştır. Mezarının bulunduğu Ayasuluk tepesine M.S. VI. Asırda İmparator Justinien tarafından bir bazilika yaptırılmıştır ki, bu bazilikanın kalıntıları günümüze kadar gelmiştir.¹¹³⁰ Hristiyanlık'ta Efes, M.S. 431 yılında İstanbul patrikliği yapmış olan Nestorius'un görüşlerinin tartışıldığı Üçüncü Ökümenik Konsil'e ve 449 yılında yapılan ikinci konsile ev sahipliği yapmış önemli bir yerleşim yeridir.¹¹³¹

6.3.4. Korint Kilisesi

Korint, Orta Yunanistan ile Peleponnes yarımadası arasındaki körfezin ağzında kalan, kuzey-güney ve doğu-batı ticaret yollarını denetimi altında tutan önemli bir kentti. Yeni Ahit döneminde Ahaya da (Achaia) bir Roma eyalet başşehriydi.¹¹³² Korint kenti, cinsel ahlaksızlığıyla ün salmıştı. Eski Grek tanrılarına ait en az on iki tapınağın bulunduğu bu kent, alabildiğine putperestliğin pençesindeydi. Örneğin putlara sunulan adakların sadece belirli bölümleri yakılır, geri kalanı yenir ya da kasaplarda satılırdı. Bunun yanı sıra felsefe ve bilgelik büyük değer taşırdı. Hem Yahudi hem Yahudi olmayanlardan oluşan inanlılar topluluğu, belirli bazı kültürel sorunlarla karşı karşıya kalmıştır.¹¹³³

Pavlus'un iki defa Korint ziyareti söz konusudur ve bunlardan ilki "ikinci misyon yolculuğu" (M. 50-52 yılları arası), diğeri de "üçüncü misyon yolculuğu" (M.57-58 yılları arası) olarak zikredebileceğimiz dönemlerde yapılmıştır.¹¹³⁴ Resullerin İşleri'ne göre Pavlus, Atina'dan ayrılıp Korint'e gider ve orada Pontus doğumlu, Akvila adında bir Yahudi ile karısı Priskila'yı bulur. Bunlar, Klavdiyus'un bütün Yahudilerin Roma'yı terk etmesi yolundaki buyruğu üzerine, kısa süre önce İtalya'dan gelen kimselerdir. Akvila ile Priskila'nın yanına giden Pavlus, aynı meslekten olduğundan onlarla kalıp çalışır.¹¹³⁵

Silas ile Timoteyus, Makedonya'dan gelince Pavlus, kendini tümüyle misyon faaliyetlerine adan ve burada Yahudilerle sert tartışmalar yapar. Bu arada Titiyus Yustus ve havra yöneticisi Kriptus'un Hristiyan olmalarını sağlar. Olup biteni gören birçok

¹¹³⁰ Orhan Seyfi Yüçetürk, a.g.md., s. 228; Meryem'in Efes'teki yaşamı konusunda Bkz. Günay Tümer, Hristiyanlık'ta ve İslam'da Hz. Meryem, T.D.V. Yay., Ankara, 1997, s. 78-93

¹¹³¹ Hristiyanlık'ta Konsiller için Bkz. Mehmet Aydın, Hristiyan Genel Konsileri ve II. Vatikan Konsili, S.Ü.Yay., Konya, 1991

¹¹³² F.L. Cross-E.A. Livingstone, "Corinth", The Oxford Dictionary of Christian Church, s. 346

¹¹³³ Yeni Ahit, 1. Korintlilere Giriş, s. 179; Ayr. Bkz. 1 Ko. 1:17, 2:16, 11:17-34

¹¹³⁴ John L. McKenzie, "Paul", Dictionary of The Bible, s. 648

¹¹³⁵ Res. İş. 18:1-3. Pavlus'un asıl mesleği çadırcılıktı.

Korintliler vaftiz olup Pavlus'a katılır. Pavlus, Korint'te gördüğü bir vizyon sonucu burada bir buçuk yıl kalır.¹¹³⁶ Bu zaman içinde, yukarıda belirttiğimiz Apollos ile karşılaşır. Pavlus'un Korintlilere yazdığı iki mektup incelenecek olursa, bu kentte Pavlus ve diğerleri aracılığıyla hatırı sayılır bir cemaat oluştuğu kanaatine varılacaktır.

Pavlus'un Korint'e gönderdiği misyonerlerden biri de Titus'tur. Onun için övgü dolu sözler sarf ederek kendisinin imanlı topluluklar tarafından seçilip gönderildiğini anlatan Pavlus, Korint halkının onu bağrına basmasını,¹¹³⁷ çünkü Makedonya'da sıkıntılar içindeyken kendisinin gelip teselliler verdiğini ifade etmiştir.¹¹³⁸

Pavlus'un Korint ziyaretiyle ilgili dikkat çeken bir nokta, seyahatle ilgili rivayetlerin, Pavlus'un yöreye seyahati öncesinde burada bazı Yahudi kökenli Hellenistik İsa taraftarlarının (Bultmann'ın ifadesiyle "Hellenistik Yahudi-Hıristiyanların") bulunduğunu göstermesidir. Örneğin, Pavlus'un Korint'te evinde kaldığı Akvila ile karısı Priskila, Pavlus'tan önce Korint'e gelerek yerleşen ve burada misyon faaliyetlerinde bulunan Yahudi menşeli Hellenistik İsa cemaatine ait bir çifttir. Yahudilerin aksine, Akvila ve karısının ona kucak açmaları onların da Pavlus gibi Hellenistik İsa cemaatinin üyeleri olduğuna işaret etmektedir. Bu çiftin de tıpkı Pavlus gibi gezgin misyonerler oldukları anlaşılmaktadır. Pavlus öncesi dönemde, Roma, Korint, Efes ve benzeri çeşitli yerleşim merkezlerinde faaliyet gösteren Hellenistik İsa cemaatinin bu çalışmaları, Pavlus'un bu bölgelerde misyon hareketini başarıyla sürdürmesinin önemli nedenlerinden birisi olarak düşünülebilir. Zira Pavlus'a paralel inanç ve öğretilere sahip olan bu öncü misyonerlerin, faaliyetleriyle Pavlus'un hareketine uygun zemin hazırladıkları kesindir.¹¹³⁹

Pavlus'un ikinci misyon yolculuğu sırasında ziyaret ettiği yerleşim merkezlerinde "acı çekip ölen ve sonra tekrar dirilen Mesih" doktrini halka anlatır ve

¹¹³⁶ Res. İş. 18:5-11

¹¹³⁷ 2 Ko. 8:16-23

¹¹³⁸ 2 Ko. 7:6-7. Titus, Pavlus tarafından kendisine mektup gönderilmiş Grek asıllı önemli bir misyonerdir. Pavlus'la beraber çalışmış ve Gal. 2:1'e göre Pavlus tarafından Barnaba ile birlikte Kudüs'e götürülmüştür. Pavlus'un Korint'ten ayrılmasından sonra bu yörede onun vekili olarak kalmış, 2 Ti. 4:10'a göre de Dalmaçya'da misyon faaliyetleri yürütmüştür.

¹¹³⁹ Şinasi Gündüz, Pavlus Hıristiyanlığın Mimarı, s.68

bu merkezlerde bu öğretiyi inananlardan cemaatler oluşturur. Özellikle de Selanik ve Korint'te başarılı olur.¹¹⁴⁰

¹¹⁴⁰ Şinasi Gündüz, a.g.e., s.67

6.3.5. Selanik Kilisesi

Selanik, Tuna Nehri'nden başlayıp güneye uzanan ana kara yolunun Roma'dan doğuya uzanan ana yolla kesiştiği noktada bulunan ve Roma İmparatorluğu sınırları içinde kalan Makedonya eyaletinin başkentiydi.¹¹⁴¹ Pavlus burayı M.50 veya 51 yıllarında ziyaret etmiştir ve bu bölgedeki cemaate aynı adı taşıyan iki mektubu M.50 yıllarında yazmıştır.¹¹⁴²

Pavlus, ikinci misyon yolculuğu sırasında Amfipolis ve Apolonya yoluyla Selanik'e gelir gelmez her zamanki gibi Yahudilerle havrada üç gün boyunca tartışmalar yapmıştır. Pavlus'un Selanik'teki tartışmasının odak konusunun, İsa'nın Mesihliğini ispata çalışması olduğu görülmektedir. Buradaki tartışma sonucu Selaniklilerden, Tanrı inancına sahip Greklerden ve kentin ileri gelen kadınlarından bazıları ikna olup Pavlus'a katılmışlardır. Pavlus'un faaliyetlerini tehlikeli gören Yahudiler kentte bir kargaşa çıkararak Pavlus ve beraberindeki Silas'ı bulmak ve halkın önünde yargılamak amacıyla Yason adlı birinin evine saldırırlar. Onları bulamayınca da, daha önceden Hristiyan olmuş Yason ve diğer İsa taraftarlarını kent yetkililerine getirerek haklarında şikayetçi olduklarını bildirirler. Yahudilerin, Selanik'teki bu kışkırtıcı tavırlarını, İsa taraftarlarının Sezar'ın buyruklarına karşı gelmeleri şeklinde desteklemiş olmaları, şehir halkını ve şehrin yetkililerini telaşa düşürür. Neticede Yason ve diğerleri kefaletle hapse girmekten kurtulurlar.¹¹⁴³ Resullerin İşleri, Selanik'te Pavlus'tan önce misyonerlik yapmış ve Pavlus'la birlikte İtalya yolculuğuna katılmış Makedonyalı Aristarkus ve Troas'ta bir araya geldiği Sekundus adında iki talebesinden söz etmektedir.¹¹⁴⁴ Ayrıca Pavlus, Korint'e geçtiği sırada cemaatini yüreklendirmek için talebesi Timoteyus'u Atina'dan Selanik'e göndermiştir.¹¹⁴⁵ Pavlus'un sayısını artırdığı Selanik cemaatinin de İncil'i yaymak için civar bölgelerde faaliyetleri de söz konusudur.¹¹⁴⁶ Buna ilaveten birinci mektuptan Pavlus'un, Selanik halkını da tıpkı Korintliler gibi cinsel ahlaksızlıktan sakınma yönünde uyardığı anlaşılmaktadır.¹¹⁴⁷

¹¹⁴¹ Yeni Ahit, Selaniklilere Giriş, s. 225

¹¹⁴² John L. McKenzie, "Paul", Dictionary of The Bible, s. 648

¹¹⁴³ Res. İş. 17:1-9

¹¹⁴⁴ Res. İş. 27:2; 20:4

¹¹⁴⁵ Res. İş. 18:1

¹¹⁴⁶ 1 Se. 2:1-12

¹¹⁴⁷ 1 Se. 4:3-8

6.3.6. Galatya Kilisesi

Galatya, bugünkü İç Anadolu topraklarını ifade eden bölgeye verilen addır. Konya, Ankara ve Amasya yoluyla Karadeniz'e kadar uzanır.¹¹⁴⁸ Pavlus'un Galatyalılara'a mektubundan burada Hristiyan topluluklarının bulunduğu anlaşılmaktadır. Onun Galatya ziyaretinin ilginç bir ayrıntısından söz etmek yerinde olacaktır. Kendi ifadesine göre misyonunu yaymak üzere ilk defa Galatya'da bulunduğu sıralarda, onların yardımlarını görmüş ve bedensel durumu sebebiyle Galatyalılar tarafından horlanmamış¹¹⁴⁹ ve adeta İsa gibi kabul görmüştür.¹¹⁵⁰ Mektubuna bakılırsa onun bu ziyareti sırasında bölge halkından yeni dine girenlerin büyük kısmının Yahudi olmadıkları anlaşılmaktadır. Pavlus'un Galatya'dan ayrılmasını takip eden dönemde, buralara Yahudi-Hristiyan öncülerden bazı kimseler gelmiş, Gentilelerin iyi bir Mesih taraftarı olabilmeleri için sünnet olmaları ve Musa Şeriatine uymalarının gerektiği üzerinde durmuşlardır. Bu yeni durum Galatya bölgesinde yaşayan halkın, Pavlus'un öğretilerini unutmalarına yol açmış görünmektedir.¹¹⁵¹ Pavlus, onların Yahudi hukukuna sarılıp, Mesih'e olan inançlarını kaybetmelerinden çekinmiş görünmektedir. Zaten Galatyalılara Mektup Pavlus'un kendisinin, İsa'nın mesajını sünnetsiz olanlara yani başka bir ifadeyle Yahudi olmayan Hristiyanlara yayma görevi almasına ilişkin vurgularını kapsamaktadır. Pavlus, bu görüşlerini, havarilerin kendisine verilen ayrıcalığı onayladıklarını söyleyerek dayanak yapar. Onları kendi öğrettiği şekilde inanmaya davet eder. Pavlus'un daha önce Galatya'ya gelip gelmediğini bilmiyoruz. Ancak Onun Galatya'yı, üçüncü misyon yolculuğu sırasında ziyaret ettiği rivayeti vardır.¹¹⁵² Ayrıca mektubun Anadolu'daki Galatyalılara değil de Roma'daki Galatyalılara yazıldığı da ileri sürülmektedir.¹¹⁵³

6.3.7. Kolose Kilisesi

Kolose, bugünkü Denizli'nin 16 km. doğusunda bulunan Honaz yakınlarında bir yerleşim yeri idi. Denizli şehri, antik dönemin Laodikeia ad Lycum yani Lycus

¹¹⁴⁸ Dennis R. Mac Donald, "Galatia", Harper's Bible Dictionary, Harper-Row Publishing Publishers , San Francisco, 1985, s. 327

¹¹⁴⁹ Mektuplarda gördüğümüz bazı ifadelerden, burada da geçtiği gibi Pavlus'un fizyolojik bir görünüm sorunu ve ruhsal problemleri bulunduğunu anlamaktayız. Özellikle de "bedensel durumum sizin için çetin bir deneme olduğu halde beni ne horladınız ne de tiksindiniz" cümlesi ve başka yerlerde geçen (1. Ko. 2:3 gibi) benzer ifadeler bunu göstermektedir. Bu hususu Pavlus'un hayat hikayesini anlatmaya çalıştığımız bölümde ele aldık.

¹¹⁵⁰ Gal. 4:12-14

¹¹⁵¹ Gal. 1:6-7

¹¹⁵² Res. İş. 16:6

¹¹⁵³ Şinasi Gündüz, "Galatyalılara", Din ve İnanç Sözlüğü, s. 135

Laoikedia'sının yakınında ve onun mirasçısı olarak kurulmuştur. Türkler, öteki Laoikedia'larda olduğu gibi (Samsun-Ladik, Konya-Ladik) Lâdik veya Lâdikiye diye isimlendirmişlerdir.¹¹⁵⁴ Pavlus Koloselilere mektubunda, hem Kolose'dekiler hem de Laodikya'da bulunan cemaatin kendisini hiç görmediklerini¹¹⁵⁵ söylemektedir. Buna göre Pavlus Efes'teyken, temsilcisi olarak talebesi Epafra vasıtasıyla misyonunu Kolose'ye taşımış olmalıdır. Çünkü Pavlus, bu Epafra'nın, Mesih'in güvenilir bir hizmetkârı olarak orada faaliyette bulunduğunu ve kendisine gelişmeleri bildirdiğini yazmaktadır.¹¹⁵⁶ Daha sonra Pavlus, talebelerinden Tihikus ve Onesimus'u¹¹⁵⁷ Kolose'ye göndermiş ve buradaki cemaatin genişlemesini sağlamayı hedeflemiştir. Tihikus'un görevi, Pavlus'la ilgili haberleri iletmek ve Kolose'deki topluluğun imanını güçlendirmektir.¹¹⁵⁸

Pavlus'un tahminen M.60 yıllarında Roma'dan Filimun'a yazdığı mektuptan, Filimun'un Kolose'deki topluluğun önderlerinden biri olduğu anlaşılmaktadır. Buna ilaveten Kolose'de, Afiya adında bir kadın ve Arkipus adında bir erkek talebesi daha bulunduğunu ve Pavlus'un bunlara mektubun girişinden, selamlarını gönderdiğini öğrenmekteyiz.¹¹⁵⁹ Filimun'dan, Onesimus ile ilgili bir ricada bulunan Pavlus, bu kişiyi Kolose'ye gönderirken onun adına her konuda kefil olduğunu da yazmış ve yakın bir zamanda orada olacağını bildirmiştir.¹¹⁶⁰

6.3.8. Filipi Kilisesi

Bugünkü Yunanistan'ın Kavala kentine yakın olan Filipi, ilk yüzyılda Makedonya'nın en önemli kentlerinden biriydi. Pavlus, ikinci yolculuğu sırasında burada bir cemaat oluşturmuştur.¹¹⁶¹ Resullerin İşleri'ne göre Pavlus, birkaç gün kaldığı Filipi'ye uğrar, burada kendisini dinleyenlerden biri olan Lidya adında Tanrı inancına sahip bir kadını ev halkıyla birlikte vaftiz eder ve talebesi Silas'la beraber onun evinde kalır. Pavlus, Filipi'de, olağanüstü davranışlar gösterir, falcılık yapan bir kızın içindeki kötü ruhu çıkarır. Bu kızı maddi çıkarları için kullanan sahipleri, kazanç umutlarının yok olduğunu gördükleri vakit Pavlus ve Silas'ı yakalayıp yetkililere getirirler ve onları

¹¹⁵⁴ Tuncer Baykara, "Denizli", D.İ.A., İst., 1994, IX/158

¹¹⁵⁵ Kol. 2:1

¹¹⁵⁶ Kol. 1:7

¹¹⁵⁷ Pavlus, Filimun'a mektubunda, Filimun'un kaçak kölesi Onesimus için, kendisinin manevi oğlu olduğunu yazar. Bkz. Flm. 8-9

¹¹⁵⁸ Kol. 4:7-9

¹¹⁵⁹ Flm. 1-2

¹¹⁶⁰ Flm. 8-22

¹¹⁶¹ Yeni Ahit, Filipililer'e Giriş, s. 216

kentte sorun çıkardıkları şikayetiyle yargıçların huzuruna çıkarırlar. Bunun üzerine yargıçlar tarafından değnekle dövölmeleri için emir verildikten sonra hapse atılırlar ve zindanda ayaklarına zincir vurulur. Pavlus ve Silas zindanda dua ederler ve birdenbire şiddetli bir deprem meydana gelir. O anda kapılar mucizevi bir şekilde açılır ve tutukluların zincirleri çözölür. Tutukluların kaçmış olduğunu sanan zindan görevlisi intihar teşebbüsünde bulunur ancak Pavlus'un ikazı üzerine bundan vazgeçip, kurtuluş için ne yapması gerektiğini sorar. Neticede İsa'ya iman eden görevli onları evine alır, yaralarını sarar ve ev halkıyla birlikte vaftiz olur. Ertesi gün onları serbest bırakma kararı veren yargıçlar Pavlus ve Silas'ın Roma vatandaşı olduklarını öğrenince korkup özür dilerler ve şehirden ayrılmaları için ricada bulunurlar.¹¹⁶² Pavlus'un başını derde sokup halkı kışkırtanlar burada da Yahudilerdir. Örneğin Selanikli Yahudiler, gerek Selanik'te gerekse Veriya'da halkı Pavlus'a karşı kışkırtır ve onun buralardan ayrılmasına neden olurlar. Benzer bir durum Korint'te de görölmektedir.

Pavlus, Filipi cemaatini yaptıkları fedakarlıktan dolayı över. Roma'da hapisteyken bağış toplayıp kendisine Epafrodit vasıtasıyla gönderen Filipililer'e onu geri yollar ve bu talebesini ölümcöl hastalıktan Tanrının inayetiyle kurtarıp onurlandırılmasını ister.¹¹⁶³ Kendisine çok hizmetleri olan Timoteyus'u yakın bir zamanda Filipi'ye göndermek istediğini belirtir.¹¹⁶⁴

6.3.9. Roma Kilisesi

Roma M.Ö. 753'te Tiber Nehri kıyısındaki yedi tepe üzerine kurulan, denize 20 mil uzaklıkta Eski Roma İmparatorluğunun ve bugünkü İtalya'nın başkentidir. M.Ö. 500'den Augustus devrine (M.Ö. 31) kadar süren cumhuriyet döneminde dünyanın en önemli kenti sayılmaktadır.¹¹⁶⁵

Pavlus'un Roma'ya gidişinden önce, onu oraya götüren sebepler üzerinde durmakta fayda görüyoruz.

Romalılara Mektubu'nda Pavlus'un, Roma'ya ve İspanya'ya bir ziyaret planladığından ve Kudüs'e gidip toplanan yardımları yerine ulaştırdıktan sonra, buradan Roma'ya hareket etme niyeti bulunduğunu öğrenmekteyiz.¹¹⁶⁶ Pavlus, Kudüs'e gelir ve

¹¹⁶² Res. İş. 16:14-40

¹¹⁶³ Flp. 2:25-30

¹¹⁶⁴ Flp.2:19

¹¹⁶⁵ Roma'nın ilk dönem Hristiyanlığı için Bkz., F. L. Cross-E. A. Livingstone, "Rome", The Oxford Dictionary of Christian Church, s. 1198

¹¹⁶⁶ Rom. 15:28

yaptığı çalışmalar hakkında Kudüs cemaatinin ileri gelenlerine bilgi verir. Ancak yaptığı bazı işlerin tepki çekmesi sebebiyle Yakup tarafından ne yapması gerektiği hakkında bilgilendirilir.¹¹⁶⁷ Söylenenleri yapan Pavlus cemaatin tepkisinden çekindiği için adeta “takiyye” yapar.¹¹⁶⁸ Burada sonraki gelişmeler hakkında detaya girmeden şunu söyleyebiliriz: Kudüs’te işler Pavlus’un umduğunun aksine gelişir ve Yahudilerin kışkırtması sonucu neredeyse öldürülmek üzere olan Pavlus, Romalı askerler tarafından kurtarılır.¹¹⁶⁹ Ertesi gün yargılanmak amacıyla Sanhedrin’e çıkarılır. Burada Ferisilerle Sadukilerin arasını uyguladığı bir taktik sonucu açar.¹¹⁷⁰ Vali Feliks, kurduğu mahkemede yanına Yahudileri de çağırarak Pavlus’u bizzat yargılar ve onun suçsuz olduğu kararına varır. Buna rağmen görevinin sonuna kadar da onu hapiste tutar (M. 58-60).¹¹⁷¹ Feliks’in yerine vali olarak atanan Porcius Festus’un döneminde Pavlus aleyhine bazı suçlamalarda bulunulur ancak O, bir Roma vatandaşı olarak davanın imparatora temyiz edilmesini ve Roma’da yargılanması gerektiğini savunur.¹¹⁷² Festus, yaptığı istişare sonucu teklifi kabul eder.¹¹⁷³ Roma yolculuğuna çıkmadan önce Pavlus’un, vali Festus’u ziyarete gelen Kral Agrippa önünde kendini savunduğunu görüyoruz.¹¹⁷⁴ Sonuçta, bazı tutuklularla birlikte askerlerin gözetimi altında Sayda, Kıbrıs, Mira, Malta ve Sicilya yoluyla Puteyoli’ye ulaşılır. Burada Pavlus, cemaatinden bazıları tarafından karşılanır.¹¹⁷⁵ Daha sonra da kara yoluyla varılan Roma’da, tıpkı Puteyoli’de olduğu gibi kalabalık bir topluluk kendisini beklemektedir.¹¹⁷⁶

Luka’nın rivayetlerinden, Pavlus, Roma’ya ulaştığında burada halihazırda mevcut bir cemaatin bulunduğu anlaşılmaktadır. Her ne kadar sonraki dönemlerde Roma’da gelişen kültün merkezi doğal olarak Pavlus ve Petrus temeline dayalı olsa da, Roma’daki bu cemaatin tam olarak ne zaman ve kimler tarafından kurulduğu hususu, cevaplaması zor bir problemdir. Pavlus’un, yaşadığı dönemin (Apostolik çağın) ne ilk ne de tek misyoneri olduğunu ve Pavlus öncesi birçok Hellenistik Yahudi-Hristiyan misyonerin bulunduğunu vurgulayan Bultmann, Roma’daki bu cemaatin kurucusu

¹¹⁶⁷ Res. İş. 21:17-19; 21-26

¹¹⁶⁸ Şinasi Gündüz, Pavlus Hristiyanlığın Mimarı, s. 74

¹¹⁶⁹ Res. İş. 21:27-36

¹¹⁷⁰ Res. İş. 23:6-9

¹¹⁷¹ Res. İş. 24:14 , 26

¹¹⁷² Res. İş. 25:11

¹¹⁷³ Res. İş. 25:12

¹¹⁷⁴ Res. İş. 25:13

¹¹⁷⁵ Res. İş. 27: 1-44; 28:8-14

¹¹⁷⁶ Res. İş. 28:15

olmadığını ifade eder.¹¹⁷⁷ Burada biz de yukarıda aktarmaya çalıştığımız şekilde, başka yerleşim bölgelerinde de benzer bir durum olduğundan söz edebiliriz. Pavlus'un mektuplarından anlaşılacağı üzere, zaman zaman muhatap kiliselere, kafa karıştırıcı adamlardan sakınılması gerektiği tarzında ifadelere, Apollos gibi misyonerlerin çalışmalarına rastlıyoruz. Buna göre, Gentile coğrafyasında Pavlus veya havarilerden bazıları haricinde, başka öncü misyonerler tarafından ilk kiliselerin temelini atıldığı kanaati ortaya çıkmaktadır.

Romalılara mektubunda Pavlus, “Mesih beğenisini kazanmış”, “Mesih yolunda emektaşım” ve “Mesih’e iman etmiş” gibi ifadelerle nitelendirdiği birçok kişinin ismini saymakta ve bunlara hitap etmektedir. Dolayısıyla Akvila, Priskila, Epenetus, Andronikus, Meryem, Urbanus, Stakis ve Apelis gibi bu kişiler, Pavlus’un Roma’daki faaliyetleri öncesi orada bulunan Pavlus yanlıları olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim muhtemelen bu kişiler, Luka’nın rivayetine göre Roma’ya ulaştığında Pavlus’u karşılamak üzere yollara dökülmüşlerdir. Roma’da teşekkül eden cemaat arasında Pavlusçu çizgiye ya da daha yerinde bir ifadeyle Hellenistik İsa Mesih anlayışına dayalı oluşuma yakın olanlar kadar, bu anlayışın dışında kimselerin de bulunduğu kesindir. Bu nedenle olsa gerek, Roma’daki faaliyetleri esnasında bazıları Pavlus’un etrafında toplanırken, diğer bazıları da İsa’ya ilişkin onun öğretilerine karşı çıkmışlardır.¹¹⁷⁸

Pavlus’un Roma’ya gelişi ve buradaki faaliyetleri konusunda bilgi veren Apokrif “Kutsal Havariler Petrus ve Pavlus’un İşleri”ne göre de Pavlus, Roma’ya ayak bastığı esnada burada halihazırda, Yahudi-Hristiyanlar ve Gentile Hristiyanlar vardır ve bu iki grup arasında çekişme söz konusudur. Bu metinlere göre kendilerini “Tanrının seçkinleri” ve “Tanrı tarafından nimetlendirilenler” olmakla ve Tanrının kendi soylarından olan birçok peygambere hitap etmesiyle övünen Yahudi-Hristiyanlar, Gentileleri küçümsemektedirler. Gentile Hristiyanlar ise onlara “biz bütün bu işaret ve imtiyazlara sahip olmamakla birlikte sizin inançsızlıkla yüz çevirdiğiniz Tanrının kurtarıcısına inanıyoruz” diyerek kendilerini onlara karşı savunurlar.¹¹⁷⁹

Pavlus’un Roma yolculuğuna ilişkin Resullerin İşleri’ndeki Luka’nın rivayeti, Pavlus’un kendi kiraladığı bir evde iki yıl kaldığı ve bu zaman zarfında “hiçbir engelle karşılaşmadan” Tanrının egemenliğine ve Rab İsa Mesih’e dair öğretiyi halka anlatmayı

¹¹⁷⁷ Şinasi Gündüz, a.g.e., s. 77

¹¹⁷⁸ Şinasi Gündüz, a.g.e., s. 78

¹¹⁷⁹ Şinasi Gündüz, a.g.e., s. 79

sürdürdüğü yönündeki bilgiyle biter.¹¹⁸⁰ Burada Pavlus'un Roma'da bulunduğu iki yıllık bu sürede hiçbir engelle karşılaşmadan öğretisini vazetmeyi sürdürdüğüne ilişkin Luka'nın vurgusu dikkat çekicidir. Eusebius, Clement, Jerome ve Sulpicius Severus gibi erken dönemlere ait Hristiyan yazarlar ile "Kutsal Havariler Petrus ve Pavlus'un İşleri" gibi Apokrif metinler, İsa'nın havarilerinden Petrus'un Roma'ya gittiğini, burada misyon faaliyetlerinde bulunduğunu ve Neron döneminde öldürüldüğünü kabul ederler. Her ne kadar Yeni Ahit metinlerinde bunu destekleyen bir rivayet ya da bilgi olmasa da bu geleneksel inanış Hristiyanlarca genelde kabul edilir. Matta İncili'nde İsa'ya, "... Sen yaşayan Tanrının Oğlu Mesih'sin" demesi üzerine İsa tarafından övülen ve İsa'nın "... Sen Petrus'sun (kaya) ve ben topluluğumu bu kayanın üzerine kuracağım; "... Göklerin egemenliğinin anahtarlarını sana vereceğim."¹¹⁸¹ sözüyle taltif edilen Petrus'un geleneksel olarak Roma ile ilişkilendirilmesi ilginçtir. Pavlusçu çizgide Roma'da gelişen Latin Hristiyanlığı, kendisini bir taraftan "Gentileler Havarisi" Pavlus'a, diğer taraftan da "Havarilerin Prensi" ünvanını taşıyan Petrus'a dayandırmak suretiyle, erken dönemlerden itibaren Hristiyanlığın diğer merkezlerine karşı hiyerarşik açıdan üstünlük tesis etmeye çalışmış görünmektedir.¹¹⁸²

"Kutsal Havariler Petrus ve Pavlus'un İşleri"ne göre Petrus, henüz Pavlus Roma'ya gelmeden önce burada misyon faaliyetlerini sürdürmektedir. Bu Apokrif metne göre yalnızca Petrus değil, bir başka önemli şahsiyet olan Simon (Simon Magus) da Roma'dadır. Kilise babaları tarafından bütün tefrikaların ve heretik akımların başı olarak kabul edilen Simon, Roma'da Petrus'a karşı muhalefet eden, sihir ve büyü gücüne dayalı olarak bazı olağanüstülükler gösteren ve kendisinin "Mesih" olduğunu iddia eden bir kişi olarak nitelenir. İfadeye göre Petrus, Roma'da yoğun bir misyon faaliyeti sürdürür. Öyle ki onun çabaları sonucu İmparator Neron'un karısı Libia da dahil, Roma ileri gelenlerinin bir bölümü iman ederler. Bu Apokrif metin, Pavlus'un Roma'ya gelişiyile ilgili enteresan bir hikaye anlatır. Metne göre Roma'ya gelmeyi Pavlus'la ilgili haber Roma'ya ulaştığında, buradaki Yahudiler, İmparator Neron'a yalvarıp yakararak onun gelmemesini isterler; "zaten burada Petrus bize geliyor" derler. Bunun üzerine Neron, onların isteğini kabul eder ve Pavlus'un gelmemesi için

¹¹⁸⁰ Res. İş. 28:30-31

¹¹⁸¹ Mat. 16:18-19

¹¹⁸² Şinasi Gündüz, a.g.e., s. 80

görevlilere emir verir. Yahudiler, durumu müttefikleri Simon'a da bildirirler. Diğer taraftan Yahudilerin bu girişimlerini Pavlus'a haber vererek onun mutlaka gelmesi için ricada bulunurlar. Roma'daki bu cemaatin bu isteği karşısında Pavlus, imparatorun aldığı tüm önlemlere karşı yola çıkar. Pentiola kentine ulaştığında imparatorun askerleri Pavlus'u yakalayıp öldürmek üzere şehri kuşatırlar. Pavlus'un yolculuk yaptığı geminin kaptanı Dioscorus, şehir dışına çıkarken onu Pavlus sanarak öldürür ve kafasını keserler. Pavlus'u öldürdükleri haberini Neron'a haber veren askerler delil olarak da kesik başı ona gönderirler. Ancak sonuçta Pavlus, Petrus'un talebeleri himayesinde yolculuğunu sürdürür ve Roma'ya ulaşır.¹¹⁸³

Kilise babası Eusebius (260-340), meşhur eseri "Kilise Tarihi"nde, Pavlus'un Roma'daki faaliyetleri konusunda bilgi verir. Pavlus'un Roma'ya "hapishane arkadaşım" dediği Aristarchus ile birlikte geldiğini söyleyen Eusebius, onun Roma'da iki yıl tutuklu kaldığını, fakat bu tutukluluğu esnasında da misyon faaliyetlerini de sürdürdüğünü belirtir. Ayrıca o, Pavlus'un Timoteyus'a ikinci mektubu bu tutukluluğu sırasında yazdığını ifade eder. Eusebius, Pavlus'un bu iki yıllık tutukluluk süresi sonrası bir müddet özgür kaldığından, ancak daha sonra tekrar tutuklandığından bahseder. Apokrif metin "Petrus ve Pavlus'un İşleri" ile Pavlus'a ilişkin bir diğer Apokrif metin "Pavlus'un Şehadeti" (The Martyrdom) ise, Pavlus'un Roma'daki iki yıllık tutukluluk döneminden hiç bahsetmez. Bunlardan "Petrus ve Pavlus'un İşleri", Yahudilerin ve İmparator Neron'un isteğine rağmen Roma'ya gelen Pavlus'un burada Petrus'la birlikte yoğun bir misyon faaliyeti yürüttüğünü ve Yahudilerle mücadele ettiğini vurgular. Ayrıca Petrus'la Pavlus'un büyücü Simon ile bizzat Neron'un huzurunda yaptıkları mücadeleyi mitolojik bir üslupla anlatır. Buna göre kendisinin "Tanrının Oğlu" olduğunu iddia eden Simon, yaptığı tartışmalarda Petrus'la Pavlus'a karşı bir üstünlük kuramayınca, gösterdiği büyü ve sihirle imparatoru etki altına almaya çalışır. Sonunda bir büyü esnasında, metne göre büyüye neden olan Şeytanları Petrus'un kovması üzerine Simon cansız yere serilir. Kendisini etkilemiş olan Simon'un bu durumunu gören İmparator Neron, Petrus ile Pavlus'un tutuklanmalarını emreder.¹¹⁸⁴

Üçüncü yüzyıla ait bir Apokrif metin olan "Pavlus'un İşleri"nde yer alan "Pavlus'un şehadeti"ne göre ise, Roma'da faaliyetlerini sürdüren ve halka, yaklaşan

¹¹⁸³ Şinasi Gündüz, a.g.e., s. 80

¹¹⁸⁴ Şinasi Gündüz, a.g.e., s. 81

Tanrının krallığı döneminden bahseden Pavlus, kendisini dinlerken düşüp ölen Neron'un hizmetçilerinden Patroclus'u yeniden diriltir. Pavlus'un öğretilerine iman eden Patroclus, onun Tanrının krallığı öğretisi hakkında Neron'a bilgi verir ve gelecek olan Tanrının krallığı karşısında bütün krallıkların yok olacağını vurgular. Duydukları karşısında kendi imparatorluğunun geleceğini düşünerek bundan korkan Neron ise Patroclus'la birlikte Pavlus'u tutuklatır ve Hristiyanlara karşı bir takibat başlatır.¹¹⁸⁵

Yaygın görüşe göre, Hristiyanlar ilk defa, 64 senesinde, Roma yangını sırasında ortaya çıkmışlar ve yangının akabinde çok çeşitli işkencelere maruz kalmışlardır. Tacite, "onlar yangından ziyade insan cinsine karşı duydukları kinden dolayı suçlu görüldüler" demektedir. O zamanın toplumunda onlar, günümüzdeki en kötü anarşistlerinin veya ihtilalcilerinin görünümünde, devletin ve cemaatin dışında yaşamaktaydılar. Muasırlarının dînî olarak kabul ettikleri her şeye katılmaktan kaçınan, hiçbir tapınakları olmayan ateistler olarak bilinmekteydiler. Romalıların kötü ürün elde etmeleri veya şehirlerinde olan felaketler, bunların inançsızlıklarına atfedilmekteydi. İsa'nın dönüşünün ve dünyanın sonunun yakın oluşu ile ilgili bekleyişleri, bütün genç aydınların alay konusu olmaktaydı. Onun için en eski Hristiyan mektupları, zenginlere ve alaycılara karşı düşmanlıklarla doludur.¹¹⁸⁶

Roma kilisesinin şan ve şöhrete nail olması; temel iki havari olan Petrus ve Pavlus tarafından kurulmuş olmasından ileri gelmektedir. Ayrıca Roma'nın da şöhrete ulaşması, bu ikisinin ölümlerine sahne olması ve mezarlarının orada bulunmasından kaynaklanmaktadır. Roma Kilisesi, erkenden özel bir öneme sahip olmuş ve diğer kiliseler, gelenekleri ve inançları hakkındaki meseleleri memnuniyetle ona yöneltmişlerdir.¹¹⁸⁷

Kilisenin inkişafında Roma şehri, havariler zamanından sonra da büyük faaliyetlerde bulunmuştur. Oradaki cemaat, en eski zamanlardan beri başına gelen bütün şiddetli takiplerde bitmez bir sabır göstermiştir. Zaman içinde, Petrus ve Pavlus vasıtasıyla üstünlük kuran Roma episkoposluğu, asırlarca süren bir merkezileştirme hareketi sayesinde yavaş yavaş öbür episkoposların reisi haline gelmiş, artık Petrus'un halifesi sıfatıyla bütün kiliselerin reisliğini kendi elinde toplamaya başlamıştır.¹¹⁸⁸

¹¹⁸⁵ Şinasi Gündüz, a.g.e., s. 82

¹¹⁸⁶ Albert Houtin, "Hristiyanlığın Kısa Tarihi", s. 440-441

¹¹⁸⁷ Albert Houtin, a.g.m., s. 443

¹¹⁸⁸ Annamarie Schimmel, Dinler Tarihine Giriş, s. 180

İsa'dan sonra, İsa'nın talebeleri ve Pavlus'çu kilise arasında geniş ve belirli ayrılıklar başlamıştır. Pavlusçu kilise daha sonra Roma Katolik Kilisesi olarak bilinecektir.¹¹⁸⁹

6.3.10. Diğer Kiliseler

Pavlus'la birlikte diğer havariler ve onların talebelerinin misyon yolculuklarına paralel olarak, bir çok yerleşim bölgesinde de oluşturulmuş cemaatlerin varlığını biliyoruz. Bunlardan bazılarını kısaca değinmek yerinde olacaktır. Mesela Pavlus birinci misyon yolculuğunda Barnaba ile birlikte Selefkkiye Kıbrıs, Perge, Psidya Antakya'sı, Konya, Listra ve Derbe'yi ziyaret etmiştir.¹¹⁹⁰ Onun buralarda bizzat bir cemaat oluşturmaya bile -çünkü başka misyonierlerin bu bölgelere önceden ulaşmış olmaları söz konusudur- misyon faaliyetlerini sürdürdüğü anlaşılmaktadır.

İlk kiliselerin vücuda getirilmesinde Pavlus, Petrus ve diğer öncülerin misyon faaliyetlerinin yanında, genellikle Apokrif kabul edilmiş eserler kanalıyla öğrendiğimiz, bazı havariler ve onların talebelerinin de misyon faaliyetleri yapmış olmaları iddia konusudur. Ancak bu hususla ilgili bilgiler doğal olarak Yeni Ahit'te yer almazlar. Biz bu konuyla ilgili rivayetleri, havarileri ayrı ayrı ele aldığımız çalışmamızın birinci bölümünde değerlendirdiğimizden burada detaylı olarak tekrar zikretmeyeceğiz. Bu türden rivayetlere göre Tomas Hindistan'da, Taday ve Bartalameaus Ermenistan'da, Andreas Kapadokya, Galatya, Bitinya, Teselya, Ahaya ve hatta Hindistan'da misyon faaliyetleri yapmışlardır. Burada adı geçmeyen diğer havarilerin, neler yaptıkları, nerelere gittikleri bilinmeyen bir husus olarak karşımızda durmaktadır.

Hıristiyanlık sadece yukarıda değindiğimiz coğrafyalarda yayılmış değildir. Mesela Eski şark kiliselerinden sayılan Suriye kiliselerinin, İsa'nın hayatında bile dini tanıdığı söylenmektedir. İsa'da bir tek tabiat olup, onun da ilahi tabiat olduğu doktrini, Zenon ve Anastase gibi Bizans imparatorlarının idaresi altında yayılmıştır. Bu inancın en bariz şahsiyeti Jacques (Ö. 578) bu fırkaya adını vermiştir; Jacobites (Yakubiler). Bunların patriği, "Antakya Patriği" unvanını taşımaktadır. Bir diğer Suriye kilisesi, Mısır Kıbtleri tarafından inşa edilmiştir. Bunlar, Markos'un kendi kiliselerini kurduğunu iddia ederler. Bu kilise, İskenderiye'nin meşhur teoloji bilginleri sayesinde

¹¹⁸⁹ Muhammed Ataurrahim, Bir İslam Peygamberi Hz. İsa, s. 83

¹¹⁹⁰ Res. İş. 13:4, 14:25

şöhret kazanmıştır. Aynı şekilde, Kıbtî Kilisesi'ne bağlı olan Habeş Kilisesi ile Güney Hind monofizitleri de böyledir.¹¹⁹¹

Roma İmparatorluğu'nun bazı bölgelerinde dini ve esrarlı tarikatların yayılışı sırasında, halkların münevver sınıfları arasında çeşitli felsefe okullarının yayıldığı da görülmektedir. Bu felsefe okullarından biri Mısırlı Yahudilerin İskenderiye'de geliştirdiği bir felsefe ekolüydü. Onların felsefesine göre Tanrı, arz ile bağlantı kuramayacak kadar büyüktü, onun için “logos” yani kelime denilen vasıta ile kendini belirtmişti. Bu kelimeye ara sıra “Allah'ın Oğlu” veya “Ruhu'l-Kudüs” deniliyordu. Arzı işte bu logos yaratmış ve arz ile gök arasında biricik vasıta olmuştu. Onun için insanın Allah'a yaklaşması, bir logos'tur, bu kelimedir, bu oğuldur ve insanın göğe yükselmesinin biricik vasıtası budur.¹¹⁹² Hristiyanlığın ortaya çıktığı dönemde geçerli olan felsefî görüş Yeni Eflatunculuk'tu. Bu felsefî görüş, evreni üç ana unsura ayırıyordu. İlk var edici güç, çocuğun babasından doğduğu gibi o var edici güçten doğan akıl ve her türlü canlıyla bağlantı halinde bulunan, ona hayat veren ana ruhtu. Yeni Eflatunculuk'taki ilk yaratıcı yerine baba, bu ilk yaratıcıdan doğan akıl yerine oğul, ruh yerine de Kutsal Ruh konulacak olursa ortaya Teslis inancı çıkacaktır. Nitekim, bilahere gelen bütün konsiller de bu İznik Konsili'nin kabul ettiği üçlü tanrı inancını benimsemişlerdir. Bu anlamda Hristiyanların kabul ettiği üçlü tanrı inancı, ilhamını Yeni Eflatunculuk'tan almıştır. Bu görüşü Hristiyanlık mı Yeni Eflatunculuk'tan almıştır, yoksa Yeni Eflatunculuk mu Hristiyanlıktan almıştır şeklindeki sorunun cevabı ise hangisinin önce olduğunu belirlemeye bağlıdır. Önce olan, sonradan gelene tâbi olacağına göre, bu felsefî görüş Hristiyanlığı söz konusu anlamda etkilemiştir.¹¹⁹³

Anladığımız kadarıyla, Roma İmparatorluğunun bir çok yerleşim bölgesinde kiliseler tesis edilmiş, bunlar söz konusu yerlerin kültürel yapılarını kökten değiştirmiş görünmektedir. Buna ilaveten denilebilir ki, Hristiyanlık da aynı şekilde, İsa'nın saf dini olmaktan çıkıp Pavlus'un, havarilerin ve ilk öncülerin getirdiği yeni yorumlar, farklı kültürel etkiler sebebiyle yeni bir kimlik kazanmıştır.

Havariler, Kutsal Ruh tarafından kendilerine tevdi edilen yetki ile donatılmış olarak, belli tereddütlere rağmen kurtuluş hediyesinin insanlar arasında ırktan veya doğuştan gelen farklılıklar olmaksızın herkese eşit derecede sunulduğunu ilan

¹¹⁹¹ Suat Yıldırım, Mevcut kaynaklara Göre Hristiyanlık, Işık Yay., İzmir, 1996, s. 251

¹¹⁹² Ömer Rıza Doğrul, Yeryüzündeki Dinler Tarihi, s. 229

¹¹⁹³ Muhammed Ebu Zehra, Hristiyanlık Üzerine Konferanslar, çev. Akif Nuri, Fikir Yay., İst., 1978, s. 63

etmişlerdir. Bir insan, eğer İsa'ya iman eder ve onun öğretilerini uygulamaya geçirirse kendi kurtuluşunun hediyesini elde edebilir. Her insan ve her millet, bütün bir insanı ve ruhsal mirası da kendileriyle beraber getirmek suretiyle İncil hayatına davet edilir. İşte bu yüzdendir ki Pavlus, Yahudilerle Yahudi, Yunanlılarla Yunan olmuş ve Tanrı'nın nazarında Yahudi veya Yunan, köle veya hür olmak gibi şeylerin değer ifade etmediğini, ancak bütün insanların İsa'da tek bir aile olduğunu ilan etmiştir.¹¹⁹⁴ Pavlus'un takiyyesinin yorumu bu şekildedir.

Çoğulculuk ve farklı olma, daha Hristiyanların ilk nesillerinden itibaren üyelerini Kudüs ve Roma'nın sakinlerinden, Efes ve Korint sakinlerinden ve yine Antakya ve İskenderiye halklarının arasından toplayan tek Hristiyan ailesinin içerisinde mevcut olmuştur. Hristiyanlık mesajı her nerede kabul görmüşse, kendisini mevcut ruhî mirasa katmıştır (mevcut ruhsal yapı üzerine eklenmiştir). Bütün milletlerin insanî ve dînî değerleri, kendilerini aşağı kılan birtakım temel elemanların kurtarılarak, olduğu gibi İsa'da yükseltilmiştir. Pavlus'un söylediği gibi: "Her şey sizin, siz İsa'nın ve İsa da Tanrınıdır."¹¹⁹⁵

İbn Haldun, İncil yazarı Markos'un Hristiyanlığı İskenderiye, Mısır ve batı Afrika'da yayarak hayatını geçirdiğini ve ölümünden sonra yerine geçen Hananya'nın, Afrika'da patrik unvanını alan ilk papaz olduğu kaydını düşerek, bu bölgelerde Hristiyanlığın yayılışı hakkında bilgiler vermektedir.¹¹⁹⁶

Hristiyanlığın Kuzey Afrika'da yayılmasında, çoğu burada yaşayan İranaeus (M.S. 130-200), Tertullian (M.S. 160-220), Origen (M.S. 185-254), Antakyalı Lucian (M.S. 318-?) gibi kilise babaları etkili olmuşlardır.¹¹⁹⁷

7. Havarilerden Sonra Hristiyanlığın Yayılması

Hristiyanlığın kısa sürede yayılmasının birkaç nedeni vardır. Bunlardan biri, İtalya'dan Hindistan'a kadar en azından şehirlerde ortak bir dil ve kültür olmasıdır. Doğuda Büyük İskender ve ondan sonraki krallar, Grekçe'yi resmi dil haline getirmişlerdir. Pavlus ve diğer ilk Hristiyanlar mesajlarını iletmek için bu dili,- Grekçe'si "halk dili" anlamına gelen "koine"- kullanmışlardır. İkincisi, Yahudilerin bütün imparatorluğa dağılmasıdır. Bunlar putperestlerin arasına karışarak, İncil'i yayan misyonerlere zemin hazırlamışlardır. Üçüncüsü, putperest dünyanın siyasi bakımdan

¹¹⁹⁴ Gal. 3:23-29; 1 Ko. 12:13; Gal. 3:23-29

¹¹⁹⁵ Christian W. Troll, a.g.m., s.261

¹¹⁹⁶ İbn Haldun, Mukaddime (I-III), I/594

¹¹⁹⁷ Bkz. Muhammed Ataurrahim, Bir İslam Peygamberi Hz. İsa, s. 87-114

gözle görülür bir güvensizlik içinde olması ve yerel politik özgürlüğün ortadan kalkmış bulunmasıdır. Putperestlerin çoğu bu dönemlerde, yeni popüler olmuş doğu tarikatlarına sığınmaya çalışmaktaydılar. Dördüncüsü de, sınıf ayrımı yapmayan Hristiyan uygulamalarının kolayca kabul görmesidir.¹¹⁹⁸

İsa'dan sonra dört yüzyıl içerisinde Hristiyanlık mesajı, Roma İmparatorluğu'nun bütün Akdeniz topraklarına ve hatta buradan ötede Afrika'nın içerisine, Mezopotamya ve İran'a kadar taşınmıştı. Devlet dininin Romalılar arasındaki resmî doğasından dolayı, tek bir Tanrı'ya ve Onun oğlu İsa'ya tapınma, Hristiyanlık karşıtı zulüm ve işkenceleri kışkırttı ve bu durum, imparatorluk içerisinde din hürriyeti herkese sağlanıncaya kadar devam etti. Roma İmparatorluğu'nun zayıflamaya başladığı beşinci yüzyıla kadar, Kilise üç ana-kültürel kuşak içerisinde kurulmuştu: Petrus'un takipçilerinin bütün bir Hristiyanlık ailesine başkanlık ettiği –Antakya'nın Aziz İgnatius'un Romalılara mektubu- Petrus'un yaşadığı ve takipçilerine konuştuğu Roma'nın etkisi altındaki Batı-Latin kuşağı; Bizans'ın etkisi altındaki Yunan-doğu kuşağı; Antakya Edessa (Urfa) etkisi altındaki Suriye kuşağı. Bu alanların her birinde Hristiyanlık, içerisinde kök salmakta olduğu milletlerin ana özelliklerine, yeteneklerine uygun olarak gelişti; Romalıların pragmatik (faydacı) geleneğine, Yunanlıların spekülâtif zihniyetine ve Suriye'nin dînî zabitliğine göre. Buna karşılık, bu bölgelerin her biri Hristiyanlığı barışçı bir şekilde çevrelerine yayma görevini deruhte ettiler. Roma Kilisesi'nden, Frenkleri, Keltleri, Angloları, Saksonları, Slavları, Macarları ve İskandinavlıları Hristiyanlaştırma teşebbüsü geldi. Bizans Kilisesi, Hristiyanlığı Doğu Avrupa halkları arasında yaydı. Antakya ve Edessa (Urfa), İncil'i Mezopotamya ve İran'ın bölgelerinde tanıttı ve oradan, İsa'nın mesajı Hindistan'a Çin'e ve Pasifik Okyanusuna kadar ulaştı. Aynı zamanda Hristiyanlık İskenderiye ve Kuzey Afrika'dan dışarı doğru yayılarak Etopya'ya ve Afrika'nın diğer bölgelerine ulaştı. Belli sayıdaki azizlerin hayatları, o dönemdeki kilisenin canlılığına ve o dönemin ruhsal isteklerine verdiği cevaba şahitlik eder. Aynı zamanda bu azizlerin hayatları ruhsal tecrübenin zengin bir farklılaşımını da yansıtır: Ateşli ve parlak bir teolog olan Afrikalı Augustine; zahit ve hatip biri olan Asyalı John Chrysostom; Batı manastırının babası, ibadet ve aksiyon adamı Romalı Benedic. Bu insanlar, Batı kültürünün tarihini şahıslarında canlandırıyor olarak gözükmektedirler.¹¹⁹⁹

¹¹⁹⁸ W. Ward Gasque, a.g.md., s. 65-67

¹¹⁹⁹ Christian W. Troll, Tarihi Bir Olay Olarak Hristiyanlık, s.261

Bununla yüzyılların akışı içerisinde, insanların birbirleriyle olan rekabeti, milliyetçilik ve değişik yanlış anlamalar, Hristiyan ailesine anlaşmazlığı ve bölünmeyi getirmiştir. Büyük gruplar Katolik topluluğundan koptuğunda, hata her iki tarafa aitti. V. ve VI. yüzyıllar arasında Doğu Kilisesi ile Roma Kilisesi arasındaki çatlak gittikçe derinleşmiş ve daha kesin hale gelmiştir. Aynı zaman dilimi içerisinde, doğudaki ve batıdaki Hristiyan topluluklar, İslam'ın Asya'da, Afrika ve Avrupa'daki hızlı yayılışı ile karşı karşıya gelmişlerdir. Hristiyanlar bağımsızlıklarını savunmak zorunda kalmışlardır. Çünkü o dönemde, inanç alanları ile politik alanlar yakın bir şekilde birbiriyle bağlantılıydı. İdeolojik mücadeleler, herhangi bir karşılıklı anlayışın oluşumunu engellemiştir. Hristiyanlık dünyası aynı zamanda kendisini, XIII. yüzyılda Avrupa'nın kalbine kadar her şeyi silip süpüren, bütün Asya'daki Hristiyan varlığına son veren Moğollara karşı da savunmak zorunda kalmıştır. Bununla beraber Kilisenin, Batı toplumunun transformasyonunda aktif olması da bu dönemdedir. Hristiyanlık inancı, birçok görkemli sosyal ve mistik gelişmeleri ve sanat eserlerini ortaya çıkarmıştır. Assisi'nin Aziz Francis'i, çağdaşları için mutluluk mesajını ve İnciller'in yoksulluğunu şahsında canlandırmıştır. Aziz Thomas Aquinas ilâhî vahy gerçeği ile insan aklı arasında sentez yapmıştır.¹²⁰⁰

Orta Çağın sonunda ve Modern dönemlerin başlangıcında Avrupa'daki kilise, yenilenme ihtiyacını hissetti: ahlâkî arınma, ruhsal yenilenme ve insanlığın isteklerine yeni bir cevap Alman rahip Martin Luther, Alman prenslerinin de taraftar olduğu bir reform hareketi başlatmış ve bu hareket. Kuzey Avrupa'nın Hristiyan topluluklarının Roma Katolik Kilisesi'nden ayrılmalarına yol açan bir protesto hareketi olarak zirve noktasına ulaşmıştır. Roma Kilisesi içerisinde de Papalar ve Piskoposlar sarıh ve ciddi bir reform hareketini Trente Konsili'nde savunmuşlardı. Bu konsilde, Hristiyan doktrininin insan hakkındaki temel öğretisi, kurtuluşun iç gerçekliği ve kilisenin hiyerarşik görünümüleri-Protestanlar tarafından reddedilmiştir- açık bir şekilde tanımlanmıştır.¹²⁰¹

Avila'nın Aziz Theresa'sı gibi birçok aziz ve sùfler, Loyola'nın Aziz İgnatus'u gibi aksiyon adamları ve birçok hayırseverlik ve sosyal hareketlerin müteşebbisleri, Trente Konsili'nin öğretilerinde planlamış olduğu şeyi hayatlarında gerçekleştirmişlerdir. Aynı zamanda Roma Katolik Kilisesi'nin misyonerlik şevki

¹²⁰⁰ Christian W. Troll, a.g.m., s.261

¹²⁰¹ Christian W. Troll, a.g.m., s.261-262

harekete geçirilmiş ve İncil mesajı, Avrupalıların henüz keşfetmiş olduğu Asya'nın, Afrika'nın ve Amerika'nın bütün bölgelerine götürülmüştür.¹²⁰²

8. Mesih Kavramı ve Mesih Fikrinin Yayılışı

8.1. Mesih Kelimesinin Lügat Anlamı

İbranice Eski Ahit'te “Maşiah” kelimesi Tevrat'ta dört, Neviim'de yirmi ve Ketuvim'de on dört olmak üzere toplam otuz sekiz defa¹²⁰³ geçmekte ve yakın bir söylenişle bu kelime, Türkçe Yeni Ahit'te de “Mesih” şeklinde 603 yerde ve çoğu da Pavlus'un mektuplarında zikredilmektedir. Pavlus, mektuplarında İsa'ya devamlı surette Mesih sıfatını eklemektedir. İsa sonrası önem kazanan ve daha sonra da tartışma konusu olmaktan çıkıp bir inanç meselesi haline gelen Mesih kelimesinin etimolojik özellikleriyle ilgili birçok görüş vardır.

“Mesih” kelimesi, Arapça'ya Aramca (Aramice) “Meşih” (Meshiha) ve İbranice İbranca) “Meşiah” (Machiah) dan geçmiştir. Bu sözcüğün Habeşçe'den (Masih) alınmış olabileceğini ileri sürenler de vardır. Yine bu terim Yunanca “yağlanmış, kutsanmış” anlamına gelen “Christos” kelimesine denktir. Christos, Messias (Müdehhen) sözcüğünün Grekçe çevirisidir ve peygamberlerin söz ettiği, Yahudi kavmine vaat edilen kurtarıcıyı belirlemektedir.¹²⁰⁴

Yeni Ahit'te kelime Grekçe “Christos yanlısı” anlamında “Christianos” şeklinde geçmektedir. Christos, İbranice'de “kutsal yağ sürülmüş, yağlanmış” anlamına gelen “Maşiah”ın Grekçe çevirisi olup, Latince'ye “Christus”, günümüz Batı dillerine “Christ” olarak intikal etmiştir. Eski Ahit'te Maşiah kelimesi “Yahve'nin kutsanmış”ı”nı veya “kralı”nı ifade ederken bunun Grekçe'deki karşılığı olan “Christos”, Yeni Ahit'te İsa'ya tahsis edilmiştir. Grekçe “Christos” ve Latince “ianos” ekinden oluşan “Christianos” kelimesi daha sonra halk dilinde “Chrestianus” şeklini almıştır. Bu adın Antakya'daki putperestler (Gentile) tarafından verilmiş olması kuvvetle muhtemeldir.¹²⁰⁵

¹²⁰² Christian W. Troll, a.g.m., s.263

¹²⁰³ Jacques Waardenburg, “Mesih”, D.İ.A., Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, Ankara, 2004, XXIX/308

¹²⁰⁴ Mesih kelimesi ve etimolojisi ile ilgili olarak Bkz., PHEME PERKINS, “Messiah”, Harper's Bible Dictionary, San Francisco, 1985, s. 630-632; F.L. Cross-E.A. Livingstone, “Messiah”, Dictionary of The Bible, s. 906; Sami Baybal, İbrahimi Dinlerde Mesih'in Dönüşü, Yediveren Yay, Konya, 2002, s. 25; A. J. Wensinck, “Mesih”, İ.A., M.E.B.Yay., İst., 1968, VIII, 124; Benzer anlamlar için bkz., Francine Kaufmann –Josy Eisenberg, Yahudi Kaynaklarına Göre Yahudilik, s. 126

¹²⁰⁵ Kürşat Demirci, “Hristiyanlık-giriş ” D.İ.A., XVII/328; Kelimenin farklı anlamları için bkz. Şinasi Gündüz, “Mesih”, Din ve İnanç Sözlüğü, s. 258

8.2. Mesih Kelimesinin Terim Anlamı

Eski Ahit'te “Maşiah” kelimesi; temelde Tanrı tarafından özel bir kuvvetle ve görevle teçhiz edilmiş kişiyi yani kâhini¹²⁰⁶ ve kralları¹²⁰⁷ ve hatta –peygamberler görevlerine böyle bir ritüelle başlamamalarına rağmen- bazı peygamberleri işaret için kullanılmaktadır.¹²⁰⁸

Kelimenin terim olarak, genel anlamıyla “zamanı geldiğinde (ahir zamanda) tanrı tarafından yeryüzüne gönderilecek, bozulmuş olan düzeni yeniden kuracak, dünyayı hakimiyeti altına alarak adaletle dolduracak ve insanlara doğru yolu gösterecek ilahi bir temsilci veya dini lider,”¹²⁰⁹ özel anlamıyla; yağ sürülmüş, yani yağla meshetmek suretiyle bir işe hasredilmiş, dini bir görevi ifaya elverişli hale getirilmiş, dini bir görevle vazifelendirilmiş, Tanrı'nın bir görev tevdi etmek üzere el koyduğu kişi¹²¹⁰ peygamberler içinde tedrici olarak, ahir zamanda Sion sürgünlerini bir araya getirecek olan Allah Elçisi,¹²¹¹ Hristiyan geleneğinde İsa,¹²¹² Kur'an'da İsa'nın sıfatı¹²¹³, gibi anlamlara geldiği görülmektedir. Kaynaklara bakıldığında, Mesih kelimesinin eskatolojik mahiyeti sebebiyle neyi ifade ettiği hakkında tarih boyunca çok sözler söylendiği anlaşılmaktadır.

8.3. Yahudilik'teki Mesih İnancının Hristiyanlığa Etkileri

Hristiyanlıkta Mesih inancının temel sebeplerine girmeden önce, Yahudilikteki Mesih anlayışının dayandığı sebepleri özetlemek yerinde olacaktır. Zira Hristiyanlık'taki Mesih fikrinin, Yahudilik'ten miras kaldığı görülmektedir.

Mesih telakkisi Yahudilik'te çok köklü bir inanç olup Yahudi amentüsünün temel unsurlarından biridir. Gerek Eski Ahit'te yer alan ve çeşitli şahıslar tarafından ifade edilen ileride gelecek kurtarıcı müjdesi, gerekse Yahudilerin seçkin halk oldukları inancı ve bu inançla çelişen tarihi olaylar onlarda bir kurtarıcı beklentisi doğurmuştur. Yahudilere göre beklenen Mesih henüz gelmemiştir.¹²¹⁴

Eski Ahit'in redaksiyon devri kapandığında (M.Ö. 220), bu kelime yaşayan bir

¹²⁰⁶ Lev. 4:3,5,16

¹²⁰⁷ 1 Sam. 2:10, 12:3

¹²⁰⁸ Mez. 105:15; 1 Tar. 16:22

¹²⁰⁹ Ekrem Sarıkçıoğlu, Dinlerde Mehdi Tasavvurları, Samsun 1997, s. 15

¹²¹⁰ Jacques Waardenburg, “Mesih”, D.İ.A., Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, Ankara, 2004, XXIX/308

¹²¹¹ Francine Kaufmann-Josy Eisenberg, a.g.m., s. 126

¹²¹² F. L. Cross-E. A. Livingstone, “Messiah”, a.g.e., s. 907

¹²¹³ Nisa, 157, 171; Al-i İmran, 45

¹²¹⁴ Jacques Waardenburg, a.g.m., D.İ.A., XXIX/306

kralı işaret için değil, İsrail hükümlerliğini yeniden kurmak ve adaletli bir toplum meydana getirerek insanları kurtarmak amacıyla gelmesi beklenen kral için kullanılmaya başlanmış ve Mesih zamanının sonunda ortaya çıkacak eskatolojik bir figür haline dönüşmüştür. Böyle bir şahsiyetin geleceğine dair ümit, Tanrı'nın İsrailoğulları ile yaptığı ahitleşmedeki verdiği söze, Yahudi Kutsal Kitabı'nda yer alan ve ileride geleceği müjdelenen kurtarıcı imajına dayanmaktadır. Bundan dolayı Mesih, dünyanın sonuna doğru gelmesi beklenen, İsrail'in kurtarıcısı ve Yahve'nin krallığının kurucusu olan ideal kralı ifade etmektedir.¹²¹⁵

Yahudi kutsal kitabında yani Eski Ahit'te üç sınıf insanın atanmış olduğundan bahsedilmektedir. Bunlar peygamberler, rahipler ve krallardır; ancak atanmış anlamına gelen Mesih sıfatı, daha çok üçüncü grup, yani krallar için kullanılmaktadır. Bu bağlamda Mesih sıfatı, Yahudi geleneğinde daha çok eski İsrail'de, tayin edilmiş krallar için kullanılıyordu ve hiçbir şekilde ilahilik veya ilahi tabiata sahip olma gibi bir anlam çağrıştırmıyordu. İsa'nın geldiği dönemde, İsrail'in ahiret beklentilerinin bir parçası olarak ifade edilen gelecek Mesih fikri, temelde krallıkla alakalı bir husustu. Buna göre İsraililer, şu inanca sahiptiler: Tanrı, Davud'a, onun varislerinin İsrail tahtını/krallığını elinde tutmayı sürdüreceklerini vaat etmişti.¹²¹⁶

Mesih (ya da Mesihler) beklentisinin dışında Yahudi geleneğinde geleceğe yönelik değişik kategorileri oluşturan başka beklentiler de söz konusudur. Bunlar arasında en dikkat çekici olanı adeta bir ikinci Musa olacağı düşünülen “bir peygamber” beklentisidir. Nitekim Tesniye'de (18:15) İsrailoğulları arasından ileride Musa gibi bir peygamber geleceğinden bahsedilmekte ve ona itaat edilmesi istenmektedir. Eski Ahit metinleri dışında Ölü Deniz Yazmaları'nda da peygamber beklentisine vurgular yapılmaktadır. Geleceğe yönelik beklentiye ifade eden bir diğer kategori ise İlya'nın (Elijah, İlya) yeniden yeryüzüne geleceğinin/döneceğinin beklenmesidir. Örneğin, Eski Ahit'in Malaki kitabında (4:5-6), yargılama günü (Rabbin büyük ve korkunç günü) gelmeden önce insanları uyarmak üzere peygamber İlya'nın gönderileceği vurgulanmaktadır.¹²¹⁷

¹²¹⁵ Jacques Waardenburg, a.g.m., D.İ.A., XXIX/307

¹²¹⁶ Mahmut Aydın, “Yahudi Bir Peygamberden Gentile Tanrıya İsa'nın Tanrısallaştırılması Süreci”, s. 62; Bkz., F.L. Cross-E.A. Livingstone, “David”, The Oxford Dictionary of Christian Church, s. 377-378; 1 Sam. 16'da Davud (M.Ö. 970) Yahudi hanedanının ilk kralı olarak bilinir ve onun hükümdarlığı Eski Ahit'in bu bölümünde anlatılır. 1.Kır. 2'de son günleri; 1 Tar. 2'de uzun bir şeceresi verilir.

¹²¹⁷ Şinasi Gündüz, Pavlus Hristiyanlığın Mimarı, s. 180

İsa zamanındaki Yahudilerin Mesih telakkisini iki kategoride ele almak mümkündür.¹²¹⁸

1.Milli ve politik beklentiler: Beklenen Mesih, Kral Davud’un soyundan ve krallık idealine uygun olacaktır. Buna göre o, yabancı (Roma) hakimiyetini kaldırıp Kral Davud hanedanlığını yeniden kuracak, yıkılan Mabet’i yeniden inşa edecek ve sürgündeki bütün yahudileri tekrar Filistin topraklarına getirecektir.

2.Dini beklentiler: Eski Ahit’te bu, politik bir şahsiyet olmayan ve “insanoğlu” denen birinin gelişi ile alakalıdır. Ona saltanat ve krallık verilmiştir ve onun saltanatı ebedi olacaktır. Daniel Kitabı sonrası apokaliptik literatürde ise o, dünyanın sonunda gelecek, izzet tahtına oturacak, ölümden sonraki dirilişte hüküm verecek, pek çok falaketin ardından yeni bir yeryüzü ve yeni bir semayı veya göklerin krallığını tesis edecektir.

Yahudilik’teki bu tür mesihi fikirler, bazı Kitab-ı Mukaddes metinlerinin özel yorumları aracılığıyla ya da apokaliptik vizyonculara gelen vahiy tecrübesiyle gelişmiş, daha sonra kıyamet gününe kadar sürecek olan tarih ve yılların hesaplanması yoluyla “rasyonel” olarak da geliştirilmiştir.¹²¹⁹

8.4. Hıristiyanlık’ta Mesih İnancı

İlk Hıristiyanlar, Mesih’le alakalı Yahudi fikirlerinin bir çoğunu alıp onu İsa’ya uygulamış, böylece İsa Yeni Ahit’te belirtilen ve yaklaşık olarak M.Ö. 220’den beri Yahudi toplumunda canlılığını sürdüren mesihi beklentilerin gerçekleşmesi şeklinde tanımlanmış, nihayet Mesih kelimesi havariler döneminde İsa’nın adı olmuştur.¹²²⁰

Kanaatimize göre, İsa’nın Mesih olduğunu kabul eden Hıristiyan düşüncesinin delil saydığı temel dayanaklar aşağıdaki pasajlarda geçmektedir:

1.İsa, Filipus Sezariyesine gelir ve öğrencilerine şunu sorar: “Halk, İnsanoğlu’nun kim olduğunu söylüyor?” Öğrencileri şu karşılığı verirler: “Kimi Vaftizci Yahya, kimi İlya, kimi de Yeremya ya da peygamberlerden biri olduğunu söylüyor.” İsa onlara “Ya siz, ben kimim dersiniz?” sorusunu yöneltince Simun Petrus: “Sen yaşayan Tanrının oğlu Mesih’sin” cevabını verir. Bunun üzerine İsa, Petrus’a övgüler sıralayarak: “Ne mutlu sana Yunus oğlu Simun, bu sırrı sana açan insan değil

¹²¹⁸ Jacques Waardenburg, a.g.m., D.İ.A., XXIX/307

¹²¹⁹ Jacques Waardenburg, a.g.m., D.İ.A., XXIX/307

¹²²⁰ Jacques Waardenburg, a.g.m., D.İ.A., XXIX/307

göklerdeki Babamdır” der ve ona gelecek için birtakım yetkiler verdiğini ilan eder.¹²²¹ Söz konusu yerde geçen bu konuşma Simun Petrus’u, önceki bölümümüzde detaylarını zikrettiğimiz üzere İsa’dan sonra Hristiyanlığın en önemli kişisi haline getirmiştir.

2.İsa, öğrencileriyle birlikte Filipus Sezariyesine bağlı köylere gider ve yolda öğrencilerine, yukarıda geçen sorunun aynısını sorar. Öğrencileri şu karşılığı verirler: “Vaftizci Yahya diyorlar. Ama kimi İlya, kimi de peygamberlerden biri olduğunu söylüyor.” aynı şekilde, öğrencilerinin kendisi hakkındaki düşüncelerini soran İsa, “Sen Mesih’sin” cevabını alır.¹²²²

3.Bir gün İsa öğrencileri yanındayken, halkın kendisi hakkındaki düşüncesini sorar. Onlar da “Vaftizci Yahya diyorlar. Ama kimi İlya diyor, kimi de eski peygamberlerden birinin dirilmiş olduğunu söylüyor” derler. İsa yine öğrencilerinin kendisi hakkındaki düşüncelerini öğrenmek ister. Petrus’tan “Sen Tanrının Mesih’i’sin” karşılığını alır.¹²²³

Her üç pasajda geçen karşılıklı konuşmanın sonunda İsa’nın, kendisinin Mesih olduğunu kimseye söylememeleri için öğrencilerini uyardığı görülmektedir.¹²²⁴

Bu hususta, Tomas İncili’nden gelen bir bilgi ile de karşılaşırız. Buradaki pasaj şöyledir:

“İsa, müridlerine dedi ki: “Bir mukayese yapın da bana kime benzemekte olduğumu söyleyin.” Simun Petrus dedi ki: “Sen sıddık bir meleğin benzerisin.” Matta dedi ki: “Sen hakim bir filozofun benzerisin.” Tomas dedi ki: “Efendim senin kime benzediğini ifade etmek hususunda benim ağzım asla muktedir değil.” İsa dedi ki: “Ben artık senin efendin değilim; çünkü sen benim ifşa etmiş olduğum kaynayan kaynaktan su içtin de sarhoş oldun.”¹²²⁵

Bir başka bilgi de Ebionlar İncili’nde şu cümlelerle yer almaktadır:

“Onlar, onun (Mesih’in) Tanrıdan, babadan olmadığını, büyük meleklerden biri gibi yaratıldığını, fakat kadir Tanrının bütün yaratıklarına ve meleklerine hükmettiğini, sizin anılan İncilinizde haber verildiği gibi, geldiğini ve açıkladığını söylerler.”¹²²⁶

¹²²¹ Mat. 16:13-19

¹²²² Mar. 8:27-29

¹²²³ Luk. 9:18-20

¹²²⁴ Mat. 16:20; Mar. 8:30; Luk. 9:21

¹²²⁵ Tom. 13; Ayr. Bkz., Ahmed Yüksel Özemre, Toma’ya Göre İncil, s. 150; Ekrem Sarıkçıoğlu, Tomas İncil’i, s. 15

¹²²⁶ Ekrem Sarıkçıoğlu, Ebionlar İncili 6, a.g.m., s. 13; Ayr. Bkz. Şinasi Gündüz, Pavlus Hristiyanlığın Mimarı, s. 175

Sinoptik İnciller'deki rivayetlerin hiçbirisinde kendisinin Mesih olduğuna dair bizzat İsa'ya ait bir ifade bulunmaması dikkat çekicidir. Zira Petrus'un onu tanımasına yönelik bu rivayetlerde İsa'nın kendi kendisiyle değil, Petrus'un İsa ile ilgili kanaati üzerinde durulmaktadır. Luka ve Matta'nın kaynağı konumundaki Markos'ta, İsa'nın talebelerine bunu kimseye söylememeleri şeklindeki uyarısı, Petrus'un kendisiyle ilgili tespitini kesin şekilde kabul ettiğini göstermez. Zira –gerçekten de bunun doğru olduğunu kabul etsek bile– İsa'nın bu cevabı, kendisinin Mesih olduğu tespitini zımnen kabul ettiği şeklinde anlaşılabilir. Kaldı ki Markos İncili'ndeki bu muğlaklıktan dolayı olsa gerek, İsa'nın Petrus'un cevabı karşısında bu tespiti onayladığını göstermek amacıyla Matta, kaynak olarak kullandığı Markos'un rivayetini geliştirmekte ve İsa'ya Markos'ta yer almayan çeşitli ifadeler söylemektedir.¹²²⁷ Geline bu noktada karşımıza şu önemli sorular çıkmaktadır: Eğer İsa, kendisinin Mesih olduğuna inanıyor idiyse, bunu niçin havarilerine tasdik ettirme ihtiyacı duysun? Eğer O Mesih idiyse ve havarileri de onu öyle kabul ediyor idilerse, niçin onlara, bunu diğer insanlara söylememelerini sıkı sıkıya tembih etsin? Markos İncil'i üzerinde araştırmalarda bulunan Anderson, Petrus'un İsa'nın sorusuna verdiği cevaba ilişkin şöyle bir yorum geliştirir: “Petrus'un dilinden ifade edilen Mesih sıfatı, Davud soyundan gelecek Kral-Mesih'e işaret etmektedir. Zira, o dönemde İsrail'in politik gücünü tekrar sağlayarak, onun diğer milletlere üstünlüğünü tesis edecek Davud soyundan bir Mesih'in geleceği inancı oldukça yaygındı. İşte bu politik imasından dolayı İsa, bu sıfatı kendisi için uygun bir unvan olarak görmemiştir. Çünkü O, bu sıfatı kendisi için kabul etmemekle, ortaya çıkacak muhtemel karışıklıkları engellemek istiyordu.”¹²²⁸

Bu husustaki bir başka Hristiyan yoruma göre, “Petrus bir yanlışlık yapmış olsaydı veya mistik coşkunluğun tesiriyle davranmış olsaydı, sadece Mesih'in değil, İnciller'den bildiğimiz diğer birçok dürüst insanın Petrus'u düzeltmeleri ve yanlış bir tesir bırakmayı önemeleri kendileri için vazife olmuş olacaktı. Bunun tam aksine İsa, Petrus'un ilahi bir beyan olarak ortaya çıkan cevabının içerisinde söylediği geçeceği

¹²²⁷ Şinasi Gündüz, Pavlus Hristiyanlığın Mimarı, s. 176; Bkz., Yu. 7:25-43. Burada, İsa'nın Mesihliği konusu Kudüs'lüler tarafından tartışılmakta ve halk arasında bir ikilemin ortaya çıktığı anlatılmaktadır.

¹²²⁸ Mahmut Aydın, “Yahudi Bir Peygamberden Gentile Tanrıya İsa'nın Tanrısallaştırılması Süreci” , s. 63

doğruladı.”¹²²⁹

İsa, Yahudi başrahibin huzurunda sorguya çekildiğinde, “Bize Mesih, kutsanmışın oğlu olup olmadığını söyle”¹²³⁰ sorusu ile karşılaşır. Markos İncil’i göre İsa bu soruya, “evet” diye cevap verir.¹²³¹

Luka İncil’ine göre, İsa söz konusu soruya cevap vermekten kaçınır.¹²³² Matta İncil’ine göre ise “hayır” diye cevap verir.¹²³³ Görüldüğü üzere, İsa’nın kendisini Mesih sıfatının taşıyıcısı olarak gördüğü iddiasının hiçbir gerçekliği yoktur. Aksine, Onun söz konusu bu sıfatı kendisi için kabul etmediği açıktır. İsa’ya atfedilen Mesih sıfatı ile ilgili buraya kadar özetlenen hususlar bir bütün olarak ele alınırsa şu sonuçlara varmak mümkündür :

1.İsa’dan önceki veya onunla çağdaş olan Yahudi literatürüne baktığımızda, bu literatürde Mesih tabiri ile ilgili birden çok tanım görülür.

2.Muhtemelen İsa, Mesih tabirini, insanlara kim olduğunu anlatma noktasında uygun bir sıfat olarak görmemiştir.

3.İsa’nın çarmıhta ölümü ve üçüncü günde dirilişinden sonra havarileri, en şerefli sıfatlardan biri olarak düşündükleri Mesih sıfatının ona ait olduğunu ileri sürmüşlerdir.

4.Genel anlamda bu tabirin, kurulacak olan tanrısal krallığın lideri olması bağlamında, İsa’nın kendi kendini algılama biçimiyle uygunluk gösterdiği söylenebilir.

5.Havariler, Petrus’un İsa’ya Mesih diye hitap ettiğinde, İsa’nın onu reddettiğini hatırlayabilirler. Ancak Kitab-ı Mukaddes’e göre Eljah (İlya), bedensel olarak göğe yükselmiştir ve Yahudi geleneği aynı şerefi Musa’ya da atfetmiştir. İşte, İsa taraftarları da kendi liderlerinin diğerlerinden üstün olduğunu ileri sürmek için, Ona Mesih sıfatını vermişlerdir.

6.İlk Hristiyanlar, Mesih sıfatını muhafaza etmişler; ancak kendi beklentilerine ve tecrübelerine uyarlamak için, onu yeniden tanımlamışlardır. Buna göre, onlar için İsa, hayatı boyunca mucize gösteren ve bir peygamber olarak hareket eden; ancak ölümünün ardından dünyanın sonunda tekrar yeryüzüne gelecek olan Göksel Rabbi temsil eden yeni bir tür Mesih’tir. İsa’nın peygamber, mucize gösteren ve Göksel Rab

¹²²⁹ Abdurrahman Küçük, Ermeni Kilisesi ve Türkler, s. 36

¹²³⁰ Bkz. Mar. 14:61

¹²³¹ Bkz. Mar. 14:62

¹²³² Bkz. Luk. 22:67

¹²³³ Bkz. Mat. 26:64

anlamında Mesih olarak tanımlanması post factum, yani ölüm sonrası bir olgudur. İlk Hristiyanlar İsa'yı böyle algıladıklarından, onu Mesih diye adlandırmışlardır.¹²³⁴ Kendisi için İnsanoğlu¹²³⁵ ve peygamber¹²³⁶ terimlerini kullanan İsa'nın, Pavlus çizgisinde teşekkül eden Hristiyan cemaatin ön plana çıkardığı temel Kristolojik ünvanlar olan “Mesih” ve “Tanrı Oğlu” ifadelerini kullanmaması dikkat çekicidir.¹²³⁷

Sonuç olarak, İsa'nın Mesihliği bir Yahudi mirası olarak Hristiyanlığa intikal etmişse de bazı noktalarda Yahudilik'ten ayrılır. Mesela Yeni Ahit, Eski Ahit'in aksine Mesih'in milli ve politik liderliği özelliğini tamamen reddetmektedir. Bu hususta İsa şöyle söylemiştir: “Benim krallığım bu dünyadan değildir.”¹²³⁸ Ayrıca, Yahudilerin beklediği güçlü kral, Yahudileri otoritesi altında toplarken, İsa acı çekerek ölmüştür.

8.5. Mesih İnancının Yayılması

Hristiyan inancına göre, İsa'nın Mesih olarak kabul edilmesinde en etkin faktör, havarilerin İsa'nın çarmıhtan sonraki inanç ve telakkileri olmuştur. Onlar, çarmıha gerilmiş İsa'nın yeniden hayata kavuştuğunu ve bazı kişilere görüldüğünü iddia etmişlerdir. Petrus, haça gerilip dirilen İsa'nın Tanrı tarafından hem Rab hem de Mesih kılındığını söylemiştir.¹²³⁹ İsa'nın çarmıha gerilmesinin ardından insanlara görünmesi, önceleri sadece bu iddiada bulunan kişilere mahsus olarak düşünülmüşken daha sonra Hristiyan topluluğu İsa'nın yeniden dirilmesini onaylamıştır. Bu aynı zamanda İsa'nın Mesih olduğunun delili sayılmış, böylece İsa'ya inanan topluluğun yaşayan Rab'bi olarak tanınmıştır.¹²⁴⁰ Pavlus'çu Hristiyan düşüncesinden ayrılan Ebionlar'ın, İsa'yı basit bir peygamber olarak gördükleri ve dirilişini reddettikleri görülmektedir. Diriliş olayını Hristiyan mesajının merkezine oturtan da Pavlus olmuştur.¹²⁴¹

Hristiyan çağı döneminde Filistin, Romalılar'ın egemenliği altında iken, Mesihi ümit ateşlenmiştir. Neticede –yukarıda belirttiğimiz gibi- ahir zamana ait yazılar çoğalmıştır. Artık, milletini kurtaracak, İsrail'in düşmanlarını cezalandıracak,

¹²³⁴ Mahmut Aydın, “Yahudi Bir Peygamberden Gentile Tanrıya İsa'nın Tanrısallaştırılması Süreci”, s. 64

¹²³⁵ Mat. 9:6, 10:23; 11:19; 12:8,32,40; 13:41-42; 16:13,27-28; 17:9,12,22-23; 19:28; 20:17; 24:27,30,33,37,39,44; 25:31; 26:1,24,45,64; Mar. 2:10,28; 8:31,38; 9:9,12,31; 10:32,45; 13:26,27,29; 14:21,41,62; Luk. 5:24; 6:5,22; 7:34; 9:22,26,43,58; 11:30; 12:8,10,40; 17:30; 18:8,31; 19:10; 21:27,36; 22:22,47,69; 24:7; Yu. 1:51; 3:13,14; 5:27; 6:27,53,62; 8:28; 9:35; 12:23,34; 13:31; Res. İş. 7:56; Esi. 1:12; 14:14

¹²³⁶ Mat. 10:41; 13:57; Mar. 6:4; Luk. 4:24; Yu. 4:44

¹²³⁷ Şinasi Gündüz, Pavlus Hristiyanlığın Mimarı, s. 175

¹²³⁸ Yu. 18:36

¹²³⁹ Res. İş. 2:36

¹²⁴⁰ Jacques Waardenburg, a.g.m., D.İ.A., XXIX/308

¹²⁴¹ Mircae Eliade, Dinler Tarihi Sözlüğü, s. 119

Diaspora'ya son verecek bir kurtarıcı iyice beklenir hale gelmiştir. Bütün Yahudi tarihi boyunca, özellikle zulüm devirlerinde, kitabî metinlere dayandırılmış bilgilerin hesaplanmasıyla Mesih'in gelişi "Davud Oğlu'nun (İsa'nın) gelişinin tarihiyle tespit edilmeye teşebbüs edilmiştir. Bununla beraber Mesih, sadece "Yahudilerin Kralı" değildir. Onlara göre Allah, dünyayı, Mesihî devrin olacağını düşünerek yaratmıştır. O halde Mesih veya "İnsanoğlu" insanlık tarihinin bir sonucu, bir ürünüdür. Yine Mesihî toplum, insanların gayretleriyle meydana getirilmiş ideal bir toplumdur. İnsanlık bunda başarı gösteremezse bile Allah yine derhal Mesih'ini gönderecektir. Talmud'a¹²⁴² göre Mesih, "insanlık tam olarak iyi veya tam olarak kötü olduğu zaman gelecektir" (Sanhedrin 98). Mesih, "Yargı Günü", "Ölülerin Dirilmesi", Allah'ın krallığının kurulması ve evrensel barış ile aynı zamana rastlayan ahir zamanda görünecektir. Geleneğe göre Mesih, bu dünyaya gelmeye yönelmiş ruhlar dizisinin tükendiği veya İsrail tarafından dökülen göz yaşlarının toplandığı bardağın dolmuş olduğu andan itibaren gelecektir. Hahamlar devrinde Mesih inancı, Yahudiliğin temel inançlarından biri durumundadır. Fakat bazı dini çevreler, İsrail devletinin yaratılması, sürgünlerin toplanması hadisesini, Mesih devri öncesi bir olay olarak telakki etmişlerdir. Hristiyan toplumuna göre Mesih, ahir zaman çağını başlatacak olan İsa Mesih'tir.¹²⁴³ Kurtuluş kavramına yaptığı vurgulamaya paralel olarak ölümden sonraki hayatın tasviriyle çok fazla ilgilenmeyen Hristiyanlık, bu konuda daha ziyade Yahudi düşüncesine has ilahi krallığın kurulması ve Mesih'in hakimiyeti inancı üzerinde durmuştur. Buna göre, insanların Tanrı tarafından yargılanışından önce yeryüzünde kıyamet kopacak ve Mesih'in idaresinde ilahi krallık kurulacaktır. Kurtuluşa ermiş olanlar yani Hristiyanlar sonsuz bir ilahi hayata mahzar olacaklar, günahkarlar ise cehenneme gideceklerdir.¹²⁴⁴ Hristiyan teolojisinin temel taşlarından birisini oluşturan Mesih teorisi, Kur'an'da İsa anlayışının tamamıyla dışındadır. Zira Hristiyanlar, Mesih'in insanları kurtarmak için yeryüzüne gelerek bedenleşmiş ve insanlığı ilk günah kirinden temizlemek için kendi kanını akıtmış tanrısal bir varlık olduğuna inanırlar.¹²⁴⁵

¹²⁴² Yahudilikteki sözlü geleneği temsil eden Mişna ile bunun yorumuna dayalı olan Gemara'yı ihtiva eden eserdir. Filistin ve Babil Talmud'u olmak üzere iki Talmud vardır. Bkz. F.L. Cross-E.A. Livingstone, "Talmud", The Oxford Dictionary of Christian Church, s. 1338.

¹²⁴³ Francine Kaufmann-Josy Eisenberg, Yahudi Kaynaklarına Göre Yahudilik, s. 126

¹²⁴⁴ Mehmet Aydın, "Hristiyanlık-Hristiyan İnançları", D.İ.A., XVII/346

¹²⁴⁵ Şinasi Gündüz, "Mesih", Din ve İnanç Sözlüğü, s. 258

İlk Hristiyan geleneğinde İsa'nın Mesihliği, Davud soyundan gelen bir kral olması üzerine ikame edildi. Bu anlamda İsa'nın, Kral Davud soyundan gelip onun krallığını tekrar yeryüzünde tesis edecek bir Mesih-Kral olduğuna inanılıyordu. Bu inanç da insanları, İsa'nın, düşmanları İsrail yurdundan kovmak için bir ordu oluşturmaya niyetlendiği düşüncesine götürmüştü. Ancak İsa, söz konusu bu düşüncüyü ima edecek bir eylemde dahi bulunmayınca, insanlar onun Mesihliğinden şüphe etmeye başlamışlardı. Bunun üzerine İncil yazarları ve diğer Hristiyanlar, İsa'nın bu anlamda bir Mesih olmadığı, onun özel bir görev için Tanrı tarafından atanmış/seçilmiş anlamında bir Mesih olduğu temasını işlemeye başlamışlardır. Bununla birlikte Sinoptik İnciller'i dikkatle incelediğimizde İsa'nın bu sıfatı kullanıp kullanmadığı konusu, oldukça şüpheli bir durum arz etmektedir. Geleneksel Hristiyan araştırmaları, Markos İncili'ni delil göstererek, İsa'nın kendisinin Mesih olduğunu onayladığını iddia etmektedir.¹²⁴⁶

Hristiyanlıkta Mesih kavramının, diğer kültürel etkileri bir kenara bırakırsak, birbirinden farklı özellikler taşıyan Yahudi Mesihçiliği ile apokaliptik literatürün iki ayrı tesirinden etkilendiği görülmektedir. Yeni Ahit kristolojisi, Yahudi Mesihçiliğinden alınan bir çok özelliği kullanmış aynı zamanda buna yeni bir boyut da eklemiştir: İsa'nın kendisi kişisel olarak mesihi beklentileri zaten yerine getirmiş olmasına rağmen, bu beklentilere son halini vermek için dönecektir. İkinci olarak da Eski ve Yeni Ahit arasındaki bir dönemde ortaya çıkan apokaliptik edebiyatın konusu çoğunlukla eskatoloji olmuştur. Bu edebiyat, karakteri itibarıyla dualisttir. Buna göre, bu çağ ile gelecek çağ birbirinden kesin hatlarla ayrılmıştır. Bu çağ kötülüğe terk edilerek adeta lanetlenmiştir. İyilikler de gelecek çağa bırakılmıştır. Böyle bir dünya ve ahiret anlayışı, İsrailoğullarının söz konusu dönemde büyük sıkıntılar ve hayal kırıklıkları geçirmesine ve Hellenizmin tesirine bağlanmaktadır. Yine bu dönem, ilk Hristiyan Kilisesi Teolojisi'nde çok önem arzeden Mesih ve İnsanoğlu kavramlarının eskatolojik kurtarıcı anlamlarını kazandıkları dönem olmuştur. Aslında Eski Ahit içerisinde hiç te bu siyak ve sibakta kullanılmayan kavramlar söz konusu dönemde ahir zamanda gelecek, İsrailoğullarını kurtaracak ve "Allah'ın hükümrانlığı"nı kuracak birebir figür olarak algılanmışlardır. Bu durum daha sonra Hristiyanlığı etkilemiş bir anlayış olarak

¹²⁴⁶ Mahmut Aydın, a.g.m., s. 63; Ayr. Bkz. Şinasi Gündüz, Pavlus Hristiyanlığın Mimarı, s. 178; Ekrem Sarıkçıoğlu, Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi, s. 307

karşımıza çıkmış, başka bir ifade ile ilk kiliseden başlayarak Hristiyanlık, Yeni Ahit'i bu anlayış çerçevesinde yorumlamaktan kurtulamamıştır.¹²⁴⁷

¹²⁴⁷ Sami Baybal, İbrahimi Dinlerde Mesih'in Dönüşü, s. 70-71; Ayr. Bkz., Mehmet Paçacı, Kur'an'da Ve Kitab-ı Mukaddes'te Ahiret İnancı, İst., 1994, s. 310

Sonuç

Tarihi gelişimi içinde bir bütün olarak ele alındığı vakit Hristiyanlık, tıpkı çağdaşı Vaftizci Yahya gibi çağının insanlarına uyarıcı olarak görevini tamamlayan eskatolojik İsa'nın değil, kendisinden sonra gelen haleflerinin ve özellikle Pavlus'un elinde şekillenmiş bir din olarak karşımızda durmaktadır. Bu durumda İsa, Hristiyanlık içerisinde çoğu zaman, vurgulamadığı, söylemediği, yapmadığı, örnek bile göstermediği fenomenler, kavramlar ve kurumlar arasında kaybolup gitmiş gibi görünmektedir.

Onun amacı, Tanrı'nın yol göstermesiyle insanlığın içinde bulunduğu kaosu yok etmek, din adamları sınıfının tahakkümüne karşı durarak, yaklaşan Tanrı'nın gününü insanlara duyurmak ve tövbeye çağırmaktır.

Hristiyan geleneğinde İsa tarihsel bir figür olmaktan ziyade kişiliği, misyonu ve fiilleriyle teolojik bir şahsiyettir. Bir Yahudi peygamberi olan İsa'nın, zaman içerisinde tanrısal bir merkeziyet kazanması da en çok İsa'yı hayatında hiç görmeyen Pavlus ve öğrencileri eliyle olmuştur. Öngördüğü ve İsrailoğullarını çağırdığı Tanrısal Krallığın, gerçekleşmemiş olması, ahir zaman elçisi olarak algılanan İsa'yı, yeryüzünü kurtarmak için geldiğine inanılan Tanrının oğlu haline getirmiştir. Sözgelimi patentli Pavlus'a ait olan asli suç meselesi başta olmak üzere, kilisenin İsa'da bedenleşip kudsiyet kazanması gibi bir dizi konuya ait yorumların, tartışma zeminlerinde biçim kazanmasında elbette İsa'ya ait bir rol bulunmamaktadır.

Bu çalışmada biz, Hristiyan ilahiyatını tesis eden ve Filistin dışında yayılmasını sağlayan tek kişinin Pavlus olduğu görüşünü savunma gayreti içinde de olmadık. Havariler ve Pavlusçu dönem sonrasında, birer kaynak niteliğinde sayılan kilise babalarının, Hristiyan yazarlarının, konsillerin, papaların, hatta imparatorların ya da genel bir ifade ile Hristiyanlıkta emeği bulunan sayısız kişi ve kurumların da Hristiyanlığın gelişme ve büyümesinde rolleri bulunduğunu söylemek durumundayız. Gerçekten tarihin hakikati de böyle olmuştur.

Bütün bu amillerin tarihsel İsa'yı unutturup onun yerine Tanrısal İsa'yı ikame ettirdiğine inanıyoruz.

Havariler bizzat İsa tarafından seçilmiş on iki kişidir. Apokrif metinler hariç tutulursa bunlarla ilgili ilk elden bilgiler az da olsa Dört İncil ve Resullerin İşleri'nde yer alırlar. Havarilerden özellikle Petrus dışında diğerlerine ait detaylı malumatların bulunmayışı, onların Hristiyanlık içindeki etkileri hakkında bize oldukça az bilgi

sunmaktadır. Hristiyanlığın yayılmasında havari olmayan ancak “Yabancıların Havarisi” kabul edilen Pavlus ve talebeleri kadar şüphesiz havarilerin de faaliyetleri vardır. Çünkü onlar bizzat İsa tarafından mesajının yayılması amacıyla görevlendirilmişlerdir. Ancak dediğimiz gibi esas müracaat kaynağımız olan Yeni Ahit’teki rivayetlerin Pavlus üzerinde yoğunlaşması ve onun faaliyetleri, Hristiyanlığı Centile dünyasında yaymasına sebep olmuş ve bu, bazı itirazlara sebep olsa da Hristiyanlığı yok olmaktan kurtardığı yorumlarına yol açmıştır. Bu kanaatin doğruluk payı da bize göre yok değildir. Zira istisnaları saymazsak, hayatlarını küçük bir kasabada balıkçılıkla kazanan havarilerin misyon alanı, Kanonik literatürde Petrus haricinde Filistin coğrafyasıdır. Havariler Konsili öncesi ve sonrasına kadar Filistin dışında Barnaba, Hananya, Akvila, Priskila, İstefan, Cornelius, Apollos gibi öncülerin faaliyetleri ve Yeni Ahit metinlerinin diğer bölgelerdeki cemaatlere gönderilmiş olması da hayatının 30 yılını davasına adanmış Pavlus’un, Hristiyanlığı küçük bir Yahudi mezhebi olmaktan kurtardığı vakıasını engellemez.

Günümüz Hristiyanlığının kültürel arka planında İsa’nın havarilerinin genel bir etkisinden söz edilemez. Kilisenin direği sayılan Petrus ve diğerleri adeta sembolik olarak yer alırlar. Onların Hristiyan düşüncesinde dogmatik sayılabilecek türden yaklaşımları hemen hemen yoktur. Bunun yerine Pavlus’un şahsi görüşleri; mektuplarında yer alan kozmolojisi, eskatolojisi, öğretisi ve hukuk anlayışı bulunur. Hristiyan teolojisinin kültürel anlamda temel baskın rolü onun elindedir. Bunda Pavlus’un eğitilmiş bir şahsiyet olmasının önemli payı bulunmaktadır. Zira O kendi statüsünü, İsa’nın, geçimlerini normal işlerle temine çalışan İsa’nın havarilerinin yanında daha değersiz bulmaz.

Bu araştırma, bizde, ilk dönem Hristiyanlığına ait çalışmaların artmasının son derece elzem olduğu düşüncesini hissettirmiştir. Apokrif kabul edilen literatür de dahil olmak üzere, bu döneme ait verilerin daha ehil ellerde şekillenmesi ve yorumlanması, Hristiyanlığı araştırma sahası edinen her Dinler Tarihçisini heyecanlandıracaktır ümidindeyiz. Böylece İsa ile talebeleri, dolayısıyla Hristiyanlık daha iyi anlaşılmış olacaktır.

Bibliyografya

- Achtemeier, Paul J., “Apocryphal New Testament”, Editor: Paul J. Achtemeier, Harper’s Bible Dictionary, Harper-Row Publishing Publishers, San Francisco, 1985, s. 38
- -----, “Galatia”, s. 292
- -----, “Paul”, s. 759
- -----, “Thomas”, s. 1066
- Adam, Baki, “Yuhanna’nın Vahyi ve Hristiyan Tarihindeki Yansımaları”, Dinler Tarihi Araştırmaları-III, (Sempozyum, 09-10 Haziran 2001, Ankara), Dinler Tarihi Derneği Yayınları, Ankara, 2002, s. 119-124
- Adıvar, Adnan, Tarih Boyunca İlim ve Din, Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1969.
- Akdemir, Samuel, “Geçmişte ve Günümüzde Türkiye’deki Süryani Kiliseleri”, Dinler Tarihi Araştırmaları-III, (Sempozyum, 09-10 Haziran 2001, Ankara), Dinler tarihi Derneği Yayınları, Ankara, 2002, s. 10.
- Albayrak, Kadir, “Günümüzde Türkiye’deki Keldani Kilisesi”, Dinler Tarihi Araştırmaları III-Hristiyanlık (Sempozyum, 09-10 Haziran 2001, Ankara), Dinler Tarihi Derneği Yayınları, Ankara, 2002, s. 27-32
- Atasagun, Galip, İlahi Dinlerde (Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam’da) Dini Semboller, Sebat Matbaası, Konya, 2002.
- Ataurrahim, Muhammed, Bir İslam Peygamberi Hz. İsa, II. Basım, Tercüme: Kürşat Demirci, İnsan Yayınları, İstanbul, 1994.
- Aydın, Fuat, “İsa Sonrası Tartışma Konularından Havarilik Ve Pavlusun Havarilik Anlayışı”, Dinler Tarihi Araştırmaları III, (Sempozyum, 09-10 Haziran 2001, Ankara), Dinler Tarihi Derneği Yayınları, Ankara, 2002, s. 71-93
- Aydın, Mahmut İsa tanrı mı İnsan mı?, İz Yayıncılık, İstanbul, 2002
- -----, “Yahudi Bir Peygamberden Gentile Tanrıya: İsa’nın Tanrısallaştırılma Süreci” İslamiyat Dergisi, Özkan Matbaası, Ankara, 2000, cilt: 3, sayı: 4., s. 47-74
- Aydın, Mehmet, “Antakya ve Tarsus Eksenli İlk Dönem Hristiyanlığına Bir Bakış”, (Ayrı Basım), Selçuk Üniversitesi İlahiyat. Fakültesi Dergisi, Konya 2003, XV/5-16

- -----, “Hristiyanlık-Hristiyan İnançları”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (I-), Güzel Sanatlar Matbaası, İstanbul, 1998, XVII/345
- -----, “Hristiyanlık-Mabed ve İbadet”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (I-), Güzel Sanatlar Matbaası, İstanbul, 1998, XVII/348-349
- -----, “Kilise”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (I-), Güzel Sanatlar Matbaası, Ankara, 2002, XXVI/11
- -----, “Hristiyanlık-Patristik Literatür” Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (I-), Güzel Sanatlar Matbaası, İstanbul, 1998, XVII/343
- -----, Hristiyan Genel Konsileri ve II. Vatikan Konsili, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya, 1991.
- -----, Hristiyan Kaynaklarına Göre Hristiyanlık, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1995.
- -----, “Konsillerin Hristiyanlıktaki Yeri ve Önemi”, Dinler Tarihi Araştırmaları III-Hristiyanlık (Sempozyum, 09-10 Haziran 2001, Ankara), Dinler Tarihi Derneği Yayınları, Ankara, 2002, s. 107-117
- Baird, William R., “Paul”, Harper’s Bible Dictionary, Editör: Paul J. Achtemeier, Harper-Row Publishing Publishers, San Francisco, 1985, s. 763-764
- Barnaba İncili, Tercüme: Mehmet Yıldız, Önsöz ve Notlar: Ali Ünal, Kültür Basın Yayın Birliği, Gümüş Basımevi, trs.
- Barnett, P.W., “Apostle”, Dictionary of Paul And His Letters,???? s. 45-47
- Baybal, Sami, İbrahimi Dinlerde Mesih’in Dönüşü, Yediveren Yayınları, Sebat Matbaası, Konya, 2002.
- Baykara Tuncer, “Denizli”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (I-), Güzel Sanatlar Matbaası, İstanbul, 1994, IX/155-159
- Berger, Klaus, “Apostolic Church”, Encyclopedia of Theology, Editör: Karl Rahner, New York, 1982, s. 29
- Besalel, Yusuf, Yahudi Tarihi, Üniversal Dil Hizmetleri ve Yayıncılık Anonim Şirketi, İstanbul, 2000.
- Besnard, Albert M., “Katolik Mezhebi”, Tercüme: Mehmet Aydın, (Din Fenomeni içinde), Din Bilimleri Yayınları, Konya, 1993, s. 133-196

- Blair, E. P., “Matthew”, The Interpreter’s Dictionary Of The Bible (Volumes: K-Q), Editör: George Arthur Buttrick vd. New York, 1962, s. 301
- -----, “Andreas”, The Interpreter’s Dictionary Of The Bible (Volumes: A-D), Editör: George Arthur Buttrick vd., New York, 1962, s. 126
- Brown, E. Raymond-Fitzmyer, A. Joseph-Murphy, E. Roland, The Jerome Biblical Commentary (I-II), New Jersey, 1968.
- Bucaille, Maurice, Kitab-ı Mukaddes Kur’an ve Bilim, Tercüme: Suat Yıldırım, Türkiye Öğretmenler Vakfı yayınları, İzmir, 1984.
- Challaye, Felicien, Dinler Tarihi, Tercüme: Samih Tiryakioğlu, Varlık Yayınları İstanbul, 1994.
- Cilacı, Osman, “Havari”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (I-), Güzel Sanatlar Matbaası, İstanbul, 1997, XVI/513-517
- Cross F.L.–Livingstone E.A., The Oxford Dictionary of The Christian Church, Oxford University Press, New York, 1989
- -----, “Apocalypses Of James”, s. 723
- -----, “Apocalypse of st. Paul”, s. 1049
- -----, “Acts of st. Paul”, s. 1049
- -----, “Acts of Sts. Paul and Tecla” s. 1049
- -----, “Apocalypse of Thomas”, s. 1370
- -----, “Martyrdom of St Paul”, s. 1049
- -----, “Coptic”, s. 345
- -----, “Corinth”, s. 346
- -----, “David”, s. 377-378
- -----, “Ebionites”, s. 438
- -----, “Ecclesiology”, s. 441
- -----, “Elkasaites”, s. 453
- -----, “Gamaliel”, s. 548
- -----, “Gnosticism”, s. 573
- -----, “Gospel of St. Bartholomew”, s. 137
- -----, “Legend of Abgar”, s. 5
- -----, “Messiah”, s. 906

- -----, “Nazarene”, s. 957
- -----, “Pentecost”, s. 1062
- -----, “Pistis Sophia”, s. 1093
- -----, “Rome”, s. 1198
- -----, “Sadducees”, s. 1222
- -----, “Transfiguration”, s. 1390
- -----, “Talmud”, s. 1338
- -----, “Zealots”, s. 1510
- Çankaya, Birsen, Espanol-Turco Diccionnaire de Bolsillo, Fono Yayınları, İstanbul, 2000, s. 23
- Davud, Abdülehad, İncil ve Salib, Sadeleştiren: Kudret Büyükcoşkun, İnkılab Yayınları, İstanbul, 1999.
- Demirci, Kürşat, “Hristiyanlık-Giriş” Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (I-), Güzel Sanatlar Matbaası, İstanbul, 1998, XVII/328-338
- Doğrul, Ömer Rıza, Yeryüzündeki Dinler Tarihi, İnkılap ve Aka Kitabevi, İstanbul, 1947.
- Ebu Zehra, Muhammed, Hristiyanlık Üzerine Konferanslar, Tercüme: Akif Nuri, Fikir Yayınları, İstanbul, 1978.
- Eliade, Mircea, Dinler Tarihi Sözlüğü, Tercüme: Ali Erbaş, İnsan yayınları, İstanbul, 1997.
- Emecan, Ferudun, “Ayasuluk-Tarih”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (I-), Güzel Sanatlar Matbaası, İstanbul, 1991, IV/225-227
- Enslin, M. S., “Acts Of Andreas”, The Interpreter’s Of The Bible, Editör: George Arthur Buttrick vd., New York, 1962, (Volumes: A-D), s. 127
- -----, “Acts Of Philip”, (Volumes:K-Q), s. 785
- -----, “Acts Of Andrew And Matthias”, (Volumes:A-D), s. 128
- -----, “Acts Of Andrew And Paul”, (Volumes:A-D), s. 128
- -----, “Acts Of James The Great”, (Volumes:E-J), s. 800
- -----, “Acts Of Peter”, (Volumes:K-Q), s. 757
- -----, “Apocalypse Of Peter”, (Volumes:K-Q), s. 758
- -----, “Gospel Of Philip”, (Volumes: K-Q), s. 786

- -----, “Thaddeaus”, (Volumes: R-Z), s. 614
- -----, “Acts Of Thomas”, (Volumes:R-Z), s. 632-634
- -----, “Apocalypse Of Thomas”, (Volumes:R-Z), s. 634
- -----, “Apocalypse Of James”, (Volumes:E-J), s. 794
- Filson, F. V., “Peter”, The Interpreter’s Of The Bible (Volumes: K-Q), Editör: George Arthur Buttrick vd., New York, 1962, s. 749
- Francis, D. Nichol, “Philip”, Seventh-day Adventis Bible Commentary, Washington D.C., 1956, V/596.
- -----, “Thaddeaus ”, Seventh-day Adventis Bible Commentary, Washington D.C., 1956, V/597.
- Gasque, W. Ward, “Kudüs’ten Roma’ya”, Hıristiyanlık Tarihi, Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul, 2004, s. 57
- Grant Michael, Saint Paul, Widenfeld And Nicholson Publications, London, 1976.
- Gündüz, Şinasi, Pavlus Hıristiyanlığın Mimarı, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2001.
- -----, Din ve İnanç Sözlüğü, Vadi Yayınları, Ankara, 1998.
- -----, Din ve İnanç Sözlüğü, Vadi Yayınları, Ankara, 1998. “Eklezioloji”, s. 111
- -----, “Apokrif”, s. 38
- -----, “Epikür”, s. 117
- -----, “Evharist”, s. 122
- -----, “Galatyalılara”, s. 135
- -----, “Heresi”, s. 166
- -----, “Kilise”, s. 220
- -----, “Mesih”, s. 258
- -----, “Pavlus”, s. 302-303
- -----, “Pentekost”, s. 304
- -----, “Pentateuch”, s. 304
- -----, “Pesah”, s. 305
- -----, “Tanah”, s. 258

- -----, “Thomas İncili”, s. 369
- -----, “Thomas’ın Çocukluk İncili”, s. 369
- -----, “Thomas’ın İşleri ”, s. 369
- -----, “Yuhanna”, s. 399
- -----, “Zelotlar”, s. 403
- Günel, Aziz, Türk Süryaniler Tarihi, Diyarbakır, 1970
- Hançerlioğlu, Orhan, “Aristoculuk”, Felsefe Sözlüğü, Remzi Kitabevi Yayınları, Genişletilmiş 6. Basım, İstanbul, 1982, s. 18-20.
- -----, “Epikürosçuluk”, Felsefe Sözlüğü, Remzi Kitabevi Yayınları, Genişletilmiş 6. Basım, İstanbul, 1982, s. 87.
- -----, “Stoacılık”, Felsefe Sözlüğü, Remzi Kitabevi Yayınları, Genişletilmiş 6. Basım, İstanbul, s. 382-383.
- Harman, Ömer Faruk, “Aziz”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (I-), Güzel Sanatlar Matbaası, İstanbul, 1991, IV/332.
- -----, “İncil”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (I-), Güzel Sanatlar Matbaası, İstanbul, 2000, XXII/270-276.
- -----, “İsa”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (I-), Güzel Sanatlar Matbaası, İstanbul, 2000, XXII/465-471.
- -----, “Konsil”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (I-), Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Tic. A.Ş., Ankara, 2002, XXVI/175-178
- -----, “Kudüs”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (I), Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Tic. A.Ş., Ankara, 2002, XXVI/323-327.
- -----, “Meryem”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (I-), Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Tic. A.Ş., Ankara, 2004, XXIX/237.
- Harper’s Bible Dictionary, Editör: Paul J. Achtemeier, Harper-Row Publishing Publishers, San Francisco, 1985.
- Houtin, Albert, “Hristiyanlığın Kısa Tarihi”, Tercüme: Abdurrahman Küçük, Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi, Ankara, 1981, XXV/437-444

- Işık, Halim, Günümüzde Papalık Teşkilatı, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2001.
- İbn Haldun, Mukaddime (I-III), Tercüme: Zakir Kadiri Ugan, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1986, I/592
- İncil'in ABC Dizini, Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul, 1994.
- Jacop, Xavier, İncil Nedir? Tarihi Gerçekler, Ankara, 1985.
- Jomier, J., İsa Mesih'in Hayatı, Zafer Matbaası, İstanbul, 1984.
- Karaman, M. Lütfullah, "Filistin", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (I-), Güzel Sanatlar Matbaası, İstanbul, 1996, XIII/89-90
- Katar, Mehmet, "Hristiyanlık'ta İsa'nın Doğumu ile İlgili Kutlamaların Ortaya Çıkışı", İslamiyat Dergisi, Ankara, 2000, c. 3, sy. 4, s. 116
- Kaufmann, Francine– Eisenberg, Josy, "Yahudi Kaynaklarına Göre Yahudilik", Tercüme: Mehmet Aydın, (Din Fenomeni içinde), Din Bilimleri Yayınları, Konya, 1993, s. 117-128
- Kazımov, Ayten, vd., Rusça-Türkçe Sözlük, Fono Yayınları, İstanbul, 2005, s. 401
- Kingsbury, Jack Dean, "Matthew", Harper's Bible Dictionary, Editör: Paul J. Achtemeier, Harper-Row Publishing Publishers, San Francisco, 1985, s.613
- Kitab-ı Mukaddes, Kitab-ı Mukaddes Şirketi, Yalçın Ofset, 1993.
- Kornrumph, H. J., Dictionnaire Universal Langenscheidt, Français-Turc, Altın Kitaplar, 34. Basım, İstanbul, Trz., s. 198
- Kur'an-ı Kerim.
- Kutluay, Yaşar, İslam ve Yahudi Mezhepleri, Anka Yayınları, İstanbul, 2001.
- Küçük, Abdurrahman, Ermeni Kilisesi ve Türkler, Ocak Yayınları, Ankara, 1997.
- Langenscheidts Universal Wörterbuch Türkisch, Altın Kitaplar, 35. Basım, İstanbul, 1993, s. 226
- Luciano, Renato-Pınar, Ramize, Turco-İtaliano Dizionario Tascabile, Fono Yayınları, İstanbul, 2004, s. 23
- MacDonald, Dennis R., "Galatia", Harper's Bible Dictionary, Editör: Paul J. Achtemeier, Harper-Row Publishing Publishers, San Francisco, 1985, s. 327

- Martin, Ralph P., “İlk Hristiyanlar Nasıl tapınırdı?”, Hristiyanlık Tarihi, Yeni Yaşam yayınları, İstanbul, 2004, s. 125-131
- McKenzie, John L., “Apostle”, Dictionary of The Bible, New York, 1965, s. 46
- -----, “Bartholomew”, s. 81
- -----, “Paul”, s. 648
- -----, “Messiah-Messianism”, s. 568
- -----, “Philip”, s. 670
- -----, “Thomas”, s. 886
- Meiser, John P., “Antioch”, Harper’s Bible Dictionary, Editör: Paul J. Achtemeier, Harper-Row Publishing Publishers, San Francisco, 1985, s. 33.
- Michel, Tomas, Hristiyan Tanrı Bilimine Giriş, Ohan Basımevi, İstanbul, 1992.
- Mussner, Franz, “The Letter of James” Encyclopedia of Theology, Editör: Karl Rahner, Crossroad, New York, 1982, s. 1057.
- Norris, J. M., “Alphaeus”, The Interpreter’s Of The Bible (Volumes: A-D), Editör: George Arthur Buttrick vd., New York, 1962, s. 96
- Özemre, Ahmed Yüksel, Toma’ya Göre İncil, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2002.
- Paçacı, Mehmet, Kur’an’da ve Kitab-ı Mukaddes’te Ahiret İnancı, İstanbul, 1994.
- Perkins, Pheme, “Messiah”, Harper’s Bible Dictionary, Editör: Paul J. Achtemeier, Harper-Row Publishing Publishers, San Francisco, 1985, s. 630
- Renan, Ernest, İsa’nın Hayatı, Tercüme: Ziya İhsan, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1992.
- -----, Havariler, Tercüme: Ziya İhsan, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1964.
- Rhoads, David M., “Zealots”, The Encyclopedia of Religion (I-XVI), Editör: Mircae Eliade, MacMillan Publishing Company, New York, 1987, XV/559
- Rıvkin, Ellis, “Sadducees”, The Encyclopedia Of Religion, Editör: Mircae Eliade, MacMillan Publishing Company, New York, 1987, XII/563
- -----, “Pharisees”, The Encyclopedia Of Religion, Editör: Mircae Eliade, MacMillan Publishing Company, New York, 1987, XI/269

- Sahillioğlu, Halil, “Antakya”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (I-), Güzel Sanatlar Matbaası, İstanbul, 1991, III/228-232.
- Sarıkçıoğlu, Ekrem, Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi, Fakülte Kitabevi Yayınları, Genişletilmiş 4. Baskı, Isparta, 2002.
- -----, “Apokrif Petrus İncili”, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi, Samsun, ?????, 3-6.
- -----, “Ebionler İncili”, (Yahudi-Hıristiyan İncilleri, Önsöz ve Tercüme), Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi, Samsun, 1998, Sayı 10, s. 12
- -----, “Filip İncili, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 6, Samsun, 1992.
- -----, Dinlerde Mehdi Tasavvurları, yayın yeri?, Samsun, 1997.
- -----, “İbrani Tomas İncil’i”, (Hıristiyanlar’da Çocukluk İncilleri, Önsöz ve Tercüme), Türkiye Dinler Tarihi Araştırmaları Sempozyumu I, Samsun, 24-25 Eylül 1992, s.25
- -----, Tomas İncili (Tercüme), Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi, Eser Matbaası, Samsun, 1990 (Tomas İncili’nin Türkçe Tercümesi ile Birlikte), Sayı 4, sayfa no
- -----, Yahudi-Hıristiyan İncilleri (Önsöz ve Tercüme), Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi, Samsun, 1998, Sayı 10, s.7
- -----, “Yakup İncili” (Tercüme), Türkiye Dinler Tarihi Araştırmaları Sempozyumu I, 24-25 Eylül 1992, Samsun, 1992, s. 9
- -----, “Yakup’un İlk İncili” (Tercüme), Türkiye Dinler Tarihi Araştırmaları Sempozyumu I, 24-25 Eylül 1992, Samsun, 1992, s.6
- Schiffman, Lawrance H., “Essenes”, The Encyclopedia Of Religion, Editör: Mircea Eliade, MacMillan Publishing Company, New York, 1987, V/163.
- Schimmel, Annamarie, Dinler Tarihine Giriş, Kırkambar Yayınları, Ankara 1999.
- Schuler, Philip L., “Andrew”, Harper’s Bible Dictionary, Editör: Paul J. Achtemeier, Harper-Row Publishing Publishers, San Francisco, 1985, s. 30.
- Scott, Ernest Findlay, “Apostles”, An Encyclopedia of Religion, Editör: Vergilius Ferm, New Jersey, 1959, s. 32-33.

- Smith, Michael A., “Müjde’nin Yayılması”, Hıristiyanlık Tarihi, Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul, 2004, s. 78
- Throckmorton, B.H., “Matthias”, The Interpreter’s Of The Bible (Volumes: K-Q), Editör: George Arthur Buttrick vd., New York, 1962, s. 314
- Troll, Christian W., “Tarihi Bir Olay Olarak Hıristiyanlık”, Tercüme: Talip Özdeş, Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sivas 1999, Sayı 3, s. 257-263
- Tümer, Günay-Küçük, Abdurrahman, Dinler Tarihi, Ocak Yayınları, Ankara, 1993.
- Tümer, Günay, Hıristiyanlık’ta ve İslam’da Hz. Meryem, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1997.
- Waardenburg, Jacques, “Mesih”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (I-), Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık Ve Ticaret İşletmesi, Ankara, 2004, XXIX/308
- Wensinck, A. J., “Havari”, İslam Ansiklopedisi (I-XIII), İstanbul Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1977, V/124
- -----, “Mesih”, İslam Ansiklopedisi (I-XIII), İstanbul Maarif Basımevi, İstanbul, 1960, VIII/124
- Wright, David F., “İlk Hıristiyanlar Neye İnanıyordu?”, Hıristiyanlık Tarihi, Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul, 2004, s. 102-124
- Yahudilikte Kavram ve Değerler, Gözlem Yayınları, İstanbul, 1996
- Yakan, François, “Doğu Kilisesi Tarihçesi Üzerine Toplu Bir Bakış ve Türkiye’de Keldanîler, Dinler Tarihi Araştırmaları III-Hıristiyanlık, (Sempozyum, 09-10 Haziran 2001, Ankara), Dinler Tarihi Derneği Yayınları, Ankara, 2002, s.13
- Yeni Ahit, (The New King James Version), Yeni Yaşam Yayınları, II. Basım, İstanbul, 2000.
- Yıldırım, Suat, Mevcut kaynaklara Göre Hıristiyanlık, Işık Yayınları, İzmir, 1996.
- Yumul, Arus, “Günümüzde Gregoryen Ermeni Kilisesi”, Dinler Tarihi Araştırmaları III-Hıristiyanlık (Sempozyum, 09-10 Haziran 2001, Ankara), Dinler Tarihi Derneği Yayınları, Ankara, 2002, s. 5-8

- Yücetürk, Orhan Seyfi, “Ayasuluk-Dinler Tarihi”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (I-), Güzel Sanatlar Matbaası, İstanbul, 1992, IV/227-228

İnternet Kaynakları:

- www.newadvent.org/cathen/10066a.htm
- www.newadvent.org/cathen/11744a.htm
- www.newadvent.org/cathen/0828a.htm
- www.newadvent.org/cathen/08280a.htm
- www.newadvent.org/cathen/01626c.htm
- www.newadvent.org/cathen/01471a.htm
- www.newadvent.org/cathen/11799a.htm
- www.newadvent.org/cathen/14658b.htm
- www.newadvent.org/cathen/14658b.htm
- www.newadvent.org/cathen/07289c.htm
- www.newadvent.org/cathen/11567b.htm
- www.newadvent.org/cathen/08492a.htm
- www.newadvent.org/cathen/11567b.htm
- www.newadvent.org/fathers/0826.htm
- www.catholic-forum.com/saints/saintt07.htm
- www.catholic-forum.com/saints/saintm13.htm
- www.catholic-forum.com/saints/saintp21.htm
- www.catholic-forum.com/saints
- www.catholic-forum.com/saints/sainta/12htm
- www.medinfo.hacettepe.edu.tr/ders/TR/D4/Pediatric/4035_files/frame.htm
- www.İsamesih.org
- www.thejewishencyclopedia.com/bartholomew